

Kazimieras Gaivenis
Stasys Keinys

KALBOTYROS
TERMINŲ
ŽODYNAS

**Kazimieras Gaivenis
Stasys Keinys**

**KALBOTYROS
TERMINŲ
ŽODYNAS**

KAUNAS „SVIESA“ 1990

BBK 81-4
Ga179

Redaktorius K. MORKŪNAS

Recenzavo filologijos mokslų kandidatai
K. ŽUPERKA ir A. RUŽĖ

G $\frac{4602030000-042}{M853(10)-90}$ **Prot. Nr. 2-88**

ISBN 5-430-00414-6

© Kazimieras Gaivenis,
Stasys Keinys, 1990

PRATARMĖ

Nuo Martyno Mažvydo „Katekizmo“, kuriame buvo išspausdintas ir trumpas elementorius, iki akademinės „Lietuvių kalbos gramatikos“ ir daugiatomio „Lietuvių kalbos žodyno“ – ilgas ir vingiuotas lietuvių kalbotyros kelias. Nors kalbotyros terminologijos ištakų reikia ieškoti pirmosiose lietuviškose knygose, tačiau spartesnis ir sistemingesnis jos kūrimas prasidėjo XIX šimtmetyje ir iš pradžių buvo susijęs su žemaičių kultūriniu sąjūdžiu (S. Daukantas, K. Kasakauskis ir kt.), o vėliau su tautos kova dėl savo teisių ir laisvės, platesniu lietuvių kalbos tyrinėjimu, jos mokymu bei norminimu (A. Baranauskas, K. Jaunius, J. Jablonskis, K. Būga ir kt.). Itin sparčiai kalbotyros terminija auga ir plėtojasi XX amžiuje. Šio šimtmečio pirmaisiais dešimtmečiais labai išsiplėtus lietuvių kalbos funkcijoms, ėmus leisti įvairius lietuviškoms mokykloms skirtus lietuvių ir kitų kalbų vadovėlius, lietuviškai skelbti mokslo darbus, buvo ne tik padėti dabartinės lietuvių kalbotyros terminologijos pamatai, bet ir nužymėtos jos tolesnio plėtojimo bei ugdymo gairės.

Lietuvoje paskelbta nemažai baltistikos tyrinėjimų, įvairiapusiškai ir plačiai tiriama pati lietuvių kalba, parašyta nemažai monografijų, leidžiama keletas tęstinių vien kalbotyros ir kalbos norminimo leidinių. Dėl to ir dabartinė lietuviškoji kalbotyros terminija yra išplėtotą ir kartu gyva, nuolatos kintanti bei toliau tobulinama. Ją stichiškai normina patys kalbininkai, rengdami savo mokslo veikalus, vadovėlius, įvairius mokslo leidinius, dalyvaudami enciklopedijų rengimo darbe. Tačiau normintinių, tvarkytinų kalbotyros terminologijos dalykų yra nemažai. Čia, kaip ir kitose mokslo srityse, kartais be gyvo reikalo vartojami tarptautiniai terminai vietoj seniai prigijusių lietuviškų, pasitaiko nesunormintų terminų, netrūksta variantų, dubletų, įvairuoja sudėtinių terminų dėmenų tvarka ir t. t.

Lietuvoje išleista apie 70 įvairių sričių terminų žodynų ir žodynėlių. Kitomis kalbomis per pastaruosius dešimtmečius išleista nemažai ir kalbotyros žodynų. Bet iki šiol vis dar nėra Lietuvoje išleisto šios srities terminų žodyno. Tai ir buvo akstinas imtis tokio nelengvo darbo.

Šis žodynas yra pirmasis didesnės apimties aiškinamasis verčiamasis lietuviškas kalbotyros terminų žodynas. Jis skiriamas ne mokslo, o mokymo ir savišvietos reikalams – norima pagelbėti visų pirma kalbų

mokytojams, šiam darbui besiruošiantiems studentams, taip pat smalsesniems mokiniamis bei šiaip kalbotyros klausimais besidomintiems žmonėms. Tikimasi, kad bent šiek tiek bus padėta ir vienodinti bei norminti kalbotyros terminus, ugdyti kalbotyros terminų vartojimo kultūrą.

Žodyno A–L raidžių tekstą rašė K. Gaivenis, o nuo M iki galo – S. Keinys. Rašydami autoriai bendravo ir kilusius klausimus derino, o parašytą visą tekstą vėl lygino.

Už vertingus pasiūlymus ir naudingas pastabas išsamiose recenzijose nuoširdžiai dėkui Vilniaus universiteto docentui, filologijos mokslų kandidatui Albertui Ružei ir Šiaulių pedagoginio instituto docentui, filologijos mokslų kandidatui Kazimierui Župerkai. Labai dėkui Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus vadovui, filologijos mokslų kandidatui Kaziui Morkūnui kaip knygos specialiajam redaktoriui.

Autoriai

ŽODYNO PASKIRTIS IR POBŪDIS

Žodynas skiriamas praktikos reikalams, visų pirma mokytojams, kad jie galėtų pririnkus patys išsiaiškinti ir mokiniams paaiškinti lietuviškuose kalbotyros darbuose, taip pat vadovėliuose aptinkamus terminus. Tuo pat atžvilgiu jis turėtų būti naudingas būsimiesiems kalbų mokytojams, studijuojantiems aukštosiose mokyklose. Norima, kad šis žodynas galėtų padėti ir ne specialistams skirtos kalbos literatūros skaitytojui – aukštesniųjų klasių mokiniui, specialiosios vidurinės mokyklos moksleiviui ar jau įvairius mokslus išėjusiam kalbos bičiuliui.

Praktinė, o ne mokslinė žodyno paskirtis lėmė tiek terminų atranką, tiek jų reikšmės aiškinimus. Terminai rinkti iš lietuviškų kalbos ir kalbotyros vadovėlių, svarbiausių mokslo darbų bei žodynų. Čia jų sudėta apie 1800. Aišku, skaitytojas šiame žodyne ras ne visus kalbotyros literatūroje vartojamus terminus. Išsamiau stengtasi pateikti visų pirma vidurinei mokyklai reikalingus terminus, o iš kitų parinkti bendresnieji, svarbesnieji. Dauguma į žodyną sudėtųjų terminų yra kiek dažniau vartojami, tačiau pateikta ir šiek tiek retų kalbotyros darbuose pasitaikančių terminų, kurie skaitytojui gali būti nesuprantami. Terminyno pamatą sudaro vadinamosios tradicinės kalbotyros terminai.

Didžiausia į žodyną sudėtų terminų dalis yra vartojama lietuvių kalbos moksle ir vadovėliuose. Lietuvių kalbotyrai nebūdingų ar nesvarbių terminų čia tėra mažai. Visai atsisakyta kartais į tokio pobūdžio žodynus dedamų kalbų, jų šakų, šeimų ir pan. pavadinimų. Tačiau turint galvoje iš esmės lituanistinį šio žodyno pobūdį, manyta, jog iš tokios rūšies specialiosios leksikos tikslinga pateikti lietuvių kalbos tarmių, patarmių, šnektų ir kt. pavadinimus.

Žodyne stengtasi laikytis iš esmės tradicinio, nusistovėjusio terminų supratimo. Vidurinės mokyklos praktikai, rodos, tai priimtiniausia. Gerai žinoma, kad skirtingų kalbotyros mokyklų ar kryptių (neretai, tiesą sakant, ir vienos mokyklos) atstovai dalį terminų apibūdina ir vartoja nevienodai, pagaliau ne vienu atveju tas pačias sąvokas vadina kitais terminais. Visa tai pateikti ir išsamiai išaiškinti reikėtų kitokiame terminų žodyne. Tokio žodyno ir pobūdis turėtų būti kitas, ir apimtis ne tokia.

Šis žodynas yra ne tik aiškinamasis, bet ir verčiamasis – pateikti lietuviškųjų terminų atitikmenys rusų ir anglų kalbomis. Manoma, kad

aiškinamasis verčiamasis terminų žodyno tipas dabartinėmis sąlygomis yra parankiausias ir vartotojui gali duoti daugiausia naudos – šitaip viename leidinyje pateikiama daugiau ir įvairesnės būtinos ar praversiančios informacijos. Atitinkamoms imti visų pirma iš kitomis kalbomis išleistų įvairių kalbotyros žodynų. Tais atvejais, kai atitinkamo kitos katros kalbos termino nepavyko rasti, šiame žodyne atitikmuo nepateikiamas. Žodyno pabaigoje pateiktos rusiškų ir angliškų terminų rodyklės.

Specialių leksikografinių sutrumpinimų šiame žodyne nevartojama, o bendrieji sutrumpinimai – tokie patys, kaip visuose lietuvių kalbotyros darbuose.

ŽODYNO SANTVARKA

Lietuviškieji terminai žodyne išdėstyti pagal abėcėlę. Sudėtiniai terminai dedami taip pat savo vietoje pagal abėcėlę, pradedant skaičiuoti nuo pirmojo dėmens, pavyzdžiui, terminų *maloninė reikšmė*, *morfeminis skaidymas* reikia ieškoti atitinkamoje vietoje tarp *m* raide prasidedančių terminų. Dalis smulkesnių rūšinių sudėtinių terminų yra aiškinama pagrindinio termino lizde, pavyzdžiui, *morfologinis kamienas* paaiškintas prie termino *kamienas*. Žodyno vartotojų patogumui tokie pagrindinio termino lizde aiškinami rūšiniai terminai vis tiek dar iškeliami ir kaip savarakiškos antraštės, tik be reikšmės aiškinimo, o su nuoroda į tą terminą, kur pateiktas aiškinimas, pvz.:

morfologinis kamienas žr. kamienas;

morfologinis nagrinėjimas žr. nagrinėjimas;

morfologiniai sinonimai žr. sinonimas.

Atskiromis antraštėmis pateikiami taip pat pagrindiniame antraštiniame lizde sudėti sinoniminiai ir variantiniai terminai, pvz.:

derivatas žr. vedinys;

išvestinis žodis žr. vedinys;

monoftongas žr. vienbalsis;

vienabalsis žr. vienbalsis.

Tik tais atvejais, kai termino variantai yra morfologiniai (tiksliau – skiriasi vien galūne) ir pagal abėcėlę būtų greta vienas kito, paprastai jie neiškeliami atskiru antraštiniu žodžiu, pvz.: **mirusi(oji) kalba**, **morfa(s)**.

Visi antraštiniai terminai žodyne pateikti pusjuodžiu šriftu, sukirčiuoti ir šalia pažymėtos jų kirčiuotės, pavyzdžiui, **makaronýbė 1**, **makaronizmas 2** reiškia, kad pirmasis terminas yra pirmosios kirčiuotės, o antrasis –

antrosios kirčiuotės žodis. Sudėtinių antraštinių terminų kirčiuojami visi dėmenys, o po termino iš eilės rašoma kiekvieno dėmens kirčiuotė, pvz.: **malóninė reikšmė** 1, 3 (dėmuo *malóninė* yra pirmosios kirčiuotės, o dėmuo *reikšmė* – trečiosios kirčiuotės žodis), **morfològinis rašýbos pagrindas** 1, 1, 3^b (dėmuo *morfològinis* yra pirmosios kirčiuotės, dėmuo *rašýbos*, nors termine ir nekaitomas, – pirmosios kirčiuotės, o *pagrindas* – trečiosios kirčiuotės su trečiu nuo galo tvirtagaliu skiemeniu). Terminai kirčiuojami, remiantis norminamuoju „Dabartinės lietuvių kalbos žodynu“ (V., 1972) bei „Lietuvių kalbos žodynu“. Tie terminai, kurių minėtuose žodynuose nėra, sukirčiuoti remiantis sisteminiiais lietuvių kalbos kirčiavimo polinkiais, atsižvelgiama ir į jų kirčiavimo tradiciją kituose leidiniuose (tarptautinių žodžių žodynuose, enciklopedijose ir kt.). Įvardžiuotiniai sudėtinių terminų dėmenys patogumo dėlei žymimi pirmąja (pastovaus, kamieninio kirčiavimo) ir ketvirtąja (galūninio kirčiavimo) kirčiuote.

Po antraštinio termino šviesiu šriftu pateikti sinonimai bei variantai, toliau po brūkšnio rusiškasis atitikmuo ar atitikmenys, paskui taip pat po brūkšnio – angliškieji atitinkami terminai. Rusiškieji terminai žodyne pateikti sukirčiuoti, tik vienskiemenių žodžių kirčio ženklas nerašomas. Nuorodinių lizdų antraštinių terminų kitų kalbų atitikmenys nedami. Tuos atitikmenis žodyno vartotojas ras lizde, į kurią siunčiama, pavyzdžiui, kaip rusiškai ir angliškai yra *makaronybė*, pateikta lizde *makaronizmas*.

Terminų reikšmės aiškinimai pateikti iš naujos eilutės pagrindiniuose (ne nuorodiniuose) lizduose. Reikšmė dažniausiai aiškinama glaustai, pavyzdžiai pateikiami paprastai iš lietuvių kalbos ir tik atskirais atvejais (dažniau, kai lietuvių kalboje terminu žymimų dalykų apskritai nėra) iš rusų, anglų ir dar rečiau kurios kitos kalbos.

Rusiškų ir angliškų terminų rodyklės taip pat sudarytos pagal abėcėlę (atitinkamai rusų ir anglų kalbos). Sudėtiniai terminai pateikiami pagal pirmojo dėmens abėcėlinę vietą, pavyzdžiui, terminai *морфемный анализ* ir *morphemic analysis* įdėti tarp raide *m* ir *m* prasidedančių terminų toje vietoje, kur pagal abėcėlę turi būti šie žodžiai. Prireikus atsižvelgiama ir į kitų dėmenų abėcėlinę vietą.

Rengiant šį žodyną, be lietuvių kalbotyros literatūros, aiškinamųjų bendrųjų lietuvių ir verčiamųjų anglų–lietuvių ir lietuvių–anglų, rusų–lietuvių ir lietuvių–rusų kalbų žodynų, enciklopedijų, aiškinamųjų bendrųjų anglų bei rusų kalbos žodynų, susipažinta su kai kuriais kitomis kalbomis išleistais kalbotyros terminų žodynais ir jais naudotasi (sąrašas pateikiamas).

NAUDOTI KALBOTYROS TERMINŲ ŽODYNAI

1. Dictionnaire de linguistique par J. Dubois, M. Giacomo, L. Guespin, Ch. Marcellesi, J. B. Marcellesi, J. P. Mével. — Paris, Librairie Larousse, [1973]. — XLII — 516 p.

2. Gołąb Z., Heinz A., Polański K. Słownik terminologii językoznawczej. — Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968. — 848 S.

3. Kleines Wörterbuch sprachwissenschaftlicher Termini /Herausgeber R. Conrad/ 2. durchgesehene Auflage. — Leipzig, VEB Bibliographisches Institut, 1978. — 306 S.

4. Krahl S., Kurz J. Kleines Wörterbuch der Stilkunde. — Leipzig, VEB Bibliographisches Institut, 1970. — 142 S.

5. Lexicon sprachwissenschaftlicher Termini / [Herausgeber Rudi Conrad]. — 1. Auflage. — Leipzig, VEB Bibliographisches Institut, 1985. — 281 S.

6. Lithuanian—English glossary of linguistic terminology by William R. Schmalstieg and Antanas Klimas. — Department of Slavic Languages The Pennsylvania State University, 1971. — 116 p.

7. Malczewski J. Szkolny słownik terminów nauki o języku. — Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1979. — 224 s.

8. Rusko—český slovník lingvistické terminologie. — Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1960. — 312 s.

9. Slovník slovanské lingvistické terminologie. 1. — Praha: Academia, 1977. — 554 s.

10. Valodniecības terminu vārdnīca / Sastādījuši R. Grabis, Dz. Barbare, A. Bergmane. — Rīgā, Latvijas valstsizdevniecība, 1963. — 256 lpp.

11. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. — М., 1966. — 608 с.

12. Вахек Й. (при участии Й. Дубского). Лингвистический словарь Пражской школы / Перевод с французского, немецкого, английского и чешского. — М., 1964. — 350 с.

13. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов / Перевод с французского. — М., 1960. — 436 с.

14. Никитина С. Э. Тезаурус по теоретической и прикладной лингвистике (Автоматическая обработка текста). — М., 1978. — 376 с.

15. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. — М., 1978. — 200 с.

16. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов / Издание 2-е, исправленное и дополненное. — М., 1976. — 544 с.

17. Трахтеров А. Л. Английская фонетическая терминология. — М., 1962. — 352 с.

18. Хэмп Э. Словарь американской лингвистической терминологии / Перевод и дополнения. — М., 1964. — 264 с.

19. Энциклопедический словарь юного филолога (языкознание) / Сост. М. В. Панов. — М., 1984. — 352 с.

A

abėcėlė 2, alfabetas, raidynas – алфавіт, азбука – alphabet

Visos rašto raidės, išdėstytos tam tikra tvarka.

Lietuviška abėcėlė: *Aa* (Ąą) [a], *Bb* [bė], *Cc* [cė], *Čč* [čė], *Dd* [dė], *Ee* (Ęę) [e], *Ėė* [ė], *Ff* [ef], *Gg* [gė], *Hh* [ha], *Ii* (Ii, Yy) [i], *Jj* [jotas], *Kk* [ka], *Ll* [el], *Mm* [em], *Nn* [en], *Oo* [o], *Pp* [pė], *Rr* [er], *Ss* [es], *Šš* [eš], *Tt* [tė], *Uu* (Uu, Ūū) [u], *Vv* [vė], *Zz* [zė], *Žž* [žė].

Rusiška abėcėlė: *Aa* [a], *Бб* [бе], *Вв* [вė], *Гг* [ge], *Дд* [de], *Ее* [e], *Ёё* [ė], *Жж* [жэ], *Зз* [зэ], *Ии* [и], *Йй* [и краткое], *Кк* [ка], *Лл* [эль], *Мм* [эм], *Нн* [эн], *Оо* [о], *Пп* [пэ], *Рр* [эр], *Сс* [эс], *Тт* [тэ], *Уу* [у], *Фф* [эф], *Хх* [ха], *Цц* [цэ], *Чч* [че], *Шш* [ша], *Щщ* [ша], *Ъъ* [твёрдый знак], *Ыы* [ы], *Ьь* [мягкий знак], *Ээ* [э оборотное], *Юю* [ю], *Яя* [я].

Graikiška abėcėlė: *Αα* [alfa], *Ββ* [beta], *Γγ* [gama], *Δδ* [delta], *Εε* [epsilon], *Ζζ* [dzeta], *Ηη* [eta], *Θθ* [teta], *Ιι* [jota], *Κκ* [kapa], *Λλ* [lambda], *Μμ* [mi], *Νν* [ni], *Ξξ* [ksi], *Οο* [omikron], *Ππ* [pi], *Ρρ* [ro], *Σσ* [sigma], *Ττ* [tau], *Υυ* [ipsilon], *Φφ* [fi], *Χχ* [chi], *Ψψ* [psi], *Ωω* [omega].

ablatỹvas 2 žr. abliatyvas

āblautas 1 žr. balsių kaita

abliatỹvas 2 – аблатів – ablative

Lotynų, sanskrito ir kitų ide. kalbų linksnis, rodantis pašalinimą, atskyrimą, nutolimą: lot. *Roma venīre* „Iš Romos ateiti“.

Absoliūtinis abliatỹvas 1, 2 – абсолютный аблатів – ablativus absolutus

Tam tikra konstrukcija, kurią sudaro dalyvis ir loginį subjektą reiškiantis daiktavardis: *rege vivente* „karaliui gyvam esant“.

ābliautas 1 žr. balsių kaita

abreviācija 1 – аббревіація – abbreviation

Abreviatūrų (žr.) kūrimas.

abreviatūrà 2 žr. santrumpa

absoliutieji homonimai 1, 2 žr. homonimas

absoliutieji sinonimai 4, 2 žr. sinonimas

absoliūtinis abliatỹvas 1, 2 žr. abliatyvas

absoliūtinis ilgūmas 1, 2 žr. ilgumas

absoliūtinis laikas 1, 4 žr. laikas

absorbicija 1 – абсорбция – absorption

Balsio iškritimas šalia sonanto (*velnias* < *velinias*) arba paprastas skiemens iškritimas žodžio viduryje (*karkvabalis* < *karklavabalis*, *kraugerys* < *kraujagerys*, lot. *quindecim* „penkiolika“ < *quinquedecem*. Plg. aferezė, apokopė, sinkopė.

abstraktas 2 – абстракт, абстрактное существительное, отвлечённое существительное – abstract noun

Abstrakčią sąvoką (veiksma, būseną arba ypatybę) reiškiantis daiktavardis, padarytas iš veiksmažodžio (*atimti*→*atėmimas*, *atimtis*; *sudėti*→*sudėjimas*, *sudėtis*), daiktavardžio (*giminė*→*giminystė*; *invalidas*→*invalidumas*), būdvardžio (*brangus*→*brangenybė*; *jaunas*→*jaunumas*, *jaunystė*) ar kitos kalbos dalies žodžio (*daug*→*dauguma*; *pirmas*→*pirmenybė*; *savas*→*savybė*).

abstraktusis daiktavardis 4, 1 – отвлечённое существительное – abstract noun

Daiktavardis, pavadinantis veiksmą, būseną arba ypatybę: *grožis*, *jaunystė*, *skrydis*, *svajonė*, *taika*. Plg. konkretusis daiktavardis.

abzacas 2 žr. pastraipa

achronija 1 – ахронія – achrony

Kalbos reiškinių nagrinėjimas, neatsižvelgiant į laiko faktorių. Tiriamosios ypatybės tokiu atveju suprantamos kaip nekintamos ir aptinkamos kiekviename kalbos raidos tarpsnyje. Plg. panchronija.

adekvatūvas 2 – адекватів – adequate

Netiesioginė aukštesniojo laipsnio būdvardžių funkcija junginiuose su daiktavardžiais, pavadinančiais daiktą, turintį aukščiausią tos ypatybės laipsnį: *brangesnis už auksą*, *mažesnis už aguonos grūdą*, *sunkesnis už akmenį*.

adesūvas 2, esamasis pašalio vietininkas, pašalio esamasis vietininkas – адессів – adessive

Dabartinėje lietuvių kalboje nebevartojamas (pasitaiko tik Baltarusijos lietuviškose salelėse) linksnis, reiškęs, kad veikėjas yra (arba veiksmas vyksta) prie daikto, kuris pavadinamas šio linksnio daiktavardžiu: *kojosemp* „prie kojų“, *namiepi* „prie namų“. Padarytas: vns. – iš senovinio inesyvo ir postpozicijos *pi*: *miškīepi*←**miškīe+pi*; dgs. – iš daugiskaitos inesyvo ir postpozicijos *pi(e)*: *žmonėsemp*←**žmonėsen+pi(e)*.

adjektyvācija 1 žr. būdvardėjimas

adstrātas 2 – адстрат – adstrat

1. Drauge egzistuojantys dviejų kalbų reiškiniai, iš kurių nė vienas nevyrauja. Plg. substratas, superstratas.

2. Kalba (kaimynų ar ateivių), turėjusi įtakos vietinei kalbai ar jos tarmėms. Adstrato pavyzdžiu gali būti baltarusių kalba Rytų Lietuvos šnektoms.

adverbializācija 1 žr. prieveiksmėjimas

afāzija 1, averbalizmas – афазия – aphasia

Visiškas arba dalinis kalbos netekimas dėl galvos smegenų pakenkimo. Ji gali būti amnezinė (kai neprisimenama žodžių), optinė (kai nesugebama pavadinti matomų daiktų), sensorinė (kai nesupranta ma kalbančiojo mintis arba raštas) ir kt.

afēmija 1, motorinė afazija – афемия – aphemia

Negalėjimas artikuliuoti garsų dėl raumenų veiklos koordinacijos sutrikimo.

aferèzė – аферезис – apheresis

Vieno ar kelių garsų nukritimas žodžio pradžioje (kartais dėl prieš jį esančio žodžio galo garsų įtakos): *overė* (tarm.) iš *voverė*, *raplānas* (šnek.) iš *aeroplānas*, angl. *ɔ'm* [aim] iš *I am* [ai əm] „aš esu“. Plg. absorbcija, sinkopė.

afèzė 2 – афеза – aphesis

Žodžio dalies nukritimas jam kintant: *Zarasai* ← **Azarasai* || **Ezerasai* ← **azers* || **ezers*; *aguona* ← **magōnā*.

afiksācija 1 – аффиксация – affixation

Žodžių ar formų darymas su afiksais (žr.): *pogrupis* ← *po*+*grupė* (prefiksacija), *šienainis* ← *šienas*+*ainis* (sufiksacija). Plg. prefiksacija, sufiksacija.

afiksas 2 – аффикс – affix

Morfema, turinti gramatinę reikšmę arba keičianti! žodžio leksinę reikšmę: *laim-ing-as*, *ein-u*. Apima priešdėlį (prefiksą), intarpą (infiksą), priesagą (sufiksą) ir galūnę. Yra žodžių darybos afiksai (lietuvių kalboje – priešdėlis, priesaga, galūnė) ir žodžių kaitybės (formų darybos) afiksai (priesaga, galūnė).

Antrinysis afiksas 2, 2 – вторичный аффикс – secondary affix
Afiksas, dedamas prie kito afikso: *puod-el-inis*.

Darýbinis afiksas 1, 2 – словообразовательный аффикс – derivational affix

Afiksas, su kuriuo daromi nauji žodžiai: *mok-ykla*.

Kaitýbinis afiksas 1, 2 – словоизменятельный аффикс – inflexional affix

Afiksas, su kuriuo padaromos žodžio formos: *gal-vos*.

Pirminis afiksas 2, 2 – первичный аффикс – primary affix

Afiksas, dedamas tiesiai prie žodžio šaknies: *pirk-lys*.

afiksoidas 1 – аффиксоид

Sudurtinio žodžio sandas, turintis apibendrintą reikšmę ir dėl to šiek tiek panašus į afiksą. Skiriama: prefiksoidai (sandai, panašūs į priešdėlius: *pusbernis, pusbrolis, pusdalyvis*) ir sufiksoidai (sandai, panašūs į priesagas: *maišigalis, vaikigalis*). Dar žr. prefiksoidas, sufiksoidas.

afrikatà 2 – аффриката – affricate

Priebalsis, kurio tarimas yra sudėtinis – prasideda sprogimu (taip, kaip sprogstamasis priebalsis), o baigiasi pūtimu (kaip pučiamasis). Lietuvių kalboje yra liežuvio priešakinės (*c, c', dz, dz'*) ir liežuvio priešakinės – užpakalinės (*č, č', dž, dž'*) afrikatos. Dėl tarimo lietuvių kalbotyroje anksčiau šie garsai buvo vadinami jungtiniais priebalsiais (M. Duryš), nes laikyti tarsi priebalsiniais dvigarsiais.

ageñtas 2 žr. veikėjas

agliutinācija 1 – агглютинация – agglutination

Vienareikšmių standartinių afiksų dėliojimas prie nekintamų žodžio šaknų ar kamienų: turkų *Yaz-ama-yor-sunuz* „jūs dabar negalite rašyti“ (kamienas *yaz* „rašyti“ + *ama* „negalėti“ + *yor* „dabar“ + *sunuz* „jūs“. Totorių kalboje gramatinei priklausymo kategorijai reikšti pridedami tam tikri afiksai: *карандаш-ым* „mano pieštukas“, *карандаш-ын* „tavo pieštukas“, *карандаш-ы* „jo pieštukas“, *карандаш-ывыз* „mūsų pieštukas“ ir t. t. Karaimų kalboje daugiskaita padaroma pridedant afiksus *-lar* arba *-ler* (priklauso nuo šaknies vokalizmo). Agliutinaciniai afiksai gali būti darybiniai ir kaitybiniai. Jie niekada nesulieja nei su šaknimi, nei vienas su kitu. Plg. fuzija.

agliutinācinė kalbà 1, 4 – агглютинирующий язык – agglutinating language

Kalba, kurioje žodžių kaityba vyksta agliutinacijos (žr.) pamatu.

aglomerācija 1 žr. inkorporacija

agrāfija 1 – аграфия – agraphy

Nesugebėjimas rašyti visų žodžių arba atskirų raidžių, atsirandantis dėl galvos smegenų pažeidimo.

agramatizmas 2 – аграмматизм – agrammatism

Nesugebėjimas gramatiškai (rišliai, suderintai, sklandžiai) kalbėti, atsirandantis dėl psichofiziologinių procesų sutrikimo.

āisčiai 1 žr. baltai

aiškinamasis žodynas 1, 1 – толкóвый словáрь – defining dictionary
Vienakalbis žodynas, kuriame apibrėžiamos ar aiškinamos žodžių reikšmės bei vartoseną. Išskiriamos leksinės reikšmės, kurios iliustruojamos atitinkamais pavyzdžiais, už specialių leksikografinių ženklų pateikiami frazeologizmai. Tokio žodyno pavyzdžiu gali būti akademinis „Lietuvių kalbos žodynas“, „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“.

aiškinamasis verčiamasis žodynas 1, 4, 1 – толкóво-переводной словáрь – defining translation dictionary

Aiškinamasis žodynas, turintis kitos kalbos atitikmenis ir dėl to galintis būti vartojamas ir vertimo reikalams. Tokio žodyno pavyzdžiu gali būti K. Daukšo „Chemijos žodynas“ (V., 1960).

aiškinamojo sujungimo sakinyš 1, 2, 3^b žr. paremiamojo sujungimo sakinyš

akatafázija 1 – акатафázия – acataphasia

Negalėjimas sudaryti sakinių dėl kalbos sutrikimo.

akāvimas 1 – áканье – akanje

Tarimas nekirčiuotame skiemenyje *a* vietoje *o* (*vadá* „vandu“ vietoje *vodá*), būdingas rusų literatūrinei kalbai ir jos pietinėms tarmėms.

akceñtas 2 – акцэнт – accent

1. Žr. kirtis.

2. Savotiška tarsena, būdinga kalbančiam ne gimtąja kalba ar tarme.

akcentològija 1 – акцентолòгия – accentology

Kalbotyros šaka, tirianti kirčiavimą. Skiriama: istorinė akcentologija (tirianti kirčio, priegaidės ir kirčiavimo sistemos raidą), tarminė akcentologija (tirianti tarmių kirtį ir priegaides) ir literatūrinės kalbos akcentologija (nustatanti kirčiavimo dėsningumus ir normas). Akcentologija dar gali būti eksperimentinė ir aprašomoji. Pastaraisiais dešimtmečiais ypač išstobulėjo eksperimentiniai akcentologijos metodai.

akcentuācija 1 žr. kirčiavimas

akimirkos veiksmažodis 1, 1 – моментальный глагол – momentary verb

Veiksmažodis, žymintis staigų vienkartinį veiksmą, paprastai padarytas su priesagomis *-(t)elėti*, *-(t)elti*, *-(t)erėti*, *-(t)erti*: *barkštelėti*, *kaukšterėti*, *šoktelėti*. Plg. momentinis veiksmažodis.

akomodācija 1, prisitaikymas – аккомодация – accommodation

Dalinis gretimai einančių balsio ir priebalsio supanašėjimas: vieno jų ekskursija (žr.) prisitaiko prie kito rekursijos (žr.) – progresy-

vioji akomodacija arba atvirksčiai – regresyvioji akomodacija. Priebalsių suminkštėjimas prieš priešakinės eilės balsius (*s'iř'p't'i*) – regresyvioji priebalsių akomodacija. Dusliųjų sprogstamųjų priebalsių skardėjimas po balsių ir dvibalsių – progresyvioji priebalsių akomodacija.

akronimas 2 žr. raidinė santrumpa

aktīvas 2 – действительный залог, актив – active voice

Istorinėje gramatikoje šiuo terminu dažnai vadinama veiksmažodžių veikiamoji rūšis (žr.).

aktyvieji kalbės padargai 4, 4, 1 žr. kalbos padargas

aktyvioji lėksika 4, 1 žr. aktyvūsūs žodynas

aktyvūsūs žodynas 4, 1, aktyvioji lėksika – активный словарь – active vocabulary

Kalbančiųjų (visų, atskirų arba tam tikrų jų grupių) vartojami žodžiai. Dabar visų vartojamam aktyviajam žodynui priklauso žodžiai *deřlius, įmonė, nepriklausomybė, taikà* ir kt. Plg. pasyvūsūs žodynas.

aktualiōji sākinio skaidà 4, 3^b, 4 – актуальное членение предложения – actual division of the sentence

Prasminis sakinio skaidymas pagal jo turinį: išskiriama tai, kas žinoma apie kalbamą dalyką, ir tai, kas apie jį pasakyta nauja. Dar žr. rema, tema.

aktualizācija 1 – актуализация – actualization

1. Kalbos elementų atkūrimas šnekoje. Pagal Š. Bali aktualizacijos teoriją žodžiai žymi apibendrintas, nekonkretizuotas sąvokas. Šnekoje šios sąvokos performuojamos į konkrečias. Perėjimas nuo abstraktaus prie konkretaus, t. y. nuo kalbos prie šnekos, ir yra aktualizacijos proceso esmė. Visos priemonės, kuriomis kalba įsikūnija šnekoje, vadinamos aktualizatoriais. Jais gali būti savybiniai įvardžiai (plg. *plaukai* ir *mano plaukai*), tikriniai daiktavardžiai (plg. *pilis* ir *Kauno pilis*) ir kt.

2. Neįprastas, į akis krintantis tikslingas kalbos elementų pavartojimas. Aktualizuoti gali būti naujadarai, barbarizmai, tarmybės grožiniame tekste, tarptautiniai žodžiai kasdieninėje šnekamojoje kalboje. Dažniausiai tokia aktualizacija būdinga grožinės literatūros kalbai.

akumuliacija 1 – аккумуляция – accumulation

Žodžio ar posakio vartosenos padažnėjimas dėl kitos kalbos įtakos. Su daiktavardžiais siejamų padalyvinių konstrukcijų vartosenos

padažnėjimui dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje turėjo įtakos rusų kalbos daiktavardžių konstrukcijos su prielinksniais (pagal V. Ambrazą). Veiksmažodžiai *vykdyti*, *vystyti* ir kt. šiame šimtmetyje pradėti dažniau vartoti taip pat dėl atitinkamų rusų kalbos veiksmažodžių įtakos.

akútas 1 – акýт – acute, acute accent, high-pitch accent

1. Diakritinis ženklas, kuriuo žymimas priebalsio minkštumas (lenk. *nieść* „nešti“), tam tikras balsio tarimo būdas (pranc. *entété* „užsispyręs; užsispyrėlis“), kirtis (*výras*, rus. *допозо́у*).

2. Žr. dešininis kirčio ženklas.

3. Žr. tvirtapradė priegaidė.

akútinis ilgumas 1, 2 žr. ilgumas

akuzatývas 2 – винýтельный паде́ж, аккyзатýв – accusative

Kai kuriuose kalbotyros, ypač kalbos istorijos, darbuose taip vadinamas galininkas (žr.).

alálijá 1 – алáлия – alalia

Reiškinys, kai dėl galvos smegenų pažeidimo vaikas visiškai ar iš dalies neturi kalbos. Šiuo terminu apimama tai, kas vadinama afazija (žr.) ir anartrijs (žr.).

alatývas 2 žr. aliatyvas

aléksija 1 – алéксия – alexia

Negalėjimas suprasti rašytų ar spausdintų žodžių.

alfabétas 2 žr. abécélė

aliatývas 2, einamasis pašalio vietininkas, pašalio einamasis vietininkas – аллатýв – allative

Dabartinėje lietuvių kalboje nebevertojamas (pasitaiko tik Baltarusijos lietuviškose salelėse) linksnis, rodęs kurlink juda veikėjas, prie ko jis artėja: *miškop*, *žmoniump*. Padarytas iš kilmininko ir postpozicijos *pi(e)*: *namópi*←*namo*+*pi*, *miškuŋpi*←**miškuñ*+*pi*. Dabartinėje lietuvių kalboje yra iš šio linksnio kilusiųrieveiksmių: *rudeniop*, *vakarop*.

aliterácija 1 – аллитерáция – alliteration

Vienodų (arba panašių) priebalsių ar jų samplaikų pasikartojimas skiemenų arba žodžių pradžioje: *kukuoti*; *Tratėdamas traktorius tarė*: | – *Suarsim*, *suarsim*, *kiek reiks* (A. Miškinis). *Pieną pylė*, | *Pūtė putą*, | *Nuo pyrago* | *Pjovė plutą* (R. Skučaitė). Ypač dažnai aliteracija pasitaiko poezijoje. Plg. asonansas.

alofonas 2, (kombinacinis) fonemos variantas, divergentas, fonemos alternantas – аллофо́на, дивергэ́нт, альтерна́нт фонэ́мы – allophone

Pozicinė fonemos atmaina: liet. |à| žodyje *meškà* ir |a| žodyje *mėška* (vns. šauksm.) yra fonemos |a| alofonai; rus. |ā| žodyje *галка*, |a| žodyje *ляпка* ir |ā| žodyje *папа* yra fonemos |a| alofonai.

alofrāzė 2, frazeologizmo variantas – аллофра́за – allophrase

Žodžių junginio ar frazeologizmo atmaina, plg.: *kaip iš akies trauktas* ir *kaip iš akių luptas*; *ant liežuvio galo sukasi* ir *ant liežuvio galo stovi*.

alogizmas 2 – аллогі́зм – allogism

Loginė neatitiktis kalboje, atsirandanti natūraliai (a) arba vartojama kaip stiliaus priemonė (b): a) *trirātis dviratūkas, diřvinis pievāgrybis* „toks grybas (*Agaricus arvensis* Fr.)“; b) *Žaidžia skaitvardžiai* – | *maži daugiausia*. | *Ant palangės* | *žydi mūsų esamasis laikas* (Just. Marcinkevičius).

alogrāfas 2, grafemos variantas – аллогра́фа, графический вариант – allograph

Grafemos atmaina: liet. *i, ė* ir *y* – grafemos, atvaizduojančios fonemą |i|, alografai (*kitas, lįsti, kyla*); vok. *a, aa* ir *ah* – grafemos, atvaizduojančios fonemą |a:], alografai (*haben* „turėti“, *Aal* „ungurys“, *fahren* „važiuoti“).

alomorfās 1, morfemos variantas, morfemos alternantas – алломор́фа – allomorph

Morfemos atmaina: *kil-ti* – *kel-ti*, *berž-el-is* – *qžuol-ėl-is*.

alonimas 2 – алло́ним – allonym

Tikriniu žodžiu vadinamo asmens, daikto ir pan. kitas vardo variantas, plg.: *Adà* ir *Adèlė*, *Stambùlas* ir *Konstantinòpolis*.

aiternācija 1, balsių kaita, abliautas, arofonija, defleksija – альтерна́ция – alternation

Dėsninga morfonologinė garsų kaita: *gaidys* : *gaidžio*, *geras* : *geresnis*. Dar žr. balsių kaita.

alternatỹvinis klāusimas 1, 1 žr. klausimas

alveòlinis priebalsis 1, 1 – альвеоля́рный согла́сный – alveolar consonant

Liežuvio priešakinis priebalsis, kurį tariant priekinė liežuvio dalis priartinama prie viršutinių alveolių: lietuvių kalbos *č, č', dž, dž', r, r', š, š', ž, ž'*.

amerikanizmas 2 – американизм – Americanism

Rašybos (1) ar fonetikos (2) ypatybė, taip pat žodis (3) ar posakis (4), būdingi JAV vartojamam anglų kalbos variantui: 1) angl. *arbour* „pavėsinė“ : amer. *arbor*; angl. *enrol* „įregistruoti“ : amer. *enroll*; angl. *programme* : amer. *program*; 2) dictionary [angl. 'dikʃənri : amer. 'dikʃ,ə'neri] „žodynas“, *capillary* [angl. kə'piləri : amer.'kæ pi leri] „kapiliaras“; 3) amer. *drive-in* „kino teatras atvirame ore, kur klientas neišlipa iš savo automobilio“, *territory* „administracinis-teritorinis vienetas, neturintis valstijos teisių“, *filibuster* „kongreso narys, kuris tyčia sako ilgas kalbas, trukdydamas priimti tam tikrus nutarimus“ – žodžiai, kurių anglų kalboje nėra; 4) angl. *underground train*: amer. *subway train* „metro traukinys“.

amfibolija 1 žr. dviprasmybė

amorfinė kalbà 1, 4, izoliacinė kalba – аморфный язык – amorphous language

Kalba, neturinti afiksų (žr.). Gramatinės (linksnio, skaičiaus, asmens, laiko) reikšmės joje išreiškiamos jungiant žodžius vieną prie kito arba tarnybiniais žodžiais. Būdinga amorfinė kalba yra kinų kalba.

amplifikacija 1 – амплификация, расширение – amplification

1. Stiliaus figūra, kurioje pagreičiui vartojami keli kalbos elementai įspūdžiui sustiprinti: *Žmonės triūsia, pluša laimei krašto savo* (A. Venclova).

2. Teksto pailgėjimas, verčiant iš vienos kalbos į kitą: *āšutas – во- лос конского хвоста или гривы; писать бисером – rašyti lygio mis ir labai smulkiomis raidėmis.*

amplifikatyvas 2 žr. augmentatyvas

anachronizmas 2 – анахронизм – anachronism

Senovinis ar pasenęs žodis, posakis, neatitinkantis kalbamojo meto leksikologijos ir frazeologijos normų. Pavyzdžiui, vartojimas šiuolaikinėje terminijoje žodžio *vašylas* vietoje žodžio *lašiša* (*vašylas* < *lašylas : *lašas* „dėmelė, taškas“ > *lašiša*). Dėl nemokėjimo, nesusigaudymo pavartotas anachronizmas yra kalbos klaida. Antra vertus, anachronizmai gali būti pavartojami ir sąmoningai kaip stiliaus priemonės.

anāfora 1 – анафора – anaphora

Tų pačių garsų (fonetinė anafora), žodžių (leksinė anafora) pakartojimas gretimų sakinių ar eilėraščio eilučių pradžioje: *Nebeužtvenksi upės bėgimo, / Norint sau eitų ji pamažu; / Nebsulaikysi naujo kilimo, / Nors jį pasveikint tau ir baisu* (Maironis). *Ar regėjai Naujo Ryto raus-*

vą varsą? / Ar girdėjai iškilmingą varpo garsą? (J. Janonis). Plg. epi-
fora.

anagramà 2 – анагрáмма – anagram

Žodis ar žodžių junginys, gautas sukeitus raides, sudarančias kitą žo-
dį (vartojamas kriptografijoje ir kalambūrams kurti): liet. *urbti: bur-
ti*; rusų *мука : кума*. Plg. grįžinys.

analitinė kalbà 1, 4 – аналитический язык – analytic language

Kalba, kurioje gramatiniai santykiai sakinyje reiškiami tarnybiniais
žodžiais, žodžių tvarka, intonacija ir pan. Analitinės yra kinų, vietna-
miečių, iš dalies – anglų, prancūzų ir kt. kalbos. Plg. sintetinė
kalba.

analògas 2 – аналóг – analogue

1. Žr. atitikmuo.

2. Tos pačios kalbos žodžių grupė ar atskiras žodis (arba žodžių jungi-
nys), pagal kurį (kuriuos) daromi kiti žodžiai (arba žodžių junginiai):
šienainis – analogas, pagal kurį padarytas kitas naujadaras *šiaudai-
nis*.

analògija 1 – аналóгия – analogy

Naujų kalbos elementų atsiradimas arba neproduktyvių elementų
transformacija dėl produktyvių kalbos elementų įtakos: *i* kamieno
daiktavardžių perėjimas į *ia* ir *é* kamieną, *iu* kamieno daiktavardžių
perėjimas į *ia* kamieną ir kt. Analogija remiasi visa žodžių daryba.

anãptiksė 1 – аналптіксис – anaptyxis

Dėl tarimo patogumo balsio įspraudimas tarp dviejų priebalsių: liet.
paletas žodyje *paltas*, žem. *ošika* „oška“, angl. *umbrella* „skėtis“
[Δmbə'rel vietoje Δm'brele].

anártrija 1 – анартрýя – anarthry

Vienas iš afazijos atvejų – negalėjimas aiškiai kalbėti. Plg. afazija.

anastrofà 2 – анастрофа – anastrophe

Raidžių (garsų) ir skiemenų sukeitimas žodyje arba žodžių junginy-
je, nepakeičiant prasmės: *daugmaž* – *maždaug*, *link miško* – *miško
link*. Plg. hiperbatonas, metatezė.

andronimas 2 – андрóним – andronymic

Moters asmenvardis, padarytas iš vyro asmenvardžio: Bučienė ←
Bučas, rus. Петрова ← Петров.

anglicizmas 2, anglizmas – англицизм – Anglicism

Žodis, paskolintas iš anglų kalbos, arba posakis, raišiskai išverstas
ar paskolintas iš anglų kalbos (ne tik tiesiogiai, bet ir per kitas kalbas):

džinsai, flomāsteris, sērvisas, spinningas, šaltāsīs kāras ← angl. *cold war*.

anglizmas 2 žr. **anglicizmas**

ankštumà 3^b – смычка, затвóр – narrowness, occlusion

Priebalsių tarimo būdas, kai iškvepiama oro srovė susiduria su kalbos padargų sudaryta kliūtimi. Plg. uždaruma.

ankštumòs priebalsis 3^b, 1 – смычный согласный, затвóрный согласный – occlusive consonant

Priebalsis, kurio tarimui būdinga kalbos padargų sudaryta kliūtis iškvepiamai oro srovei sulaikyti.

antitèzè 2 – антитéза – antithesis

Stiliaus figūra, kai panašia ar tapačia sintaksine išraiška gretinamos priešingos mintys ar priešingi vaizdai: *Teisinguosius žmones nukryžiuoja, apgauliems rožes po kojų kloja* (S. Nėris). Plg. kontrastas.

antonimai 2 – анто́нимы – antonyms

Priešingos reikšmės žodžiai. Jais gali eiti: daiktavardžiai (*baimė – drąsa, pelnas – nuostolis*), būdvardžiai (*baltas – juodas, senas – jaunas*), veiksmažodžiai (*artinti – tolinti, didėti – mažėti*),rieveksmiai (*aukštyn – žemyn, gerai – blogai*) ir kt. žodžiai. Antonimai gali būti padaryti ir žodžių darybos priemonėmis: *laimė – nelaimė, jungtukinis – bejungtukis*. Tam tikrame kontekste antonimais gali eiti ir kai kurie leksiniai koreliatai: *ugnis – vanduo, vyras – moteris*. Pastarieji antonimai vadinami kontekstiniais, o darybiniai ir semantiniai – sisteminiais.

antonomāzija 1 – антономāзия – antonomasia

Tropas, kurį sudaro tikrinio vardo pavartojimas bendrinio žodžio reikšme: *O skurdas gimdė prometėjus, / Ir krūpčiojo naktis šalta* (S. Nėris). Antonomazija gali būti ir atvirkštinė (kai bendrinis žodis įgyja tikrinio reikšmę).

antraštinis klāusimas 2, 1 žr. **klausimas**

antraštinis žòdis 2, 2 – заголовочное слóво – head word (of a dictionary entry)

Pagrindinis vardyno žodis, einantis žodyno straipsnio antrašte. Dar žr. **vokabula**.

antrinès kilmės dvibalsis 2, 4, 1, sekundarinis dvibalsis

Ne paveldėtas, o naujai susidaręs dvibalsis, viename skiemenyje greta atsidūrus trumpajam ar ilgajam balsiui ir *u, i (< v, j)*: *gerklėj < gerklėje, danguj < danguje*.

antrinės kilmės dvigarsis 2, 4, 1

Naujai susidaręs trumpųjų ar ilgųjų balsių junginys su priebalsiais *l, m, n, r*: *geram* < *geramu(i)*, *akims* < *akimus*, *širdim* < *širdimi*, *rašom* < *rašome*. Plg. antrinės kilmės dvibalsis.

aūtrinė sakinio dalis 1, 3^b, 4 – второстепенный член предложения – secondary part of the sentence

Žodis arba žodžių junginys, išplečiantis pagrindinėmis sakinio dalimis (veiksniu arba tariniu) pasakytą mintį. Antrininkėmis sakinio dalimis laikoma pažyminys, papildinys ir aplinkybės (žr.).

antrinis afiksas 2, 2 žr. afiksas

antrinis kamienas 2, 1 žr. kamienas

antrinis laikas 2, 4 žr. laikas

antrinis veiksmažodis 2, 1 – вторичный глагол – secondary verb

Gramatikos bei žodžių darybos tyrinėjimuose antriniais laikomi veiksmažodžiai, kurių pagrindinės formos turi daugiau kaip du skie-
menis, neskaitant priešdėlių ir sangražos dalelytės: *dainuoti, dainuoja, dainavo, prisidainuoti, uždainuoti*. Plg. pirminis veiksmažodis.

antropolingvinė kalbotyra 1, 1 – антропологическая лингвистика – anthropological linguistics

Kalbotyros sritis, kurios tyrinėjimo objektą sudaro rašto neturinčios kalbos.

antroponimas 2 žr. asmenvardis

antroponimija 1 – антропонимия

Kurios nors kalbos ar šaltinio asmenvardžių visuma.

antroponimika 1, antroponomastika – антропонимика – study of personal names

Onomastikos (žr.) skyrius, tiriantis tikrinius žmonių vardus – antroponimiją.

antroponomastika 1 žr. antroponimika

auristas 2 – аорист – aorist

Kai kurių ide. kalbų (graikų, sen. slavų, armėnų ir kt.) veiksmažodžių veiksmo ir laiko forma – būtasis „akimirksninis“ (arba ribinis) veiksmas ar būseną. Sigm(at)iniam aoristui būdinga priesaga *-s-*. Plg. imperfektas, perfektas.

apeliatyvas 2 – апеллятив – appellative

Bendrinis daiktavardis apskritai ir kaip tikrinio daiktavardžio pamatas (plg. *pakalniškis* „pakalnėje gyvenantis žmogus“ ir pavardę *Pakalniškis, lašmuo* „vieta ežere, kur įteka ar išteka upelis“ ir upėvardį *Lašmuo*).

apibeñdrinamasis žõdis 1, 2

Sakinio žõdis, kuriuo apibendrinamas vienaarũšiũ sakinio daliũ turinys:
Pažino tave ir pamilo visi: ir rũmai, ir sodžiũ sermẽga (Maironis).

apibrẽžimas 2, definicija – определenie, дефиниция – definition

Loginis veiksmas, kuriuo atskleidžiami esminiai objekto požymiai ir tuo jis atskiriamas nuo kitũ jam gretimũ objektũ. Apibrẽžimas turi bũti adekvatus, t. y. tarp apibrẽžiamosios ir apibrẽžiančiosios sąvokos turi bũti lygiavertiškumo santykis. Apibrẽžimas neturi bũti nei per platus, nei per siauras. Be to, jame neturi bũti rato, t. y. apibrẽžiamasis objektas negali bũti apibrẽžiamas sąvoka, kuri pati pasidaro aiški tik iš pačios apibrẽžiamosios sąvokos arba apibrẽžiančioji ir apibrẽžiamoji sąvokos yra tos pačios.

Leksikografinis apibrẽžimas 1, 2 – лексикографическое определenie – lexicographical definition

Aiškinamuosiuose žodynuose vartojamas leksiniũ žõdžio reikšmiũ aiškinimas: *kabyklà* (2) skersinis arba pastovas su gembėmis drabužiams kabinti (DLKŽ).

apibrẽžtõs trukmẽs veiksmãžõdis 3, 4, 1, terminatyvinis veiksmãžõdis – терминативный глагол – terminative verb

Veiksmãžõdis, žymintis veiksmã su numatoma baigtimi. Kartais jũ dar skiriama keletas smulkesniũ grupiũ: darybiniai veiksmãžõdziai (*ãusti, grẽžti, šliuoti*), judẽjimo veiksmãžõdziai (*bẽgti, skristi, žẽngti*), kalbẽjimo veiksmãžõdziai (*bambẽti, pãsakoti, šnabždẽti*), veiksmãžõdziai, reiškiantys perẽjimã iš vienos bũsenos į kitã (*blũkti, nõkti, tũkti*). Plg. neapibrẽžtos trukmẽs veiksmãžõdis.

aplinskã 3^b – окружение – environment

Tam tikros sekos (pvz., sintaksinẽs ir kt.) vienetai ar dẽmenys, esantys greta kito vieneto (dẽmens) ir lemiantys jo pozicijos ypatybes. Plg. distribucija, kontekstas.

aplinskybẽ 1 – обстоятельство – adverbial modifier (adjunct)

Antrininkẽ sakinio dalis, kuri siejasi su kita sakinio dalimi ir nurodo veiksmo, bũsenos ar ypatybẽs sąlygas. Dažnai sunkiai atribojama nuo pažyminio. Aplinskybẽs reiškiamos prievoksmiais, daiktavardžiu, įvardžiu, skaitvardžiu linksniais ar linksniais su prielinksniais, bendratimi, siekiniu, lyginamaisiais posakiais, frazeologizmais. Atskirã grupẽ sudaro padalyvinẽs, pusdalyvinẽs ir dalyvinẽs aplinskybẽs. Dažniausios šios aplinskybẽs:

Bũdo aplinskybẽ 2, 1 – обстоятельство образа действия – adverbial modifier of manner

Aplinkybė, kuri parodo veiksmo atlikimo būdą ar kokybę (a) arba apibūdina darinį kiekybės atžvilgiu (b): a) *Trys žvejų mergaitės sukasi ratu* (S. Nėris); b) *Aukščiau bambos neiššoksi* (patarlė).

Laiko aplinkybė 4, 1 – обстоятельство времени – adverbial modifier of time

Aplinkybė, kuri parodo veiksmo momentą, periodą ar dažnį: *Darby-mečiu ir akmuo kruta* (patarlė).

Nuolaidos aplinkybė 1, 1 – обстоятельство уступки – adverbial modifier of concession

Aplinkybė, kuri parodo sąlygą, priešingą sakinio tariniui: *Piktžolė išdygsta ir nesėjama* (patarlė).

Priežastišs aplinkybė 3^a, 1 – обстоятельство причины – adverbial modifier of cause

Aplinkybė, parodanti priežastį, dėl kurios atsiranda tariniu išreikštas veiksmas ar būvis: *Jo visas veidas buvo drėgnas ir nuo lietaus, ir nuo ašarų* (I. Simonaitytė).

Sąlygos aplinkybė 1, 1 – обстоятельство условия – adverbial modifier of condition

Aplinkybė, kuri žymi veiksmą ar reiškiniį, reikalingą kaip sąlyga, kad galėtų įvykti tarinio veiksmas: *Duodamas imk, mušamas bėk* (patarlė).

Tikslo aplinkybė 4, 1 – обстоятельство цели – adverbial modifier of aim, adverbial modifier of purpose

Aplinkybė, kuri žymi veiksmo ar būvio tikslą bei paskirtį: *Siuntė mane motinėle į jūreles vandenėlio* (liaudies daina).

Viėtos aplinkybė 2, 1 – обстоятельство места – adverbial modifier of place

Aplinkybė, kuri žymi buvimo vietą, judėjimo kryptį ar kelią: *Auksas ir pelenuose žiba* (patarlė).

apofònija 1 žr. balsių kaita

apòkopė 1 – апòкопа – арасопа

1. Vieno ar kelių garsų (balsio,riebalsio arba dvibalsio) nukritimas žodžio gale: *pirmam < pirmame, šiandie < šiandien, greit < greitai*.

2. Žodžių sutraukimas kaip naujų žodžių kūrimo priemonė: *kilas < kilogramas, metro < metropolitenas, specas < specialistas*. Plg. absorbcija.

apòstròfas 2 – апòстрòф – apostrophe

Kablelio pavidalo diakritinis ženklas, rašomas viršutinėje eilutės dalyje. Dabartinėje lietuvių rašyboje vartojamas retai: svetimų pavardžių pridėtinėms dalelėms atskirti (*d'Alamberas, Žana d'Ark*), fonetinėje

transkripcijoje: č' (minkšta afrikata č) ir kt. XIX a. liet. rašyboje buvo daug dažnesnis – rodė praleistą balsį (K. Donelaičio: *Badu kone bemirdam's*), numestą balsį (S. Daukanto: *girioj'*), skyrė sve-timų pavardžių lietuviškas galūnes („Aušros“, „Varpo“: *Schmidt'as, Bezzenberger'io*) ir pan. Anglų, prancūzų, italų kalbose dažniausiai rodo praleistą balsį (pranc. *l'humanité* vietoje *le humanité*), vokiečių kalboje – iki nulio redukuotą balsį (*s'war=es war*). Anglų kalboje gali žymėti gramatinę reikšmę, plg. *boy's* (savybinio linksnio viena-skaita) ir *boys'* (savybinio linksnio daugiskaita).

aprašomoji dialektologija 1, 1 žr. dialektologija

aprašomoji fonetika 1, 1 žr. fonetika

aprašomoji gramatika 1, 1 žr. gramatika

aprašomoji kalbotyra 1, 1 žr. deksriptyvinė kalbotyra

archaizacija 1 – архаизация – archaization

Istorinė kalbos stilizacija: *Ilgas pasakas mažiemus / Seka pirkioj vakarais* (S. Nėris).

archaizmas 2, senybė – архаизм – archaism

Pasenęs žodis (*ašva* „kumelė“, *liaupsė* „garbė“, *vetušas* „senas“), gramatinė forma (*ašmas* „aštuntas“, *duomi* „duodu“, *galiegu* „ar gali“) ar sintaksinė konstrukcija (*ir numirė saulei nusileidžiančiai* – absoliutinis naudininkas, dativus absolutus). Archaizmai dabartinėje literatūrinėje kalboje paprastai turi norminių sinonimų. Rašytojai archaizmus dažnai vartoja istoriniam koloritui suteikti. Plg. istorizmas.

archetipas 2 – архетип – archetype

Dabartinėje istorinėje kalbotyroje šiuo terminu dažnai vadinama prolytė (žr.).

archifonemà 2 – архифонема – archiphoneme

Koreliacinių fonemų bendrybė, atskirta nuo tų ypatybių, kuriomis pagrįsta koreliacija: *p* koreliacijoje *p/b* arba *p/p'* ir pan.

areālas 2 – ареал – area

Fonetinių, gramatinių ar leksinių kalbos reiškinių išplitimo teritorija. Arealų išaiškinimu remiasi vadinamoji arealinė kalbotyra. Žemėlapyje arealas parodomas tam tikra linija, vadinama izoglosa (žr.).

areālinė kalbotyra 1, 1 – ареальная лингвистика – areal linguistics
Kalbotyros šaka, kurioje svarbiausias dėmesys skiriamas kalbos (ar kalbų) reiškinių paplitimui, kalbiniams arealams. Plg. lingvistinė geografija.

argò – apró – slang

Socialinių ar profesinių grupių šneka, besiskirianti nuo literatūrinės kalbos dažniausiai savitais žodžiais ar posakiais, kuriuos supranta tik tos žmonių grupės. Daugelyje kraštų argo vartoja kareiviai, kaliniai, vagys, elgetos ir t. t. Mūsų respublikoje ryškesnis profesinių grupių (sportininkų, medžiotojų, moksleivių, studentų ir kt.) argo. Moksleivių argotizmai: *auklyba* „auklėtoja“, *cvaibalas* „dvejetas“, *fuginti* „bėgti iš pamokų“, *matieka* „matematika“ ir kt. Plg. žargonas.

argotizmas 2 – арготизм – slang expression

Argò (žr.) priklausantis žodis ar žodžių junginys.

artikelis 1, skirtis – арті́кль – article

Germanų, romanų, vengrų, semitų ir kt. kalboms būdingas tarnybinis žodis, rodantis daiktavardžio giminę, skaičių, apibrėžtumo, neapibrėžtumo ir kitas gramatines ypatybes: angl. *the* (nekaitomas), *a* (prieš priebalsius), *an* (prieš balsius); vok. *der, die, das, ein, eine*; pranc. *le, la, les, un, une, des*. Artikeliui semantiškai tapati kai kurių kalbų postpozicinė agliutinacinė dalelytė: rum. *studentul*, bulg. *жена-ната*.

Nežymimasis artikelis 4, 1 – неопределённый арті́кль – indefinite article

Artikelis, kuris rodo daiktavardžiu žymimą dalyką tik kaip priklausantį tam tikrai daiktų klasei: angl. *a, an*; vok. *ein, eine*; pranc. *un, une, des*.

Žymimasis artikelis 4, 1 – определённый арті́кль – definite article

Artikelis, kuris rodo, kad daiktavardžiu žymimas dalykas yra žinomas, konkretus, išskiriamas iš tos pat rūšies daiktų klasės: angl. *the*; vok. *der, die, das*; pranc. *le, la, les*.

artikuliācija 1 – артикуля́ция – articulation

Kalbos padargų veikimas, tariant kalbos garsus. To veikimo skiriamos trys fazės: pradžia (ekskursija), išlaikymas ir pabaiga (rekursija). Artikuliuojant bet kurį kalbos garsą, dalyvauja visi kalbos padargai, judėdami arba užimdami tam tikrą padėtį. Artikuliacijos įgūdžių sistema, būdinga kuriai nors tarimei arba kalbai, vadinama artikuliacijos baze. Svetimos artikuliacijos bazės požymiai reiškiasi vadinamuoju užsienietišku arba svetimu akcentu.

artimóji asimiliācija 4, 1 žr. asimiliacija

artimóji disimiliācija 4, 1 žr. disimiliacija

asibiliācija 1 – ассибиліяция – assibilation

Minkštojo sprogstamojo priebalsio virtimas pučiamuoju priebalsiu arba afrikata: *svečių* < *svetjun* ir pan. Plg. palatalizacija.

asimiliācija 1, supanašėjimas – ассимиляція – assimilation

Vieno kalbos garso supanašėjimas su kitu. Asimiliacija dažniausiai klasifikuojama pagal panašėjimo laipsnį, kryptį, nuotolį ir dėl to gali būti kelių rūšių:

Artimóji asimiliācija 4, 1, kontaktinė asimiliacija – контактная ассимиляція – juxtapositional assimilation, contact assimilation
Asimiliacija pagal panašėjimo nuotolį – gretimų garsų supanašėjimas: *ušoko*←*užšoko*.

Dalinė asimiliācija 2, 1 – частичная ассимиляція – partial assimilation

Asimiliacija pagal panašėjimo laipsnį – supanašėjimas tik iš dalies: *impilas*←*inpilas*.

Progresyvióji asimiliācija 4, 1, progresyvinė asimiliacija – прогрессивная ассимиляція – progressive assimilation

Asimiliacija pagal panašėjimo kryptį – garso supanašėjimas su prieš jį einančiu garsu: *dzūkų išcino*→*iščino* ~ *ištino*.

Regresyvióji asimiliācija 4, 1, regresyvinė asimiliacija – регрессивная ассимиляція – regressive assimilation

Asimiliacija pagal panašėjimo kryptį – priekyje esančio garso supanašėjimas su po jo einančiu garsu: *bėkti*←*bėgti*, *pėščias*←*pėsčias*.

Tolimóji asimiliācija 4, 1, distancinė asimiliacija – дистактная ассимиляція, дистантная ассимиляція – incontiguous assimilation, distant assimilation

Asimiliacija pagal panašėjimo nuotolį – ne gretimų garsų supanašėjimas: *pašišildyti*←*pasišildyti*.

Visiškoji asimiliācija 1, 1 – полная ассимиляція – equalization

Asimiliacija pagal panašėjimo laipsnį – visiškas garsų supanašėjimas: *ušokti*←*užšokti*.

asindetonas 1 – асиндетон, бессоюзие – asyndeton

Jungtuko nebuvimas: *Moki žodį – žinai kelią. Turės – atiduos. Lot. Veni, vidi, vici* „Atėjau, pamačiau, nugalėjau“. Pranc. *Bon gré, mal gré* „Nori nenori“. Gali būti vartojamas kaip stiliaus figūra. Plg. polisindetonas.

asmenāvimas 1, konjugacija – спряжение – conjugation

Veiksmažodžių kaitymas asmenimis, skaičiais, laikais, nuosakomis ir rūšimis (iš dalies). Asmenuojamosios veiksmažodžių formos daro-

mos iš 3 pagrindinių formų – esamojo ir būtojo kartinio laikų trečiojo asmens ir bendraties. 1 asmuo rodo, kad veiksmą atlieka kalbantysis: vienas – vienaskaitoje, su kitais asmenimis – daugiskaitoje; 2 asmuo rodo, kad veiksmą atlieka pašnekovas: vienas – vienaskaitoje, keli pašnekovai ir kiti asmenys – daugiskaitoje; 3 asmuo rodo, kad veiksmą atlieka pokalbyje nedalyvaujantis asmuo (asmenys) arba daiktas (daiktai). Kitose ide. kalbose asmenų formos skiriamos ne tik galūnėmis, bet ir asmeniniais įvardžiais.

asmeninis įvardis 2, 1 – личное местоимение – personal pronoun
Įvardis, nurodantis asmenį kalbančiojo atžvilgiu: *aš, tu, mes, jūs, jis, ji, tamsa*. Kartais asmeninių įvardžių reikšmę turi ir įvardis *pats, -i*. Šie įvardžiai kai kuriose kalbose taip pat eina veiksmažodžio asmeninių formų rodikliais. Plg. įvardis.

asmeñs kategorija 3^b, 1 žr. asmuo

asmenúojamoji veiksmažodžio forma 1, 1, 1 – спрягаемая форма глагола

Speciali veiksmažodžio asmens, skaičiaus, laiko, nuosakos ar rūšies (iš dalies) forma, priklausanti asmenavimui (žr.). Gramatikose kartais vadinama lotynišku terminu *verbum finitum*.

asmenuotė 2 – спряжение – conjugation

Vienodas asmenavimo formas turinčių veiksmažodžių kaitybos tipas. Lietuvių kalboje skiriamos 3 asmenuotės: I – veiksmažodžiai, esamojo laiko 3 asmenyje turintys galūnę *-a (eina)*, II – esamojo laiko 3 asmenyje turintys galūnę *-i (tyli)*, III – esamojo laiko 3 asmenyje turintys galūnę *-o (rodo)*.

asmėnvardis 1, antroponimas – антропóним – personal name

Tikrinis asmens vardas: *Vytautas, Žymantienė, Vaižgantas*.

asmuo 3^b – лицо – person

Gramatinė veiksmažodžio kategorija (gramatinių formų sistema), rodanti, kas atlieka veiksmą kalbančiojo asmens požiūriu: pats kalbantysis arba kalbantysis ir kiti asmenys (pirmasis asmuo), vienas pašnekovas, keli pašnekovai arba pašnekovas ir kiti asmenys (antrasis asmuo) ir pokalbyje nedalyvaujantis asmuo, kuri nors realija ar asmenys, realijos (trečiasis asmuo). Plg. beasmenis veiksmažodis.

asonánsas 1 – ассонáнс – assonance

Vienodų balsių kartojimas, dažniausiai eilėraščio eilutėje ar strofoje, vartojamas ir kaip stiliaus priemonė: *Ir dieną, ir naktį vis aria / Ir aria*,

net akys apraibs (A. Miškinis). *Prie didelio kelio stovėjom – žiūrėjom...*
/ *O liūdesiai gūdūs kelių didelių!* (S. Nėris). Plg. aliteracija, fonika.

aspėktas 2 žr. veikslas

aspiracija 1, priedvasis – аспира́ция, придыха́ние – aspiration

1. Garsų tarimo šlamesys, girdimas po sprogstamojo priebalsio (plg. aspirata). Fonetinėje transkripcijoje žymima dažniausiai atvirkušiu kableliu dešinėje raidės pusėje (*bėk'*) arba raide *h*.

2. Graikų kalbos balsių tarimo tam tikra ypatybė.

aspiratà 2 – аспира́та – aspirate

Priebalsis, kurio artikuliacijai būdinga aspiracija – tam tikras oro srovės sukeltas šlamesys. Fonetinėje transkripcijoje žymima atitinkamu priebalsiu ir raide *h*. Ide. prokalbėje buvo 4 aspiratos: *bh*, *dh*, *gh* ir *gʰh*.

atemātinis asmenāvimas 1, 1 žr. atematinis veiksmāžodis

atemātinis veiksmāžodis 1, 1 – атема́тический глаго́л – athematic verb

Veiksmāžodis, kuriam būdingos atematinio asmenavimo formos (galūnė dedama tiesiai prie šaknies, neturi tematinio balsio žr.). Literatūrinėje kalboje ir tarmėse dabar pasitaiko tik atematinųjų formų liekanų. XVI–XVII a. lietuvių raštuose atematiniai veiksmāžodžiai buvo dažnesni. Atematinę esamojo laiko fleksiją geriausiai yra išlaikę veiksmāžodžiai *būti* (*esmi, essi, esti; esme, este; esva, esta, esti*), *duoti* (*duomi, duosi, duosti; duome, duoste; duova, duosta*), *miegoti* (*miegmi, miegti*) ir kt.

atgalinė darýba 2, 1, retrogradinė daryba – о́братное словообразова́ние, регрессивное словообразова́ние – backformation, backderivation

Pamatinio žodžio išskyrimas iš neva darinio: liet. *barsas* (: *barsukas*), *menė* (: *priemenė*), *buvėlis* (: *nebuvoėlis*), rusų *зонт* (: *зонтик*), *фляга* (: *фляжка*).

atgalinis darinýs 2, 3^b, retrogradinis darinys

Morfologiškai trumpesnio kamieno žodis, išskirtas iš neva darinio – ilgesnio kamieno žodžio. Plg. atgalinė daryba.

atitíkmuo 3^b, ekvivalentas – эквивале́нт – equivalent

Tarmės arba kitos kalbos vienetas, lygiavertis kuriam nors kalbos vienetui: žemaičių žodžio *cyrulis* atitikmuo literatūrinėje kalboje yra žodis *vyturys*; literatūrinės kalbos žodžio *sūpynės* atitikmuo uteniškių šnekoje – *kėkauklės*; rusų kalbos žodžio *багульник* atitikmuo lie-

tuvių kalboje – *gailis*, lietuviško frazeologizmo *nuo vilko bėgti* – *ant meškos užbėgti* atitikmuo rusų kalboje – *из огня да в полымя*.

atitrauktinis kištis 2, 2 – оттяжнёе ударёние – recessived stress

Tarminis kištis, atitrauktas nuo galūnės į kurią pirmesnę skiemenį: *dalỹkus* ~ *dalykùs*, *kùbile* ~ *kubilè*. Vietomis atitraukiamas ne visas kištis, bet padalijamas tarp kamieno ir galūnės: *kùmelỹs* ~ *kumelỹs*, *šàkà* ~ *šakà*.

atkarpà 3^b žr. segmentas

atkuriamumas 2 – воспроизводи́мость – reproducibility

Reguliari kalbos vienetų vartoseną šnekoje kaip jų gyvavimo pagrindinė forma.

atkūrimas 2 žr. rekonstrukcija

atliepiamasis žodis 4, 2

Prijungiamojo sakinio jungiamųjų žodžių koreliatas: *Kur namuose vaidai, t en bitėms ne vieta* (J. Biliūnas). Atliepiamaisiais žodžiais dažniausiai eina parodomieji įvardžiai *tas, toks* ir prieveiksmiai *taip, tiek, tada, tuomet, tol, ten, todėl, dėl to, tam*.

atmainà 3^b žr. variacija

atomistinė kalbotyra 1, 1 – атомистиче́ская лингвисти́ка – atomistic linguistics

Kalbotyros kryptis, kurios objektą sudaro atskirai imami individualūs kalbos vienetai.

atonācija 1, dezakcentuacija – атона́ция, дезакцентуа́ция – desaccentuation

Neturėjimas kirčio vadinamojoje silpnojoje sintaksinėje pozicijoje: *už lango: iš tikrųjų*. Toks kirčio neturintis žodis vadinamas *atononu*: prišlyjantis prie paskui jį einančio žodžio – proklitiku (*nė vienas*); prišlyjantis prie prieš jį einančio žodžio – enklitiku (*matai gi*). Plg. enklizė, proklizė.

atononas 2 žr. atonacija

atrankà 3^b žr. selekcija

atribūtas 2 žr. pažymins

atsitraukimas 2 žr. rekursija

atšpalvis 1 žr. reikšmės atšpalvis

atstātymas 1 žr. rekonstrukcija

atvirasis balsis 4, 2 – открьтый гласный – open vowel

Balsis, kurį tariant liežuvis visiškai neliečia gomurio: *a, ā*. Tai tas pats žemutinio pakilimo balsis. Dar kitu aspektu jis gali būti vadinamas plačiuoju balsiu (žr.). Plg. uždarasis balsis, žemutinio pakilimo balsis.

atvirasis skiemuõ 4, 3^a – открьтый слог, свободный слог – open syllable

Skiemuõ, kuris baigiasi balsiu arba dvibalsiu: *rā-šo, uo-là, vai-kas*. Plg. uždarasis skiemuõ.

atvirkštinė žodžių tvarka 2, 2, 4, inversija – обратный порядок слов, инверсия – inverse word-order, inversion

Subjektyvus įprastinės žodžių ir jų junginių tvarkos pakeitimas sakinyje: *Girdėjo tas kalbas ir Antanas, ir Jonas Puodžiūnai, ir jų žmonos* (A. Vienuolis). Atkelto arba nukelto žodžio ar junginio paryškinama, pabrėžiama prasmė ir kartu keičiama sakinio ritmika bei intonacija, plg. *tautinės vėliavos plaukstėsi* (įprastinė žodžių tvarka) ir *plaukstėsi vėliavos tautinės* (atvirkštinė žodžių tvarka). Atvirkštinė žodžių tvarka ypač būdinga poezijai. Kalbose, kuriose laisva žodžių tvarka, atvirkštinė žodžių tvarka paprastai atlieka stilistinę konotacinę funkciją, o kalbose, kuriose griežta žodžių tvarka – gramatinę funkciją (padeda sudaryti klausiamuosius sakinius ir pan.).

atvirkštinis žodynas 2, 1 – обратный словарь – inverse dictionary
Žodynas, kuriame žodžiai pateikiami pagal abėcėlę, pradedant nuo jų galo. Tokio žodyno pavyzdžiu gali būti „Atvirkštinis prūsų kalbos žodynas“, pridėtas prie V. Mažiulio parengtų „Prūsų kalbos paminklų“ II d. (1981).

atvirumas 2 – открытость – openness

Balsio artikuliacijos ypatybė. Atviro balsio artikuliacijai būdingas mažesnis liežuvio pakilimas. Skiemens atvirumas skiriamas kitaip: atviras skiemuõ baigiasi balsiu arba dvibalsiu: *dā-ro, káu-las*. Plg. uždarumas.

augmėntas 2 – аугмент, приращение – augment

Graikų, sanskritui ir kitoms ide. kalboms būdingas priešdėlis *e-* kai kuriose tiesioginės nuosakos būtojo laiko formose: gr. *παίδεω* „auginu, auklėju“: *επαίδεων* „išauginau, išauklėjau“.

augmentatyvas 2, amplifikatyvas – аугментатив – augmentative, amplificative

Išvestinis daiktavardis arba būdvardis, turintis iš darybos kilusią didinamąją reikšmę: *didžiulis, gražumėlis*. Neretai ši vedinių (šiaip de-

minutyvų) reikšmė išaiškėja tik kontekste: – *Tai bent šaltelis!* – *džiaugiasi sniego senis* (J. Balčikonis).

aukščiausiasis laipsnis 1, 1 žr. laipsnis

aukštaičiai 2, aukštaičių tarmė – аукштайтское наречие, аукштайтский диалект – Aukštaitish dialect

Viena iš pagrindinių lietuvių tarmių, kuriai būdingas literatūrinės kalbos dvibalsių *ie* ir *uo* išlaikymas. Aukštaičius nuo žemaičių (žr.) skiria linija, einanti (iš šiaurės į pietus) maždaug per Vegerius–Kruopius–Bubius–Pakapė–Šiluvą–Raseinius–Vadžgirį–Eičius–Lauksargius–Juknaičius–Sausgalvius. Skiriamos 3 patarmės (pagal prof. Z. Zinkevičiaus ir prof. A. Girdenio klasifikaciją) – vakarų, pietų ir rytų.

Vakarų aukštaičių patarmė dar skirstoma į pietinę ir šiaurinę. Pietiniams vakarų aukštaičiams priklauso kauniškiai, o šiauriniams – šiauliškiai. Kauniškiai ilgina tvirtapradžių dvigarsių *il*, *im*, *in*, *ir*, *ùl*, *ùm*, *ùn*, *ùr* pirmuosius sandus, žodžio pradžios *e* ir *ei* verčia *a* ir *ai*, žodžio pradžioje prieš dvibalsį *uo* dažnai prideda priebalsį *v* (*vuodegà*), prieš priešakinės eilės balsį prideda jotą (*jilgumas*), dgs. naud. galūnes taria be *-s* (*vaikam*). Vakarų aukštaičiai, gyvenantys apie Kapuską, Vilkaviškį, Kazlų Rūdą, vadinami kapsais (pagal žodelių *kaip* ir *taip* tarimą *kàp*, *tèp*). Vakariečiai, gyvenantys apie Kudirkos Naumiestį, Griškabūdį, vadinami zanavykais (žr.). Šiauliškiai ilguosius balsius *y* ir *ū* nekirčiuotuose skiemenyse taria trumpai (*virėlis* = *vyrelis*), nekirčiuotus ilguosius balsius *é* ir *o* dažniausiai verčia *i* ir *u* (*tivėlis* = *tėvelis*). Pusilgiai balsiai tariami su vidurine priegaide. Atitraukia kirtį (pietinėje dalyje sąlygiškai, o šiaurinėje – visuotinai). Pietų aukštaičių patarmėje dvigarsiai *am*, *an*, *em*, *en* išlaikomi sveiki, bet *a*, *e* (kilę iš *an*, *en*) yra išvirtę į *ū*, *y* (*ranka*, bet *žūsis*). Tvirtapradžių dvigarsių *il*, *im*, *in*, *ir*, *ùl*, *ùm*, *ùn*, *ùr* ir dvibalsio *ùi* pirmasis sandas gerokai ilginamas. Priebalsis *l* prieš *e*, *e*, *ei* ir *é* – kietinamas. Ryškiausia kalbos ypatybė – dzūkavimas: *č*, *dž* – *c*, *dz* (*sveciai* ~ *svečiai*, *medziai* ~ *medžiai*) ir *t*, *d* bei jungtinių *tv*, *dv* vertimas *c*, *dz* prieš *i*, *į*, *y*, *ie* (*gaidžį* ~ *gaidį*).

Rytų aukštaičių patarmė skirstoma į anykštėnų, kupiškėnų, panevėžiškių, širvintiškių, uteniškių ir vilniškių šnektas. Visi rytų aukštaičiai (išskyrus panevėžiškių tarmės dalį) dvigarsius *am*, *an*, *em*, *en* verčia *um*, *un*, *im*, *in*, (*runka* ← *ranka*), senovinius nosinius balsius *q* ir *ę* verčia *ū* ir *i* (*žūsis* ← *žqsis*), kietina priebalsį *l* prieš balsį *e* (*ladas* ~ *ledas*), ilgina kirčiuotus trumpuosius balsius *i* ir *u* (*vi.sas* arba *vi.sas*),

virtagalį dvibalsį *ei* verčia *ai* (*aīt' ~ eīti*), vartoja savotiškas įvardžiuotinių būdvardžių formas (*báltasai*), kelintiniai jų skaitvardžiai turi formas *vienuolikis*, *dvylikis* ir t. t.

Pagal tradicinę tarmių klasifikaciją aukštaičiai skirstomi į vakariečius, viduriečius, rytiečius ir dzūkus.

aukštaičiai rytiėčiai 2, 2 žr. rytų aukštaičiai

aukštaičiai vakariėčiai 2, 2 žr. vakarų aukštaičiai

aukštaičiai viduriėčiai 2, 2 žr. vidurio aukštaičiai

aukštaičių tarmė 2, 4 žr. aukštaičiai

aukštaitybė 1

Fonetinė (a), morfologinė (b), leksinė (c) ir kt. aukštaičių tarmės ypatybė: a) *žūsis* „žąsis“; b) *báltasai* ~ *baltasis*; c) *kuokinė* „vakarėlis, pasilinksminimas“.

aukštesnysis láipsnis 4, 1 žr. laipsnis

aukštėlesnysis láipsnis 4, 1 žr. laipsnis

aukštutinio pakilimo balsis 2, 2, 2, aukštutinis balsis – гласный верхнего подъёма, гласный высокого подъёма – high front vowel
Pagal liežuvio pakilimą prie gomurio klasifikuojamų balsių grupė, apimanti *i*, *i*, *u*, *ū*. Juos tariant liežuvis aukštai pakyla prie gomurio. Plg. vidutinio pakilimo balsis, žemutinio pakilimo balsis.

aukštutinis balsis 2, 2 žr. aukštutinio pakilimo balsis

aukštutinis pakilimas 2, 2 žr. pakilimas

áutoriaus kalbà 1, 4, autorinė kalba, autoriaus žodžiai – áвторская речь – speech from the author

Literatūros kūrinio dalis, kur autorius pasakoja tiesiogiai nuo savęs. Autoriaus kalba gali eiti prieš tiesioginę kalbą (a), po tiesioginės kalbos (b) arba įsiterpti į tiesioginę kalbą (c): a) *Jonas Puodžiūnas pagalvojo ir pasakė: – Nejaugi tu ją dabar veši namo?* (A. Vienuolis); b) – *Pinigų turi? – nė nesisveikinęs, paklausė Kordušas* (J. Marcinkevičius); c) – *Žiūrėk, – sakau Baltrui, – ar tik ne žvaigždė žiba?* (J. Biliūnas).

áutoriaus žódžiai 1, 2 žr. autoriaus kalba

autorinė kalbà 2, 4 žr. autoriaus kalba

autorinis naujádaras 2, 1 žr. stilistinis naujadaras

averbalizmas 2 žr. afāzija

B

bahuvrīhi, metoniminis sudurtinis daiktavardis – бахуврїхи
Sudurtinis daiktavardis, kuris savo darybine reikšme nurodo daikto dalį, tačiau iš tikrųjų yra viso daikto pavadinimas: *baltašaknė* „į konvaliją panašus lelijinių šeimos augalas (*Polygonatum L.*)“, *storkulnis* „tilvikams giminingas karvelio dydžio paukštis (*Burhinus oedicnemus L.*)“.

baigiamoji intonācija 4, 1 žr. intonācija

balkanistika 1, balkanologija – балканїстика – Balkanistics

Bulgarų, makedonų, rumunų, naujosios graikų ir kitų Balkanų pusiasalyje gyvenančių tautų kalbų, literatūros ir tautosakos mokslas.

balkanologija 1 žr. balkanistika

bal̄sas 4 – гóлос, голосовóй тон – voice

Garsų visuma, atsirandanti virpant žmogaus balso stygomis.

bal̄sė 2 – гл̄сная б́ўкѡа – vowel letter

Balsį žyminti raidė. Lietuvių literatūrinėje kalboje vartojama 12 balsių: *a* (a paprasta), *ą* (a nosinė), *e* (e paprasta), *ę* (e nosinė), *ė* (ė), *i* (i paprasta), *į* (i nosinė), *y* (i ilgoji), *o* (o), *u* (u paprasta), *ų* (u nosinė), *ū* (u ilgoji).

balsýnas 1, vokalizmas – вокалїзм – vocalism

Kurios nors kalbos balsių visuma. Plg. balsis.

balsingasis priebalsis 1, 1, pusbalsis, sonantas, sonorinis priebalsis – соно́рный, сона́нт – sonant, resonant

Priebalsis, kurį tariant svarbiausias vaidmuo tenka balsui, šlamesys silpnas: *l*, *l'*, *m*, *m'*, *n*, *n'*, *r*, *r'*. Šie priebalsiai turi balsių ir priebalsių ypatybių, dėl to lietuvių kalbotyroje dažnai vadinami pusbalsiais. Priebalsiai *j*, *v* ir *v'* vieni skiriami šiai rūšiai, o kitų laikomi tarpiniais tarp balsingųjų ir trankiųjų priebalsių (jų balsingumas menkas). Plg. trankusis priebalsis.

bal̄sinis kamienas 1, 1 žr. kamienas

bal̄sis 2 – гл̄сный звук – vowel

Žmogaus kalbos garsas, kurio artikuliacijos pagrindą sudaro muzikiniai tonai ir šiek tiek šlamesių. Jo tarčiai būdinga silpna išskvepiama oro srovė, nelokaluotas kalbos padargų įtempimas ir daugmaž atvira burna. Balsiai dažniausiai klasifikuojami akustiniu ir fiziologiniu pagrindu. Pagal liežuvio judėjimą horizontaliai jie skirstomi į prie-

šakinės eilės (žr.), užpakalinės eilės (žr.) ir vidurinės eilės (žr.) balsius. Pagal liežuvio pakilimą prie gomurio – žemutinio pakilimo (žr.), arba atviruosius (žr.), vidutinio pakilimo (žr.) ir aukštutinio pakilimo (žr.), arba uždaruosius, balsius (žr.). Pagal minkštojo gomurio artikuliaciją – grynuosius (žr.) ir nosinius (žr.) balsius. Pagal lūpų artikuliaciją – lūpinius (žr.), arba labialinius, ir nelūpinius, arba nelabialinius, balsius. Pagal tarimo trukmę – ilguosius (žr.) ir trumpuosius (žr.) balsius. Akustinė balsių klasifikacija sudėtinga ir vidurinių mokyklų praktikoje retai vartojama. Akustiniu pagrindu balsiai skirstomi į aukšto, vidutinio, žemo tembro balsius ir t. t.

bałsių kaità 2, 4, ablautas, abliautas, apofonija, defleksija, alternacija – аблаут, чередованіе гласных – ablaut, vowel gradation, apophony

Giminiškų žodžių šaknies balsių ar dvibalsių kitimas, skiriantis to paties žodžio formas (*biro* : *byra*) arba giminiškus žodžius (*leisti* : *laida*). Balsių kaitos kilmė yra susijusi su kirčio raida kalbų senovėje: kirčiuotas balsis palaiptiesiui ilgėjo, o nekirčiuotas – redukovosi ir pan. Skiriama:

Kiekūbinė bałsių kaità 1, 2, 4 – количественное чередованіе (гласных) – quantitative alternation

Taračių, bet skirtingo ilgumo garsų kaita: *sukti* : *sūkis*.

Kokūbinė bałsių kaità 1, 2, 4 – качественное чередованіе (гласных) – qualitative gradation

Skirtingų garsų kaita: *nešti* : *našta*.

bałso stýgos 4, 4 žr. kalbos padargas

báltai 1, aisčiai – бálты – Balts

Grupė ide. tautų bei genčių: lietuviai, latviai, prūsai, jotvingiai, kuršiai, žiemgaliai, sėliai. Vertėsi žemdirbyste ir gyvulininkyste, nešiojo žalvarinius papuošalus. Susidarė II tūkstantmetyje pr. m. e. Pirmąkart paminėti I m. e. a. pab. Tacito veikalė „Germanija“ (Aestiorum gentes). Kuršiai ir žiemgaliai minimi IX a. skandinavų kronikose. Terminą *baltai* pirmasis pavartojo G. H. E. Neselmanas 1845 m. K. Jaunius ir K. Būga juos vadino aisčiais. Dažniausiai skiriami rytiniai baltai (lietuviai, kuršiai, latviai) ir vakariniai baltai (prūsai, jotvingiai).

baltarusýbė 1 – белорусýзм – White-Russianism

Žodis ar posakis, paskolintas iš baltarusių kalbos. Ypač daug baltarusybių yra rytų aukštaičių leksikoje: *kočioti* (<brus. *качаць*), *patu-*

roti „kreipti dėmesį, paisyti“ (<brus. *namураць*), *uturoti* „kalbėti“ (<brus. *зуторуць*).

baltistika 1 – балтiстика – Baltistics, Baltic studies

Baltų kalbų, literatūros ir tautosakos mokslas. Susikūrė XIX a. vid., atsiradus kalbotyroje lyginamajam istoriniam metodui. Žymiausi šio mokslo atstovai yra J. Endzelynas, K. Būga, taip pat A. Šleicheris, F. Kuršaitis, A. Mejė, A. Becenbergeris, A. Leskynas, F. de Sosiūras, E. Frenkelis, Chr. Stangas ir kt.

baltizmas 2 – балтiзм – Baltism, Baltic turn of speech

Baltų kalbų žodis, paskolintas kitoms kalboms: rus. *баланда* < liet. *balanda*, lat. *baluoda*; vok. *Jauge* < liet. *jauja*; suom. *heinä*, est. *hein* < liet. *šienas*, lat. *siens* (A. Sabaliausko duomenimis).

bangų teorija 4, 1 – теорiя волн – wave theory

Ide. kalbų giminytės ir atsiradimo hipotezė, kurią sukūrė vokiečių kalbininkas J. Šmitas (J. Schmidt, *Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*. – Weimar, 1872). Pagal ją nauji kalbos reiškiniai (inovacijos), atsiradę kurioje nors kalbinėje aplinkoje, plinta toliau ne taisyklingai šakodamiesi, bet tarsi vandens bangos (viena kryptimi apimdamos didesnius, kita – mažesnius plotus). Dėl to atskira kalbų šaka vienais bruožais artimesnė vienai kalbų šakai, o kitais – kitai. Artimesnės kalbos turi daugiau bendrų bruožų, negu tolimesnės. Gretimos kalbinės sritys niekada neturi visiškai skirtingo kalbinių ypatybių inventoriaus. Šiuolaikinės lingvistinės geografijos ir dialektologijos duomenys daug kur paremia bangų teoriją.

barbarizmas 2, svetimybė – варварiзм – barbarism

Iš kitų kalbų paskolintas žodis ar posakis, akivaizdžiai prieštaraujantis savos kalbos normoms (paprastai turintis tinkamų savų atitikmenų): liet. – iš lenkų kalbos *arkužas* (= *lākštas*), *kapišonas* (= *gobtūvas*), *čainikas* (= *arbatinūkas*), iš vokiečių kalbos *dekis* (= *ūžtiesalas*), *baumkuchenas* (= *šakōtis*, *raguōtis*), *šlipsis* (= *kaklāraištis*), iš rusų kalbos *samagonas* (= *naminė*), *nakleika* (= *lipdūkas*), *nariadas* (= *paskyrā*).

baritonas 2 – баритонное слово – barytone

Žodis, kurio visada kirčiuotas tik kamienas: *brōlis*, *dūmai*. Iš baritoninio kirčiavimo atsirado dabartinės mūsų dviskiemenių daiktavardžių I ir II kirčiuotės. Plg. oksitonas.

baritōninis kirčiāvimas 1, 1 žr. kirčiavimas (šakninis kirčiavimas)

beasmėnis sakiny̯s 2, 3^b – безлїчное предложение – impersonal sentence, impersonal clause

Sakinys, kuriame nėra veiksnio (net numanomo) ir kurio pagrindinė dalis, atitinkanti tarinį, reiškiamo asmens kategorijos neturinčiomis formomis: *Jau nelyja. Man galvą skauda.* Jų tariniu gali eiti: a) beasmeniai veiksmažodžiai (*Aušta. Prašvito*); b) bendratis (*Grįžti ar eiti toliau?*); c) būdvardžių bevardė giminė (*Linksmas pavasarį*); d) priešveiksmai (*Dabar tau bepigu*) ir kt. J. Balkevičius skiria beasmenius sakinius su subjekto naudininku (*Pagailo kvailutei Sigutės*) ir beasmenius sakinius be subjekto naudininko (*Šią žiemą labai daug prisnigo*).

beasmėnis veiksmažodis 2, 1 – безлїчный глагол – impersonal verb

Veiksmažodis, žymintis veiksmus ir būsenas, kurios nesiejamos su jokių veikėju: *reikia, aušta, rūpi.* Kai kurių beasmenių veiksmažodžių (*niežti, peršti* ir pan.) esamojo laiko formos yra atematinės. Tarp beasmenių ir asmeninių veiksmažodžių griežtos ribos nėra, plg. *Saulė kaitina* ir *Laukuose kaitino.* Kai kurie beasmeniai veiksmažodžiai (*pagailo, pagardo* ir pan.) turi tik būtojo kartinio laiko formą. Beasmeniai veiksmažodžiai dažniausiai žymi arba gamtos procesus (*aušta, temsta, sninga, lyja, pusto*), arba fizinės bei psichinės būsenas (*skauda, diegia, gelia, niežti, maudžia*).

bejungtūkis sakiny̯s 2, 3^b – бессоюзное предложение – conjunctionless sentence

Sudėtinis sakiny̯s, kurio dėmenys susieti be jungtukų ar jungiamųjų žodžių: *Žemė bus – pinigų netruks, nieko netruks* (J. Marcinkevičius).

Grėtinamasis bejungtūkis sakiny̯s 1, 2, 3^b

Sakinys, sudarytas iš dviejų vienaarūšių dėmenų, kuriais gretinami skirtingi dalykai: *Akys – baisininkės, rankos – darbininkės* (patarlė).

Išskaičiuojamasis bejungtūkis sakiny̯s 1, 2, 3^b

Sakinys, sudarytas iš vienaarūšių, vienodai tarpusavyje santykiaujančių dėmenų: *Ilgos, plačios alėjos gale, vakaro migla aptraukti, baltavo seni, samanotu stogu dvaro rūmai, smilko šimtamečių liepų, topolių ir klevų parkas* (J. Marcinkevičius).

Paremiamasis bejungtūkis sakiny̯s 4, 2, 3^b

Sakinys, sudarytas iš dviejų dėmenų, kurių antrasis dėmuo papildo, paaiškina, sukonkretina pirmojo dėmens turinį: *Ir jai dingtelėjo širdin: argi tai jos žiedas?* (P. Cvirka).

Sąlygojamasis bejungtūkis sakiny̯s 1, 2, 3^b

Sakinys, sudarytas iš dviejų vienaarūšių dėmenų, kurių antrojo turinys yra sąlygojamas pirmojo dėmens turinio: *Pavogė arklį – pridėk ir balną* (patarlė).

benāris sakinȳs 2, 3^b

Sakinys, sudarytas iš atskiros dalelytės, jaustuko, išiktuko, daiktavardžio šauksmininko ir kt., kuriais kas nors tvirtinama, teigiama, neigiama, klausiami ir t. t.: *Motin! Motin!.. Ką kalbi!* (A. Vienuolis).

bendratīs 3^b, infinityvas – неопределённая форма глагола, инфинитив – infinitive

Pradinė veiksmažodžio forma, kuria reiškiamas veiksmas, nenurodant nei laiko, nei asmens, nei skaičiaus: *augti, dirbti, juoktis*. Bendratīs – viena iš pagrindinių veiksmažodžio formų. Jos kamieną (gaunamas, atmetus galūnę, kalbininkų vadinamą dar priesaga ar formantu, *-ti* arba *-t*) turi tiesioginės nuosakos būtasis dažninis ir būsimasis laikas, tariamoji ir liepiamoji nuosaka, veikiamosios rūšies dalyvių būtasis dažninis ir būsimasis laikas, neveikiamosios rūšies dalyvių būtasis ir būsimasis laikas, reikiamybės dalyvis, pusdalyvis, būdinȳs ir kt. Bendraties vartosena gali būti priklausoma ir nepriklausoma. Priklausomai vartojama bendratīs šliejasi prie kitų veiksmažodžio formų, rečiau prie daiktavardžių, būdvardžių irrieveiksmių. Yra veiksmažodžių (*galėti, drįsti, stengtis* ir kt.), kurie visada vartojami tik su bendratimi. Glaudžius junginius bendratīs sudaro su beasmeniais veiksmažodžiais: *neteko matyti, užtenka drybsoti* ir pan. Nepriklausomai vartojama bendratīs dažniausiai eina vienanario (infinityvinio) sakinio pagrindiniu nariu: – *Nusispjaut!* – *mostelėjo atgalia ranka vyras* (A. Vienuolis).

bendrinė kalbà 2, 4, literatūrinė kalba – литературный язык, общелитературный язык – standard language, literary language

Nacionalinė rašomąją ir šnekamąją formas turinti literatūrinė kalba. Plačiau žr. literatūrinė kalba.

bendrinis daiktāvardis 2, 1 – нарицательное существительное – common noun

Apibendrintas vienaarūšių daiktų pavadinimas: *nāmas, plāukas, varlė*. Plg. tikrinis daiktavardis.

bendróji giminė 4, 3^b – общий род – common gender

Sąlygiškai skiriama daiktavardžių giminė, apimanti žodžius, kurie viename kontekste gali žymėti vyriškosios lyties asmenis ar gyvūnus,

o kitame – moteriškosios. Iš tikrųjų bendrosios giminės daiktavardžiai vienur būna vyriškosios, kitur – moteriškosios giminės, kitaip sakant, yra abiejų giminių: *akiplėša, išgama, kerėpla, mākalas, mėmė, pikčiurna, spirgėlė*. Kurios lyties asmuo pavadinamas bendrosios giminės daiktavardžiu, sakinyje parodo tie žodžiai, su kuriais susijęs tas daiktavardis, plg.: *Išmainei tu mielą tėvą į tą šešurą pikčiurną* (LKŽ) ir *Į lopšį padėjo senoji pikčiurna suvystytą katiną* (LKŽ).

bendróji kalbótyra 4, 1 – о́бщая лингвистика – general linguistics
Kalbotyros šaka, tyrinėjanti visoms kalboms ar didelėms jų grupėms būdingus kalbos dalykus: kalbos kilmę, kalbų klasifikaciją, kalbines universalijas, kalbų tyrinėjimo metodus ir būdus, bendrąsias leksikos, semantikos, gramatikos ir kitų sričių problemas.

bevařdė giminė 2, 3^b, niekatroji giminė – срéдный рóд – neuter gender
Būdvardžių ir kitų būdvardiškai kaitomų žodžių giminė, išlaikiusi sustabarėjusius vienaskaitos vardininko – galininko linksnius: *šalta, žalia, gilū; pirma, antra; eita, važiuota*. Ne visi būdvardžiai turi bevardės giminės formas. Jos formų neturi išvestiniai ir sudurtiniai būdvardžiai su galūne *-is* (*apybaltis, juodmargis*) ir kt. Lietuvių kalboje nėra bevardės giminės daiktavardžių, todėl nėra su kuo derinti ir bevardės giminės būdvardžių. Šie būdvardžiai neturi nei skaičiaus, nei linksnio formų. Tačiau bevardės giminės būdvardžiai gali būti laipsniuojami. Aukštesnysis laipsnis padaromas iš nelyginamosios bevardės giminės formos su formantu *-iaū* (*šalta*→*šalčiaū*), o aukščiausiasis – su formantu *-iausia* (*šalta*→*šalčiausia*). Bevardės giminės būdvardžiai sakinyje dažniausiai vartojami šiais atvejais: 1) eina beasmensio sakinio vardine tarinio dalimi (*Eglei neramu – bijo kelti kojos iš tėvų namų*. S. Nėris); 2) reiškia tarinį asmeniniame sakinyje, kuriame veiksniu eina ne tik daiktavardžio vardininkas, bet ir bendratis, įvardžiai *kas, nekas, viskas*, įvardžių bevardės giminės formos *tai, visa* (*Siuloma prekė nebrangu. Man tai visai nesvarbu*); 3) gali reikšti veiksnį ar papildinį (*Kam jūs pikta darote senam žmogui?* V. Krėvė).

bilingvizmas 2 žr. dvikalbystė

biofonėtika 1 – биофонéтика – biophonetics

Fonetikos atšaka, tirianti žmogaus ir gyvūnų balso fiziologinės prigimties ryšį, žmogaus fizinių bei psichinių būsenų atsispindėjimą balse ir kt.

bilingvistika 1 – биолингвистика – biolinguistics

Kalbotyros atšaka, tirianti kalbinį bendravimą kaip biologinę veiklą.

brūkšnēlis 2, defisas – дефіс, чѣрточка – hyphen

Skyrybos ženklas, dažniausiai vartojamas šiais atvejais: 1) tarp dviejų lygiaverčių žodžių, pavadinančių vieną daiktą, reiškini ar ypatybę: *vaikų lopšelis-darželis, kavinė-skaitykla*; 2) tarp dviejų to paties asmens pavardžių arba tarp pavardės ir slapyvardžio: *M. Natkevičaitė-Ivanauskienė, V. Krėvė-Mickevičius*; 3) dvigubuose valstybių, sričių, miestų ir gyvenviečių pavadinimuose: *Kabardos-Balkarijos ATSR, Šlėzvigas-Hòlšteinas* (VFR sritis); 4) prieš skaitmenį, įeinantį į pavadinimą (*Poezijos pavasaris-90, automobilis ZIL-130*); 5) keliant į kitą eilutę, skaidant skiemenimis ir trumpinant žodžius: *pa-lau-kė, g-la (gamykla)* ir kt.; 6) kalbotyroje brūkšneliu šalia morfemos ar kitos žodžio dalies pažymima kitos ar kitų morfemų vieta: priesagos *-ykla, -inis*, priešdėlio *pa-*, galūnės *-a, -as*, sudurtinio žodžio sando *-tyra (kalbotyra)* ir kt.

brūkšnys 4 – тирé – dash

Skyrybos ženklas, dažniausiai vartojamas šiais atvejais: 1) tiesioginei kalbai nuo autorinės atskirti: *Kartą, po Velykų atostogų, išveždamas jį į gimnaziją, tėvas prigrasė: – Jei tu man pasiliksi ketvirtoje klasėje antrus metus, tai ir namo nesirodyk* (A. Vienuolis); 2) bejungtukio sudėtinio sakinio dėmenims atskirti: *Sakei – tau motina tėvynė, jos laisvė – tau seselė* (S. Nėris); 3) įterpiniams išskirti: *Jau ir taip apšaukė jį, Gugi, raganium, – tiesa, pats kaltas, kam gyrėsi, – o kai sužinos, kad velykinės išpažinties nesi atlikęs, dar bedieviu apšauks!* (V. Krėvė); 4) vietoje praleisto, bet numanomo žodžio: *Visi vyrai išėjo į laukus, moterys – į daržus, užvirė darbas ir sode, ir parke* (A. Vienuolis); 5) vietoje praleistos sudurtinio tarinio jungties, kai tarinio vardinė dalis išreiškta daiktavardžio ar skaitvardžio vardininku, arba vietoje praleistos suvestinio tarinio jungties: *Triskart trys – devyni. Mūsų pareiga – gerai mokytis*; 6) prieš apibendrinamąjį žodį: *Teatrai, muziejai, literatūra – viskas mūsų šalyje tarnauja liaudžiai!* (A. Venclova); 7) tarp dviejų žodžių ar skaitmenų daiktų ar reiškinių riboms nusakyti: *Traukinys Vilnius–Kaunas, lietuvių–rusų–anglų kalbų politechnikos terminų žodynas* ir kt.

būdinys 3^b – отглагольное нарѣчие с окончанием на -te – second infinitive, infinitive which functions as cognate, reinforcing element Nekaitoma, prieveiksmiams artima veiksmazodžio forma, paryškianti ir sustiprinanti tos pačios šaknies veiksmazodžių reikšmę. Būdiniai daromi iš nepriešdėlinio veiksmazodžio bendraties kamieno, pridėdant priesagą *-te* arba *-tinai*: *neš-te, neš-tinai; rau-te, rau-tinai*.

Žemaičių tarmėje, be minėtų priesagų būdinių, vartojami ir būdiniai su priesaga *-tinos*: *vary-tinos*, *bėg-tinos*. Būdiniai paprastai vartojami su tos pačios šaknies veiksmažodžio asmenuojamosiomis ir neasmenuojamosiomis formomis: *gaudyte gaudo*, *varyte išvarė*.

būdo aplinkybė 2, 1 žr. aplinkybė

būdvardėjimas 1, adjektyvacija – адъективация – adjectivization

Kitų kalbos dalių (lietuvių kalboje ypač neveikiamosios rūšies dalyvių) virtimas būdvardžiais: *drumstas vanduo*, *žinomas mokslininkas*, *išleptintas vaikas*. Būdvardėdami dalyviai netenka laiko, veiklo, rūšies kategorijų reikšmės.

būdvardis 1 – прилагательное, имя прилагательное – adjective

1. Kalbos dalis, kuriai priklausančys žodžiai reiškia daikto ypatybę ir eina paprastai daiktavardžio pažyminiu. Būdvardžiai kaitomi giminėmis, skaičiais, linksniais ir dalis laipsniais. Būdvardžiai turi dvi arba tris gimines (vyriškąją, moteriškąją ir bevardę) (žr.). Skiriamos trys būdvardžių linksniuotės (žr.). Būdvardžiai turi nelyginamąjį, aukštesnįjį, aukščiausiąjį ir aukščiausiąjį laipsnius. Jie dar skirstomi į kokybičius (žr.), santykinčius (žr.), įvardžiuotinius (žr.) būdvardžius.

2. Tai kalbos daliai priklausantis žodis.

buitinė lėksika 2, 1 – бытовая лексика – everyday vocabulary

Žodžiai, vartojami kasdieninėje žmonių kalboje: *būlvė*, *dūrys*, *eiti*, *peilis*, *pỹkti*, *šaukštas*, *tù*, *užuolaida*.

būsimasis laikas 4, 4 – будущее время – future

Veiksmažodžio laiko kategorijos forma, rodanti veiksmą, vykiantį po kalbamojo momento: *dažys*, *eis*, *rašys*. Padaromas iš bendraties kamieno su būsimąjo laiko priesaga *-s* ir asmenų galūnėmis. Trečiasis asmuo galūnės neturi.

būtasis dažninis laikas 4, 2, 4 – прошедшее многократное время – frequentative past, past frequentative tense

Veiksmažodžio laiko kategorijos forma, rodanti praeities veiksmą, kuris kartojosi neapibrėžtą skaičių kartų: *griūdavo*, *miegódavo*, *sukinėdavosi*. Padaromas iš bendraties kamieno su priesaga *-dav-* ir turi tokias pat kaip būtojo kartinio laiko *o* kamieno veiksmažodžių asmenų galūnes: *rašy-dav-au*, *rašy-dav-ai*, *rašy-dav-o*. Dalis žemaičių vartoja būtojo dažninio laiko formą, padarytą su pagalbiniu veiksmažodžiu *liuobėti*, o kai kuriose kitose šnektose (pvz., vakarų dzūkų) būtojo dažninio laiko formos vartojamos retai. Giminiškose kalbose tokio tipo būtojo dažninio laiko nėra. Visa tai rodo, kad šis laikas palyginti nesenas.

būtasis kartinis laikas 4, 2, 4 – прошедшее однократное время – simple past, simple preterit

Veiksmazodžio laiko kategorijos forma, rodanti ištinį veiksmą, vykusį prieš kalbamąjį momentą: *nėšė, girdėjo, gyveno*. Būtojo kartinio laiko 3 asmuo – viena pagrindinių veiksmazodžio formų.

C

---

cíeksai 1

Lietuvių dialektologijoje kartais taip vadinami rytų dzūkai, gyvenantys Adučiškio, Švenčionių, Tverėčiaus apylinkėse.

cirkumflėksas 2 – циркумфлѐкс – circumflex

1. žr. riestinis kirčio ženklas.

2. žr. tvirtagalė priegaidė.

citata 2 – цитáта – citation

Veikalo arba kalbos tiksli pažodinė ištrauka, pavartota kuriam nors samprotavimui ar įrodymui pagrįsti.

D

---

dādininkai 1

Rytų aukštaičių kupiškėnų (šiaurinių rotininkų) pašnektė, kurios svarbiausia ypatybė – balsio *a* tarimas vietoje literatūrinės kalbos *ė*, kai po jo yra kietas priebalsis arba tolesnis skiemuo turi užpakalinės eilės balsį: *dada* „dėdė“, *tavas* „tėvas“, *bagu* „bėgu“. Terminas vartojamas K. Jauniaus – A. Salio tarmių klasifikacijos terminijoje.

daiktavardėjimas 1, substantyvacija, substantyvizacija – субстантивáция, субстантивíрование – substantivization

Kitų kalbos dalių žodžių (lietuvių kalboje ypač būdvardžių ir skaitvardžių, taip pat dalyvių) virtimas daiktavardžiais: *jaunóji* „nuotaka“, *kuliamóji* „kūlimo mašina“, *dvėjetas* „nepatenkinamas pažymys“, *válgomasis* „valgyti skirtas kambarys“. Labiausiai linkę daiktavardėti įvardžiutiniai būdvardžiai ir dalyviai.

daiktavardis 1 – существительное, имя существительное – noun, substantive

1. Kalbos dalis, kuriai priklausantys žodžiai pavadina daiktus ar reiškinius, turi giminės, skaičiaus, linksnio kategorijas. Sakinyje dažniausiai eina veiksmu (a) arba papildiniu (b): a) *Monikos akyse sutviskėjo ašaros* (P. Cvirka); b) *Kiekviena pušis savo šilui ošia* (J. Jablonskis). Kiekvienas daiktavardis yra vyriškosios (*ažuolas, stalas*) arba moteriškosios (*liepa, lova*) giminės. Kai kurie daiktavardžiai (*išgama, naktibalda*) gali būti ir vyriškosios, ir moteriškosios giminės. Tokie daiktavardžiai vadinami bendrosios giminės daiktavardžiais. Daiktavardžiai turi 7 linksnius (žr.), ir skiriamos 5 jų linksniuotės (žr.). Daiktavardžių yra 2 skaičiai (žr.): vienaskaita, parodanti, kad kalbama apie vieną daiktą (*bulvė, ausis*), ir daugiskaita, parodanti, kad kalbama daugiau kaip apie vieną daiktą (*bulvės, ausys*). Dviskaitos formų retkarčiais pasitaiko tik tarmėse ir grožinės literatūros kūriniuose: *Abu vieno tėvo esava vaiku* (I. Simonaitytė). Kai kurie daiktavardžiai turi tik vienaskaitos arba tik daugiskaitos formas. Pirmieji vadinami vienaskaitiniais (žr.). antrieji – daugiskaitiniais (žr.) daiktavardžiais. Be to, skiriamos dar šios daiktavardžių rūšys: abstraktieji (žr.) ir konkretieji (žr.) daiktavardžiai, bendriniai (žr.) ir tikriniai (žr.) daiktavardžiai, kuopiniai (žr.) daiktavardžiai.

2. Tai kalbos daliai priklausantis žodis.

dalelytė 1, partikula, žodelytis – частица – particle

1. Kalbos dalis, kuriai priklausantys nesavarankiški ir nekaitomi žodžiai suteikia kitam žodžiui, žodžių junginiui ar sakiniui papildomą prasminį atspalvį: *gi, nè, tik, vòs*. Vienos dalelytės (*gi, nè*) yra vartojamos nuo žilos senovės ir turi atitikmenų kitose ide. kalbose, antros – atsiradusios iš kitų kalbos dalių žodžių (įvardžių: *anà, štaĩ*; veiksmažodžių: *gál, tařtum*; skaitvardžių: *vien*). Pagal sudėtį dalelytės gali būti paprastosios (*ař, gi, vis*), sudurtinės (*nebeñt, mažnè*) ir samplaikinės (*lyg tařtum, vos tik*). Skiriami keli dideli jų būriai: 1) loginės prasminės dalelytės (tikslinamosios, išskiriamosios, rodančios ar neigiančios prasmės atspalvius); 2) modalinės dalelytės (rodančios kalbėtojo požiūrį į reiškiamą mintį, jo valią, norus, pageidavimus); 3) stiprinamosios dalelytės (reiškiančios įvairius emocinius ir ekspresinius minties niuansus).

2. Tai kalbos daliai priklausantis žodis.

dalinė asimiliacija 2, 1 žr. asimiliacija

daliniai homonimai 2, 2 žr. homonimas

dalỹvis 2 – причáстие – participle

Būdvardiška veiksmáždžio forma, reiškianti veiksmá arba iš veiksmo kylančią daikto upatybę. Sakinyje dažniausiai eina tariniu arba pažyminiu. Dalyviai yra 2 rūšių: veikiamieji (reiškiantys iš to paties veikėjo veiksmo kylančią upatybę) ir neveikiamieji (reiškiantys upatybę, kylančią iš pašalinio veikėjo veiksmo). Veikiamosios rūšies dalyviai turi esamąjį, būtąjį kartinį, būtąjį dažninį ir būsimąjį laiką. Neveikiamosios rūšies dalyviai turi esamąjį, būtąjį ir būsimąjį laiką. Prie neveikiamųjų dalyvių skirtinas ir reikiamybės dalyvis (žr.).

dantinis priebalsis 2, 1 – зубной согласный – dental consonant

Liežuvio priešakinis priebalsis, tariamas priekinę liežuvio dalį priartinant prie dantų. Lietuvių kalboje tokie yra priebalsiai *c, c', d, d', dz, dz', l, l', n, n', s, s', t, t', z, z'*.

datiraštis 1, pleištaráštis – клинопись – cuneiform writing

Senovinis skiemeninis raštas, kurį sudaro pleišto pavidalo brūkšnelių kombinacijos. Jis būdingas senovinėms Azijos kalboms (akadu, hetitų, urartų ir kt.) ir yra išsirutuliojęs iš piktogramų (žr.).

darýbiniai homonimai 1, 2 žr. homonimai**darýbinis skáidyimas 1, 1**, darybos analizė – деривационный анализ – derivational analysis

Žodžio darybos analizavimas – radimas, ar žodis yra darinys (žr.) pamatinio žodžio (žr.), kuriuo remiasi darinys; darybos krypties ir būdo nustatymas, t. y. darinio struktūros išryškinimas: *išleistuvininkas* = [(iš-leis) + tuv] + ininkas, *ištvermingai* = {[išt-ver] + m} + ing} + ai, *nežinomybė* = [(ne-žin) + om] + ybė.

darýbos anáлизė 1, 1 žr. darybinis skaidymas**darýbos reikšmė 1, 3** – словообразовательное значение, деривационное значение – derivational meaning

Reikšmė, išryškėjanti iš darinio struktūrinių sandų bei jų santykio: *mokytojas* „kas moko“, *pjautuvas* „įrankis pjauti“, *saugykla* „vieta, kurioje kas saugoma“, *šluotkotis* „šluotos kotas“.

darinỹs 3^b – производное слово – formation

Žodis, kurį galima laikyti žodžių darybos rezultatu: *degalinė* ← *degalai*, *kepinỹs* ← *kėpti*, *vardátėvis* ← *vařdas* ir *tėvas*.

datỹvas 2 – дательный падеж – dative

Kai kuriuose kalbotyros, ypač kalbos istorijos, darbuose taip vadinamas naudininkas (žr.).

daugiakalbė žodynas 2, 1 – многоязычный словарь – multilingual dictionary

Verčiamasis arba aiškinamasis verčiamasis žodynas, kuriame atitikmenys pateikiami keliomis kalbomis. Tokių žodynų pavyzdžiu galėtų būti K. Sirvydo trikalbis žodynas „Dictionarium trium linguarum“ (apie 1620), akad. P. Brazdžiūno redaguotas „Fizikos terminų žodynas“ (1979) ir kt.

daugiakalbystė 2 – многоязычие – polylingualism, plurilingualism
Vienodai geras kelių kalbų mokėjimas ir vartojimas. Toks žmogus vadinamas poliglotu. Plg. vienkalbystė.

daugiarėkšmis žodis 2, 2 – многозначное слово – polysemous word
Žodis, turintis kelias, keliolika ar keliasdešimt leksinių reikšmių. Plg. vienareikšmis žodis.

daugiarėkšmiškumas 2, polisemija – полисемия – polysemy
Reiškinys, kai žodis ar žodžių junginys turi kelias reikšmes: *liežuvis* = 1. skonio (ragavimo) organas burnoje; vienas kalbos padargų; 2. prk. kas panašus į šį organą (Ugnies liežuviai) ir 3. dgs. prk. apkalbos, šmeižtai ir pan. Kai kurie kalbininkai skiria dvi daugiarėkšmiškumo rūšis: židininį daugiarėkšmiškumą (kai iš vienos reikšmės yra išriedėjusios visos kitos reikšmės: *miglà* = 1. smulkučiais lašeliais virtusių vandens garų susitelkimas ore, rūkas → 2. prk. didelė daugybė || 3. apsileidėlis, snudas) ir grandininį daugiarėkšmiškumą (kai iš vienos žodžio reikšmės išrieda kita, iš pastarosios – trečia ir t. t.: *āsilas* = 1. zool. į arklių panašus naminis gyvulys (*Equus asinus*) → 2. prk. apie kvailą žmogų → 3. toks kortų žaidimas) ir t. t. Plg. vienareikšmiškumas.

daug(ia)skiemėnis žodis 2, 2 – многосложное слово, полисиллабическое слово – polysyllabic word

Žodis, sudarytas iš daugiau kaip dviejų skiemenu: *a-ša-ra, ra-šy-to-jas*. Plg. vien(a)skiemėnis žodis, dviskiemėnis žodis.

dauginis skaitvardis 2, 1 – множественное числительное – numeral used with pluralia tantum

Skaitvardis, vartojamas su daugiskaitiniais daiktavardžiais. Jų yra 9: *vieneri, -ios, dveji, -os, treji, -os, ketveri, -ios, penkeri, -ios, šešeri, -ios, septyneri, -ios, aštuoneri, -ios* ir *devyneri, -ios*.

daugiskaita 1 – множественное число – plural

Linksniavimo (žr.) ar asmenavimo (žr.) forma, dabartinėje kalboje paprastai vartojama tada, kai kalbama apie daugiau kaip vieną asmenį ar daiktą. Daiktavardžių daugiskaita rodo neapibrėžtą tos rūšies daiktų skaičių (didesnį negu vienas). Lietuvių kalboje veiksmažo-

džių III asm. daugiskaitos ir vienaskaitos formos yra vienodos (plg. *jis tyli* ir *jiė tyli*). Daugiskaitą čia padeda išskirti asmeniniai įvardžiai arba kontekstas. Plg. vienaskaita, dviskaita.

daugiskaitinis daiktavardis 2, 1, plurale tantum – существительное, употребляемое только во множественном числе – plurale tantum Daiktavardis, turintis tik daugiskaitos formą. Yra šios būdingesnės jų semantinės grupės, apimančios daiktavardžius, pavadinančius: 1) pramonines arba gamtines medžiagas (*dūrpės, sėlenos*); 2) sudėtinius, ne vieno veikėjo atliekamus veiksmus (*derýbos, imtýnės*); 3) įvairius sudėtinius daiktus (*rōgės, supýnės*); 4) ligas (*niežaĩ, įnosės*); 5) pasaulio šalis (*rytaĩ, vakaraĩ*). Daugiskaitiniai yra ir kai kurie tikriniai daiktavardžiai (*Taurāgnai, Zarasaĩ*) ir kt.

daūgtaškis 1 – многоточие – dots, suspension points

Skyrybos ženklas, kurį sudaro vienas paskui kitą rašomi trys taškai. Vartojamas dažniausiai kalbos nutrūkimui (nutraukimui) (a) ar netikėtam minties posūkiui (b) žymėti: a) *O Martynas nieko daugiau nenori, kaip tiktai ramybės, poilsio, užsimiršti...* (I. Simonaitytė); b) *Ir mano senelis nuo pusvalakio pradėjo, bet pasikapstė ir ... į žmones išplaukė* (A. Vienuolis).

dažnuminis žodynas 2, 1 žr. dažnumų žodynas

dažnumų žodynas 2, 1, dažnuminis žodynas – частотный словарь – frequency word-book

Vienakalbis žodynas, nurodantis kurios nors kalbos ar kurio nors autoriaus, teksto vartojamų žodžių dažnumą. Tokio žodyno pavyzdžiu galėtų būti V. Alekno sudarytas „S. Nėries poezijos dažnumų žodynas“ („Literatūra ir kalba“, XVI, 1980).

deetimologizacija 1, (su)praprastėjimas – деэтимологизация, опрощение – de-etymologization

Nutrūkimas ryšio tarp darinio ir pamatinio žodžio, pastarajam išnykus arba dariniui labai pasikeitus fonetiškai: *žąslai* iš *žandslai: žandas.

definicija 1 žr. apibrėžimas

defisas 2 žr. brūkšnelis

deflėksija 1 žr. balsių kaita

defonologizacija 1 – дефонологизация – dephonologization

Fonologinės opozicijos išnykimas: *a* ir *e* sutapimas rytinėse ir pietinėse lietuvių kalbos šnektose.

deklinacija 1 žr. linksniavimas

dekompozicija 1 žr. perskaida

delabializācija 1 – делабиализация – delabialization

Lūpinio garso virtimas nelūpiniu: plg. lot. *ovis* ir liet. *avis*, liet. *ūdra* ir rus. *выдра* ir kt.

deminutīvas 2, diminutyvas – диминутів – diminutive

Mažybinės, maloninės ir apskritai emocinės reikšmės žodis, padarytas su specialia priesaga: *takėlis* (: *tākas*), *staliūkas* (: *stālas*), *avytė* (: *avis*) ir pan. Deminutyvai neretai turi ir specialią reikšmę – eina įvairių mokslo sričių terminais: *vadovėlis*, *kablėlis* (rašyba), *žemaitūkas* (tokia arklių veislė) ir kt. Svarbiausios deminutyvų priesagos yra šios: *-elis*, *-ė*; *-ėlis*, *-ė*; *-(i)ukas*, *-ė*; *-(i)utis*, *-ė*; *-ytis*, *-ė*; *-(i)okas*, *-ė* ir kt. Dar žr. maloninė reikšmė, mažybinė reikšmė.

dėmuo 3^a, komponentas – компонент – component

Sudėtinio kalbos vieneto (garsų ar žodžių junginio, sudurtinio žodžio) dalis: *ar* (mišrusis dvigarsis) = *a* – pirmasis dėmuo (sandas), *r* – antrasis dėmuo (sandas); *gandralizdis* = *gandras* (*gandro*) – pirmasis dėmuo (sandas), *lizdas* – antrasis dėmuo (sandas); *raudonoji lelija* (*Lilium bulbiferum* L.) = *raudonoji* – šalutinis (rūši nurodantis) dėmuo, *lelija* – pagrindinis (gentį nurodantis) dėmuo ir pan. Plg. sandas.

denazalizācija 1 – деназализация – denasalization

Nosinio garso virtimas nenosiniu, vykęs baltų (a) ir slavų (b) kalbose: a) lietuvių *an > a*, *en > e*; *in > i*, *un > u* (*kand-ti > kant-ti > kansti > kašti*); b) praslavų *q > y*, *ę > я* (plg. lenkų *rybać* ir rusų *рыбѣть*, lenkų *pieć* ir rusų *пять*) ir kt.

denotācija 1 – денотация – denotation

Leksinio kalbos vieneto pagrindinės reikšmės išreiškimas visuma tų daiktų (denotatų žr.), kuriuos tas žodis ar žodžių junginys pavadiną. Vardo *Jonas* denotacija – aibė žmonių, turinčių šį vardą. Sinonimiški žodžiai *prieblanda*, *apytamsa*, *brėkšmė*, *žlėjė*, *vištūtipis* ir pan. turi tą pačią denotaciją, bet skirtingą konotaciją (žr.).

denotātas 2, designatas – денотат – denotat

Tai, kas pavadinama žodžiu arba pažymima ženkle. Pavyzdžiui, netoli Utenos esantis giliausias ežeras Lietuvoje yra vienintelis vandenvardžio *Taūragnas* denotatas. Terminas *traktorius* turi denotatų aibę – visos mašinos, vadinamos šiuo žodžiu. Plg. denotacija.

depalatalizācija 1, kietinimas – депалатализация – hardening, depalatalization

Minkštųjų priebalsių sukietinimas, būdingas baltų ir slavų kalboms. Lietuvių kalbos tarmėse paplitęs priebalsių *l*, *r*, *s*, *š*, *z*, *ž* kietinimas prieš

balsius *é* ir *e*: *lakia* ~ *lekia*, *sekl'us* ~ *sėklius* „sekluma“ ir pan. Plg. dar palatalizacija, veliarizacija.

dėrinamasis pažyminys 1, 3^{ab} žr. pažyminys

dėrinimas 1, kongruencija – согласование – agreement (grammatical)

Sintaksinio ryšio rūšis, kai priklausomojo dėmens forma priderinama prie pagrindinio dėmens formos. Vardažodžiai derinami gimine, skaičiumi ir linksniu, o veiksmažodžiai – asmeniu ir skaičiumi. Lietuvių kalboje derinimo būdu sudaromi žodžių junginiai iš dviejų daiktavardžių (*žmona Birutė, rašytoja G. Petkevičaitė-Bitė*), iš būdvardžio ir daiktavardžio (*mėnesėta naktis, šiltas pavakarys*), iš dalyvio ir daiktavardžio (*kylantys lėktuvai, laukiama viešnia*), iš skaitvardžio ir daiktavardžio (*šeši vaikai, devynios dienos*), iš nežymimųjų įvardžių ir būdvardžių vyriškosios giminės formų (*kažkas svetimas*), iš asmeninių įvardžių ir veiksmažodžio asmenuojamųjų formų (*aš matau, mes matome*). Sintaksinis derinimo ryšys ypač būdingas sintetinėms kalboms (žr.).

derivacija 1 – 1. деривация, аффиксальное словообразование, 2. деривация – derivation

1. Žr. vedyba.

2. Gramatiškai taisyklingų sakinių išvedimas, naudojantis generatyvinės transformacinės gramatikos taisyklėmis: $S = NP_{nom} + VP = A_{nom} + N_{nom} + VP = A_{nom} + N_{nom} + V + NP_{acc} = A_{nom} + N_{nom} + V + N_{acc} = Mažas + N_{nom} + V + N_{acc} = Mažas + kačiukas + V + N_{acc} = Mažas kačiukas + V + pelė = Mažas kačiukas pagavo pelę$; čia: S – sakinys, NP – daiktavardžio grupė, VP – veiksmažodžio grupė, A (djective) – būdvardis, N(omen) – daiktavardis, V(erbum) – veiksmažodis, nom(inativus) – vardininkas, acc(usativus) – galininkas.

derivatas 2 žr. vedinys

desemantizacija 1 – десемантизация – loss of meaning

Reiškinys, kai žodis netenka leksinės reikšmės – tampa pagalbiniau arba tarnybiniu žodžiu (a) ar, netekęs tikrosios reikšmės, gauna visai naują reikšmę (b): a) *būti* (*esu matęs*); b) *abuojas* netenka tikrosios reikšmės „piktas, įkyrus“ ir gauna neteiktiną reikšmę „abejingas“.

designatas 2 žr. denotatas

deskriptyvinė kalbotyra 1, 1, deskriptyvizmas, aprašomoji kalbotyra – дескриптивная лингвистика – descriptive linguistics

Amerikietiškoji struktūralizmo atmaina (susiformavusi XX a. vid.), kuri stengiasi kalbą aprašyti formaliaisiais metodais (nesiremama kalbos vienetų turiniu). Ji ypač turėjo reikšmės morfologijos (žr.)

ir sintagmatikos (žr.) raidai. Iš jos išaugo nauja šiuolaikinės kalbotyros kryptis – generatyvinė gramatika (žr.).

deskriptyvizmas 2 žr. deskriptyvinė kalbotyra

dešininis kirčio ženklas 2, 2, 3, akūtas, dešininis priegaidės ženklas – акýт – acute accent

Kirčio ženklas (´), kuriuo lietuvių kalboje žymima tvirtapradė priegaidė: *áuksas, brólis, dúmai*.

dešininis priegaidės ženklas 2, 1, 3 žr. dešininis kirčio ženklas

deterioratīvas 2 žr. pejoratyvas

determinācija 1 – детермина́ция – determination

Glosematikoje (žr.) vartojamas terminas, kuriuo žymimas viensusis teksto ar sistemos elementų priklausymas, pavyzdžiui, vieno sintaksinio dėmens vartoseną priklauso nuo kito, bet pastarojo nuo pirmojo nepriklauso.

determināntas 1, determinatyvas – детермина́тив, определите́ль ко́рня – root determinative

Pirmąkart ide. žodžio šaknį praplečiantis priesaginis elementas: **bhū > būna* (: būti), *istr- < isr* (kur *r* yra šaknies **is* determinantas).

determinatīvas 2 žr. determinantas

determinatīvinis sudurtinis žodis 1, 2, 2¹ žr. sudurtinis žodis

dezakcentuācija 1 žr. atonacija

dezintegrācija 1 – дезинтегра́ция – desintegration

Pamatinio žodžio kamieno trumpinimas, susijęs su jo perėjimu į darinį: *gamykla* (: *gam-inti*), *žiovulys* (: *žiov-avo*), *bulviasodis* (: *sod-ino*).

diachronija 1 – диахро́ния – diachrony

Kalbos reiškinių raidos seka. Diachronija atspindi kalbos evoliuciją: liet. *svėčias* < **svetjas*, *geróji* < **gerǎ + jǐ*, *miškúosna* < **miškúos + nǎ*. Kalbos reiškinių raidą tyrinėja diachroninė kalbotyra. Plg. sinchronija.

diachroninė kalbótyra 1, 1 žr. kalbotyra

diakritikas 1 žr. diakritinis ženklas

diakritinis ženklas 1, 3, diakritikas – диакри́тический знак, диакри́тика – diacritical sign, diacritical mark, diacritic

Ženklas prie raidės (viršuje, apačioje ar šalia), rodantis įvairius ja žymimo garso ypatumus: *á* (priešakėjimą), *í* (ilgumo pakitimą), *ó* (kirtį ir jo rūšį) ir kt. Diakritinius ženklus turi šios lietuvių literatūrinės kalbos raidės: *a, e, i, u, ū, é, č, š, ž*. Lietuvių fonetinėje transkripcijoje

vartojami būdingesni diakritiniai ženklai: *ę* (paplatėjęs *i* arba susiaurėjęs *e*), *ą* (*a* su *o* atspalviu), *o* (tarpinis tarp *o* ir *u*), *i* (tarpinis tarp *i* ir *j*), *u* (tarpinis tarp *u* ir *v*), *u*. (pusilgis *u*), *ī* ar *t'* (minkštas *t*), *l* (kietas *l*), *k'* (aspiruotas *k*), *ŋ* (skiemėninis *n*), *ī*. (pusilgis *i*, kirčiuotas vidurinė priegaide), *ū* ar *ú* (ilgas *u*, kirčiuotas kirstinė priegaide), *ī* ar *ī̇* (ilgas *i*, kirčiuotas laužtinė priegaide) ir kt.

dialėktas 2 žr. tarmė

dialektizmas 2 žr. tarmybė

dialektogrāfija 1. žr. lingvistinė geografija

dialektològija 1 tarmėtyra – диалектология – dialectology

Kalbotyros šaka, tirianti tarmes (žr.). Tyrinėjama dažniausiai anketų arba tiesioginio klausinėjimo metodu. Vartojama speciali rašyba, vadinama fonetine transkripcija (žr.).

Aprašomoji dialektològija 1, 1 – описательная диалектология, дескриптивная диалектология – descriptive dialectology

Kalbotyros šaka, tirianti tarmes sinchroniškai, naudodamasi lingvistinės geografijos metodais.

Istòrinė dialektològija 1, 1 – историческая диалектология – historical dialectology

Kalbotyros šaka, tirianti tarmių susidarymą ir jų raidą.

dialògas 2 – диалог – dialogue

Dviejų ar kelių asmenų pasikalbėjimas:

Puodžiūnas pagalvojo ir paklausė:

– *O kaip mano prašymas?*

– *Tamstos prašymą ministerija atmetė*

– *Atmetė! Jau popiet šaukštai?!*

– *Jau.*

– *Vis dėlto gal galima būtų persvarstyti iš naujo?*

– *Ne. Negalima (A. Vienuolis).*

Dialogui būdingi nepilnieji sakiniai, to paties žodžio pakartojimas ir kitos kalbos ypatybės, vadinamos dialogizmais.

didžiòji raidė 4, 2 žr. raidė

dierėzė 2 – диерэза – dieresis

1. Dvibalsio suskilimas į du skirtingiems skiemenims priklausancius garsus: vok. *Aleuten* „Aleutu salos“, pranc. *Noël* „Kalėdos“

2. Žr. trema.

difereñcinė fũnkcija 1, 1 žr. funkcija (distinktyvinė funkcija, skiriamoji funkcija)

difereñcinis póžymis 1, 1 žr. požymis

diftongas 1 žr. dvibalsis

diftongizãcija 1 žr. dvibalsėjimas, sudvibalsėjimas

digrãfas 2 žr. dviguboji raidė

diliãcija 1 – диля́ция – dilation

Terminas diliacija kartais vartojamas ta pačia reikšme, kaip ir asimiliacija (žr.).

diminutỹvas 2 žr. deminutyvas

dinãmika 1 – дина́мика – dynamics

Kalbos reiškinių kitimo eiga. Ji leidžia sieti anksčiau vykusius reiškinius su dabartiniais. Plg. statika.

dinãminis kirtis 1, 2 – динамическое ударение, выдыхательное ударение, силовое ударение – dynamic accent, dynamic stress

Kirtis, kai kirčiuotas skiemo tariamas stipriau negu nekirčiuoti skiemenys. Dinaminis kirtis būdingas rusų, lenkų ir kt. kalboms. Plg. toninis kirtis.

dirbtinė kalbà 2, 4 – искусственный язык – artificial language

Bet kuri nenatūrali, žmonių sukurta kalba: esperanto (žr.), programavimo kalbos ir kt.

direktỹvas 2 žr. iliatyvas

disimiliãcija 1, išpanašėjimas – диссимиля́ция, расподобле́ние – dissimilation

Vieno ar dviejų vienodų ar panašių garsų virtimas skirtingu garsu. Disimiliacija dažniausiai klasifikuojama pagal išpanašėjusių garsų kryptį ir nuotolį žodyje ir dėl to gali būti kelių rūšių:

Artimóji disimiliãcija 4, 1, kontaktinė disimiliãcija – контактная диссимиля́ция – juxtapositional dissimilation

Disimiliãcija pagal nepanašiais tapusių garsų nuotolį žodyje – gretimų garsų išpanašėjimas: *mesti* < *met-ti.

Progresyvióji disimiliãcija 4, 1, progresyvinė disimiliãcija – прогрессивная диссимиля́ция – progressive dissimilation

Disimiliãcija pagal nepanašiais tapusių garsų kryptį žodyje – garsas išpanašėja dėl prieš jį einančio garso įtakos: šnek. *marmulas* ← *marmuras*.

Regresyvióji disimiliãcija 4, 1, regresyvinė disimiliãcija – регрессивная диссимиля́ция – regressive dissimilation

Disimiliacija pagal nepanašiais tapusių garsų kryptį žodyje – garsas išpanašėja dėl po jo einančio garso įtakos: šnek. *lendrė*←*nendrė*.

Tolimóji disimiliācija 4, 1, distancinė disimiliacija – дистáктная диссимиля́ция, дистáнтная диссимиля́ция – incontiguous dissimilation

Disimiliacija pagal nepanašiais tapusių garsų nuotolį žodyje – ne gretimų garsų išpanašėjimas: šnek. *šalkmėtės*←*šaltmėtės*.

distáncinė asimiliācija 1, 1 žr. asimiliacija (tolimoji asimiliacija)

distáncinė disimiliācija 1, 1 žr. disimiliacija (tolimoji disimiliacija)

distinktývinė fūncija 1, 1 žr. funkcija

distribūcija 1 – дистрибу́ция, распределе́ние – distribution

Kalbos elemento visos galimos pozicijos: labializuotus [gʷ], [kʲ], [ʃʲ], [ʂʲ], [dʲ], [fʲ] rasime tik prieš [uʷ], [u] ir [oʷ] tipo balsius (pagal A. Girdenį). Distribucijos metodai taikomi ne tik fonologijoje, bet ir morfologijoje. Distribucija ir aplinka netapatintinos: pirmosios analizės objektas – Ąplinkos, susietos disjunkcijos santykiu, o antrosios – elementai, susieti konjunkcijos santykiu. Dar žr. papildomoji distribucija.

divergeñtas 2 žr. alofonas

dominántė 1 – семанти́ческая доминиáнта, доминиáнта – semantic dominant, dominant

Pagrindinis sinonimų eilutės narys: *burnà* (dominantė) – *ėstùvas*, *srėbtùvai*, *marmūzė*, *vambrà*, *žābtai* ir kt.

dónininkai 1

Vakarų žemaičių patarmė, kurios skiriamoji ypatybė – balsių *o* ir *ė* tarimas vietoje literatūrinės kalbos dvibalsių *uo* ir *ie*: *dona* „duona“, *pėns* „pienas“, *šėns* „šienas“. Šis terminas, kaip ir terminai *dounininkai*, *dūnininkai*, vartojamas K. Jauniaus – A. Salio tarmių klasifikacijos terminijoje.

dóuininkai 1

Šiaurės žemaičių patarmė, kurios skiriamoji ypatybė – dvibalsių *ou* ir *ėi* tarimas vietoje literatūrinės kalbos dvibalsių *uo* ir *ie*: *douna* „duona“, *pėins* „pienas“, *šėins* „šienas“ ir kt.

dublėtas 2 – дублёт – doublet, alternative

Gretiminė kalbos vieneto išraiška. Doubletai gali būti įvairūs: kirčiovimo (*audrà*: *áudra*, *progà*: *próga*), leksiniai (*lingvistika*: *kalbótyra*, *kliškis*: *zuĩkis*), morfologiniai (*vandenỹ*: *vandenyjė*), sintaksi-

niai (*vėjo malūnas: vėjinis malūnas*), žodžių darybos (*taškėlis: taškūtis*). Plg. ekvivalentas, variantas, sinonimas.

dūnininkai 1

Pietų žemaičių patarmė, kurios skiriamoji ypatybė – balsių *ū* ir *y* tarimas vietoje literatūrinės kalbos dvibalsių *uo* ir *ie*: *dūna* „duona“, *pyns* „pienas“, *šyns* „šienas“.

duratūrinis veiksmažodis 1, 1 žr. neapibrėžtos trukmės veiksmažodis

dūrība 1 – словосложение – composition, compounding

Žodžių darymas remiantis dviem pamatiniais žodžiais (žr.): *juod-as + varn-as = juodvarnis*.

dūrinys 3^a žr. sudurtinis žodis

duslėjimas 1 – оглушение – devoicing, unvoicing, devocalization

Skardžiojo priebalsio virtimas dusliuoju: *bobturgis* (sk. *bopturgis* – skardusis priebalsis *b* prieš duslųjį *t* suduslėja), *slėgti* (sk. *slėkti*).

duslumas 2 – глухость – voicelessness

Kalbos garsų tarimo neįtemptomis, nevirpančiomis balso stygomis ypatybė. Lietuvių literatūrinėje kalboje yra šie duslieji priebalsiai: *p, t, k, c, č, s, š, f, ch* (kietieji ir minkštieji). Plg. skardumas.

duslūs priebalsis 4, 1 – глухой согласный – voiceless consonant, breathed consonant

Priebalsis, tariamas atleistomis, nevirpančiomis balso stygomis, silpnai girdimas, nes susideda vien iš šlamesio, plg. *p, t, k* ir atitinkamus skardžiuosius priebalsius (žr.) *b, d, g*. Lietuvių kalboje yra 18 dusliųjų (kietųjų ir minkštųjų) priebalsių. Priebalsių duslumas ir skardumas gali turėti skiriamąją (distinktyvinę) funkciją: *padas: badas, batas: badas, filmą: Vilną*.

dvejybinis liūksnis 1, 2 žr. linksnis

dvibalsėjimas 1, diftongizacija – дифтонгизация – diphthongization

Balsio kokybės keitimasis ir jo virtimas dvibalsiu. Dažniausiai balsiai dvibalsinami tarmėse: žemaičių šnektose literatūrinės kalbos balsius *o* ir *é* atitinka dvibalsiai *uo* ir *ie*: *diēti ~ dēti, kūojė ~ koja* ir pan. Plg. vienbalsėjimas.

dvibalsis 1, diftongas – дифтонг, двугласный – diphthong

Pagal tradicinį supratimą dviejų balsių junginys tame pačiame skiemenyje. Lietuvių literatūrinėje kalboje yra 8 dvibalsiai: *ai, au, ei, eu, oi, ui, ie* ir *uo*. Skiriami sudėtiniai ir sutartiniai dvibalsiai (žr.).

dvigarsis 1, mišrusis dvigarsis – дифто́нг – diphthong

Balsių *a, e, i* arba *u* junginys su priebalsiais *l, m, n, r*, atliekantis atskiro garso funkcijas. Lietuvių literatūrinėje kalboje yra 16 mišriųjų dvigarsių: *al, am, an, ar, el, em, en, er, il, im, in, ir, ul, um, un, ur*.

dvigubinimas 1 žr. reduplikacija

dviguboji raidė 1, 2, digrafas, dviraidis – двойна́я бу́ква, дигра́ф, дигра́мма – digraph

Sudėtinis rašto ženklas, susidedantis iš dviejų raidžių ir žymintis vieną garsą: liet. *ch, dz, dž*, lenk. *sz* (eš), anglų *ea* (*i*:).

dvikalbystė 2, bilingvizmas – двуязы́чие, билингви́зм – bilingualism
Kalbėjimas dviem kalbomis, masiškai pasitaikantis daugiatautėse valstybėse. Kartais dar skiriamos dvi jos rūšys: grynoji (koordinacinė) dvikalbystė (kai abi kalbos daugmaž vienodai mokamos) ir dalinė (subordinacinė) dvikalbystė (kai negimtąja kalba kalbama prasčiau).

dvikaľbis žodynas 2, 1 – двуязы́чный слова́рь – bilingual dictionary
Verčiamasis ar aiškinamasis verčiamasis žodynas, kuriame pateikiami vienos kalbos žodžių kitakalbiai atitikmenys. Tai pats populiariausias verčiamųjų žodynų tipas, pavyzdžiui, toks yra D. Šlapoberskio „Vokiečių – lietuvių kalbų žodynas“ (1963).

dvinařis sakinyš 2, 3^b – двучле́нное предложе́ние – binomial sentence
Sakinys, kurio predikatinį centrą sudaro abi pagrindinės sakinio dalys: *Saulė leidžias. Dega jūra* (S. Nėris).

dviprasmybė 1, amfibolija – двусмы́сленность, амфибо́лия – ambiguity, amphibology

Žodis ar posakis, kurio prasmė gali būti nevienodai aiškinama: *Vingis ragina Joną vesti todėl, kad jis labai prasiskolinęs* (neaišku, kurį žodį pavadooja įvardis *jis*: Vingis ar Jonas prasiskolinęs). *Autobusų stotelėje stovėjo trys kolūkiečiai, mokytoja ir du mokiniai, kurie linksmai šnekučiavo ir juokėsi* (neaišku, kas šnekučiavo ir juokėsi – tik mokiniai ar ir kiti laukiantieji). Dviprasmybės kenkia kalbos aiškumui ir yra stiliaus klaidos.

dviraidis 1 žr. dviguboji raidė

dviskaita 1 – двойственное числó – dual

Skaičiaus kategorijos formos, rodančios, kad kalbama apie du daiktus (a) arba kad veiksmą atlieka du veikėjai (b): a) *du broliu, dvi marti*; b) *muđu einava, juđu rašota*. Dviskaita dar tebevartojama kai kur tarmėse (žemaičių, rytų aukštaičių ir kt.) ir grožinės literatūros kūriniuose.

Geriausiai ją yra išlaikę *a*, *ia*, *u* ir *iu* kamienų daiktavardžiai. Be to, dažniau vartojamas tik dviskaitos vardininkas ir galininkas (visada su skaitvardžiais *du*, *dvi* ar įvardžiais *abu*, *abi*, kurie patys literatūrinėje kalboje yra išlaikę dviskaitos galūnes). Dviskaitą taip pat turi sanskritas, graikų, senovės slavų ir kitos kalbos.

dviskiemėnis žodis 2, 2 – двусложное слово – disyllabic word

Žodis, susidedantis iš dviejų skiemenų, pvz.: *ei-ti*, *lau-kas*. Plg. daug-(ia)skiemėnis žodis, vien(a)skiemėnis žodis.

dvitaškis 1 – двоеточие – colon

Skyrybos ženklas iš dviejų taškų, rašomų vienas viršum kito (:). Vartojamas dažniausiai šiais atvejais: a) aiškinamosioms sakinio dalims, einančioms po apibendrinamojo žodžio, atskirti (*Du senu buvo Pagirių sodžiuje: Grainio liepa ir skerdžius Lapinas*. V. Krėvė); b) kelioms vienarūšėms sakinio dalims, reiškiančioms klasifikacinį išskaičiavimą, atskirti (*Grybai, kurių yra apie 100 000 rūšių, skirstomi į 4 klases: 1) dumbliagrybiai (Phycomycetes), 2) aukšliagrybiai (Ascomycetes), 3) papėdgrybiai (Basidiomycetes) ir 4) grybšiai (Deuteromycetes, arba Fungi imperfecti)*); c) sudėtiniuose bejungtukuose priežastiniuose ir aiškinamuosiuose paremiamojo sujungimo sakiniuose (*Tik staiga jam liežuvis ir sustingo: jis pamatė baisias vilko akis*. P. Mašiotas); d) tiesioginei kalbai nuo prieš ją einančios autoriaus kalbos atskirti (*Jonas Puodžiūnas iškėlė iš lovos kojias, numetė nuo kėdės dėžutę degtukų, krūptelėjo, žvilgterėjo į langą ir balsiai prašneko: – O tai kad įmigta!.. A. Vienuolis*); e) po įterptinio sakinio, kuriuo buvo pertraukta tiesioginė kalba (*– Šilčiau apsirengtai, dukrele, – švelniai užkalbino ją moteriškė: – Kelias neartimas, o, žinai, rudens dranga... V. Krėvė*); f) gramatinėms priešpriešoms atskirti (*balsiai i : i skiria žodžius līs : līs, tỳko : tiko... LKG*) ir kt.

dviveikslis veiksmažodis 2, 1 – двухвидовый глагол – bispectual verb

Veiksmažodis, kuris gali būti ir eigos, ir įvykio veikslo: *dúoti*, *kristi*, *išeiti*.

dzūkai 2

K. Jaunias – A. Salio lietuvių kalbos tarmių klasifikacijoje skiriama aukštaičių patarmė, kurios svarbiausia ypatybė – afrikatų *c*, *dz* tarimas vietoje *č*, *dž* (*svectiaĩ*, *dziaũgsmas* vietoje *svečiaĩ*, *džiaũgsmas*) ir vietoje priebalsių *t(v)*, *d(v)* prieš *i*, *ĩ*, *y*, *ie* (*cylùs*, *cviñko*, *dzýgo*, *dzienà*, *dzvi* vietoje *tylùs*, *tviñko*, *dýgo*, *dienà*, *dvi*).

Rytų dzūkai 3, 2

Dzūkai, gyvenantys Dūkšto, Ignalinos, Švenčionių apylinkėse ir dvigarsius *am, an, em, en* verčiantys į *um, un, im, in*. Dar plg.: ciekasai. Vakarų dzūkai 3^b, 2

Dzūkai, gyvenantys Alytaus, Lazdijų, Varėnos ir kt. apylinkėse ir dvigarsius *am, an, em, en* išlaikantys nepakeistus.

dzūkybės 1

Fonetinė, morfologinė, sintaksinė ar leksinė dzūkų šnektų ypatybė: *mėdzei ~ medžiai* (fonetinė ypatybė), *itas* „šitas“ (morfologinė ypatybė).

E

---

echolālija 1 – эколáлия – ecolalia

Mechaniškas kito asmens šnekos, garsų ar žodžių kartojimas, pasitaikantis kaip vaikų kalbėsenos sutrikimas arba kaip stilistinė dialogo kūrimo priemonė.

egzocentrinė konstrukcija 2, 1 žr. konstrukcija

egzotinė lėksika 1, 1 – экзотическая лѐксика – exotic vocabulary

Žodžiai ar specialūs žodžių junginiai, paimti iš tolimų, mažai žinomų kalbų, norint suteikti stiliui ypatingą koloritą. Pavyzdžiui, T. Ivanausko knygoje „Trys mėnesiai Brazilijoje“ (V., 1960) vartojami tokie egzotiniai žodžiai: *bišu* (bet koks gyvūnas), *karakara* (plėšrūnas paukštis, panašus į grifą), *koralis* (prie namų aptverta vieta, kur laikomi galvijai), *retiras* (namelis, skirtas galvijų prižiūrėtojams), *žiboja* (smauglys) ir kt. J. Paleckio knygoje „Po pasaulį pasidairius“ (V., 1979): *chamiti* (toks tiltelis japonų scenoje), *divali* (žiemos šventė Indijoje), *ikebana* (puokščių sudarymo menas Japonijoje), *onagata* (moters vaidmens atlikėjas vyras Japonijos teatre), *toriju* (vartai prieš sintoistų šventyklą Japonijoje) ir kt.

egzotizmas 2 – экзотизм, экзотическое слóво – exotism

Egzotinei leksikai (žr.) priklausantis žodis ar nominatyvinis žodžių junginys.

eigōs véikslas 4, 1 – несовершѐнный вид – imperfective

Veiksmažodžio kategorija, kuri rodo veiksmą vykstant, tęsiantis. Eigos veikslo veiksmažodžiai nurodo veiksmą kaip procesą (*girdėti, judėti, svyruoti*). Plg. įvykio veikslas, veikslas.

einamasis p̄šalio viētinkas 4, 3^b, 1 žr. aliatyvas

einamasis vidaūs viētinkas 4, 4, 1 žr. iliatyvas

ekskūrsija 1, įgarsis – экскүрсия, прїступ – on-glide, onset, pegining (of a sound)

Pirmoji artikuliacijos fazė, kai kalbos padargai iš išeities pozicijos užima tam tikrą padėtį, reikalingą garsui ištarti. Plg. rekursija, išlaidymas.

eksperimentinė fonėtika 1, 1 žr. fonetika

eksplōzija 1 žr. sprogimas

eksprėsija 1 – экспрессия – expression, expressiveness

Kalbos vieneto arba stiliaus apskritai išraiškingumas, emociingumas, vaizdingumas kaip priešprieša neutralumui.

ekstralingvistika 1, išorinė kalbotyra – экстралингвїстика, внешняя лингвїстика – external linguistics

Kalbotyros šaka, tyrinėjanti etninių, geografinių, socialinių ir kt. faktorių įtaką kalbos raidai.

ekvivalence 2 žr. atitikmuo

ekvonimas 2 – эквоним

Žodis, kurį su kitu žodžiu sieja lygiagretūs apibendrinimo ir klasifikacijos ryšiai: tėvas : motina, sūnus : duktė. Plg. hiperonimas, hiponimas.

eliatīvas 2 – элатів – elative

Ekspresyviai išreiškiamas aukščiausias upatybės kiekis: *grynų gryniausias melas, visų geriausia išeitis*.

ėlipsė 1, pralaida – эллипсис – ellipsis

Lengvai numanomos sakinio dalies praleidimas: *Ar jums patiko ekskursija į Taliną? – Labai (patiko)*. Vok. *Wir wollen morgen nach Berlin (fahren)* „Rytoj norime į Berlyną važiuoti“. Elipsės reiškiamos vadinamaisiais nepilnaisiais sakiniais. Šnekamajai kalbai būdingos situacinės elipsės, o rašomajai – kontekstinės. Plg. fakultatyvumas.

elipsinis sakinys 2, 3^b – эллиптическое предложение – elliptical sentence

Sakinys, neturintis išreikšto tarinio, bet turintis antrininkes sakinio dalis atitinkančių žodžių: *Įvažiavome į kiemą. Jau namie* (P. Mašiotas).

elizija 1 – элизия – elision

Balsio numetimas žodžio gale, kai kitas žodis prasideda tokiu pat

ar panašiu balsiu: *neesu* > *nesu*, pranc. *la amitié* > *l'amitié* „draugystė“, vok. *wollte er* > *wollt'er* „jis norėtų“. Plg. aferezė.

emfātinis ilgūmas 1, 2 žr. ilgumas

emfātinis kiŗtis 1, 2 žr. loginis kirtis

emfāzė 2 – эмфáза – emphasis

Stilistinis kalbos raiškumo stiprinimas, vartojant epitetus, metaforas, palyginimus, specialias sintaksines konstrukcijas, pavyzdžiui, junginius su būdiniu (*bėgte bėga, trykšte trykšta*), kilmininko junginius, reiškiančius stiprinamuosius santykius (*minių minios, krūvų krūvos*) ir kt. Pabrėžiami žodžiai gali būti pakartojami, atkeliami į žodžių junginių ar sakinių pradžią. Raiškumą sustiprinti padeda taip pat intonacija.

emòcinė-ekspresinė lėksika 1, 1, 1 – эмоционально-экспрессивная лéксика

Žodžiai, turintys kalboje pastovią išraiškingumo ir emocingumo konotaciją. Emocingi ir ekspresyvūs esti mažybiniai ir maloniniai žodžiai, taip pat šiurkštūs ir familiarūs žodžiai ir kt.

emòcinė intonācija 1, 1 žr. intonacija

enāлага 1 – энáллага – enallage

Stiliaus figūra, kai epitetas perkeliamas valdančiajam žodžiui: *Ir miegančios žemės laukus ir uolynus / Paversime žėrinčiais saulės gėlynais* (V. Mykolaitis-Putinas) vietoje *žėrinčios saulės gėlynais*, lenk. *gniewny ryk lwa* vietoje *ryk gniewnego lwa*.

enantiosėmija 1 – энантиосемия – enantiosemy

Žodžio ar morfemos upatybė turėti priešingas reikšmes: *svilinti* (apie šilumą ir apie šaltį), *paskola* (skolon gauta suma ir skolon duota suma) ir pan.

enciklopėdinis žodynas 1, 1 – энциклопедический словáрь – encyclopedia

Žodynas, kuriame pateikiama įvairių ar kurios nors vienos srities svarbiausių žinių visuma. Tokio žodyno pavyzdžiu galėtų būti „Astroномijos enciklopedinis žodynas“ (V., 1984).

endocentrinė konstrukcija 2, 1 žr. konstrukcija

enklitikas 1 – энклíтика, энклитическое слóво – enclitic, synepclitic

Žodis, neturintis savo kirčio – prisišliejęs prie kirčiuoto prieš jį einančio žodžio ir sudarantis su juo akcentuacinį vienetą: *kodėl gi*, rus. *запас на зиму*, lenk. *szėdla by*. Plg. proklitikas.

enklizė 2 – энкліза – enclisis

Indoeuropiečių kalboms būdingas nekirčiuoto žodžio šliejimasis prie ankstesnio kirčiuoto ir sudarymas su juo akcentuacinio vieneto: *kodėl gi*, rus. *пустить нó ветру, сидеть нога зá ногу*, lenk. *szédla by*. Plg. proklizė.

epentėzė 2 – эпентéза, встáвка – epenthesis

Indoeuropiečių kalboms būdingas atsiradimas žodžio viduryje neetimologinio garso: *žvaigždė* (plg. tarmių *žvaizdė*, rusų *звезда*), *nastrai*, *suveina* (tarmėse).

epifonemà 2 – эпифонéма – epiphonema

Stiliaus figūra, kai ta pati mintis pakartojama kitais žodžiais, sustiprinant arba paaiškinant pirmiau pasakytąją: *Toks tokį pažino ir alaus gerti pasivadino*, – *murmauja rūsčiai Strypeikienė: – Susirado bičiuliai!* (Lazdynų Pelėda).

epifora 1 – эпíфора – epiphora

Stiliaus figūra, kai vienas ar keli žodžiai kartojami gretimų sakinių, frazių ar eilėraščio eilučių pabaigoje: *Sakalai broleliai – kur jūs?! / Girios ažuolėliai – kur jūs?* (S. Nėris). Plg. anafora.

epimonà 2 – эпимóна – epimone

Stiliaus figūra, kai tas pats žodis ar žodžių junginys kartojamas su nedidelėmis variacijomis: *Man – šešiasdešimt ketveri. Ne senatvė. Dar ne. Tačiau jau toks metas, kai verta atsigręžti ir pasižiūrėti, kur tavo eita, ko trepsėta ir kas ištrepsėta. Metas todėl, kad perkopus šeštą dešimtį, atmintyje išskyla vaikystės ir jaunystės dienos taip ryškiai, kaip neiškyla varant ketvirtą, penktą ar net pačią šeštą dešimtį metų* (J. Baltušis).

epitetas 1 – эпíтет – epithet

Stiliaus priemonė – pažymins, pridedamas prie daikto pavadinimo, norint suteikti jam meninį vaizdingumą: *sidabro rasa, pilkosios dienos, laputė kūmutė, piršlys melagis*.

Metaforinis epitetas 2, 1 – метафорический эпíтет – metaphorical epithet

Epitetas, nurodantis objekto savybę netiesiogiai, perkeltiniu būdu ir kartu esantis metafora: *širdies šviesa, šilkinės kasos*.

Nuolatinis epitetas 2, 1 – постоянный эпíтет – conventional epithet, standing epithet

Visos tautos vartosenos tradicija pagrįstas pažymins: *bernelis dobielis, mergelė lelijėlė, močiutė sengalvėlė*.

eponimas 2 – эпоним – епонум

Asmenvardinės kilmės vietovardis: *Giedraičiai, Gediminas* (kaimas Utenos raj.).

ergatỹvas 2 – эргатив – ergative

Kategorinė linksnio forma (ypač būdinga gruzinų ir kitoms Kaukazo kalboms), nurodanti veiksmo šaltinį. Ergatyviniuose sakiniuose pastovią formą turi tiesioginis papildinys, o kintamą – veiksmožodis ir veiksnys. Pastarasis įgauna įvairių linksnių formą ir tai priklauso nuo objekto.

ertmė 4 žr. rezonatorius

esamasis laikas 4, 4 – настоящее время – present tense

Veiksmožodžio laiko kategorijos forma, rodanti, kad veiksmas vyksta kalbamuojų momentu: *eina, mato, žiūri*. Esamasis laikas gali būti konkretus (rodantis veiksmo proceso sutapimą su dabartimi) ir apibendrintas (rodantis abstraktų to veiksmo buvimą, jo aktualumą kalbamuojų momentu). Dar žr. prezentas.

esamasis pašalio viėtininkas 4, 3^b, 1 žr. adesyvas

esamasis vidaūs viėtininkas 4, 4, 1 žr. inesyvas

esperanto – эсперáнто – esperanto

Dirbtinė tarptautinė kalba, kurią 1887 m. sukūrė lenkas akių gydytojas L. Zamenhofas iš indoeuropietiškų (daugiausia romanų ir germanų kalbų) žodžių ir agliutinacijos principais pagrįstos morfologijos. Esperanto kalbai būdinga fonetinė rašyba, laisva žodžių tvarka sakinyje. Jos žodžiai kirčiuojami priešpaskutiniame skiemenyje. Jei sakinyje pasitaiko keli greta stovintys vienskiemeniai žodžiai, tai kirčiuojamas iš jų tas, kuris sutampa su sakinio loginiu kirčiu. Vardažodžiai turi skaičiaus (vienaskaita ir daugiskaita) ir linksnio (6 linksniai) gramatinės kategorijas. Gramatinės giminės nėra, bet iš vyriškosios giminės žodžių, pridėjus priesagą *-in-*, padaromi moteriškosios giminės žodžiai *knabo* „berniukas“ – *knabino* „mergaitė“, *bovo* „jautis“ – *bovino* „karvė“. Su daiktavardžiais ir būdvardžiais vartojamas artikelis *la*. Artikelis nekaitomas ir vienodas visiems skaičiams, linksniams ir giminėms. Būdvardžiai vienaskaitoje turi galūnę *-a*, daugiskaitoje – *-j*. Vartojami 3 būdvardžių laipsniai: nelyginamasis, aukštesnysis ir aukščiausiasis. Įvardžiai skirstomi į 8 skyrius: asmeninius (*mi* „aš“, *ci* „tu“), savybinius (*mia* „mano“) ir kt. Veiksmožodžiai turi 3 nuosakas: tiesioginę, liepiamąją ir tariamąją. Jie nekaitomi nei asmenimis, nei skaičiais. Asmenį ar skaičių parodo įvardis ar kitas žodis, pavartotas su tuo veiksmožodžiu. Dalyviai yra 2 rūšių: veikiamosios ir neveikia-

mosios rūšies. Prieveiksmiai padaromi iš kitų kalbos dalių žodžių, pridėjus specialią galūnę *-e*: *patro* „tėvas“ – *patre* „tėviškai“. Prieinksniai gali eiti ir priešdėliais. Pagrindiniai jungtukai yra šie: *au* „arba“, *ėu* „ar“, *kaj* „ir“, *o* „ke“, *ke* „kad“ ir kt.

etimològija 1 – **этимоло́гия** – **etymology**

Kalbotyros šaka, tirianti žodžių kilmę ir jų giminystės santykius su kitais tos pačios arba kitų kalbų žodžiais. Pavyzdžiui, upės vardą *Anykštà* / *Anykštė* ir ežero vardą *Anykštis* A. Vanagas gretina su ide. šaknimi *an-/en-*, kuri siejama su ilyrų *en* „vanduo“, *enach* „pelkė, bala“.

Liáudies etimològija 1, 1 – **наро́дная этимоло́гия** – **folk etymology**, **popular etymology**

Nemokslinis žodžių kilmės aiškinimas, remiantis atsitiktiniu žodžių sąskambio panašumu: *Šeduva* kildinimas iš *še+du+va*, *Karpatų* siejimas su žodžiu *karpa*.

etimològinis žodynas 1, 1 – **этимологический словарь** – **etymological dictionary**

Žodynas, kuriame aiškinama žodžių kilmė. Tokio žodyno pavyzdžiu yra E. Frenkelio „Litauisches etymologisches Wörterbuch“ (1955 – 1965).

etimònas 2 – **этимóн** – **etymon**

Pirmykštė žodžio forma arba reikšmė, kuri laikoma tikraja. A. Vanago nuomone, upėvardžio *Sasnà* etimonas yra prūsų kalbos žodis *sansis* „kiškis“. K. Būga yra teigęs, kad žodžio *dirvà* etimonas yra veiksmažodis *dirti*.

etnografizmas 2 – **этнографизм** – **ethnographism**

Kurios nors tautybės materialinės ar dvasinės kultūros realijos pavadinimas, patekęs į literatūrinę kalbą: lietuviški tarmių žodžiai – *apgėlai* (motinos ar naujagimio lankymas su dovanomis), *kastinỹs* (sviestas iš suplaktos pašildytos grietinės); iš kitų kalbų paskolinti žodžiai – *čeburėkas* (Rytų tautų valgis – pyragėlis su avienos įdaru), *bandūrà* (ukrainiečių liaudies muzikos instrumentas) ir pan.

etnolingvistika 1 – **этнолингвистика** – **ethnolinguistics**

Kalbotyros šaka, tirianti kalbos ir tautos kultūros santykius. Viena jos kryptis artimai susijusi su kalbos ir mąstymo santykio problemos tyrimu. Kita kryptis – tiria atskirų kalbų struktūrų priklausymą nuo konkrečių tos tautos kultūros formų.

etnonimas 2 žr. **tautovardis**

eufemizmas 2 – эвфемизм – euphemism

Švelnesnio, neutralesnio žodžio vartojimas vietoje šiurkštaus ar nešvankaus žodžio arba posakio: *amžiams užmerkti akis* vietoje *numirti*, *organinės trąšos* vietoje *mėšlas*, rusų *он в почётном возрасте* vietoje *он стар*, anglų *social disease* arba *hidden plague* vietoje *sypphilis* ir pan. Plg. tabu.

eufonija 1, sąskambis – эвфония, благозвучие – euphony

Kalbos srauto garsų darna, tarimo patogumas, poetinėje kalboje ir raiškumas, vaizdingumas. Siekiant išvengti neskambių, sunkiai ištariamų garsų samplaikų, dažnai įterpiami tam tikri kiti garsai, pavyzdžiui, dėl eufonijos neretai vartojami sudurtinių žodžių jungiamieji balsiai (*žingsniamatis*, o ne **žingsnmatis*) ir kt.

F

---

fakultatyvumas 2 – факультативность – facultativity, optionality

1. Kurio nors kalbos elemento (fonemos, morfemos, žodžio ir kt.) praleidimas arba pakeitimas atitinkamu variantu: mokslo popularinimo literatūroje vietoje augalų sistematikos rūšinio termino (kuris pagal tarptautinių botanikos nomenklatūros kodeksų reikalavimus turi būti dvižodis) *pataisas varinčius* (*Lycopodium annotinum* L.) kartais vartojamas vienažodis pavadinimas *varinčius*.

2. Praleidimas vieno iš elementų, generuojant sakinį pagal generatyvinės gramatikos (žr.) taisyklės: NP→[A+]N, kur NP – subjekcinė frazė, A – būdvardis, N – daiktavardis. Generuodami NP, galime praleisti A. Transformacijos taisyklėse toks elementas nurodomas laužtiniais skliaustais.

familiarumas 2 – фамильярность – familiarity

Kalbos upatybė, būdinga žemajam stiliui – žodžių nukandimas, kalbėjimas greitakalbe, vulgarizmų (žr.) vartojimas ir kt.

figūra 2 žr. stiliaus figūra

filologija 1 – филология – philology

Visuma mokslų, tiriančių kurios nors tautos kalbą, literatūrą ir tautosaką.

finālis 2 – финаль – final (sound)

Paskutinis skiemens ar šaknies garsas. Plg. inicialis.

finitývinis veiksmāžodis 1, 1 žr. veiksmo galo veiksmāžodis]

flēksija 1 – флэ́ксия – inflexion

1. Žodžių gramatinių reikšmių ir sintaksinių santykių reiškimas galūnėmis. Dar žr. išorinė ir vidinė fleksija.

2. Žr. galūnė.

flėksinė kalbà 1, 4, flektyvinė kalba – флэ́ктивный язы́к – inflexional language

Kalba (indoeuropiečių, semitų ir kt. šeimų), kurioje vardažodžiai ir veiksmāžodžiai turi galūnes ir jomis reiškiamos žodžių gramatinės reikšmės ar sintaksiniai santykiai. Plg. fleksija, agliutinacinė kalba.

flektývinė kalbà 1, 4 žr. fleksinė kalba

fonācija 1 – фона́ция, звукообразова́ние – phonation

Kalbos padargų veikla, tarient kalbos garsus, žodžius ar frazes.

fonemà 2, tarsnis, garsmuo – фоне́ма – phoneme

Neskaidomas kalbos garsinės sistemos vienetas, skiriantis žodžius ar morfemas. Jei, pakeitus vieną kalbos garsą kitu jam artimu garsu, pasikeičia ir žodžio ar morfemos reikšmė, tai tie garsai laikytini skirtingomis fonemomis: *ū* ir *u* yra skirtingos fonemos, nes skiria žodžius (plg. *būtas* ir *butas*). Liet. kalboje yra 12 balsinių, 8 dvibalsinės ir 45 priebalsinės fonemos.

fonemātika 1 – фонема́тика – phonematics

Kalbos mokslo sritis, kuriai, be fonetikos ir fonologijos, priklauso dar fizinis, fiziologinis ir psichologinis šnekos aspektai. Kai kurie kalbininkai fonematiką tapatina su fonologija.

fonematizācija 1 žr. fonologizacija

fonēmika 1 žr. fonologija

fonėmos alternāntas 2, 1 žr. alofonas

fonėmos variāntas 2, 1 žr. alofonas

fonėtika 1 – фоне́тика – phonetics

Kalbotyros šaka, tirianti kalbos garsų susidarymą ir jų akustines ypatybes. Platesne reikšme šis terminas apima ir fonologiją (žr.). Aprašomoji fonėtika 1, 1, sinchroninė fonetika – описательная фоне́тика – descriptive phonetics

Fonetikos šaka, tirianti kurios kalbos garsų (fonetinės) struktūros dabartinę padėtį (būklę).

Eksperimentinė fonėtika 1, 1, – instrumentinė fonetika – экспериментальная фоне́тика, инструментальная фоне́тика – instrumental phonetics, experimental phonetics

Kalbos garsų tyrimas specialiais prietaisais – oscilografais (žr.), spektrografais (žr.) ir kt.

Instrumeitinė fonetika 1, 1 žr. eksperimentinė fonetika
Istorinė fonetika 1, 1 – историческая фонетика – historical phonetics

Fonetikos šaka, tirianti kurios nors kalbos fonetinės struktūros raidą.

fonetinė transkripcija 1, 1 – фонетическая транскрипция – phonetic transcription

Tikslus kalbos garsų užrašymas pagal ištarimą. Sudaryta papildant įprastinę abėcėlę kai kuriomis naujomis raidėmis (vartojamos tik mažosios raidės) ir diakritiniais ženklais. Tarptautinė fonetinė transkripcija pirmą kartą paskelbta 1908 m. ir vėliau daug kartų pildyta ir tobulinta, taikyta įvairiems konkretiems lingvistiniams darbams. Kopenhagoje 1925 m. priimtos tarptautinės fonetinės transkripcijos variantą lietuvių kalbai (jos tarmėms) 1930 m. pritaikė J. Gerulis. Vėliau ji buvo dar tobulinama. „Lietuvių kalbos atlaso“ medžiagos rinkimo programoje ir kituose lietuvių kalbotyros darbuose dažniausiai vartojami tokie fonetinės transkripcijos svarbesnieji ženklai: garso ilgumas žymimas brūkšneliu, rašomu viršuj raidės, arba tašku, rašomu dešinėje raidės pusėje aukštai (*žās'is / ža's'is ~ žąsis*); pusilgiam garsui žymėti vartojamas taškas, dedamas iš dešinės raidės pusės žemai (*v'i's-sas ~ visas, p'il.vas ~ pilvas*); priebalsių minkštumas žymimas lankeliu viršuj raidės ar akūto ženklu, rašomu dešinėje raidės pusėje aukštai (*šūñiè· | s'uñ'it'è· ~ siuñtè*); priebalsio *l* kietumas žymimas perbraukiant raidę per vidurį įkypu brūkšneliu (*lèlẽ· ~ lèlẽ*); priebalsių aspiruotumas žymimas atvirkščiu kableliu, rašomu dešinėje raidės pusėje aukštai *eik'*); skiemeniniai (beveik atskiru skiemeniu tarmėse tariami) priebalsiai žymimi raidės apačioje rašomu ratuku (*dā·ktars ~ dāktaras*); pusbalsiai žymimi raidės apačioje rašomu lankeliu (*jis ~ jis*); silpnai girdimi (tarmių redukuoti) balsiai žymimi maža pakelta raidele, kartais rašomi lenktiniuose skliausteliuose (*dúod^u | dúod(u) ~ dúodu*). Atskiriems balsiams žymėti dar vartojami kiti ženklai, pvz.: *a* – pūstinis (redukuotas) trumpas *a* (*vaĩkας ~ vaikas*); *a^o* – *a* su *o* atspalviu (*žā^o.dĩ.s ~ žōdis*); *æ* – labai atviras platus *e* (*č'æ ~ čia, n'æ·ša ~ nēša*); *ə* – redukuotas įspraustinis *e* (*ař'k'al's' ~ arklỹs*); *ε* – suužpakalėjęs (į vidurinę eilę atitrauktas) *è* (*s'ε·mε· ~ sēmè*); *ę* – siauras neįtemptas, tarpinis tarp *i* ir *e* balsis (*ęř ~ iř, áuge ~ áuge*); *ы* – į rusų kalbos *ы* ir lenkų *y* panašus balsis (*sáulы ~ sáulę*); *ɔ* – neįtemptas, silpnai labializuotas *o* su nedideliu *a* atspalviu (*rɔ·*

tas ~ rātas); *o* – siauras, neįtemptas, tarpinis tarp *o* ir *u* balsis (*kõr ~ kuř*); *v* – redukuotas, neįtemptas, silpnai labializuotas *u* (*dú·mvs ~ dūmus*). Prie balsiams žymėti specialių ženklų beveik nėra (išskyrus vieną kitą: *ŋ* – gomurinis *n* prieš *k*, *g*: *aŋgà ~ angà*; *w* – abilūpinis *v*: *bùwo ~ bùvo*). Skirtingos nuo literatūrinės kalbos tarmių priegaidės žymimos: vidurinė – maža *s* raide (*bú.va. ~ bùvo*); kirstinė – maža *z* raide (*k'itū' ~ kitū*); laužtinė – stogelio formos ženklų (*v'ĩ'rs ~ v'ýras*).

fonėtinis nagrinėjimas 1, 1 žr. nagrinėjimas

fonėtinis rašybos pagrindas 1, 1, 3^b žr. rašyba

fonėtinis rašybos principas 1, 1, 1 žr. rašyba (fonetinis rašybos pagrindas)

fònika 1 – фoника – stylistic phonetics, paralinguistic phonetics

Poetikos šaka, tirianti poetinės kalbos garsyną. Šiuo terminu vadinama ir apskritai šnekos garsinė sąranga. Plg. asonansas, aliteracija, eufonija, onomatopėja.

fonogramà 2 – фоногра́мма – phonogram

Bet koks grafinis ženklas, reiškiantis kurį nors garsą, kaip priešprieša ideogramai (žr.).

fonològija 1, fonemika – фоноло́гия, фонéмика – phonology

Kalbotyros šaka, tirianti kalbos garsus (fonemas žr.) kaip žodžių ar morfemų garsinių apvalkalų skyrimo priemones. Tirdama kalbos garsų fonologinę sistemą, ši kalbotyros šaka taip pat tiria ir kalbos supersegmentinius elementus – kirtį, priegaides, skiemens kiekybę, frazės intonacijas.

fonologizàcija 1, fonematizacija – фонологиза́ция, фонематиза́ция – phonologization, phonemicization

Kombinacinių fonemų variantų virtimas savarankiškomis fonemomis: dzūkų šnekoje yra fonologizuoti *t'* ir *c'*.

fonomètrija 1 – фономе́трия – phonometry

Variacinės statistikos metodų taikymas eksperimentinės fonetikos duomenims apdoroti. Fonometriniai tyrimai paprastai turi du tarpnius: audicinę analizę ir statistinį duomenų apdorojimą.

fonomorfològija 1 žr. morfonologija

fonònas 2 – фонoн – phonon

Mažiausias fonologinis elementas, atitinkantis klasikinės fonologijos „diferencinio požymio“ sąvoką, bet laikomas vienanariu, o ne dvina-

riu fonologiniu elementu. A. Girdenio nuomone, lietuvių fonema [k], remiantis stratifikacijos teorija, turėtų būti apibūdinama tikta fononais (priebalsis, sprogstamasis, gomurinis), o negatyvieji požymiai (duslumas ir kietumas) fononais nelaikomi.

fonotāktika 1 – фонотактика – phonotactics

Fonologijos atšaka, tirianti fonemų distribuciją (žr.).

fōrma 1 žr. žodžio forma, gramatinė forma, pagrindinė veiksmažodžio forma

formāntas 1 – формант – formant, formative

Žodžių ir formų darybos priemonė, kuria darinys arba išvestinė forma skiriasi nuo darybos pamato. Formantą gali sudaryti vienas afiksas (a) arba kelios darybos priemonės, pavyzdžiui, priesaga ir galūnė (b): a) *įbrolis*; b) *stint-en-ė* (tokia jūrų žuvis). Plg. afiksas.

fōrmulė 1 – формула – formula

1. Apibendrintas pastovaus žodžių junginio, kalbinės klišės, stilistinio štampos pavadinimas.

2. Matematinės kalbotyros (a) arba generatyvinės gramatikos (b) simbolinis užrašas raidėmis, skaitmenimis ir matematiniais ženklais:

a) M. Svodešo (M. Swadesh) formulė $t = \frac{\log C}{2 \log r}$, pagal kurią apskaičiuojamas kalbų savarankiškos raidos laikas, išreikštas tūkstantmečiais ar kuriais kitais laiko vienetais (plg. glotochronologija); b) Sakinys $NP_{nom} + VP$ (kur NP – daiktavardinė frazė, VP – veiksmažodinė frazė) pagal transformacijos taisyklės generuojamas taip:

$NP_{nom} + VP$

$A_{nom} + N_{nom} + VP$

$A_{nom} + N_{nom} + V + NP_{acc}$

$A_{nom} + N_{nom} + V + N_{acc}$

$Jaunas + N_{nom} + V + N_{acc}$

$Jaunas + karininkas + V + N_{acc}$

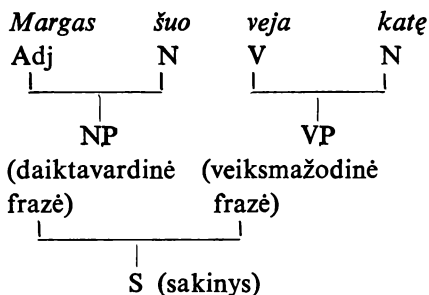
$Jaunas + karininkas + V + kardą$

$Jaunas + karininkas + laiko + kardą$

frāzė 2 – фразеа – phrase

1. Baigtinę mintį reiškiantis ir intonaciškai užbaigtas žodžių junginys ar posakis: *Kas nedirba, tas nevalgo. Nei velnias, nei gegutė*. Prie frazių priskirtini šūkliai, sentencijos, aforizmai, patarlės ir kt.

2. Daiktavardžio arba veiksmažodžio grupė generatyvinėje gramatikoje:

frazeologija 1 – фразеологія – phraseology

1. Kalbotyros šaka, tirianti frazeologizmus (žr.).
2. Kurios nors kalbos frazeologizmų visuma.

frazeologizmas 2 – фразеологізм, фразеологіческая единица – phraseologism, phraseological unit

Pastovus žodžių junginys su semantiškai išblukusiais ar apiblukusiais dėmenimis. Dėl to jo reikšmė nutolusi nuo jį sudarančių žodžių reikšmės: *dėti į akį* (miegoti), *dantį griežti* (labai pykti). Frazeologizmai gali būti vardažodiniai (*vėjo botagas*) ir veiksmažodiniai (*žiūrėti pro pirštus*). Skiriami lyginamieji (*kaip šieno*, t. y. labai daug), poriniai (*nei velnias, nei gegutė*), samplaikiniai (*žiemą vasarą*, t. y. visada) frazeologizmai. Pagal kilmę frazeologizmai skirstomi į savus (*ranka numoti*) ir verstinius (*medaus mėnuo*). Plg. idioma.

frazeologizmo variantas 2, 1 žr. alofrazė

frikatỹvas 2 žr. pučiamasis priebalsis

frikatỹvinis priebalsis 1, 1 žr. pučiamasis priebalsis

fũnkcija 1 – фũнкція – function

1. Sintagminis ir paradigminis kalbos elementų santykis glosematikoje.

2. Apibendrintas kalbos, jos atmainų, ženklų ir kt. paskirties bei vartosenos atžvilgis. Dažniausios šios kalbos ir jos vienetų funkcijos:

Distinktyvinė fũnkcija 1, 1 žr. skiriamoji funkcija

Komunikatỹvinė fũnkcija 1, 1 – коммуникативная фũнкція – communicative function

Pagrindinė kalbos kaip žmonių tarpusavio bendravimo priemonės funkcija.

Nominatỹvinė fũnkcija 1, 1 – номинативная фũнкція – nominative function

Žodžio arba žodžių junginio pagrindinė funkcija – eiti daiktų ar reiškinių pavadinimu.

Signifikatyvinė fūncija 1, 1 – сигнификативная фўнкция – significative function

Žodžio kaip leksemos išreiškimo funkcija.

Sintaksinė fūncija 2, 1 – синтаксіческая фўнкция – syntactic function

Kalbos vieneto kaip sakinio dalies funkcija.

Skiriamoji fūncija 4, 1, distinktyvinė funkcija, diferencinė funkcija – дистинктивная фўнкция, дифференціальная фўнкция – distinctive function

Funkcija, leidžianti skirti vienus kalbos vienetus nuo kitų tokių pat vienetų.

fūncinis stilius 1, 2 – функціональний стиль – functional style

Kalbos atmaina, vartojama tam tikroje žmonių veiklos srityje. Jų išskyrimas labai įvairuoja. Dažniausiai skiriami šie funkciniai stiliai: buitinis, kanceliarinis, meninis arba grožinis, mokslinis, publicistinis ir kt. Dar žr. stilius.

fūzija 1 – фўзия – fusion

Kintamos žodžio šaknies susiliejimas su daugiareikšmiais standartiniais afiksais. Dėl to nyksta morfemų ribos. Fuzija būdinga fleksinei kalbai (žr.). Plg. agliutinacija.

G

---

galicizmas 2 žr. prancūzų bė

galiniūkas 2 – винительный падеж – accusative

Linksnis, rodantis dalyką, į kurį tiesiogiai yra nukreiptas veiksmas, arba reiškiantis aplinkybinius santykius. Dažniausiai skiriamos šios galininko reikšmės: dvejetainis galininkas (objekto galininkas ir su juo linksniu suderintas būdvardiško žodžio galininkas: *Pamačiau mergelę keleliu einančią, kaip rytų saulelę skaisčiai užtekančią*. Liaudies daina); kiekio galininkas (nurodantis daikto ypatybės ar veiksmo kiekį: *Ilgą kelio gabalą jis ėjo, nieko nepastebėdamas aplinkui*); laiko galininkas (parodantis, kada, kuriuo metu arba kiek ilgai, kaip dažnai vyksta veiksmas: *Vėlų vakarą pasilikom mes su Petru kamaroje*. J. Baltušis); objekto galininkas

(nurodantis veiksmo objektą, į kurį nukreiptas veiksmožodžiu pasakytas veiksmas: *Ir vėl juodi nežinios debesys aptraukė Jonui Puodžiūnui padangę*. A. Vienuolis); trukmės galininkas (parodantis, kiek laiko trunka veiksmas: *Pastudentavau metus, tėvelis užsispyrė ir nebeleido*. J. Marcinkevičius) ir kt. Dar plg. akuzatyvas.

galiniūkinis veiksmožodis 1, 1 žr. tranzityvinis veiksmožodis

galininkiškumas 2 žr. tranzityvumas

galiniūotinis veiksmožodis 1, 1 žr. tranzityvinis veiksmožodis

galūnė 1, fleksija – окончание, флексия – inflexional ending, inflexional suffix

Kaitomoji žodžio galo dalis, išreiškianti sintaksinius žodžio santykius ir parodanti jo formą – giminę, skaičių arba linksnį (vardažodžių) ir asmenį arba skaičių (veiksmožodžių). Kai kurios galūnės gali būti ir žodžių darybos priemonė: *stalius* (: *stalas*), *šakys* „toks papartis, Pteridium Gled.“ (: *šaka*) ir pan. Bendratis galas *-ti* (*ei-ti*) taip pat dažniausiai vadinamas galūne.

galūnės variantas 1, 1, variantinė galūnė – вариантное окончание – variant of the ending

Galūnės skirtybė: *-oje* / *-oj* / *-o* formose *šakoje* / *šakoj* / tarm. *šako*.

galūninė daryba 1, 1 žr. galūnių daryba

galūninis kirčiavimas 1, 1 žr. kirčiavimas

galūnių daryba 1, 1, galūninė daryba, paradigm(iz)acija – флективное словообразование

Žodžių darymas su galūnėmis: *grožis* (: *gražus*), *pakilus* (: *pakilo*), *zurza* (: *zurzė*).

garsas 4 – звук – sound

Mažiausias tarties elementas, pasikartojantis kalbos sraute. Kalbos garsai skirstomi į balsius (žr.) ir priebalsius (žr.). Jie apima ne tik fonemas, bet ir jų variantus. Kalbos garsai gali būti paprasti ir sudėtiniai (dvigarsiai, trigarsiai).

garsažodis 1 – звукоподражание, звукоподражательное слово – onomatopoeic word

Žodis, sudarytas pamėgdžiojant gamtos garsus: *gargaliuoti* (: *gar gar*); *Tryk tryk tryk* – *trimituoja jo ragas* (V. Krėvė). Dar žr. onomatopėja.

garsinis rašybos pagrindas 2, 1, 3^b žr. rašyba (fonetinis rašybos pagrindas)

garsinis rāštas 2, 2 žr. raidinis raštas

garsmuõ 3^b žr. fonema

gařso kiekýbė 4, 1 žr. ilgumas

garsų kaità 4, 4 – чередовàние звúков – alternation of sounds

Fonetinis reiřkinys, kada vienas garsas pakeičiamas kitu. Apima řaknies balsių kaità, priebalsių kaità ir kt. Garsų kaita gali bûti dvejøpa: dabartinė ir istorinė.

garsų pamėgdžiojimas 4, 1 žr. onomatopėja 1

geidžiamàsis sakiniřs 4, 3^b – желàтельное предложение – desiderative sentence

Sakinys, kuriuo reiřkiamas pageidavimas, linkėjimas, kad kas nors vyktų: *Tegyvuoja drausmė ir tvarka!*

geidžiamoji nuosaka 4, 1, leidžiamoji nuosaka – желàтельное наклонение – desiderative mood, optative

Nuosaka, kurios formomis reiřkiamas kalbančiojo asmens leidžiamas, liepiamas, prařomas ar pageidaujamas veiksmas. Jį turi atlikti (arba neatlikti) koks nors kitas veikėjas. Turi sintetines (*teeinie, terařai*) ir analitines (*tegul eina, tegul rařo*) formas. Geidžiamosios nuosakos formos su dalelyte *tik* (*tegul tik*) reiřkia grasinimà, o su dalelyte *nors* (*tegul nors*) – nuolaidà. Dar žr. *permisyvas*.

geminàcija 1 – удвоєние, геминàция – gemination

1. Garso ilgumo padvigubėjimas.

2. Raidės sudvigubinimas rařte, norint pažymėti balsio ilgumà: vok. *Meeting* „mitingas“, angl. *meeting* „mitingas“ ir pan.

3. Žodžių, jų dalių ar garsų pakartojimas. Plg. *geminata*, *reduplikacija*.

geminatà 2 – геминàта, двойной согласный – geminate, double consonant

Dviejų vienodų priebalsių junginys: lot. *collum* „kaklas“, it. *cerréto* „ažuolynas“. Liet. kalboje *geminatų* vengiama: susidūrus dviem vienodiems priebalsiams, vienas jų arba netiriamas (*pùssunkis*), arba išnyksta, virsta kitu (*mařstas < *mait-tas*).

genealoginio mėdžio teorija 1, 2, 1, genealoginis medis – генеалогическое древо, родословное древо – genealogical tree

Vokiečių kalbininko A. Šleicherio (A. Schleicher 1821 – 1868) sukurta kalbų kilmės teorija. Jai atsirasti turėjo įtakos to meto gamtos mokslų pažanga, ypač Darvino rūšių evoliucijos samprata. Pagal šią teoriją kalba prilyginama gyvam organizmui: ji gimstanti, duodanti pradžių kitai, senstanti ir pagaliau mirštanti. Ide. prokalbė skilusi į dvi kalbas,

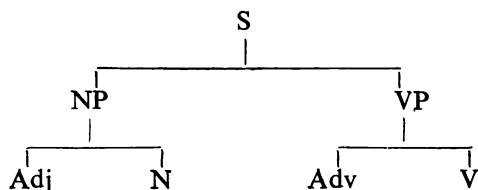
tos – vėl į dvi ir t. t. Taip susidaręs genealoginis kalbų medis. Ši teorija vadinama biologiniu natūralizmu kalbotyroje. Ją paneigė bangų teorija (žr.).

genealoginis medis 1, 2 žr. genealoginio medžio teorija

generatyvinė gramatika 1, 1 – порождающая грамматика – generative grammar

Visuma taisyklių, kuriomis remiantis generuojami (kuriami) sakiniai. Generatyvinės gramatikos pagrindėjas – amerikiečių kalbininkas N. Chomskis (N. Chomsky), 1957 m. išleidęs knygą „Syntactic Structures“ (Sintaksinės struktūros). Jos taisyklės pagrįstos skyrimu dviejų abstrakčių kalbos lygmenų – paviršinio ir giliojo. Paviršinio lygmens struktūra iškyla aikštėn kurios nors kalbos sakiniuose, o gilioji struktūra – abstrakti, tiesiogiai nepastebima ir ją galima tik rekonstruoti pagal tam tikras (transformacijos) taisykles. Šios taisyklės susieja abu minėtus lygmenis. Sintaksinės struktūros yra dvejopos: elementariosios (branduolinės) ir išvestinės (derivacinės). Kiekvienas sintaksinis komponentas susideda iš frazės struktūros ir transformacijos taisyklių. Sudėtingesnės sintaksinės struktūros (pavyzdžiui, pasyviniai sakiniai) generuojamos pagal transformacijos taisykles. Šios taisyklės yra specifinės, t. y. savitos kiekvienai atskirai kalbai. Transformacijos metodas taikomas ne tik sintaksėje, bet ir semantikoje, fonologijoje, žodžių daryboje.

„Medis“, atsirandantis generuojant sakinį, atrodo taip:

Čia: S – sakinys, NP – daiktavardinė frazė, VP – veiksmažodinė frazė, N – daiktavardis, Adj – būdvardis, V – veiksmažodis, Adv – prieveiksmis.

genitīvas 2 – родительный падеж, генитив (case) – genitive

Kai kuriuose kalbotyros, ypač kalbos istorijos, darbuose taip vadinamas kilmininkas (žr.).

gerklė 3 žr. kalbos padargas

gėrklos 1 žr. kalbos padargas

germanybės 1 žr. germanizmas

germanistika 1 – германістика – germanic philology

Germanų kalbų, literatūros ir tautosakos mokslas.

germanizmas 2, germanybė, vokietybė – германізм – Germanism

Žodis ar posakis, paskolintas iš germanų kalbų: *ýla*, *gātvė* (senieji germanizmai iš gotų), *bakūžė*, *pikis*, *rūmai* (naujesni skoliniai iš vokiečių kalbos).

gerūndijas 1 žr. gerundijus

gerūndijus 1, gerundijas, gerundiumas – герундій – gerund

Tam tikros rūšies veiksmažodinis daiktavardis anglų, lotynų ir kai kuriose kitose kalbose: lot. *facultas dicendi* „kalbėjimo talentas, iškalbingumas“; *Legendi semper occasio est, audiendi non semper* „rašyti visada galima, klausyti – ne visada“; angl. *wrong-doing* „nusi kaltimas, įstatymo pažeidimas“, *plain speaking* „atviras pokalbis“. Lietuvių kalboje atitinka pusdalyvį, būtojo laiko veikiamąjį dalyvį ir padalyvį.

gerūndiumas 1 žr. gerundijus

gerundỹvas 2 – герундїв – gerundive

Neveikiamosios rūšies būsimojo laiko dalyvis (su *-ndus*) lotynų kalboje, atitinkantis lietuvių kalbos reikiamybės dalyvį: *laudandus* „girtinas“, *memorandus* „atsimintinas, įsidėmėtinas“.

gėstų kalbà 2, 4 – языкъ жєстов – gesture language

Informacijos perdavimas rankų ir kūno judesiais. Kodifikuotą gėstų kalbą daugiausia vartoja kurčėnybiliai. Joje yra apie 3000 atskirų ženklų. Šią kalbą suprasti padeda dar mimika. Situacinė gėstų kalba padeda geriau suprasti artimos giminstės kalbų vartotojams vienas kitą. Ją vartoja taip pat kai kurių ordinų vienuoliai ir moterys Rytų šalyse.

giminė 3^b – род – gender

Gramatinė giminės kategorija atspindi objektyviają tikrovę – gamtoje egzistuojančias vyriškąją ir moteriškąją lytis, bet abstrakčių sąvokų ir negyvų dalykų gramatinė giminė yra visiškai nemotyvuota.

Giminės kategorija ypač būdinga indoeuropiečių ir semitų kalboms. Kai kuriose mums artimose kalbose (pavyzdžiui, anglų) ši kategorija jau yra apnykusi. Tiurkų kalbos giminės kategorijos neturi.

Lietuvių kalboje giminės kategorija būdinga linksniuojamiesiems žodžiams. Giminėmis kaitomi būdvardžiai, dalis skaitvardžių, gimininiai įvardžiai, dalyviai. Daiktavardžiai, dalis skaitvardžių – giminėmis nekaitomi, o tik yra kurios nors giminės. Kai kuriose kalbose gimine

skiriasi ir veiksmažodžių asmenuojamosios formos (lietuvių kalboje tik vadinamosios sudurtinės asmenuojamosios formos: *buvau besakąs/ besakanti, buvau nuėjęs/ nuėjusi*). Lietuvių kalbos daiktavardžiai turi dvi gimines: vyriškąją (žr.) ir moteriškąją (žr.). Nuo šių giminių priklauso su daiktavardžiais derinamų žodžių sakinyje (būdvardžių, dalyvių, skaitvardžių, įvardžių) giminė.

Būdvardžiai, be minėtųjų giminių, turi dar bevardę giminę (žr.). Šios giminės būdvardžiai yra nepriklausomi, nederinami, neturi skaičiaus ir linksnio kategorijų.

Skaitvardžiai pagal giminės kategoriją vieni (kiekiniai, išskyrus *tris*, dauginiai ir kelintiniai) yra panašūs į būdvardžius, o kiti (dalis kiekinų pagrindinių skaitvardžių, kai kurie trupmeniniai) – į daiktavardžius. Bevardę giminę turi tik kiekinis skaitvardis *vienas* ir kelintiniai skaitvardžiai.

Įvardžiai, kaip ir skaitvardžiai, gramatinėmis giminėmis vieni panašūs į būdvardžius, o kiti – į daiktavardžius. Pagal giminės kategorijos turėjimą arba neturėjimą įvardžiai skirstomi į dvi grupes: gimininius (būdvardiškieji įvardžiai, išskyrus *màno, tàvo, sàvo, kienõ, kažkienõ, niėkieno*, skaitvardiškieji *kell, -ios, keliñtas, -à, kelerì, -ios* ir daiktavardiškasis įvardis *jìs, jì*) ir negimininius (daiktavardiškokieji įvardžiai, būdvardiškieji įvardžiai *màno, tàvo, sàvo, kienõ, kažkienõ, niėkieno*, skaitvardiškieji įvardžiai *kžletas, keliólìka*).

giminės kategorija 3^b, 1 žr. giminė

gimtóji kalbà 4, 4 – родно́й язы́к – mother tongue, native language
Kalba, kurią žmogus išmoksta vaikystėje, mėgdžiodamas suaugusiuo-
sius.

gyvoji kalbà 4, 4 – живóй язы́к – living language

Kalba, kuri dabartiniu metu vartojama kaip šnekamoji kurios nors tautybės kalba. Iš tradicijos lietuvių kalbotyroje šiuo terminu dažnai vadinama raštų ir kitų kalbų įtakos mažai paveikta kaimų ir miestelių gyventojų kalba.

glagòlica 1 – глаго́лица – glagolitsa, glagolitic alphabet

Sen. slavų abėcėlė, turinti 40 raidžių. Vartota X a. Nuo kirilicos (žr.) skiriasi raidžių įmantrumu ir puošnumu. Plg. kirilica.

glosà 2 – глосса – gloss

Nesuprantamo žodžio ar posakio paaiškinimas senovės rankraščio arba rašto paminklo paraštėse ar tarp eilučių. Glosas įrašydavo perrašinėtojai arba komentatoriai. Jos teikia daug medžiagos senųjų kalbų

studijoms ir yra tyrinėjamos tekstologų. Buvo sudarinėjami žodynai, vadinami glosarijais.

glosārijus 1, glosariumas – глоссáрий – glossary

Glosų (žr.) žodynas.

glosāriumas 1 žr. glosarijus

glosemātika 1 – глоссемáтика – glossematics

Iš Kopenhagos mokyklos susiformavusi struktūralizmo atmaina, kuriai būdinga orientacija į abstrakcijas. Dėl to glosematika kartais vadinama kalbos „algebra“. Kalbų struktūras glosematika lygina su kitų semiotinių sistemų (telegrafo, gestų, vėliavėlinės signalizacijos ir pan.) ženklų struktūromis. Tuo siekiama pragmatinių tikslų – sukurti bendrąją komunikacinių ženklų teoriją, padėti mašininiam vertimui. Glosematikai ypač išstobulino kalbos turinio ir raiškos santykių tyrinėjimą. Šiems santykiams nustatyti glosematikai taikė tris priklausymo santykių tipus: 1) interdependenciją (dvipusis teksto ar sistemos elementų priklausymas; žymimas $x \leftrightarrow y$); 2) determinaciją (vienpusis teksto ar sistemos elementų priklausymas; žymimas $x \rightarrow y$) ir 3) konsteliaciją (laisvasis teksto ar sistemos elementų egzistavimas, kai nė vienas iš jų nesąlygoja kito; žymimas $x - y$).

glotochronolōgija 1 – глоттохронолōгия – glottochronology

Istorinės leksikologijos šaka, tirianti leksikos kitimo tempą statistiniais metodais. Ją pagrindė JAV kalbininkas M. Svodešas (M. Swadesh) apie 1950 m. Apskaičiuojamas giminiškų kalbų išsiskyrimo laikas, remiantis prielaida, kad visose kalbose pagrindinio žodyninio fondo kasdieniniai žodžiai yra atspariausi pašalinėms įtakoms ir kinta vienodu greičiu. Tyrimui imama apie 100 tokių žodžių ir apskaičiuojama pagal formulę $t = \frac{\log C}{2 \log r}$, kur t – kalbų savarankiškos raidos laikas, išreikštas tūkstantmečiais (ar kokiais kitais laiko vienetais), c – išlikusių giminiškų žodžių procentas, r – išlikimo indeksas. Lietuvių ir latvių kalbų išsiskyrimo laiką pagal šį metodą yra nustatęs V. Urbutis.

gomurinis priebalsis 2, 1, veliarinis priebalsis – задненéбный соглáсный, мягконéбный соглáсный, велáрный соглáсный – velar consonant
Liežuvio užpakalinis priebalsis, kurį tariant užpakalinė liežuvio dalis priartinama arba prisiliečia prie minkštojo gomurio priekio (lietuvių kalbos k, g, ch, h) arba kietojo gomurio galo (k', g', ch', h').

gomurỹs 3^a žr. kalbos padargas

gotiškasis šriftas 1, 2 – готическое письмо – Gothic writing, black-letter writing

Lotyniško šrifto gotikos stiliaus atmaina, kuriai būdingas raidžių kampuotumas. Vakarų Europoje įsigalėjo XII a. Šiuo šriftu spausdintos ir senosios lietuviškos knygos (pavyzdžiui, M. Mažvydo „Katekizmas“).

gradācija 1 žr. laipsniavimas 2.

grafemà 2 – графема – grapheme

Pagrindinis struktūrinis rašytinės kalbos vienetas (atskira raidė arba jų samplaika), garsiniame rašte atitinkanti fonemą, o ideografiniame rašte – morfemą arba žodį, pvz.: liet. *a, b, c...* – atskiros grafemos (garsiniame rašte).

grafėmos variāntas 2, 1 žr. alografas

grāfika 1 – графика – graphics

Rašybos mokslo dalis, tyrinėjanti raidžių rašymą ir raidžių bei garsų santykį. Nuo grafikos paprastumo ar sudėtingumo priklauso ir rašybos taisyklių sunkumas. Plg. dantiraštis, rašyba.

grāfinė sántrumpa 1, 1 žr. sutrumpinimas

grāfinis žėnklas 1, 3 žr. rašmuo

graikýbė 1 žr. grecizmas

graikizmas 2 žr. grecizmas

gramātika 1 – грамматика – grammar

Kalbotyros šaka, tyrinėjanti žodžių, jų junginių ir sakinių sandarą. Apima morfologiją (žr.) ir sintaksę (žr.). Prie morfologijos dažnai priskiriama ir žodžių daryba. Fonetika ir fonologija gramatikai nepriklauso, nors iš tradicijos kartais ir priskiriamos (ypač vadovėliuose). Gramatikos mokslo pagrindėjai – senovės indai ir graikai. Paninis sukūrė mokslinę sanskrito gramatiką, o Patanjalis ir Bartraharis daugiausia nusipelnė fonetikai ir fonologijai. Aristotelis – Europos klasikinės gramatikos pagrindų kūrėjas.

Aprašomoji gramātika 1, 1 – описательная грамматика – descriptive grammar

Gramatika, aprašanti tam tikro laikotarpio kurios nors kalbos gramatinę sandarą.

Generatývinė gramātika 1, 1 (žr.)

Grėtinamoji gramātika 1, 1 – сопоставительная грамматика – analytic comparison of grammatical structures

Gramatika, lyginanti įvairių – giminiškų ir negiminiškų – kalbų gramatinę sandarą.

Istòrinė gramātika 1, 1 – истòрическая граммāтика – historical grammar

Gramatika, aprāšanti kalbos sistemos raidą.

Lýginamoji gramātika 1, 1, komparatyvinė gramatika – сравнительная граммāтика – comparative grammar

Gramatika, lyginanti giminiškų kalbų duomenis ir kalbos faktų chronologiją.

gramatikalizācija 1, gramatinimas – грамматикализация – grammaticalization

Žodžio savarankiškos reikšmės netekimas – suaugimas su kitu žodžiu arba virtimas pagalbiniau: *turėti* ir *būti* → *turbūt*, *būti* → *esu pastebėjęs*.

gramātinė fòrma 1, 1 – грамматическая фòрма (слова) – grammatical form

Gramatinės reikšmės (žr.) raiškos priemonė. Gramatinė forma ir gramatinė reikšmė sudaro vienybę. Žodyje *imu* galūnė *-u* nurodo asmenį (I), skaičių (vienaskaita), laiką (esamasis), nuosaką (tiesioginė). Žodžio gramatinės formos ir jų daromosios priemonės gali būti paprastosios (sintetinės) ir sudėtinės (analitinės). Paprastosios gramatinių formų raiškos priemonės gali būti išorinės (priesagos, priešdėliai, galūnės) ir vidinės (šaknies balsių kaita, kirčio vietos pakeitimas). Sudėtinės gramatinių formų raiškos priemonės – tai savarankiškos leksinės reikšmės netekę pagalbiniai žodžiai (veiksmazodžio *būti* formos).

gramātinė kategorija 1, 1 – грамматическая категория – grammatical category

Gramatinės reikšmės ir tą reikšmę pasakančios formos vienybė (pagal LKG). Jai būdingas abstraktumas ir priešpriešų turėjimas. Stambiausios gramatinės kategorijos – kalbos dalys. Smulkesnės gramatinės kategorijos – linksnis, giminė, skaičius, laipsnis, laikas, nuosaka, rūšis ir pan. Sintaksinės kategorijos – sakinių ir žodžių junginių tipai, sakinio dalys. Gramatinės kategorijos gali būti dvinarės (tranzityvumas, veikslas, rūšis) ir daugianarės (linksnis, giminė, asmuo, nuosaka).

gramātinė reikšmė 1, 3 – грамматическое значение – grammatical meaning

Apibendrinta reikšmė, papildanti leksinę žodžio reikšmę ir nurodanti

įvairius santykius. Žodis paprastai turi keletą gramatinių reikšmių: terminas *daiktavardis* turi vyriškosios giminės, vardininko linksnio, vienaskaitos gramatinės reikšmės ir pan.

gramātinimas 1

1. Žr. gramatikalizacija.

2. Kartais šiuo terminu vadinamas skolinių priderinimas prie pasiskolinusios kalbos morfologinės sistemos, visų pirma kaitybės.

gramatiškūmas 2 – граммати́чность – grammaticality

Kartais šiuo terminu vadinamas kalbos, tam tikro teksto ir pan. gramatinis taisyklingumas.

grāvis 2 žr. kairinis kirčio ženklas

graždánka 1 – граждánка

Rusiški rašmenys (kirilicos modifikacija), caro Petro I iniciatyva 1708 m. pradėti vartoti pasaulietinėje spaudoje. Lietuvių spaudos draudimo laikais caro valdžia jais norėjo keisti lietuvių lotyniškų rašmenis.

grecizmas 2, graikybė, graikizmas – греци́зм – Graecism

Žodis, žodžių junginys ar posakis, paimtas iš graikų kalbos: terminai – *gėnas* ← gr. *genos* „kilmė; gentis“, *hiātas* (žr.) ← gr. *hiatus* „anga“, *mimozā* ← gr. *mimos* „keičiantis išvaizdą“; žmonių vardai – *Agnė* ← gr. *hagnė* „tyra“, *Agota* ← gr. *agathė* „gera, kilni“, *Pilypas* ← gr. *philippos* „mylintis arklius“. Į lietuvių kalbą graikų kalbos skoliniai patenka per kalbas tarpininkes.

greitākālbė 1 – скороговóрка – 1. quick tempo; 2. patter (speech in which the words are pronounced so quickly that they tend to merge together)

1. Greita, skubi šneka (kalbėjimas).

2. Juokaujamasis tarties lavinimo posakis su sunkiai ištariamais priebalsiais: *geltonas gaidys garsiai gieda girininko gardelyje*.

grėtinamasis bejungtūkis sakiniŷ 1, 2, 3^b žr. bejungtukis sakinyš

grėtinamoji gramātika 1, 1 žr. gramatika

grynāsis balsis 4, 2 – чистый гласный – pure vowel

Pagal minkštojo gomurio artikuliaciją klasifikuojamų balsių grupės narys. Jį tariant minkštasis gomurys pakeliamas, praėjimas į nosies ertmę uždaromas, iškvepiamas oras nukreipiamas į burnos ertmę. Šiai grupei priklauso visi dabartinės lietuvių kalbos balsiai. Plg. nosinis balsis.

grynāsis tariniŷ 4, 3^b žr. tarinys (vientisinis tarinys)

grįžinys 3^b, palindromas – палиндрóм – palindrome

Žodis ar žodžių junginys, kurį skaitant paraidžiui iš kito galo, išeina tas pats: liet. *ėdė, savas, sėdėk užu kėdės*, rusų *комок, Аргентина манит негра*, lenk. *potop, kobyła ma tały bok*. Retkarčiais grįžiniai vartojami kaip terminų kūrimo priemonė. Literatūros mokslo darbuose dažniau vartojamas terminas palindromas (žr.).

H

---

haplogrāfija 1 – гаплогрāфия – haplography

Apsirikimas rašant: praleidimas raidžių grupės ar vieno iš dviejų vienodų greta stovinčių skiemenų: *Rūmškės* vietoj *Rūmšiškės*, *filogija* vietoje *filologija*.

haplologija 1 – гаплológия, гаплогогическое сокращение, слоговая диссимиляция – haplology

Vieno iš dviejų vienodų greta stovinčių skiemenų praleidimas dėl disimiliacijos: *gerajame* < *gerame – jame*. *Tauragė* < *Tauraragė*, rusų *витаминосный* < *витаминоносный*, vok. *Mineralogie* < *Mineralologie*.

hendiadis 2 – гендиáдис – hendiadyoin

Rimuota žodžių samplaika, kurios paskutinis žodis gali būti asemantiškas: liet. *kiškis piškis, šepetys repetys*, rusų *каша-малаша, шуры-муры*.

heterogėnas 2 – гетерогėн, разнорóдное слóво – heterogeneous word
Daiktavardis, kuris vienaskaitoje yra vienos giminės, o daugiskaitoje – kitos: lot. *locus* „vieta“ (genus masculinum) ir *loca* „vietos“ (genus neutrum). Dabartinėje lietuvių kalboje heterogenų nėra.

heteroklitikas 1 – разносклōняемое существительное, гетероклїтика – heteroclite

Daiktavardis, kurio paradigma sudaryta iš skirtingų kamienų arba kurio formos yra ne vienos linksniuotės. Plg. heteroklizė

heteroklizė 2 – гетероклїзия, разносклōняемость – heterocclisis

Kai kurioms ide. kalboms būdingas linksnių sudarymas iš skirtingų kamienų: liet. *žmogus – žmonės, akmuo – akmenys*, rusų *имя – имена, племя – племена*, lot. *iter* „kelias, judėjimas, kelionė“ – *itineris*, skr. *ūdhar* „tešmuo“ – *ūdhn-as*.

heteronimija 1 – гетеронимия – heteronymy

1. Reiškiny, kai tam tikras leksines poras sudarantys žodžiai vadinami skirtingų šaknų pavadinimais: *brolis* – *sesuo*, *karvė* – *jautis* ir pan.

2. Skirtingų kalbų žodžių formų sutapimas, kai jų reikšmės skiriasi: liet. *aukštas* ir lat. *auksts* „šaltas“, liet. *mokslas* ir lat. *māksla* „menas“, angl. *actually* „faktiškai“ ir liet. *aktualiai*, rusų *актуально*, angl. *practically* „faktiškai“ ir liet. *praktiškai*, rusų *практически*, lenk. *uroda* „grožis“ ir rusų *урода* „išsigimėlio, pabaisos“. Tokie heteronimai klaidina vertėjus, ir rusai juos vadina profesionalizmu *ложные друзья переводчика* (plg. pranc. *faux-ami*).

heterosilabinis garsas 1, 4 – гетеросиллабический звук – heterosyllabic sound

Garsas, priklausantis ne tam pačiam skiemeniui kaip gretimas garsas: žodyje *āvē* garsas *v* yra heterosilabinis skiemens *a* – atžvilgiu ir pan. Plg. tautosilabinis garsas.

hiātas 2, sambalsis – хи́атус, зия́ние – hiatus

Reiškiny, kai žodyje arba žodžių sandūroje susiduria keli balsiai iš eilės (du balsiai, dvibalsis ir balsis ir pan.): *po oāžę, ilgaaiūlis, tūu du-džia*, rusų *фиалка*, vok. *zwei Eier* „du kiaušiniai“. Kalbose hiato paprastai vengiama ir dėl to atsiranda įvairių fonetinių pakitimų. Lietuvių kalboje, vengiant hiato, žodžio viduryje įterpiami priebalsiai *j* arba *v* ir kt. Plg. elizija, epentezė, kontrakcija.

hibridas 2 – гибри́д – hybrid

Žodis, turintis kitų kalbų kilmės morfemų: *buldžerinkas, daiktizmas, kontrpuolimas, motòrlaivis*.

hibridizācija 1 – гибри́диза́ция, скре́щивание языко́в – hybridization
Kalbų kryžminimasis.

hidronimas 2 žr. vandenvardis

hidronimija 1 – гидронимия – hydronymics

Upių, ežerų, pelkių ir kitokių vandens telkinių tikrinių vardų visuma. Plg. vandenvardis.

hieròglifas 1 – иерóглиф – hieroglyph

Kinų, egiptiečių ir kai kurių kitų kalbų rašto figūriniai ženklai. Jų reikšmė gali būti ideograminė (reiškia atskirus daiktus ar sąvokas) ir fonograminė (pavadina priebalsius ar jų junginius).

hiperbatònas 2 – гипе́рбатон – hyperbaton

Stiliaus figūra, kada sąmoningai pakeičiama normali žodžių tvarka,

suardant nuoseklų žodžių semantinį derinimąsi: *Ruduo prasidėjo neramus* (A. Vienuolis). Plg. anastrofa.

hipèrbolė 1 – гипéрбола – hyperbole

Stiliaus figūra (tropas), kai, siekiant didesnio įspūdžio, be galo perdedama, padidinama: *tūkstanteriópai atsilýginti, šiimtą kartų táu sakiaũ*, rusų *сто лет не виделсь, тысячу раз простите*, vok. *Berge von Leichen* „lavonų kalnai“. Plg. litotė.

hiperonimas 2 – гиперóним

Žodis kaip gimininis pavadinimas rūšinio pavadinimo atžvilgiu: *tėvai* (hiperonimas): *motina* (hiponimas). Plg. hiponimas, ekvonimas.

hiponimas 2 – гипóним

Žodis kaip rūšinis pavadinimas gimininio pavadinimo atžvilgiu: *motina* (hiponimas): *tėvai* (hiperonimas). Plg. hiperonimas, ekvonimas.

hipostázė 2 – гипостáзис – hypostasis

Vienos kalbos dalies žodžio ar formos virtimas kitos kalbos dalies žodžiu: *jaunoji* (įvardžiutotinis būdvardis, virtęs daiktavardžiu), *truputį* (suprieveiksmėjęs daiktavardžio vienaskaitos galininkas), *dėka* (daiktavardis, virtęs polinksniu) ir pan. Plg. transpozicija.

hipotáksė 2 – гипотáксис – hypotaxis

Žodžių arba sakinių gramatinis santykis, kai vienas jų priklauso nuo kito: *teisingas sprendimas* (derinimas), *rašymas pieštuku* (valdymas), *konservavimas sūdant* (šliejimas). *Žinok: darbas darbą veja. Ką pasėsi, tą ir pjausi*. Plg. parataksė.

homofónai 2 – омофóны – homophones

Vienodai tariami, bet skirtingai rašomi ir skirtingą reikšmę turintys žodžiai: *miktelėti* (truputį sumiksėti) ir *migtelėti* (kiek numigti), rusų *лук* ir *луг*.

homofòrmos 1 – омофóрмы, омонимические фóрмы – homofoms

Vienodai tariamos ir rašomos skirtingų žodžių formos: *bado* (daiktavardžio *badas* kilmininkas) ir *bado* (veiksmazodžio *badyti* esamojo laiko trečiasis asmuo), *varu* (prieveiksmis „priverstinai“) ir *varu* (daiktavardžio *varas* įnagininkas). Homoformos dažnai vartojamos stilistiniam efektams kurti.

homogrāfai 2 – омографы – homographs

Vienodai rašomi, bet skirtingai tariami žodžiai: *lingė* (automobilio detalė) ir *liñgė* (paukštis), *kártis* (pagalys) ir *kařtis* (plaukai ant arklio

sprando), *nulieti* (kiek nupilti) ir *nuliėti* (padaryti liejimo būdu). Plg. homofonai.

homonimas 2 – омоним – homonym

Vienodai skambantis su kitu žodžiu, tai pačiai kalbos daliai priklausantis, bet skirtingą reikšmę turintis žodis: *gėris* (gerumas) ir *gėris* (gėrimas), *kasà* (plaukų) ir *kasà* (taupomoji), *nuraūsti* (nukasti) ir *nuraūsti* (pasidaryti raudonam). Homonimų supainiojimo galimybę pašalina kontekstas ir situacija, tačiau jie gali būti vartojami ir sąmoningai, norint skaitytoją nustebinti, pritrenkti.

Absoliu tįjeji homonimai 4, 2 – абсолютные омонимы – absolute homonyms, full homonyms

Homonimai, kurių visos morfemos visiškai sutampa ir kurie priklauso vienai kuriai kalbos daliai: *kasà* (plaukų rūnė) ir *kasà* (pinigų).

Daliniai homonimai 2, 2 – частичные омонимы – partial homonyms

Homonimai, kurių ne visos morfemos visiškai sutampa ar kurie priklauso skirtingoms kalbos dalims: *gretà* (eilė) ir *gretà* (šalia).

Darýbiniai homonimai 1, 2 – производные омонимы – derived homonyms

Homonimai, kurių vienas narys yra darinys: *kartūnas* (kartuolis) šalia *kartūnas* (toks audinys).

Istòriniai homonimai 1, 2 – исторические омонимы – historical homonyms

Homonimai, atsiradę dėl garsinės struktūros suvienodėjimo per ilgą laiką: *būrti* (telkti į krūvą) ir *būrti* (kerėti, pranašauti).

Semántiniai homonimai 1, 2 – семантические омонимы – semantic homonyms

Homonimai, atsiradę dėl daugiareikšmių žodžių reikšmių pernelyg didelio nutolimo: *žiedas* (augalo organas) ir *žiedas* (rankos papuošalas).

I I

įsmeñinimas¹, personifikacija – олицетворение, персонификация – personification

Stiliaus figūra (tropas), kai negyviems dalykams suteikiamos gyvų būtybių (dažniausiai žmogaus) upatybės (jie kalba, bendrauja tarytum

žmonės ir pan.): *Krūmai su šilais visais išsibudino keltis, o laukų kalnai su kloniais pametė skrandas* (K. Donelaitis). Kartais įsmeninimu laikomas tik negyvų daiktų sugyvinimas (vadinamas ir personifikacija), o kalbos suteikimas vadinamas prozopopėja: *Tratėdamas traktorius tarė: – Suarsim, suarsim, kiek reiks* (A. Miškinis).

ideogrāfija 1, ideografinis raštas – идеографія, идеографическое письмо – ideography, ideographic writing

Rašto tipas, kurio rašmenys – ideogramos – yra specialūs simboliai, atsiradę iš primityvių piešinių. Jie žymi ne atskirą garsą ar skiemenį, o visą žodį arba morfemą. Šiuolaikiniame įvairių kalbų rašte taip pat vartojamos ideogramos – chemijos, logikos, matematikos simboliai. Plg. hieroglifas.

ideogrāfiniai sinonimai 1, 2 žr. sinonimas

ideogrāfinis rāštas 1, 2 žr. ideografija

ideogrāfinis žodynas 1, 1, ideologinis žodynas – идеологический словарь – ideological dictionary

Žodynas, kuriame žodžiai pateikiami tam tikromis teminėmis grupėmis.

ideogramà 2 – идеограмма – ideogram

Ideografinio rašto (žr.) ženklas: (senovės egiptiečių ideograma, reiškianti „vandenį“), (kinų ideograma, reiškianti „viršuje“), (kinų ideograma, reiškianti „apačioje“).

ideològinis žodynas 1, 1 žr. ideografinis žodynas

idiolèktas 2 – идиолéкт – idiolect

Individualių (profesinių, socialinių, teritorinių, psichofizinių) kalbos ypatybių visuma, būdinga kuriam nors individui.

idiomà 2 – идио́ма, идиомати́ческое выраже́ние – idiom, idiomatic expression

Sustabarėjęs vientisos reikšmės žodžių junginys, kurio reikšmė nebesutampa su jį sudarančių žodžių reikšmėmis: *aguonas sėti* „tyliai verkti“, *palaida bala* „netvarka“. Kalbos išraiškingumui padidinti idiomos vartojamos ir rašomojoje, ir šnekamojoje kalboje. Vieni idiomos tapatina su frazeologizmais, kiti jas laiko frazeologizmu rūšimi.

idiomātika 1 – идиомáтика – idiomatics

Kurios nors kalbos idiomų (žr.) visuma.

ido – и́до – ido

Dirbtinė kalba, kurią 1907–1908 m. sukūrė Liuji de Bofronas (Louis de Beaufront), remdamasis esperanto. Jos žodynas apima apie

10 tūkst. šaknų (pagrindiniame žodynyne yra apie 2000 nesutapimų su esperanto). Tai žodingiausia dirbtinė kalba. Didesnis ir afiksų skaičius. Kirčiuojamas ne tik priešpaskutinis skiemuo (kaip esperanto kalboje), bet ir paskutinis. Vėliau ją tobulino dar kiti interlingvistai, bet populiarumu ji vis dėlto neprilygo esperanto.

įgarsis 1 žr. ekskursija

ikāvimas 1 – ыканье – ikanje

Garso *u* (slavų abėcėlė) tarimas vietoje *e* ir *я* nekirčiuotuose skiemenyse, būdingas Pietų Rusijos tarmėms: *нису́* vietoje *несу́*, *сикой́* vietoje *сякой́*.

įkvėpimas 2, inspiracija – инспира́ция, вдыха́ние – inspiration, inhalation

Įtraukimas oro į plaučius tariant kalbos garsus. Afrikiečių kalbose yra specialių garsų, tariamų tik įkvepiant. Tokie garsai vadinami inspiraciniais.

ilatīvas 2 žr. iliatyvas

ileizmas 2 – иллеїзм – illeism

Savotiškas perteklinis įvardžio *jis* vartojimas: *Petras, jis nieko žmogus* (LKŽ).

ilgasis balsis 4, 2 – до́лгий гласный – long vowel

Balsis, tariamas ilgai (plg. ilgumas). Ilgieji balsiai – tai pagal tarimo trukmę klasifikuojamų balsių grupė. Lietuvių kalboje jų yra šeši: *ā, ē, é, i, ō, ū*. Plg. trumpasis balsis.

ilgasis skiemuõ 4, 3^a – до́лгий слог – long syllable

Skiemuo, kurio centrą sudaro ilgasis balsis, dvibalsis ar mišrusis divgarsis: *a-žo-las, kūr-mis*.

Ilgieji kirčiuoti lietuvių kalbos skiemenys turi tvirtapradę arba tvirtagalę priegaidę. Plg. trumpasis skiemuo.

ilgėjimas 1 – продлѐние, удлинѐние – lengthening

Kalbos garso tarimo trukmės padidėjimas, kuris tam tikromis sąlygomis gali tapti fonologiškai relevantus. Pavyzdžiui, senosius lietuvių kalbos trumpuosius balsius *a* ir *e* pailgino kirtis (išskyrus kai kuriuos atvejus ir jeigu jie nebuvo paskutiniame skiemenyje): *kāras, nēša*. Trumpieji balsiai *i* ir *u* ilginami (iki pusilgių) tarmėse: *mi.škas, vi.-sas, bu.va* (uteniškių šnektoje). Plg. trumpėjimas.

ilgūmas 2, garso kiekybė – долготá, длїтельность – length

Fizinė kalbos garso ypatybė, suvokiama klausa kaip santykinė garso

tarimo trukmė ir panaudojama kaip vienas iš požymių fonemoms skirti. Dar žr. trukmė.

Absoliūtinis ilgumas 1, 2 – абсолютная длительность – absolute length

Kalbos tempo sąlygojamas garsų ilgumas.

Akūtinis ilgumas 1, 2 – акутовая долгота – acute length
Tvirtapradžiškai kirčiuojamo skiemens ilgumas.

Emfatinis ilgumas 1, 2 – эмфатическая долгота – emphatic length

Sąmoningas garsų tarimo trukmės pailginimas, norint išskirti skiemenį arba žodį kalbos sraute.

iliatỹvas 2, einamasis vidaus vietininkas, vidaus einamasis vietininkas, direktyvas – иллатив – illative

Vietininkas, rodantis, kad veikejas ar veiksmas juda į tą vietą, kuri pavadinta šiuo linksniu: *laukañ – laukuosna, tuřgun – tuřguosna*. Literatūrinėje kalboje dažnesnės vienaskaitos iliatyvo formos. Tarmėse dažniausiai vartojamas Rytų Lietuvoje. Iš jo yra atsiradusių ir prieveiksmių (*laukañ, šaliñ*). Susidarė galininkui suaugus su slavų prielinksniu *на* „ant“ ir prūsų prielinksniu *no* „ant“ gimininga postpozicija: **miškañ+nã, *miškuos+nã*. Iš baltų kalbų iliatyvą turėjo latvių kalba, o iš kitų indoeuropiečių kalbų – lotynų kalba. Tačiau pastarojoje kalboje iliatyvas buvo ne vietininko, bet galininko atmaina. Iš neindoeuropiečių kalbų savotišką iliatyvą turi suomių, kaukazičių kalbos. Plg. adesyvas, aliatyvas, inesyvas, vietininkas.

imperatỹvas 2 žr. liepiamoji nuosaka

imperfėktas 2 – имперфėкт – imperfect tense

Veiksmazodžio būtojo laiko forma, rodanti trukusį veiksma (procesą, būseną), nepriklausomai nuo to, ar jis pasibaigęs, ar ne. Plg. perfektas, aoristas.

imperfektỹvãcija 1, imperfektỹvizacija – имперфективãция – imperfectivation

Eigos veiksmo veiksmazodžių darymas iš įvykio veiksmo (veiksmazodžių, pridant atitinkamus afiksus: *įrodyti→įrodinėti*). Plg. dar perfektỹvacija.

imperfektỹvizãcija 1 žr. imperfektỹvacija

implikãcija 1 – импликация – implication

Formaliai neišreikštas (slaptas) žodžių ar sąvokų ryšys.

implòzija 1 – имплòзия – implosion

Sprogstamojo priebalsio ekskursija (pirmoji tarimo fazė). Kalbos padargai tokiu atveju sudaro kliūtį. Priebalsiai, kuriems ištarti reikia tik implozijos ir dalies išlaikymo (žr.), vadinami imploziniais priebalsiais (jų yra anglų, prancūzų, rusų ir kt. kalbose). Plg. sproginimas, katastazė.

implòzinis priebalsis 1, 1 – имплòзівный – implosive, plosive

Neįtemptas uždarnos priebalsis, kurio tarimas susideda vien iš ekskursijos. Taip buvo tariami galiniai senųjų anglų ir prancūzų kalbų priebalsiai, prieš jiems išnykstant.

įnagininkas 1 – творітельный падéж, інструментальний падéж – instrumental

Linksnis, rodantis veiksmo atlikimo priemonę, kalbamojo dalyko kokybę arba reiškiantis įvairius aplinkybinius santykius. Vartojamas su veiksmažodžiais (dažniau) ir su vardažodžiais (rečiau). Dažniausiai skiriamos šios įnagininko reikšmės: būdo įnagininkas (parodantis veiksmo atlikimo būdą ir sakinyje einantis būdo aplinkybe: *Trys žvejų mergaitės sukasi ratu*. S. Nėris); drauggės įnagininkas (rodantis asmenį arba daiktą, su kuriuo kalbamasis veikėjas atlieka veiksmą: *vyras, kibiru nešinas; motina, vaikais vedina*); išviršinio požymio įnagininkas (*vyras juoda skrybėle; mergaitė mėlynomis akimis*); laiko įnagininkas (rodantis laiką, kada vyksta arba kartojasi veiksmas: *grįžti pavakare; dirbti naktimis*); objekto įnagininkas (parodantis asmenį ar daiktą, į kurį krypsta veiksmas, ir sakinyje einantis papildiniu: *Gėrėjosi už sodo banguojančiais javais*. A. Vienuolis); priemonės įnagininkas (parodantis konkretų įrankį, kuriuo atliekamas veiksmas: *Šaukštu jūros neišsemsi*. Patarlė); priešasties įnagininkas (rodantis reiškinį ar būseną, kuri yra kalbamo veiksmo priešastis: *Dvėsti badu*); veikėjo būvio įnagininkas (parodantis, kuo veikėjas tam tikrą laiką yra, buvo ar bus: *Dirbo eiguliu*); vietos įnagininkas (parodantis, kur kas yra išsidėstę, kuo kas juda: *Ateiti šuntakiais*). Dar žr.: instrumentalis.

indikatývas 2 žr. tiesioginė nuosaka**individualūs is naujadaras 4, 1** žr. stilistinis naujadaras**indoeuropeistika 1** – индоевропейістика – Indo-European linguistics
Kalbotyros dalis, tirianti indoeuropiečių kalbas.**inesývas 2**, esamasis vidaus vietininkas, vidaus esamasis vietininkas – инесіів – inessive

Vietininkas, rodantis vietą, kurioje vyksta veiksmas: *miškè, kambaryjè, kalnuosè*. Kai kurių daiktavardžių inesyvu gali būti pasakomas ir laikas (*vaikỹstjèje, senãtvjèje*) arba veiksmo atlikimo būdas (*tylojè, vienýbèje*). Susidarè postpozicijai *én priaugus prie senovinio lokatyvo arba daugiskaitos galininko: *miškè* < *miškíe (ar *miškē)+ *én; *miškuosè* < *miškúos+ *én. Plg. adesyvas, aliatyvas, iliatyvas, vietininkas.

infiksas 2 žr. intarpas

infinitỹvas 2 žr. bendratis

infinitỹvinis sakinỹs 1, 3^b – инфинитивное предложение – infinitive sentence

Beasmenis sakinỹs, kurio predikatinį centrą sudaro veiksmažodžio bendratis, einanti be jokių kitų pagalbinių veiksmažodžių: *Rytoj vèl visq dienq arklius varinèti* (J. Baltušis).

informãntas 1, informatorius – информãнт – informant

Žmogus, teikiantis kalbinę informaciją.

informãtorius 1 žr. informantas

iničiãlis 2 – инициãль – initial

Pradinis skiemens ar šaknies garsas. Plg. finalis.

inkorporãcija 1, aglomeracija – инкорпорãция, агломерãция – incorporation

Polisintetinèms (Š. Amerikos indènų, čiukčių ir kt.) kalboms būdingas žodžių kompleksų (sakinių) kūrimo būdas. Tokio sakinio pradžioje stovi veiksnio šaknis, viduryje – papildinių su pažymintais ir aplinkybėmis šaknys, o gale – tarinio šaknis. E. Sepiro (E. Sapir) nuomone, JAV Oregono valstijos indènų kalboje sakinĩ *Aš atėjau, kad atiduočiajai tai atitinka vienintelis žodis i-n-i-á-l-u-d-am*. Agliutinacinių ir fleksinių kalbų tipologija remiasi žodžio struktūra, o inkorporacinių kalbų – ne tik morfologinių, bet drauge ir sintaksinių santykių struktūra.

inkorporãcinè kalbã 1, 4 – инкорпорирующий язык, полисинтетический язык – agglomerating language, incorporating language, incapsulating language

Kalba, kuriai būdinga inkorporacija (žr.).

inovãcija 1 – иновãция – innovation

Fonetinè, fonologinè, leksinè, morfologinè ar sintaksinè kalbos naujovè.

inspirãcija 1 žr. įkvèpimas

instrumentālis 2 – творительный падеж, инструментальный падеж – instrumental

Kai kuriuose kalbotyros, ypač iš kalbos istorijos, darbuose taip vadinamas įnagininkas (žr.).

instrumeitinė fonetika 1, 1 žr. fonetika (eksperimentinė fonetika)

iñtarpas 1, infiksas – инфикс – infix

Afiksas, įsiterpęs į šaknį: *añk-a : ðk-ti*, *bluñk-a : blùk-ti*, *tañp-a* (dėl asimiliacijos $n > m$): *tàp-ti*.

intarpinis veiksmažodis 2, 1 – инфиксальный глагол – infixed verb
Veiksmažodis, turintis intarpą (žr.).

interdependėncija 1 – взаимная зависимость, интердепенденция – interdependency

Glosematikoje šiuo terminu vadinamas dvipusis teksto ar sistemos elementų priklausymas.

interdialėktas 2 – интердиалéкт – interdialect

Tarmė kaip tarpdialektinė bendravimo priemonė.

interferėncija 1 – интерференция – interference

Kalbų ar tarmių tarpusavio sąveika, pasireiškianti per jų kontaktus ir dvikalbystę (žr.).

interfiksas 2, tarpdėlis, konektyvas – интерфíкс

Reikšmės neturinti struktūrinė žodžio dalis, esanti tarp kamieno ir darybinės ar gramatinės morfemos ir juos jungianti. Interfiksų pavyzdžiais gali būti sudurtinių žodžių jungiamieji balsiai, kartais pasitaikantys garsai tarp darinio pamatinio kamieno ir priesagos: *té-j-inis* „T formos“.

interlingvístika 1 – интерлингвística – interlinguistics

Kalbotyros šaka, tirianti įvairias pagalbines kalbas. Jos gali būti kuriamos gyvųjų kalbų pavyzdžiu (esperanto, interlingva, ido ir kt.) arba panaudojant įvairią simboliką (pavyzdžiui, programavimo kalbos ir kt.).

internacionalýbė 1 žr. tarptautinis žodis

internacionalizmas 2 žr. tarptautinis žodis

intonācija 1 – интонáция – intonation

Sudėtinė (melodikos, ritmo, intensyvumo, tembro ir kt.) šnekamosios kalbos sakinio apiforminimo fonetinė priemonė. Intonacija išryškina minties modaliniai, ekspresiniai, emociniai atspalviai ir kt. Baigiamoji intonācija 4, 1 – конéчная интонáция – final intonation

Sakinio pabaigos intonacija: *Virš miško skrido vanagas, skiriant nuo Virš miško skrido vanagas, kuris staiga smigo žemyn.*

Emocinė intonacija 1, 1 – эмоциональная интонация – emotional intonation

Intonacija, reiškianti džiaugsmą, liūdesį, pyktį, švelnumą: – *Nu! Negali būti! – nebenuslėpdamas džiaugsmo paklausė Jonas Puodžiūnas ir pakartojo: – Pagimdė? (A. Vienuolis).*

Kylančioji intonacija 1, 1 – восходящая интонация – rising intonation

Aukštėjanti intonacija.

Kriūtančioji intonacija 1, 1 – нисходящая интонация – falling intonation

Žemėjanti intonacija.

Lòginė intonacija 1, 1 – логическая интонация – intellectual intonation

Bet kurio savarankiško žodžio pabrėžimas sakinyje, norint atkreipti klausytojo dėmesį: *Direktorius vadovavo mokinių ekskursijai.*

Skātinamoji intonacija 1, 1 – побудительная интонация, императивная интонация – imperative intonation

Intonacija, reiškianti liepimą, prašymą, raginimą: *Susiburkim, jaunieji!*

intransitývinis veiksmažodis 1, 1, negalininkinis veiksmažodis, negaliniuo-tinis veiksmažodis – непереходный глагол, интранзитивный глагол – intransitive verb

Veiksmažodis, reiškiantis veiksmą, nepereinantį į objektą arba visai neturintį jokio objekto: *drebėti, gyti, slinkti*. Plg. tranzityvinis veiksmažodis.

intransityvumas 2 – интранзитивность – intransitivity

Veiksmažodžių sintaksinė-semantinė ypatybė, nurodanti veiksmą, nepereinantį į objektą arba neturintį jokio objekto. Plg. intransityvinis veiksmažodis, tranzityvumas.

invariántas 1 – инвариант – invariant

Struktūrinėje kalbotyroje vartojamas ir iš jos paplitęs terminas, kuriuo vadinamas pagrindinis, pastovus kalbos elementas, realizuojamas kintamais variantais, pavyzdžiui, morfema yra invariantas jos alo-morfų atžvilgiu.

inversija 1 žr. atvirkštinė žodžių tvarka

iradiācija 1 – иррадиация – irradiation

Semantinė žodžio raida, kai leksinės reikšmės rutuliojasi ne viena iš kitos, o tik iš pagrindinės reikšmės: *gaidys* (4) „1. vištų patinas.

2. *prk.* apie silpną, menką žmogų. 3. *prk.* apie karštą, linkusį peštis žmogų. 4. vėjo kryptį rodantis prietaisas; vėjarodis. 5. *dgs.* gaidgystė“ (DLKŽ). Plg. daugiareikšmiškumas, konkatencija.

irònija 1 – ирония – irony

Stiliaus figūra (tropas), pagrįsta žodžio pavartojimu priešinga tikrajai reikšme: *Leidinyje gausu barbarizmų, vertinių ir kitų kalbos „perlų“*. Neretai tokie žodžiai rašomi kabutėse, ir tuo pabrėžiamas perkeltinis jų vartojimas.

įspraudas 1 žr. įterptinis žodis

istòrinė dialektològija 1, 1 žr. dialektologija

istòrinė fonètika 1, 1 žr. fonetika

istòrinė gramàtika 1, 1 žr. gramatika

istòriniai homonimai 1, 2 žr. homonimas

istòrinis žodýnas 1, 1 – истòрический словàрь – historical dictionary

Žodynas, kuriame pateikiami ir aiškinami senųjų raštų kalbos žodžiai.

istorizmas 2 – истòризм – historicism

Pasyviojo fondo žodis arba žodžių junginys, pavadinantis nebenaudojamą, pasenusį daiktą arba kurią nors istorinę realiją: *dalgiakirvis, kriuvilė, kunigaikštis*. Plg. archaizmas.

išgarsis 1 žr. rekursija

išlaikymas 1 – вьдержка – retention, duration (of a sound)

Antroji (vidurinė) kalbos garsų tarimo fazė. Tai pagrindinė bet kurio garso tarties dalis. Plg. ekskursija, rekursija.

išlikinė fòrma 2, 1 žr. reliktinė forma

išorinė flèksija 2, 1 – вьнешняя флèксия

Formų skirtybių reiškinys specialiais afiksais. Terminas vartojamas ir ta pačia reikšme, kaip galūnė (žr.).

išorinė kalbòtyra 2, 1 žr. ekstralingvistika

išpanasėjimas 1 žr. disimiliacija

išplèstinis sakinȳs 2, 3^b – распространённое предложение – expanded sentence, extended sentence

Sakinys, kurio tarinį aiškina bent viena antrininkė sakinio dalis: *Jau seniai išaušo*.

išraiška 1 – вьражéние – expression

Materialusis kalbos vieneto apvalkalas. Plg. dar raiška.

išraiškos plànas 1, 4 žr. planas, raiška

išskaičiuojamasis bejungtùkis sakinȳs 1, 2, 3^b žr. bejungtukis sakinȳs

išskirtinė sakinio dalis 2, 3^b, 4 – обособленный член предложения – isolated part, isolated element, isolated sentence part

Antrininkė sakinio dalis, dėl prasmės savarankiškumo sakinyje išskiriama intonacija: *Vienodai ir nuobodžiai čiukšėdamas, plaukia prieš vandenį nedidelis garlaivis* (J. Biliūnas). Dažniausiai vartojamos šios išskirtinės sakinio dalys: išskirtinis pažymins (*Ir moteriškuju, paprūdėje skalbiančiu, nosys pamėlynavo kaip slyvos*. Žemaitė) ir išskirtinės dalyvinės, padalyvinės ir pusdalyvinės aplinkybės (*Po savaitės kitos, nužydėjus lazdynams, prasidėjo didžioji permaina*. P. Cvirka). Pakeitus tokių žodžių junginių skyrybos taisyklę, šis terminas darosi neaktualus.

ištara 1 – слабый прѣступ, мягкий прѣступ – soft glide
Artikuliacinės bazės padėtis, ištariant pradinį žodžio balsį ar morfemą. Plg. prataras.

ištiktukas 2 – звукоподражательное междомѣтие – onomatopoeic interjection not expressing as much emotion as the jaustukas

1. Tik lietuvių kalbotyroje išskiriama kalbos dalis, kuriai priklausančios nekaitomi žodžiai reiškia veiksmo sukeltus garsus, vaizdus ar pojūčius: *krỹpt, pėšt, pókšt*. Dauguma ištiktukų yra mėgdžiojamieji. Reduplikacija taip pat dažnas ištiktukų sudarymo būdas. Kai kurie ištiktukai turi balsinius (a) arba priebalsinius (b) formantus: a) *-i, -y, -u, -ū: braškì, šlamỹ, bruzdù, girgždũ*; b) *-t, -s, -š: bràkšt, guñks, tràkš* ir pan. Ištiktukai gali būti sudaryti ir vien tik iš priebalsių: *brrr, dzzž*. Kai kurie ištiktukai gali reikšti keletą garsų, vaizdų ar pojūčių. Sakinyje ištiktukai dažniausiai vartojami vietoje veiksmožodžių ir eina tariniu arba jo dalimi.

2. Tai kalbos daliai priklausantis žodis.

išvadiniai žodžiai 2, 2

Sakinio žodžiai, kuriais kalbantysis užbaigia sakinį, darydamas tam tikrą išvadą: *Aš tau patarnavau, tu man, ir gerai* (V. Krėvė).

išvestinis žodis 2, 2 žr. vedinys

iteratyvinius veiksmažodis 1, 1 žr. kartotinis veiksmažodis

įterpinys 3^{4a}, parentezė, terpinys – внесѣние, парентѣза – parenthesis

Žodis ar žodžių junginys, įterpiamas į sakinį minčiai išplėsti ir gramatiškai nesusijęs su jo elementais: *Pats dvaro tįjūnas (ar tai juokai?) peršasi!* (Vaižgantas). Įterpieniu taip pat gali būti vadinamas ir sakinytis, įterptas tarp dviejų kitų sakinių: *Tai parodo netoliese esantys dideli pušimis apaugę kapai. (Šiandien, deja, labai apleisti.)*

Kada jie atsirado – kas bepasakys! (I. Simonaitytė). Plg. įterptinis sakinyš, įterptinis žodis.

įterptinis sakinyš, 2, 3^b – вводное предложение – parenthetical clause, inserted sentence

Sakinyš, įterptas į kitą sakinį, bet gramatiškai nesusijęs nė su viena jo dalimi: *Kad pas mus (dabar Antanas nebesakydavo: pas tave) visų darbų dveja ir treja tiek nei pas kitus* (Vaižgantas).

įterptinis žodis 2, 2 – вводное слово – introductory word, parenthetical word

Gramatiškai su sakiniu nesusijęs žodis ar žodžių junginys, reiškiantis tam tikras pastabas dėl sakinio turinio: *Štai, matyk, visos uodegos vos galas dar liko* (K. Donelaitis). *O tą pačią vasarą juk būčiau jos netekusi, per vieną plauką, galima sakyti* (I. Simonaitytė). Specifines reikšmines funkcijas ir būdingą leksinę raišką turintys įterptiniai žodžiai ir žodžių junginiai vadinami įterptiniais: *be abejonės, matyt, mūsų nuomone, atvirai kalbant*. Dažniausiai jie eina sakinio pradžioje ir viduryje. LKG prie įterptinių žodžių prilyginami dar išspraudai – papildomos ar net pašalinės pastabos, dažniausiai pateikiamos skliausteliuose: *Kai atėjo pavasaris, tai jis (koks kvailumas!) neatskyrė viščiukų nuo žvirblių* (I. Simonaitytė). Dar plg. modalinis žodis.

įvardėjimas 1, pronominalizacija – прономинализация – pronominalization

Kitų kalbos dalių virtimas įvardžiais. Įvardėjant kinta žodžių leksinė reikšmė ir atsiranda nurodomoji funkcija. Pavyzdžiui, įvardėja būdvardžiai *sveikas, kiauras*, skaitvardis *vienas*, neveikiamosios rūšies dalyviai *gerbiamasis, meldžiamasis* ir kt.

įvardis 1 – местоимение – pronoun

1. Kalbos dalis, kuriai priklausantys žodžiai apibendrintai (neatskleidami konkretaus turinio) nurodo asmenis, daiktus, jų ypatybes arba kiekį. Skiriami daiktavardiškieji, t. y. pavaduojantys daiktavardžius (*jis, ji*), būdvardiškieji, t. y. pavaduojantys būdvardžius (*tas, ta*), ir skaitvardiškieji, t. y. pavaduojantys skaitvardžius (*keliolika*), įvardžiai. Pagal reikšmę skiriami 7 įvardžių skyriai: 1) asmeniniai (žr.); 2) savybiniai (žr.); 3) sangražinis (žr.); 4) parodomieji (žr.); 5) klausiamieji-santykiniai (žr.); 6) neapibrėžiamieji (žr.) ir 7) pažymimasis (žr.). Be to, pagal giminės kategorijos turėjimą įvardžiai dar skirstomi į giminius ir negiminius.

2. Tai kalbos daliai priklausantis žodis.

įvardžiutinė forma 1, 1 – местоименная форма – pronominal inflection
Kaitybinė forma, būdinga kokybiniams būdvardžiams, dalyviams ir kai kuriems skaitvardžiams bei įvardžiams. Įvardžiutinės galūnės susidarė prie paprastųjų formų galūnių priaugus įvardžiams *jis, ji*. Plg. įvardžiutinis būdvardis.

įvardžiutinis būdvardis 1, 1 – местоименное прилагательное – definite adjective

Būdvardis, susidaręs iš paprastojo būdvardžio ir įvardžio *jis, ji* ir išskiriantis tam tikra upatybe pasižymintį daiktą iš kitų tos rūšies daiktų: *Pagaliau, pasukęs dešinèn ir perbridęs upelį, pamatè ir didįjį kelią* (A. Vienuolis). *Turbūt ji atvažiavo pas mane, manydama, kad jos pilkosios akys ir liūdnas balso tonas perdažys ne tik mano rūmus, bet ir visa, ką aš čia gyvendamas matau* (J. Marcinkevičius). Įvardžiutiniai būdvardžiai labai dažnai vartojami rūšiniams sudėtiniam terminams sudaryti.

įvykio veikslas 1, 1 – совершенный вид – perfective aspect

Veiksmažodžio kategorija, rodanti veiksmo baigtumą, jo galinės ribos pasiekimą. Įvykio veiksmo veiksmažodžiai gali būti be priešdėlių (*lýžtelèti, krýptelèti, žvilgterèti*) ir (dažniausiai) su priešdėliais (*aprimti, išvarýti, nulipti*). Plg. eigos veikslas.

izofonà 2 – изофо́на – isophone

Lingvistinio žemėlapiu linija (izoglosa), nurodanti kurio nors garso paplitimo ribas.

izoglosà 2 – изогло́сса – isoglottic

Lingvistinio žemėlapiu linija, rodanti kurio nors kalbos reiškinių paplitimo ribas. Fonetikos reiškinių paplitimo ribas rodančios izoglosos vadinamos izofonomis (žr.), leksikos – izoleksomis (žr.), morfologijos – izomorfomis (žr.), sintaksės – izosintagmomis (žr.).

izoleksà 2 – изолéкса – isolex

Lingvistinio žemėlapiu linija, rodanti kurio nors žodžio paplitimo ribas.

izoliàcinė kalbà 1, 4 žr. amorfinė kalba

izomòrfa 1 – изомóрфа – isomorph

Lingvistinio žemėlapiu linija, rodanti kurio nors morfologijos reiškinių paplitimo ribas.

izosintagmà 2 – изосинта́рма – isosyntagm

Lingvistinio žemėlapiu linija, rodanti kurio nors sintaksės reiškinių paplitimo ribas.

J

jakāvimas 1 – яканье – jakanje

Akavimo (žr.) rūšis, kai pirmame prieškirtniniame skiemenyje balsiai *o* ir *e* po minkštųjų priebalsių tariami kaip *a* (я): *nasų* vietoje *nesų* ir *nasū* vietoje *nesū* (disimiliacinis arba stiprusis jakavimas), *nasų* vietoje *nesų*, bet *niscū* vietoje *nesū* (nuosaikusias jakavimas). Šis reiškinys būdingas baltarusių kalbai ir Pietų Rusijos tarmėms. Plg. akavimas.

jaunagramatikiai 1 – младограмматики, неограмматики – young grammarians, neo-grammarians

Kalbotyros kryptis, susiformavusi XIX a. gale Vokietijoje (Leipcige). Žymiausi jos atstovai (K. Brugmanas, B. Delbrukas, A. Leskynas, H. Osthofas, H. Paulis ir kt.) suformulavo garsų kitimų nuoseklumo postulata (garsai kinta pagal tam tikrus dėsnius, kurie veikia be išimčių), pagilino ir išplėtė diachroninius kalbos tyrinėjimus, gynė istorizmo principą, kalbos raidos dėsnius laikė esant reguliarius ir objektyvius, kultūros plėtotę siejo su žmogaus psichikos raida, domėjosi tarmių tyrinėjimu ir t. t. Kiti jaunagramatikų amžininkai ir tėvynainiai (pavyzdžiui, H. Šuchartas) jiems nepritarė, ypač nesutiko su tuo, kad kalbos kitimo reiškiniai vyksta reguliariai ir nuosekliai.

jausmāzodis 1 žr. jaustukas

jaustukas 2 – междомётie – interjection

1. Kalbos dalis, kuriai priklausančys nekaitomi žodžiai reiškia jausmus, valią ir kt.: *ai, àk, dėkui, žiū*. Jaustukai neturi nei leksinės, nei gramatinės reikšmės. Jie skirstomi į pirminius (kurių negalima kildinti iš kitų kalbos dalių: *à, ai, àk*) ir antrinius (atsiradusius iš kitų kalbos dalių arba iš žodžių junginių bei samplaikų: *ganà, palà, sudiš, àkatau*). Atskirą jaustukų grupę sudaro gyvulių šaukiamieji bei varomieji žodžiai: *škàc, štīš, ciū ciū, cip cip*. Šios rūšies jaustukai labiau susiję su garsų mėgdžiojimu ir paprastai esti kartojamieji. Seniau (J. Jablonskio ir kt.) gana dažnai jaustukai buvo vadinami jausmažodžiais.

2. Tai kalbos daliai priklausantis žodis.

jotvingybė 1

Jotvingių kalbos liekana: *Veisiejai* mst. < *Veisiėjis* ež. (*s* vietoje liet. *š*, plg. *viešas*), žodžių kamienai *garba* = „kalnas“ (plg. lenk. vietovardį

Garbas), *kirsna* = „juodas“, *gaila* = „baltas“ (plg. up. *Kirsnà*, ež. *Gáiliekas*) ir kt.

jungiamasis žodis 4, 2 – соединительное слово – conjunctive word
Žodis (jungtukas, įvardis, dalelytė ir kt.), kuriuo jungiami kiti žodžiai, žodžių junginiai ar sakiniai.

junglumas 2, valentingumas – валентность – valency

Kalbos vienetų galėjimas jungtis su kitais tokiais pat vienetais. Pavyzdžiui, veiksmažodžiai dažniausiai prisijungia daiktavardžius (*skaityti knygas*) irrieveiksmius (*skaityti garsiai*). Žodžių junglumas priklauso nuo jų semantikos. Pagal prijungiamų žodžių skaičių ir formą žodžiai skirstomi į tam tikras junglumo klases. Junglumo tyrimai padėjo atsirasti specialiam sintaksės metodui – pozicinei sintaksei – ir sintaksinių paradigų teorijai.

jungtis 3 – связь, глагольная связь – copula

Sudėtinio tarinio asmenuojamasis veiksmažodis arba jį atstojantis dalyvis: *Jonas buvo vedęs jau antrą žmoną ir su ja turėjo prigyvenęs du sūnus ir vieną dukterį* (A. Vienuolis). Jungtis yra tarinio nuosakos, laiko ir asmens rodiklis. Vardažodinio tarinio jungtis, išreikšta veiksmažodžio *būti* esamojo laiko forma, sakinyje gali būti praleidžiama: *Triskart trys – devyni* vietoje *Triskart trys yra devyni*.

jungtukas 2, konjunkcija – союз – conjunction

1. Tarnybinė kalbos dalis, kuriai priklausantys nekaitomi žodžiai jungia sakinius, sakinių dalis, dėmenis ir rodo jų gramatinius bei reikšminius santykius: *ař, bêt, iř, kàd, nês* ir kt. Jungtukai pagal kilmę gali būti senybiniai (*iř, ð*) ir naujybiniai (*nelýginant, sakýtum*). Pagal sandarą jie skirstomi į paprastuosius (*ař, bêt, iř, ð*) ir sudėtinius (*ð vîs dèltð, vðs tik*). Pagal vartoseną jungtukai kartais skirstomi į vienišius (*iř, ð, nês*), porinius (*nè tik ... bêt iř, jèi ... taĩ*) ir kartojamuosius (*iř ... iř, arbà ... arbà*). Pagal sintaksines funkcijas skiriami du dideli jungtukų būriai: sujungiamieji (*beĩ, bêt, iř, ð*) ir prijungiamieji (*jèi, kàd, nês, nòrs*). Sujungiamieji jungtukai kartais smulkiau dar skirstomi į tokias grupes: sudedamuosius (*iř, iř ... iř, beĩ, neĩ ... neĩ, taĩ ... taĩ*), priešpriešinius (*bêt, tačiaũ, tik*), skiriamuosius (*ař, ař ... ař, arbà, arbà ... arbà*), aiškinamuosius (*bútent, taĩ yrà, kaĩp antaĩ, tàd, taĩgi*) jungtukus; prijungiamieji jungtukai skirstomi į laiko (*iki, kaĩ, kðl*), lyginamuosius (*kaĩp, lýg, negù*), tikslo (*idañt*), priežasties (*kadàngi, nês*), sąlygos (*jèi, jèigu*), nuolaidos (*nòrs*) jungtukus.

2. Tai kalbos daliai priklausantis žodis.

jungtukėjimas 1, konjunkcionalizacija – конъюнкционализация – соп
junctionalization

Prieveiksmių (*kuř, kaip*), dalelyčių (*nèt, tik*) ir kitų kalbos dalių žo-
džių virtimas jungtukais.

K

---

kablėlis 2 – запятáя – comma

Skyrybos ženklas, vartojamas žodžiams, jų junginiams ir sakiniams skirti. Dažniausiai vartojamas šiais atvejais: 1) kreipiniams skirti: *Tikrai, draugai, nuo jo dainų skambėdavo miškai, kalnai* (A. Venclova); 2) įterpiniams skirti: *Visko, regėjos, užteko broliams Puodžiūnams ir nieko jiems netrūko, bet taip atrodė tik žiūrint iš šalies* (A. Vienuolis); 3) vienaarūšėms sakinio dalims skirti: *Vieni rūpinosi Kalėdų švenčių dovanomis, kiti drabužiais, avalyne, skanėstais, išgertuvėmis* (A. Vienuolis); 4) išplėstiniais pažyminiams skirti: *Migla, vis baltesnė ir sunkesnė, driekėsi laukuose* (J. Marcinkevičius); 5) sudėtinių sakinių dėmenims skirti: *Piktai blizgėjo Pranaičio akys, ir visas paniuręs jo veidas sakyte sakė, kad jis nejuokauja* (V. Mykolaitis-Putinas); 6) teigimo, neigimo, šaukimo žodeliams, jaustukams skirti: *Ak, mes buvome beveik laimingi* (M. Sluckis); 7) į tiesioginę kalbą įterptiems arba po tiesioginės kalbos einantiems autoriaus žodžiams skirti: – *Draugai, netrukdykite, – įsiterpė pats Mačionis, einęs mitingo pirmininko pareigas, – tegu išsiplūsta – visiems bus lengviau, – ir jis dirbtinai nusijuokė* (A. Vienuolis).

kabliātaškis 1, taškas kablėlis – тóчка с запятóй – semicolon

Skyrybos ženklas, dažniausiai vartojamas šiais atvejais: a) sudėtinio ar išplėsto vientisinio sakinio savarankiškomis (sudarytomis iš kablėliais skiriamų dėmenų) dalims skirti (*Pabaigę dienos darbus ir pavakarieniavę, sugulė Puodžiūnkiemio dvaro bernai ir mergos; užgeso žiburys ir Antanienės kambary; pasidarė tamsu visuose namuose; visi sumigo, tik užė dūko už langų vėjas, gainiojo šlavė parko alėjomis medžių lapus ir lankstė šimtamečių ažuolų ir liepų šakas*. A. Vienuolis); b) dedamas tarp vienaarūšių sakinio dalių, kai jos pažymimos eilės numeriu (*Remiantis tuo, kas čia pasakyta, galima sudaryti tokių šioje Gramatikoje aprašytų kalbos dalių schemą: 1. Pilnareikšmės, arba savarankiškos, kalbos dalys: 1. Daiktavardis; 2. Būdvardis; 3. Skaitvardis; 4. Įvardis;*

5. *Veiksmazodis*; 6. *Prieveiksmis. II. Tarnybinės arba nesavarankiškos kalbos dalys*; 7. *Prielinksnis*; 8. *Jungtukas*; 9. *Dalelytė. III. Emocinės-ekspresinės kalbos dalys*; 10. *Jaustukas*; 11. *Ištiktukas*. LKG).

kaubūtės 2 – кавычки – inverted commas, quotation-marks

Porinis skyrybos ženklas, vartojamas tiesioginei kalbai (a), citatoms (b), netikra reikšmė vartojamiems žodžiams (c), prekyvardžiams (d) skirti:

a) „*Kuo ji kalta, – galvojo tada Juras, – kuo kalti visi tamsuoliai, jei prastą žmogų laikė tamsoje, nedavė laisvos valandėlės šviestis, žinių įsigyti?*“ (P. Cvirka);

b) „*Gyvenimas – pasitenkinimo šulinys, bet ir šuliniai, iš kurių drauge su jumis geria tie bjaurybės, yra užnuodyti*“. – *Kas gi šitaip kalbėjo? Taip kalbėjo Zaratustra, – pagalvojo ir pats sau atsakė Kordušas. – Lygiam – lygus, nelygiam – nelygus. Šimts velnių!* (J. Marcinkevičius);

c) *Per „apsirikimą“ kitąsyk supildavo jis į savo aruodą ir Antano vieną kitą grūdų maišą arba brolio geresnius javus pakeisdavo savais, prastesniais...* (A. Vienuolis);

d) *saldainiai „Paukščių pienas“, televizorius „Šilelis“, automobilis „Volga“*.

kairinis kifčio ženklas 2, 2, 3, gravis – грáвис – grave accent mark

Kirčio ženklas (´), kuriuo lietuvių kalboje žymimas trumpas kirčiuoto skiemens balsis: *bùvo, kàsti, nėšdamas, visas*, bei tvirtapradė priegaidė mišriuosiuose dvigarsiuose su *i, u* ir dvibalsyje *ui*: *klùika, pìrmas, šiùrti*.

kaitýba 1 – словоизменение, флэксия – inflexion, accidence, inflectional change

Gramatinių formų eilės arba jų viseto sudarymas. Žodžių kaitýba yra morfologijos dalykas. Lietuvių kalboje kaitoma linksniais, giminėmis, skaičiais ir kt.

kaitýmas 1 – изменение (грамматическое) – inflexion

Atskiro žodžio kaitýbos formų sudarymas, kaitýbos aktas. Skiriama kaitýmas asmenimis, skaičiais, linksniais, giminėmis ir kt.

kafofònija 1 – неблагозвúчие, какофòния – cacophony

Nedarnus ar nereikalingas asociacijas keliantis garsų sąskambis, nepatogi tarti garsų samplaika.

kalambūras 2 žr. žodžių žaismas

kalbà 4 – язык – language

Žodinio minčių reiškimo sistema, turinti tam tikrą garsinę ir gramatinę sandarą ir esanti svarbiausia žmonių tarpusavio bendravimo priemonė

kalbėjimas 1 žr. šneka

kalbėjimo situācija 1, 1 žr. kalbos situacija

kalbinė stilistika 2, 1 žr. lingvistinė stilistika

kalbės dalis 4, 4 – часть рѣчи – part of speech

Gramatinė žodžių klasė. Kalbos dalys skiriasi leksinės reikšmės specifika, sintaksinėmis funkcijomis, gramatinių formų sistema ir kt. Lietuvių kalbos gramatikose skiriama 11 kalbos dalių: 1) daiktavardis; 2) būdvardis; 3) skaitvardis; 4) įvardis; 5) veiksmažodis; 6)rieveiksmis; 7) prielinksnis; 8) jungtukas; 9) dalelytė; 10) jaustukas; 11) iš-tiktukas. Kalbos dalys skirstomos į pagrindines (kuriomis pavadinami arba nurodomi daiktai, ypatybės ir kt.: daiktavardis, būdvardis, veiksmažodis, skaitvardis, įvardis,rieveiksmis), tarnybines (kurios nepavadiną ir nenurodo jokių daiktų, jokių ypatybių: prielinksnis, jungtukas, dalelytė) ir emocišes-ekspresines (kurios išreiškia jausmus, emocijas, nuotaikas, bet jų nepavadiną: jaustukas, ištiktukas).

kalbės figūrà 4, 2 žr. stiliauš figūra

kalbės filosofija 4, 1 – философия языка, лингвистическая философия – linguistic philosophy, philosophy of language

Kalbotyros, formaliosios logikos ir mokslo filosofijos sandūroje susiformavusi mokslo šaka, nagrinėjanti kai kuriuos bendruosius kalbos klausimus. Domisi žodžio, sakinio, teksto prasmėmis ir šių prasmių loginiais ryšiais. Dėl to kalbos filosofijos problematika iš dalies sutampa su semantikos bei gramatikos problematika.

kalbės kultūrà 4, 2 – культура рѣчи, речевая культура – culture of speech, speech culture, language culture

1. Kalbotyros šaka, kuri rūpinasi kalbos faktų tvarkyba ir kalbos normų kodifikacija bei jų vartojimo praktika.

2. Šnekos atitikimas nustatytoms kalbos (tarties, kaitybos, žodžių vartojimo, žodžių, jų junginių, sakinių sudarymo ir kt.) normoms arba kodifikacijai.

kalbės padārgas 4, 1, šnekos padargas – орган рѣчи, артикуляционный орган, речевой орган – organ of speech

Žmogaus kūno dalis, dalyvaujanti tariant kalbos garsus, pvz.: dantys, liežuvis, lūpos, kietasis ir minkštasis gomurys, gerklos, nosies ertmė ir kt.

Aktyvieji kalbės padargai 4, 4, 1 – активные органы речи, активные речевые органы – active organs of speech

Judamieji kalbos padargai, kuriems tenka svarbiausias vaidmuo tariant garsus: balso stygos, liežuvis, lūpos, minkštasis gomurys ir kt.

Pasyvieji kalbės padargai 4, 4, 1 – пассивные органы речи, пассивные речевые органы – passive organs of speech

Nejudamieji kalbos padargai, neturintys savarankiško vaidmens tariant garsą ir sudarantys atramą aktyviesiems kalbos padargams: dantenos, dantys, kietasis gomurys, ryklė.

kalbės politika 4, 1, lingvistinė politika – языковая политика

Valstybinių, politinių, visuomeninių institucijų taikomų priemonių sistema kalbai ir jos vartojimui reguliuoti.

kalbės raidà 4, 4 – развитие языка – development of language

Kalbos kitimas tam tikru laikotarpiu. Iki rašto atsiradimo kalba rutuliojasi kaip šnekamoji atmaina. Atsiradus raštui kalbos raidą lemia šnekamosios ir rašomosios kalbos atmainų sąveika. Tarmės, arba dialektai, atsiranda dėl genties skilimo į keletą savarankiškų giminingų genčių. Vėliau gentinius dialektus keičia teritoriniai dialektai. Kalbos struktūra kinta pagal vidines išgales. Kalbotyrai svarbu ne visuomenės poveikis kalbai, bet tai, kaip kalba į jį reaguoja.

kalbės salà 4, 4 žr. sala

kalbės sistemà 4, 2 – языковая система – system of a language

Bendros funkcijos susietų kalbos vienetų visuma. Kalbos sistemiskumą ypač pabrėžia ir kalbą kaip sistemą reikalauja tirti struktūralistai.

kalbės situācija 4, 1, kalbėjimo situacija – речевая ситуация, ситуация речи – speech situation

Aplinkybės, kuriomis vyksta kalbinis bendravimas.

kalbės sraūtas 4, 2 – речевой поток, речевая цепь – spoken chain

Nenutrūkstama šnekos tėkmė, kurią klausovas geba skaidyti ir suvokti kaip organizuotą semantinių vienetų seką.

kalbės štam̃pas 4, 2 žr. štam̃pas

kalbės tipas 4, 2 – тип языка – linguistic type

Apibendrintų kalbos ypatybių visuma, kuria remiantis tipologinėje klasifikacijoje skirstomos kalbos.

kalbės ženklas 4, 3 – языковой знак – language sign

Bet kuris kalbos vienetas (fonema, morfema, žodis ir kt.), perduodantis socialinę informaciją.

kalbótyra 1, lingvistika – языкознáние, языковéдение, лингв́стика – linguistics

Mokslas, tiriantis kalbą apskritai, kalbų raidą, tipologiją ir jų tarpusavyo santykius. Skiriama daug kalbotyros šakų: kalbos garsų sistemą tiria fonetika, fonologija, akcentologija; žodžius – leksikologija, terminologija, onomastika, toponimika; žodynus – leksikografija; raštą ir rašyseną – paleografija, grafemika; kalbos ir visuomenės reiškinių santykius – sociolingvistika; gramatinę sandarą – gramatika; reikšmes – semasiologija, onomasiologija; kalbos raiškos priemonės – stilistika; tarmės – dialektologija, lingvistinė geografija ir kt. Dar žr. deskriptyvinė kalbotyra, struktūrinė kalbotyra, lyginamoji istorinė kalbotyra, matematinė kalbotyra, taikomoji kalbotyra, tradicinė kalbotyra.

Diachroninė kalbótyra 1, 1 – диахроническая лингв́стика, историческая лингв́стика – diachronic linguistics, historical linguistics

Istorinė kalbotyra, tirianti kurios nors kalbos ar kalbų grupės raidą. Sinchroninė kalbótyra 1, 1 – синхроническая лингв́стика – synchronic linguistics

Kalbotyra, tirianti tam tikro laikotarpio vienos kalbos ar kalbų grupės sistemą.

kalbų klasifikācija 4, 1 – классификация языков – classification of languages

Kalbų skirstymas pagal kilmę (genealoginė klasifikacija) arba pagal jų sandaros ypatybes (tipologinė klasifikacija).

Skirstant kalbas genealogiškai, remiamasi lyginamuoju istoriniu metodu. Giminingos kalbos, kilusios iš vienos prokalbės, sudaro kalbų šeimą. Šeimos smulkiau dar skirstomos į šakas, grupes ir pogrupius. Pavyzdžiui, yra skiriamos indoeuropiečių, semitų, chamitų, tiurkų kalbų ir kt. šeimos. Indoeuropiečių kalbų šeimai priklauso keliolika kalbų šakų: baltų, slavų, germanų, keltų, italikų kalbos ir kt. Baltų kalbos skirstomos dar į 2 grupes: rytų baltų (lietuvių ir latvių kalbos) ir vakarų baltų (prūsų kalba). Slavų kalbų šaka skirstoma į 3 grupes: rytų slavų (rusų, ukrainiečių, baltarusių, kalbos), pietų slavų (bulgarų, makedonų, serbų-chorvatų kalbos) ir vakarų slavų (čekų, lužitėnų, lenkų kalbos). Tipologiškai kalbos skirtomos į 3 tipus: agliutinacinės kalbos (žr.), amorfines (izoliacinės) kalbos (žr.) ir fleksinės kalbos (žr.). Kai kada išskiriamas dar ir ketvirtas kalbų tipas – inkorporacinės kalbos (žr.). Pagal leksinių ir gramatinių reikšmių reiškimą

kalbos skirstomos į 2 grupes: analitines kalbas (žr.) ir sintetines kalbas (žr.). Tipologiškai kalbas mėginta skirstyti ir šiek tiek kitaip. Pavyzdžiui, pagal sintetiškumo laipsnį skiriamos analitinės, sintetinės ir polisintetinės kalbos.

kalbų kontaktai 4, 2 – языковые контакты – languages in contact
Skirtingų kalbinių struktūrų įtaka viena kitai paprastai dvikalbystės ar daugiakalbystės aplinkoje. Terminas paplito iš amerikiečių kalbotyros.

kalbų šeima 4, 4 – семья языков – family of languages
Pagal kilmę artimų kalbų grupė, pavyzdžiui, indoeuropiečių kalbų šeima.

kalbų tipologija 4, 1 žr. tipologija

kalkė 1 žr. vertinys

kamienas 1 – основа – stem

Žodžio dalis, kuri lieka atmetus galūnę: *žied-as, apy-žied-is, saus-as, saus-ok-as*.

Antrinis kamienas 2, 1 – вторичная основа – secondary stem
Kamienas, turintis dvi priesagas: *penk-et-uk-as*. Lietuvių kalbotyroje šis terminas dažniausiai vartojamas ta pačia reikšme kaip ir sudėtinis kamienas (žr.).

Balsinis kamienas 2, 1 – гласная основа – vocalic stem
Kamienas, kuris baigiasi balsiu: *risno-ti*. Paprastai šis terminas vartojamas lietuvių kalbos istorinėje gramatikoje ir žymi kamieną, kurio kamiengalį sudarė balsis.

Lėksinis kamienas 1, 1 – лексическая основа – lexical stem
Kamienas, kuris lieka atmetus visus kaitybos afiksus: *grybau-si*.

Morfologinis kamienas 1, 1 – морфологическая основа – morphological stem

Kamienas, kuris lieka atmetus galūnę: *eidav-o*.

Paprastasis kamienas 4, 1, neišvestinis kamienas – производная основа, простая основа – underived stem, simple stem
Kamienas, sutampantis su žodžio šaknimi: *gal-as, ak-is*.

Pirminis kamienas 2, 1 – первичная основа – primary stem
Kamienas, turintis vieną priesagą: *darb-el-is*. Lietuvių kalbotyroje šis terminas dažniausiai vartojamas ta pačia reikšme kaip ir paprastasis kamienas (žr.).

Priebalsinis kamienas 2, 1 – согласная основа – consonantal stem

Kamienas, kuris baigiasi priebalsiu: *šuo-liuodav-o*. Lietuvių kalbotyroje šis terminas paprastai vartojamas istorinėje gramatikoje ir žymi kamieną, kurio kamiengalį sudarė priebalsis: *akmuo*, *akmens* (*n* kamienas), *duktė*, *dukters* (*r* kamienas).

Sudėtinis kamienas 2, 1, išvestinis kamienas – производная основа, сложная основа – derived stem, compound stem
Morfemiškai skaidomas kamienas: *ant-galv-is*, *arkl-id-ė*.

kamiengalio balsis 1, 2 žr. tematinis balsis

kamiengalis 1 – исход основы – stemfinal

Paskutinis kamieno balsis ar priebalsis: *pasišokė-ti*, *perrašym-as*. Plg. kamienas.

kanceliarizmas 2 – канцеляризм – peculiarity of office language

Žodis ar žodžių junginys, būdingas raštvedybos kalbai: *nutartis*, *priežiūros tvarka*, *įpareigoti pašalinti*, *sprendimo vykdymo kontrolę pavesti*. Patekę į kitas kalbos vartojimo sritis, kanceliarizmai dažnai pasidaro banalūs ir nereikalingi.

kąpsai 2

Pietinių vakarų aukštaičių, gyvenančių Kalvarijos, Marijampolės, Kazlų Rūdos, Kybartų, Vilkaviškio apylinkėse, pašnektė. Jai būdinga žodelių *kaip* ir *taip* tarimas *kàp* ir *tèp* (pagal *kap* „kaip“ tarimą ir pavadinta). Dauguma kapsų kirčiuotų tvirtapradžių dvigarsių *il*, *im*, *in*, *ir*, *ul*, *um*, *un*, *ur* pailgina pirmąjį sandą.

kartojimas 1, pakartojimas, reduplikacija – повтор, удвоение, редупликация – reduplication

1. Šaknų, kamienų ar ištisų žodžių pakartojimas kaip žodžių darybos ar žodžių junginių (ypač frazeologizmų) kūrimo priemonė: *niėkniekis*, *kaĩtkarčiais*, *kadà kàdės*, *čĩulkinĩ čĩulkti* ir kt.

2. Stiliaus figūra, kuriai būdingas garsų, skiemenų, žodžių ar frazių pakartojimas: *Galvok negalvojęs*, *spėliok nespėliojęs*, *o be lito nieko neišgalvosi*, *nors pats Saliamonas būtumei* (A. Vienuolis).

kartotinis veiksmažodis 1, 1, iteratyvinis veiksmažodis – итеративный глагол – iterative verb

Veiksmažodis, reiškiantis pasikartojantį veiksma, vykstantį su tam tikrais pertrūkiais: *gniáužyti*, *láipti*, *spárdyti*. Kartais jie dar skirstomi į palengvos kartotinius veiksmažodžius (*lūkuriuoti*, *sirguliuoti*), mažybinius kartotinius veiksmažodžius (*dirbinėti*, *žvilgčioti*) ir įstangos kartotinius veiksmažodžius (*dūsauti*, *šūkauti*).

katachrèzè 2 – катахрèза – catachresis

1. Metaforos rūšis, kai jungiamos priešingos, nesuderinamos sąvokos: *Daiktavardžių stogas, / veiksmožodžių durys, / būdvardžių langai: / įkirstas kaip į kaladę kirvis, / ligi penties suvartytas čia* (Just. Marcinkevičius).

2. Žr. oksimoronas.

katastāzè 2 – катастāзис – catastasis

Uždarumos priebalsių tarimo fazė – ekskursija. Plg. implozija.

kauzatývinis veiksmāžodis 1, 1 žr. priežastinis veiksmāžodis

keliñtinis skaitvardis 1, 1 – порядковoe числительное – ordinal number, ordinal numeral

Skaitvardis, kuris reiškia skaičiuojamąją daiktų vietą eilėje ir atsako į klausimą „kelintas? kelinta?“ Iš sudėtinių kiekinių skaitvardžių darant kelintinius, tik paskutinis žodis gauna kelintinio skaitvardžio formą: *tūkstantis penki šimtai septintas, -a*. Plg. kiekinis skaitvardis.

kentuminės kalbos 2, 4 – кентум языкí – centum languages

Indoeuropiečių kalbos, kurių senasis palatalinis [k'] atliepia *k* (praindoeuropietiškas *k'ŋtóm* „šimtas“ lotynų kalboje virto *centum*, t. y. *kentum*, gr. *ἑκατόν*, got. *hund* (*h* iš *k*) ir kt.). Prie kentuminių kalbų priklauso tocharų, graikų, lotynų, germanų ir kitos kalbos. Plg. sateminės kalbos.

kiekýbinė balsių kaità 1, 2, 4 žr. balsių kaita

kiekýbinis kiřtis 1, 2 – количественное ударение, долготное ударение, квантитативное ударение – quantitative stress

Kiřtis, kai kirčiuotas skiemuo tariamas ilgiau negu nekirčiuotieji. Kiekybiniis kiřtis būdingas naujai graikų kalbai. Plg. dinaminis kiřtis, toninis kiřtis.

kiekinis skaitvardis 1, 1 – количественное числительное – cardinal numeral

Skaitvardis, kuris išreiškia abstraktų skaičių arba skaičiumi apibūdinamą daiktų kiekį ir atsako į klausimą „kiek?“ Pagal reikšmę ir vartoseną kiekiniai skaitvardžiai dar skirstomi smulčiau į pagrindinius (nuo *vieno* iki *dešimt*, nuo *vienuolikos* iki *devyniolikos*, nuo *dvidešimt* iki *devyniasdešimt*, *šimtas*, *tūkstantis* ir t. t.), dauginius (žr.), kuopinius (žr.) ir trupmeninius (žr.).

kietasis priebalsis 4, 1 – твёрдый согласный – hard consonant

Priebalsis, kuriam nebūdinga palatalizacija (žr.), o būdinga veliariacija (žr.): *b, d, g, p, t, k, m, n* ir kt. Tariant šiuos priebalsius užpa-

kalinė liežuvio dalis pakeliama link minkštojo gomurio. Fonologijoje kietieji priebalsiai laikomi savarankiškais fonemomis (kaip ir minkštieji), nes prieš užpakalinės eilės balsius gali turėti skiriamąją (distinktyvinę) funkciją, plg. *kùrti* ir *kiùrti*, *sùsti* ir *siùsti*, *lāpų* ir *lāpių*. Plg. minkštasis priebalsis.

kietinimas 1 žr. depalatalizacija, veliarizacija

kylančioji intonācija 1, 1 žr. intonacija

kyliāraštis 1 ntk. žr. dantiraštis

kilminiūkas 2 — родительный падеж, генитив — genitive (case)

Linksnis, nurodantis priklausymą, veiksmo objektą bei turintis nemažai kitų reikšmių. LKG skiriami 2 daiktavardžių kilmininko vartojimo atvejai: 1) kilmininkas, valdomas veiksmožodžių, ir 2) kilmininkas su vardažodžiais.

Dažniausiai skiriamos šios kilmininko reikšmės: 1) atžvilgio kilmininkas (nurodantis, kuriuo atžvilgiu apibrėžiamas daiktas: *Vaisiai, didumo sulig galva, krenta iš medžio su triukšmu.* J. Jablonskis), 2) dvejetainis kilmininkas (sudarytas iš daiktavardžio ir būdvardiško žodžio ir nurodantis daikto ar asmens būseną veiksmožodžiu reiškiamo veiksmo vykimo metu: *Aš nemačiau gero žmogaus turtingo.* A. Vienuolis), 3) kiekio kilmininkas (nurodantis apibrėžtą ar neapibrėžtą kiekį: *Ramunė dėlioja ant stalo stiklines, lėkštes, paberia sauja šakučių.* K. Saja), 4) kokybės kilmininkas (einantis tik su pažyminiu ir parodantis, koks yra kalbamasis daiktas: *Moteris buvo geros širdies.* P. Cvirka), 5) neiginio kilmininkas (vartojamas su neiginį gavusiais veiksmožodžiais: *Tai ko gi niekas tos jėgos neparodo?* A. Vienuolis), 6) nusakomasis kilmininkas (įvairiais atžvilgiais apibūdinantis kalbamąjį daiktą: *Dvaro centrą broliai Puodžiūnai nupirko su visu gyvu ir negyvu inventorium.* A. Vienuolis), 7) objekto kilmininkas (nurodantis veiksmo objektą ir atliekantis papildinio funkcijas: *Mes, prastus išsivirdami kepsnius, uždaro daromės ...* K. Donelaitis), 8) stiprinamasis kilmininkas (suteikiantis pažymimajam žodžiui kiekybinį ar kokybinį reikšmės atspalvį: *puodžių puodžius, sodų sodai*), 9) tikslo (siekimo) kilmininkas (parodantis veiksmo tikslą, siekimą: *Ežys mielių nuėjo, todėl pyragai neišėjo.* LKŽ), 10) veikėjo kilmininkas (objekto kilmininko priešprieša: *Čia vilko bėgta*), 11) visumos (išskirties) kilmininkas (rodantis viena rūšių daiktų grupę, iš kurios kas nors išskiriama: *Lapinas buvo visų to kaimo senelių seniausias.* V. Krėvė). Dar žr. genityvas.

kinemà 2 – кинéма – kineme

1. Artikuliacinis skiriamasis požymis, vieno kalbos padargo garso tariamasis darbas. Terminas vartojamas psichologinės fonologijos atstovų.

2. Struktūrinis gestų kalbos vienetas.

kinésika 1 – кинéсика – kinesics

Mokslas, tyrinėjantis visų rūšių gestus, vartojamus bendravimo reikams.

kirčiāvimas 1, akcentuacija – акцентуация – accentuation

1. Kirčio ženklų dėliojimas tekste.

2. Dėsnių, lemiančių kirčio vietą žodžiuose ir jų formose, sistema. Vardažodžių kirčiavimo sistemos pagrindą sudaro kirčiuotės (žr.), veiksmažodžių kirčiavimą lemia pagrindinių formų kirčio vieta ir priegaidė, o prielinksniai, jungtukai, dalelytės ir kitos smulkiosios kalbos dalys vienos kirčiavimo sistemos nesudaro (tie žodžiai, ypač vienskiečiai, sakinyje savarankiško kirčio paprastai išvis neturi). Dažniausiai skiriamos 2 kirčiavimo rūšys:

Galūninis kirčiāvimas 1, 1, oksitoninis kirčiāvimas

Kirčiāvimas, kada visos žodžio formos kirčiuojamos galūnėje. Iš galūninio kirčiavimo išsirutuliojo dabartinės lietuvių kalbos dviskiemenių daiktavardžių III ir IV kirčiuotės.

Šakninis kirčiāvimas 2, 1, baritoninis kirčiāvimas

Kirčiāvimas, kada visos žodžio formos kirčiuojamos šaknyje. Iš šakninio kirčiavimo išsirutuliojo dabartinės lietuvių kalbos dviskiemenių daiktavardžių I ir II kirčiuotės.

kirčio atitraukimas 2, 2 – оттяжка ударения – recessive stress

Kirčio atkėlimas iš žodžio galo į kurį nors pirmiau esantį skiemenį. Lietuvių kalbos tarmėse pasitaiko dvi kirčio atitraukimo rūšys: sąlyginis kirčio atitraukimas (žr.) ir visuotinis kirčio atitraukimas (žr.).

kirčio nukėlimas 2, 2

Kirčio slinktis iš žodžio šaknies į galūnę. Pavyzdžiui, pagal Sosiūro ir Fortunatovo dėsnį kirtis nuo cirkumfleksinio ir trumpo skiemens tam tikru laiku kėlėsi į tolesnį gretimą skiemenį: *raĩnkà ~ *rankà*. Šalutinį nukeltinį kirtį pokirtiniuose skiemenyse tam tikrais atvejais turi žemaičių šnektos: *áudė* ~ *áudei*, *biĩbáls* ~ *biĩbalas*.

kirčio ženklas 2, 3 – знак ударения – stress mark

Ženklas, kuriuo žymimas kirčiuotas skienuo. Lietuvių akcentologijoje vartojami 3 kirčio ženklai: dešininis kirčio ženklas (žr.), arba

akūtas, kairinis kirčio ženklas (žr.), arba gravis, ir riestinis kirčio ženklas (žr.), arba cirkumfleksas.

kirčiuotė 2 – парадигма ударения – accentuation class, accentuation paradigm

Nepastovią kirčio vietą turinčiose kalbose – vienodai kirčiuojamų vardažodžių grupė. Sen. indų ir sen. graikų kalbose buvo skiriamos 3 kirčiuotės, o lietuvių kalboje – 4. Kirčiuotės žymimos arabiškais skaitmenimis: 1, 2, 3, 4 (dviskiemenių žodžių kirčiuotės) ir 1, 2, 3, 3^a, 3^b, 3^a, 3^b, 4 (daugiaskiemenių žodžių kirčiuotės). Kirčiuotės nustatomos pagal kirčio vietą dviejuose linksniuose – daugiskaitos naudininke ir daugiskaitos galininke. Pirmajai kirčiuotei priklauso linksniuojamieji žodžiai, kurie daugiskaitos naudininke ir galininke kirtį turi tame pačiame kamieno skiemenyje: *krūmas, padūža, káimiškas*. Antrajai kirčiuotei priklauso žodžiai, kurių daugiskaitos naudininkas turi kirtį kamiene, o galininkas – galūnėje: *knygà, kepūrė, gerašiřdis*. Trečiajai kirčiuotei priklauso žodžiai, kurių kirtis daugiskaitos naudininke yra galūnėje, daugiskaitos galininke – antrame, trečiame (3^a – tvirtapradis skiemuo, 3^b – tvirtagalys arba trumpas skiemuo), ketvirtame (3^a – ketvirtas nuo galo tvirtapradis skiemuo, 3^b – ketvirtas nuo galo tvirtagalys arba trumpas skiemuo) ar dar tolimesniame skiemenyje: *burnà, uždavinỹs* (3^b), *pãtiesalas* (3^b), *pageležinkelė* (3^b). Ketvirtajai kirčiuotei priklauso žodžiai, kurie daugiskaitos naudininke ir galininke turi kirtį galūnėje: *dienà, gudrùs, lygiagretùs*.

kirilica 1 – кириллица – kirillitsa, Cyrillic writing

Senovės slavų abėcėlė, sukurta graikų rašto pagrindu ir turinti 43 raides. Nuo glagolicos (žr.) skiriasi daugiausia raidžių forma. Plg. glagolica.

kirstinė priegaidė 2, 1 žr. priegaidė, tvirtagalė priegaidė

kirtis 2 – ударение, акцент – stress, accent

Skiemens išryškinimas kitų to žodžio skiemenų atžvilgiu arba žodžio išryškinimas kitų tos pačios frazės žodžių atžvilgiu (remiantis A. Lai-gonaite). Rišioje kalboje atskiri žodžiai gali ir neturėti kirčio (žr. enklitikas, proklitikas) arba turėti ne vieną kirtį: *astrofotomėtri-ja* (pagrindiniu kirčiu kirčiuojamas skiemuo *-mė-*, o šalutiniais kirčiais – skiemenys *as-* ir *-fo-*). Dažniausiai skiriamos dvi kirčio rūšys: dinaminis kirtis (žr.) ir toninis kirtis (žr.).

klasikinė filologija 2, 1 – классическая филология – classical philology
Filologijos mokslo šaka, tirianti senovės graikų ir lotynų kalbas ir jų raštiją.

klausiamasis sakinys 4, 3^b – вопросительное предложение – interrogative sentence

Sakinys, kuriuo ko nors klausiama: – *Šalta, ponio Anele, ar? Rodos, toks tavo vardas?* (J. Marcinkevičius). Plg. klausimas.

klausiamasis-santykinis įvardis 4, 2, 1 – вопросительное-относительное местоимение – interrogative-relative pronoun

Įvardis, turintis dvejopą funkciją – klausiamąją ir santykinę: *kàs, kòks, -ià, kuris, -i, katràs, -à, keli, -ios, keleri, -ios, keliñtas, -à, kienð.* Plg. įvardis.

kláusimas 1 – вопрос – question, interrogation

Posakis, kuriuo kalbantysis asmuo pasako, ką jis nori sužinoti iš pašnekovo. Dar žr. retorinis klausimas.

Alternatyvinis kláusimas 1, 1 – альтернативный вопрос – alternative question

Klausimas, iškeliantis vieną iš dviejų galimybių, kurią turi patvirtinti pašnekovas: *Kas šiandien namie pasiliko: tėvas ar motina?*

Antraštinis kláusimas 2, 1

Sakinys, kuriuo autorius ne klausia, o paskelbia, apie ką jis rašys savo kūrinyje: *Kaip dėdė lapę nušovė* (Vaižgantas).

Patikrinamasis kláusimas 1, 1 – общий вопрос – general question

Klausimas, į kurį galima atsakyti „taip“ arba „ne“: *Tu gal ir vilka nesibijai?* (P. Mašiotas).

Priešpriešinis kláusimas 2, 1 – встречный вопрос – counter-question

Klausimas vietoje atsakymo: – *Ką jis tau blogo padarė? – O uosį kas pakirto?* (A. Vienuolis).

klautukas 2 – вопросительный знак – question-mark, sign of interrogation

Skyrybos ženklas, rašomas klausiamojo sakinio gale: *Kas jus žiūrės, bitelės, kai manęs nebebus?* (A. Venclova). Retkarčiais klautukas rašomas ir sakinio viduryje, skliausteliuose, po žodžio, kuris kuo nors abejotinas: *Iš Krokuvos iškilmių atvažiavo į Lvovą kunigas Juozas Tumas iš Vilniaus, redaktorius tenai leidžiamo lenkams neprietelingo (?) lietuvių organo „Viltis“* (Vaižgantas).

klímaksas 1, stiprinys – клíмакс – climax, climbing figure

Stiliaus figūra, kai žodžių junginiai ar jų grupės sakinyje išdėstomi vis didėjančio semantinio intensyvumo ir išraiškiningumo tvarka: *Badmetyje ji niekadės pirmoji nepaįms kąsnelio, greičiau atiduos paskutinį*

jai priklausanti trupinį savo kūdikiui, pagaliau nusilpėliui savo vyrui, o pati dar patylės parą, dvi paras, galvodama vien apie tai, kaip nuslėpti nuo vyro ir vaikų tirštėjanti juodumą savo paakiuose ir vaškęjančią veido spalvą (J. Baltušis).

klīšė 2 — клише́ — cliché, stereotyped expression

Stereotipinis šabloniškas pasakymas ar rašomosios kalbos konstrukcija: *gerbiami Lietuvos žmonės* (oficialios šnekamosios kalbos kreipinys); *Atsakydami į Jūsų š. m. kovo 15d. raštą Nr. 100, pranešame, kad* (stereotipinė reikalų raštų konstrukcija). Plg. štampas.

knūginis žodis 1, 4 — книжное слово — learned word

Raštų kalbos žodis, nevartojamas šnekamojoje kalboje arba jai svetimas: *didjūris* „vandenynas“, *galvómatis* ir kt. Dauguma specialių mokslo terminų taip pat yra knyginiai žodžiai. Stilistikoje šiuo terminu vadinami žodžiai, turintys mokslinės, dalykinės ar apskritai raštų kalbos atspalvį: *įgalioti, išsiskolinimas, santuokinis*. Plg. kolokvializmas.

koinė — койне́, о́бщий язы́к — koine, contact vernacular

Bendrinė kalba, atsiradusi iš vienos kurios nors tarmės. Pirmiausia šiuo terminu vadino graikų bendrinę kalbą, atsiradusią iš Atikos tarmės IV a. pr. m. e., o vėliau ir kitas panašios kilmės bendrines kalbas (pavyzdžiui, *lingua brasilica* Brazilijoje ir kt.).

kokybė 1 — ка́чество — quality

Bendras požymis, pagal kurį skiriami kalbos garsai, pasižymintys vienodu aukštumu, intensyvumu ir ilgumu, bet besiskiriantys skambėjimo atspalviais.

kokybinė balsių kaità 1, 2, 4 žr. balsių kaita

kokybinis būdvardis 1, 1 — ка́чественное прилагáтельное — qualitative adjective

Būdvardis, kuris rodo daiktų ypatybę pačia savo leksine reikšme, tiesiogiai: *gėras, drąsūs*. Plg. santykinis būdvardis.

kokofonija 1 žr. kakofonija

kolokvializmas 2 — ко́ллоквია́лизм — colloquialism

Žodis ar žodžių junginys, būdingas šnekamajai kalbai: *palà* „palauk“, *gerklingas* „turintis gerą balsą“, *pūsė vélnio* „pusėtinai“. Plg. knyginis žodis.

kombinatorinis pakitimas 2, 2 — ко́мбинато́рное изменéние — combinative change

Garsų artikuliacijos ypatybė, kurią sukelia kiti garsai, pavyzdžiui,

akomodacijos, asimiliacijos, disimiliacijos, haplogijos (žr.) ir kitų fonetinių procesų metu.

komparatyvinė gramatika 1, 1 žr. gramatika (lyginamoji gramatika)

komparatyvistika 1 žr. lyginamoji istorinė kalbotyra

komponeūtas 2 žr. dėmuo

komponeūtinė anālizė 1, 1 – компонентный анализ – component analysis

Žodžių reikšmių aprašymo metodas. Taikant šį metodą, žodžių reikšmė skaidoma į sudedamąsias dalis (komponentus), iš kurių paaiškėja, kuo skiriasi žodžio ar skirtingų žodžių reikšmės viena nuo kitos: žodžiai *berniukas* ir *mergaitė* turi tokius reikšmės komponentus: pirmasis žodis – žmogus, vyriškos lyties, nesuaugęs, antrasis – žmogus, moteriškos lyties, nesuaugęs. Šie žodžiai skiriasi vienu reikšmės komponentu, žyminčiu lytį.

komunikācija 1 – коммуникация – communication

Minčių turinio perteikimas kalba.

komunikatyvinė fūkcija 1, 1 žr. funkcija

komutācija 1 – коммутация, замещение – commutation

Žodžių ar sakinių išraiškos pakeitimas, keičiantis ir jų reikšmę ir atvirkščiai: suteikus žodžiui *kiaulė* vyriškosios lyties reikšmę, gaunamas kitokios išraiškos žodis – *kuilys*. Plg. substitucija.

kondicionālis 2 žr. tariamoji nuosaka

konektūvas 2 žr. interfiksas

konfigūrācija 1 – конфигурация – configuration

Sintaksinis modelis.

kongrueñcija 1 žr. derinimas

konjugācija 1 žr. asmenavimas

konjūkcija 1 žr. jungtukas

konjunkcionalizācija 1 žr. jungtukėjimas

konkatenācija 1 – конкатенация – concatenation

Semantinė žodžio raida, kai leksinės reikšmės rutuliojasi viena iš kitos (grandine): *āsilas* 1. panašus į arklių naminis gyvulys (Equus asinus)→2. prk. apie kvailą žmogų→3. toks kortų žaidimas. Plg. daugiareikšmiškumas, iradiacija.

konkretūsūs daiktāvardis 4, 1 – конкретное существительное – concrete noun, concrete substantive, reality noun

Daiktavardis, pavadinantis realų objektyviosios tikrovės daiktą ar reiškinių: *gėlė*, *griaustinis*, *upė*. Plg. abstraktusis daiktavardis.

konotācija 1, priereikšmis – коннотация – connotation

Žodžio arba žodžių junginio pagrindinę leksinę reikšmę papildantys semantiniai ar stilistiniai atspalviai. Pavyzdžiui, žodžio *sąmyšis* pagrindinės reikšmės „sumišimas, suirutė, pakrikimas“ konotacija yra šiame sakinyje: *Jam tekdavo išgyventi vidinę kovą, dvasinį sąmyšį ir daug kitų dalykų.* Yra žodžių, kuriems nuolat būdingas tam tikras emocinis, vertinamasis ar kt. reikšmės atspalvis: *plačiagerklis* „girtuoklis“, *sapalioti* „niekus kalbėti“. Plg. denotacija.

konsonantizmas 2 žr. priebalsynas

konstatuojamasis sakinyš 1, 3^b, tiesioginis sakinyš – повествовательное предложение – narrative sentence

Sakinyš, kuriuo kalbantysis asmuo praneša apie kokį nors įvykį ar reiškinį arba ką teigia ar neigia: *Jau paskutiniai lapai byra* (S. Nėris).

konstrūkcija 1 – констру́кция, оборо́т – construction

Sintaksinis junginys, turintis būdingų gramatinių ir semantinių ypatybių, pavyzdžiui, galininko su dalyviu konstrukcija (accusativus cum participio): *Tėvas pamatė berniuką besėdintį*; predikatinė konstrukcija: *Jis apsimetė nieko nežinąs*; konstrukcija su pusdalyviu: *Griždamas sutikau ją miestelin einančią* ir kt.

Egzocentrinė konstrūkcija 2, 1 – экзоцентри́ческая конст-
ру́кция – exocentric construction

Konstrukcija, kurios pobūdis ar funkcijos neatitinka jos sudedamųjų dalių pobūdžio ar funkcijų (idiomos *aguonas sėti* dėmenys neišreiškia leksinės reikšmės „tyliai verkti“).

Endocentrinė konstrūkcija 2, 1 – эндоцентри́ческая конст-
ру́кция – endocentric construction

Konstrukcija, kurios pobūdis ar funkcijos atitinka jos sudedamųjų dalių pobūdį ar funkcijas (plg. minėtą galininko su dalyviu konstrukciją).

kontāktinė asimiliācija 1, 1 žr. asimiliacija (artimoji asimiliacija)

kontāktinė disimiliācija 1, 1 žr. disimiliacija (artimoji disimiliacija)

kontaminācija 1, sąmaiša – контамина́ция, скреще́ние – contamina-
tion, blending

Naujo žodžio ar posakio atsiradimas, sumyštant dviejų žodžių arba posakio dalims: *žabagaras* ← *žabas* ir *žagaras*, angl. *motel* „motelis“ ← *motor* ir *hotel*.

kontėkstas 2 – конте́кст – context

Žodžio, žodžių junginio ar sakinio vartosenos aplinka, iš kurios galima nustatyti tikslią šių kalbos vienetų reikšmę. Pavyzdžiui, veiksmas

žodis *burbinti* tinka apibūdinti daugeliui reiškinių: virimui, vežimui, pylimui ir kt. Iš A. Vienuolio sakinio *Griovius tai tegu kasa: jis kasa, bet ne ten kasa, kur reikia: jam reikia kasti panuovaly, kur paversmis, o jis išburbino griovį pievos viduriu* matyti, kad šiame kontekste veiksmažodis *išburbinti* apibūdina kasimo darbą. Kontekstas neutralizuoja kalbos vienetų daugiareikšmiškumą.

kontrākcija 1 – контрāкция, стяжение (гласных) – contraction

1. Dviejų gretimų kalbos garsų sutraukimas į vieną tarpinį garsą: *tebe-yrà*→*tebèrà* ir kt. Kitaip dar vadinama santrauka.

2. Dažnai vartojamų arba greitakalbe sakomų žodžių sutrumpinimas (išmetant garsus ar skiemenis) šnekamojoje kalboje arba dviejų žodžių sutraukimas į vieną: *palauk* → *pala*, *žiūrèk* → *žiū*, *seku pasakà* → *seku pasakà* → *seku pasaka* „pasakotojas“.

kontrāstas 2 – контрāст, противопоставление – contrast

Stiliaus figūra, kai pagrečiui vartojamais antonimais kuriamas kontrastingas vaizdas: *Žmonès džiaugiasi ir verkia, žmonès teisia, žmonès smerkia* (S. Nèris). Plg. antitezė.

kontrāstinė distribūcija 1, 1 – контрастíрующая дистрибúция, контрастíрующее распределение – contrastive distribution

Skirtingų to pat lygmens kalbos vienetų vartojimas toje pat aplinkoje, pavyzdžiui, fonemų *d*, *k*, *t* ir *v* distribucija žodžiuose *laĩdas*, *laĩkas*, *laĩtas* „1. grendymas; 2. krosnies padas“, *laivas*. Plg. papildomoji distribucija.

konvergeñcija 1 – конвєргєнция – 1. convergence; 2. linguistic acculturation

1. Žr. defonologizacija.

2. Panašių struktūrinių ypatybių atsiradimas tolimos giminystės arba negiminingose kalbose dėl kaimynystės ir ilgų kontaktų. Pavyzdžiui, karaimų kalboje, kaip ir kitose tiurkų kalbose, apskritai nėra gramatinės giminės kategorijos, bet Lietuvos karaimų tarmėje jau yra atsiradęs specialus formantas šiai kategorijai reikšti: *bij* „karalius“ ir *bijčidà* „karalienė“.

konvergeñtai 2 – конвєргєнты – convergents

Kalbos, kuriose vyksta konvergencija (žr.).

konvèrsija 1 – конвєрсия – conversion

Analitinėms kalboms būdingas nominacijos būdas, kai visas nepakeistas žodis perkeliamas į kitą kaitymo sistemą (dažniausiai virsta kita kalbos dalimi): angl. *the fish* „žuvis“ → *to fish* „žvejoti“, vok. *leben* „gyventi“ → *Lében* „gyvenimas; gyvybė“.

koordinācija 1 žr. sujungimas

kopuliatīvais sudurtinis žodis 1, 2, 2 žr. sudurtinis žodis

koreliācija 1 – корреляция – correlation

Dviejū (rečiau – kelių) kalbos elementų savitarpio priklausymas: *k–g* (fonologinė koreliacija), *aukštas – aukštesnis – aukščiausias* (morfologinė koreliacija), *vyras – moteris* (leksinė koreliacija).

korespondeñtai 2 – корреспонденты – correspondents

Giminingų kalbų garsai, kuriuos lyginamosios istorinės kalbotyros aspektu galima lyginti: liet. *g* ir s. sl. *ž* (plg. liet. *gervė* ir s. sl. *žeravь*), liet. *k* ir s. sl. *č* (plg. liet. *kirmis* ir s. sl. *čръвь*).

kreipinỹs 3^p – обращение – allocution, address

Gramatiškai su sakiniu nesusijęs žodis ar žodžių junginys, kuriuo kreipiamasi į asmenį ar daiktą: *Tėve, neužmiršk, kad mes esame valstybinėje įstaigoje – ministerijoje: aš – referentas, o tamsta – klientas!* (A. Vienuolis). *Brangūs bajorai! Kas daugiau koldūnų suvalgys, kaip jau ir yra įprasta mūsų senų tėvų, protėvių, tas gaus dovanų* (J. Marcinkevičius). Sudėtinis kreipinys gali būti sudarytas iš kelių kreipinių.

kriūtančioji intonācija 1, 1 žr. intonacija

kriptogrāfija 1 žr. slaptaraštis

kuōpinis daiktāvardis 1, 1 – собирательное существительное – collective noun, collective substantive

Daiktavardis, reiškiantis vienu ar kelių daiktų ar asmenų sandarą: *ažuolynas, žmonija*.

kuōpinis skaitvardis 1, 1 – собирательное числительное – collective numeral

Skaitvardis, žymintis tarpusavyje artimai susijusių daiktų ar asmenų grupę. Literatūrinėje kalboje jų yra 8: *dvjjetas, trjjetas, kjtvertas, peñketas, šžšetas, septýnetas, aštúonetas* ir *devýnetas*. Tarmėse ir kai kuriuose senuosiuose raštuose pasitaiko dar ir kuōpinis skaitvardis *dešimtetas*. Plg. dauginis skaitvardis.

kuronizmas 2 žr. kuršybė

kuršybė 1, kuronizmas – куронизм – Curonianism

Kalbos ypatybė, paskolinta iš kuršių kalbos, kuršių kalbos liekana dabartinėse latvių bei lietuvių kalbose (jų tarmėse). Manoma, kad iš kuršių yra likęs upėvardis *Venta*, latvių kalbos žodžiai *dzintars* „gintaras“, *menca* „menkė“ ir kt.

L

labiālinis priebalsis 1, 1 žr. lūpinis priebalsis

labializācija 1, (su)lūpinimas – лабиализация, огубление – labialization

Garsų tarimas suapvalinant ir atkišant lūpas. Labiausiai labializacija pasireiškia tariant lūpinius garsus, pvz.: *b, o*.

laikas 4 – время – tense

Gramatinė kategorija, parodanti veiksmažodžiu reiškiamo veiksmo santykį su kalbamuoju momentu. Pagal šį santykį skiriami 3 pagrindiniai gramatiniai laikai: esamasis laikas (žr.), būtasis laikas ir būsiamasis laikas (žr.). Lietuvių kalboje yra būtasis kartinis (žr.) ir būtasis dažninis laikas (žr.). Laiko kategorija artimai susijusi su veiksmo kategorija.

Absoliūtinis laikas 1, 4 – абсолютное время – absolute tense
Laikas, apibūdinamas veiksmo santykiu su kalbamuoju momentu.
Antrinis laikas 2, 4 – вторичное время – secondary tense
Indoeuropiečių kalbose imperfektas (žr.), aoristas (žr.) ir kiti laikai.

Pagrindinis laikas 2, 4, pirminis laikas – первичное время – primary tense

Indoeuropiečių kalbose esamasis ir būtasis laikas.

Paprastasis laikas 4, 4 – простое время – simple tense

Laikas, reiškiamas sintetinėmis formomis.

Santykinis laikas 2, 4 – относительное время – relative tense, retrospective tense

Laikas, apibūdinamas veiksmo santykiu su momentu, su kuriuo santykiauja kitas įvykis praeityje arba ateityje.

Sudurtinis laikas 2, 4 – сложное время – compound tense

Laikas, reiškiamas analitinėmis formomis: *buvo beeinas, esu mylimas*.

laiko aplinkybė 4, 1 žr. aplinkybė

laiko kategorija 4, 1 žr. laikas

laipsniavimas 1 – 1. изменение по степеням сравнения; 2. градация – 1. comparison; 2. gradation

1. Kaitymas laipsniais (žr.).

2. Stiliaus figūra (sinon. gradacija), kurią sudaro tam tikrų dalykų, ypatybių ar veiksmų išvardijimas silpnėjimo arba stiprėjimo tvarka:

Ar miške aš čia stoviu, ar danguj, ar rojuj?! (A. Baranauskas). Dar žr. klimaksas.

laipsnio kategorija 1, 1 žr. laipsnis

laipsnis 1 – стéпень сравнénия – degree (of comparison), grade

Kokybinių būdvardžių ir prieveiksmių gramatinė kategorija, parodanti daiktų (ar veiksmy) ypatybės kiekio skirtumus. Paprastai skiriami šie pagrindiniai laipsniai:

Aukščiausiasis laipsnis 1, 1, superl(i)atyvas – превосходная стéпень, суперлатив – superlative degree

Laipsnis, parodantis, kad daiktas turi didžiausią arba labai didelį ypatybės kiekį: *mažiausias, sunkiausias; šalčiausiai*.

Aukštesnysis laipsnis 1, 1 – сравнительная стéпень – comparative degree

Laipsnis, parodantis, kad vienas iš dviejų daiktų turi didesnę ypatybės kiekį: *mažesnis, sunkesnis; šalčiau*.

Nelyginamasis laipsnis 4, 1 – положительная стéпень, основная стéпень – positive degree

Laipsnis, parodantis daikto ypatybę be ryšio su ta pačia kitų daiktų ypatybe: *geras, protingas; baisiai*. Akademinėje „Lietuvių kalbos gramatikoje“ ši forma prie laipsnių nepriskiriama ir vadinama nelyginamąja būdvardžio forma.

Papildomieji laipsniai yra du:

Aukštėlesnysis laipsnis 4, 1 – органическая сравнительная стéпень – attenuated (comparative) degree

Laipsnis, parodantis šiek tiek mažesnę negu aukštesniuju laipsniu reiškiamą ypatybės kiekį: *mažėlesnis, sunkėlesnis; šaltėliau*.

Visų aukščiausiasis laipsnis 4, 1, 1 – абсолютная превосходная стéпень – absolute superlative

Laipsnis, parodantis patį didžiausią ypatybės kiekį: *visų mažiausias, visų sunkiausias; kuo šalčiausiai*.

lambdaizmas 2 – лямбдаизм – lambdaism

Priebalsių (dažniausiai *r*) keitimas priebalsiu *l*: *kolidorius* ← *koridorius*. Plg. rotacizmas.

laringālas 2 – ларингал – laryngeal

Gomurinis indoeuropiečių prokalbės priebalsis (šva $\text{ə}_1, \text{ə}_2, \text{ə}_3 \dots$, arba $\text{H}_1, \text{H}_2, \text{H}_3 \dots$). Pagal laringalų teoriją, sukurtą Ferdinando de Sosiūro, iš laringalų ir prieš juos buvusio trumpojo *e* susiformavo ilgieji indoeuropiečių prokalbės balsiai.

laringālų teorija 2, 1 – ларингальная теория, ларингальная гипотеза – laryngeal theory, theory of the laryngeals

Ide. prokalbės dvibalsių neskiemeninių elementų aiškinimas kaip tam tikrų laringalinių garsų.

latvībė 1, leticizmas – летицизм

Žodis ar posakis, paskolintas iš latvių kalbos: *cūrulis* ← lat. *cīrulis* „vieversys“. Daugiausia latvybių randama šiaurės Lietuvos tarmėse, taip pat senųjų žemaičių rašytojų (pavyzdžiui, S. Daukanto) veikaluose.

laūkas 4 – поле – field

1. Reikšminių vienetų (sąvokų, žodžių) visuma, priklausanti tam tikrai žmonių veiklos sričiai.

2. Kurio nors kalbos vieneto semantinių santykių su kitais vienetais visuma.

Semantinis laūkas 1, 4 – семантическое поле – semantic field
Žodžių ir žodžių junginių visuma, sudaranti atskirą teminę grupę, pavyzdžiui, giminystės, laiko sąvokas žymintys žodžiai.

laužtinė priegaidė 2, 1 žr. priegaidė, tvirtapradė priegaidė

leidžiamoji nuosaka 4, 1 žr. geidžiamoji nuosaka

leksemà 2 – лексема – lexeme

Žodis kaip visų paradigminių formų ir jas atitinkančių reikšmių visuma: *namas, namo ... namai* ir t. t. Žodis yra leksemos ir sememos vienybė. Plg. *semema*.

leksika 1, žodynas, žodyninė kalbos sudėtis – лексика, словарный состав – vocabulary

Kalbos žodžių visuma. Žodžius galima įvairiai klasifikuoti. Pavyzdžiui, kilmės atžvilgiu leksiką sudaro veldiniai, skoliniai ir dariniai. Pagal semantinę turinį ir kalboje atliekamas funkcijas žodžiai skirstomi į 4 klases: 1) leksiškai pilnareikšmius žodžius, kalbos sistemoje vienu laiku atliekančius signifikatyvinę ir nominatyvinę funkcijas; 2) leksiškai nepilnareikšmius žodžius, neturinčius semantinės struktūros ir kalboje atliekančius tik vieną – atpažįstamąją nominatyvinę funkciją (tikriniai daiktavardžiai); 3) žodžius, neturinčius daiktinio semantinio turinio ir atliekančius nurodomąsias kalbos ženklų funkcijas (įvardžiai *aš, tu, jis*, prieveiksmiai *šiandien, vakar*); 4) žodžius, gaunančius turinį funkcionuojant, priklausomai nuo kitų žodžių, su kuriais jie sudaro junginius (prielinksniai *iš vakaro, nuo stalo*). Gramatikoje žodžiai pirmiausia skirstomi kalbos dalimis (žr.). Dalis nominatyvinių žodžių

ne tik pavadina daiktus, bet pateikia ir emocijų jų vertinimą. Dėl to leksiką tyrinėja ne tik leksikologija, bet ir stilistika, poetika. Dažnai skiriamos dar šios leksikos rūšys: būtinė leksika (žr.), egzotinė leksika (žr.), specialioji leksika (žr.) ir kt.

leksikalizacija 1 – лексикализа́ция – lexicalization

Kai kurių kalbos elementų (morfemų, žodžių junginių, raidinių santrumpų ir kt.) virtimas pastoviais kalbos vienetais – žodžių ekvivalen-
tais: *ERA* – elektrografinis reprodukcijos aparatas ir *eros kopija nepakankamai ryški*; *ranka moti* ir *ranka moti* „nieko nepaisyti“ ir kt.

leksikografija 1 – лексикогра́фия – lexicography

Kalbotyros šaka, apimanti įvairių tipų žodynų sudarymo teoriją bei praktiką. Žodynai gali būti enciklopediniai ir lingvistiniai. Pagal tai, kas imama pagrindu sudarant žodyną, – žodžio forma ar žodžio turinys (leksinė reikšmė) – lingvistiniai žodynai dar skirstomi į abėcėlinius ir ideografinius. Pastarojo tipo žodynuose žodžiai grupuojami pagal reikšmių artimumą. Abėcėliniai žodynai gali būti aiškinamieji arba verčiamieji. Pastarieji žodynai gali būti dvikalbiai ir daugiakalbiai (daugiau negu 2 kalbų). Žodynuose gali būti aiškinama žodžio kilmė (etimologiniai žodynai), vartosenos dažnis (dažnumų žodynai), žodžiai pateikiami abėcėliškai ne pagal pradžią, bet pagal pabaigą (atvirkštiniai žodynai). Gali būti ir specialiujų žodynų: terminų, sinonimų, antonimų, frazeologizmų, santrumpų ir kt. Dar žr. žodynas 2.

leksikografinis apibrėžimas 1, 2 žr. apibrėžimas

leksikologija 1 – лексиколо́гия – lexicology

Kalbotyros šaka, tirianti kalbos žodyną (leksiką). Ji gali aiškinti visoms kalboms bendras (bendroji leksikologija) ir tik kuriai nors atskirai kalbai būdingas problemas. Įvairių kalbų leksikos bendrybes ir skirtynes aiškina lyginamoji istorinė ir gretinamoji leksikologija.

leksikonas 2 – лексико́н – lexicon

Šiuo terminu kartais vadinamas žodynas (žr. abiem reikšmėmis).

leksinė kálkė 1, 1 žr. verstinis žodis

leksinė reikšmė 1, 3 – лекси́ческое значе́ние – lexical meaning

Žodžio turinys, pagal kurį skiriamas vienas tuo žodžiu vadinamas daiktas ar dalykas nuo kito. Žodžio reikšmė žmogaus sąmonėje apibendrintai atspindimos kurio nors dalyko esminės ypatybės. Žodžio reikšmė gali būti tiesioginė (atspindinti daiktą nedalyvaujant kitoms to paties žodžio reikšmėms: *debesis*, *raidė*, *stalas*) ir perkeltinė (atspindinti daiktą per kitas to paties žodžio reikšmes: *brangus svečias*,

giedra nuotaika), pagrindinė (dažniausia, visų žinoma: *dulkė* „labai smulkus krislelis, dalelytė, nuotrupa“) ir šalutinė (retesnė, siauresnė, specialesnė: *kelias* „pjūklo takas“), konkreti (priskiriama vienam konkrečiam daiktui: *namas, rožė, vinis*) ir abstrakti (nepriskiriama vienam konkrečiam daiktui: *grožis, kokybė, meilė*). Perkeltinės reikšmės dažniausiai esti vaizdingos, emocinės. Šalutinės reikšmės gali būti išvestinės, terminologinės.

lėksiniai sinonimai 1, 2 žr. sinonimas

lėksinis kamienas 1, 1 žr. kamienas

lėksinis vertinys 1, 3^b žr. verstinis žodis

lenkybės 1 žr. polonizmas

leticizmas 2 žr. latvybė

liaudies etimologija 1, 1 žr. etimologija

liaudies kalbà 1, 4 – народная речь – popular speech, folk language
Kalba, kuria šneka paprasti darbo žmonės, kaimiečiai. Lietuvių kalbotyroje liaudies kalba dažniausiai tapatinama su tarimine kalba.

liepiamasis sakinyš 4, 3^b – повелительное предложение, императивное предложение – imperative sentence
Sakinys, kuriuo išreiškiamas kalbančiojo asmens kvietimas, raginimas, draudimas ir kt.: *Už laimę grumkis, žmonija!* (E. Mieželaitis).

liepiamoji nuosaka 4, 1, imperatyvas – повелительное наклонение – imperative mood

Nuosaka, kurios formomis pasakomas kalbančiojo asmens įsakymas, liepimas, pageidavimas. Šios kategorijos pagrindą sudaro specialios formos, turinčios bendrąties kamieną, priesagą *-k-* ir asmenų galūnes (vienaskaitos antrasis asmuo dažniausiai vartojamas be galūnės): *dary-k(i), dary-k-ime, dary-k-ite*. Be pagrindinių vienaskaitos ir daugiskaitos antrojo asmens formų, liepiamoji nuosaka turi dar daugiskaitos pirmojo asmens formą. Modalinių atspalvių įvairumas ypač būdingas vienaskaitos antrojo asmens formai.

lietuvybės 1 žr. lituanizmas

lietūvinimas 1 – литуанизирование – the act of making Lithuanian, Lithuanianizing

1. Suteikimas skoliniam lietuviškos formos: *karamelė* → rus. *карамель* ← pranc. *caramel*.

2. Verčiant grožinę literatūrą, svetimų vardų ir realijų keitimas lietuviškais. Taip, pavyzdžiui, kalbininkas S. Dabužis kadaise vertė A. Čechovą.

liežuvėlinis priebalsis 1, 1, uvuliarinis priebalsis – увулярный согласный – uvular consonant

Priebalsis, kurį tariant svarbiausias artikuliacijos organas yra liežuvėlis, arba melekėlis: toks yra greblusis *r* kai kuriose kalbose.

liežuvio priešakinis priebalsis 2, 2, 1 – переднеязычный согласный – front tongue consonant

Priebalsis, kurį tariant svarbiausias vaidmuo tenka priekinei liežuvio daliai. Ji priartėja (nevienodai) prie dantų, dantėnų, alveolių ar kietojo gomurio: *c, c', č, č', d, d', dz, dz', dž, dž', l, l', n, n', r, r', s, s', š, š', t, t', z, z', ž, ž'* (lietuvių kalboje).

liežuvio užpakalinis priebalsis 2, 2, 1 – заднеязычный согласный – back tongue consonant

Priebalsis, kurį tariant užpakalinė liežuvio dalis priartėja ar prisiliečia prie minkštojo gomurio. Tokie yra lietuvių kalbos *k, k', g, g', ch, ch', h, h'*.

liežuvio vidurinis priebalsis 2, 2, 1 – среднеязычный согласный – mid-consonant

Priebalsis, kurio tarimo svarbiausias dalykas yra liežuvio vidurinės dalies pakilimas prie kietojo gomurio. Toks yra lietuvių kalbos *j*. Liežuvio priartėjimas prie kietojo gomurio lemia priebalsių minkštumą, dėl to kietojo šios rūšies priebalsio nėra.

liežūvis 2 žr. kalbos padargai

ligatūra 2 – лигатура – ligature

Raidė ar transkripcijos ženklas, sudarytas iš dviejų ar daugiau ženklų. Pavyzdžiui, lietuvių dialektologinėje fonetinėje transkripcijoje *ą* (*a* su *o* atspalviu): *žądis* (Užpaliai). Taip pat šiuo terminu dar vadinama raidė, išreiškianti du garsus: vok. *ß* (*s+s*).

lyginamasis pósakis 1, 1

Žodžių junginys, pradedamas lyginamuoju jungtuku ir reiškiantis lyginimą: *Girės vienu lieknu it jūra niūksojo* (S. Daukantas).

lyginamasis sakinyš 1, 3^b – сравнительное предложение – comparative sentence

Sakinys, turintis lyginimo reikšmę ir sudaromas su lyginamaisiais jungtukais: *Visi juokauja, tik vienas Lapinas dabar juokauti pamiršo, lyg niekad ir nemokėjo* (V. Krėvė).

lyginamoji gramatika 1, 1 žr. gramatika

lyginamoji istorinė kalbotyra 1, 1, 1, komparatyvistika – сравнительно-историческое языкознание, компаративистика – comparative-historical linguistics, comparativistics

Kalbotyra, kuri remiasi lyginamuoju istoriniu metodu. Remiantis šiuo metodu, atsiradusiu XIX a. pr., rekonstruojami giminingų kalbų garsai, formos ir žodžiai. Rekonstrukcijos uždavinys – atskleisti dėsnius, veikusius giminingų kalbų raidą, ir parodyti, kokia buvo tų kalbų prokalbė.

lygmuo 3^a, pakopa – уровень – level

Pagrindinė kalbos struktūros dalis, sudaranti atskirą tyrinėjimo objektą ir turinti savo vienetus. Šiuo atžvilgiu skiriama fonetika ir fonologija, morfologija, sintaksė, leksikologija ir kt. kalbotyros šakos. Dar plg. rangas.

likvidinis priebalsis 1, 1 žr. sklandusis priebalsis

lingvistika 1 žr. kalbotyra

lingvistinė geogrāfija 1, 1, dialektografija – лингвистическая география, диалектография – linguistic geography

Dialektologijos šaka, tyrinėjanti tarminių upatybių paplitimą ir tarmių tarpusavio santykius. Jos raida artimai susijusi su tarmių atlasų sudarymu. Vienu iš pradininkų laikomas prancūzų kalbininkas Žiulis Žiljeronas (Jules Gilliéron, 1854–1926), 1902–1910 m. išleidęs „L’atlas linguistique le France“. Lingvistinės geografijos laimėjimai padėjo susiformuoti keletui dialektologijos aksiomų: 1) ryškiausios esti leksinės ir fonetinės tarmių skirtybės; ne tokios ryškios – morfologinės ir sintaksinės; 2) kalbinei diferenciacijai (tarmių atsiradimui) ir kalbinei integracijai (tarmių suartėjimui) svarbiausią reikšmę turi visuomeniniai istoriniai faktoriai (valstybės skaidymasis ir jungimasis, tautų migracija ir kt.); kalbinei diferenciacijai turi reikšmės taip pat ir geografinės sąlygos; 3) tarmių nykimas spartėja dėl literatūrinės kalbos įtakos ir vaidmens didėjimo, kaimo gyventojų noro priartėti prie miesto gyventojų ir kt. „Lietuvių kalbos atlasas“ rengiamas Lietuvos MA Lietuvių kalbos institute, jo išleisti 3 tomai (leksika, fonetika, morfologija).

Kartais lingvistinės geografijos terminas suprantamas plačiau – juo žymima kalbotyros šaka, kurios objektą sudaro kalbos ar giminių kalbų reiškinų paplitimas.

lingvistinė paleontologija – лингвистическая палеонтология – linguistic paleontology

Senovės laikų žmonių mąstymo, gyvenimo sąlygų, kalbų paplitimo

tyrinėjamas mokslas, kuris remiasi kalbos (visų pirma žodyno) duomenimis.

lingvistinė politika 1, 1 žr. kalbos politika

lingvistinė statistika 1, 1 – лингвистическая статистика – linguistic statistics

Statistikos metodų taikymas kalbos tyrinėjimams. Plg. statistinė kalbotyra.

lingvistinė stilistika 1, 1 lingvostilistika, kalbinė stilistika – лингвистическая стилистика, лингвостилистика – linguo-stylistics

Stilistika (žr.), tirianti įvairių kalbos priemonių stilistines ypatybes ir jų stilistinę vartoseną.

lingvistinė tipologija 1, 1 žr. tipologija

lingvostilistika 1 žr. lingvistinė stilistika

linksniāvimas 1, deklinacija – склонение – declension

Daiktavardžių, būvardžių, skaitvardžių, dalyvių ir įvardžių kaitymas linksniais (žr.). Kalbai kintant, linksniavimo sistema paprastėja. Vyriškosios giminės III linksniuotės daiktavardžiai pereina į I linksniuotę: *dantis* – *dančio*, *debesis* – *debesio* ir pan.; *iu* kamieno daiktavardžių daugiskaitoje visi linksniai perėjo į *ia* kamieną. Vyriškosios giminės priebalsinių kamienų daiktavardžiai pereina į *ia* kamieną, o moteriškosios – į *i* arba *ė* kamieną. Kai kurie kalbininkai *linksniavimais* seniau vadino ir linksniuotes.

liūksnio kategorija 2, 1 žr. linksnis

liūksnis 2 – падеж – case

Gramatinė vardažodžio, dalyvio ar įvardžio kategorija, rodanti jo gramatinį ir reikšmės santykį su kitais žodžiais kalboje. Lietuvių kalboje yra 7 linksniai: vardininkas (žr.), kilmininkas (žr.), naudinininkas (žr.), galinininkas (žr.), įnagininkas (žr.), vietinininkas (žr.) ir šauksmininkas (žr.). Pastarasis linksnis kai kuriose gramatikose linksniu nelaikomas, nes šios daiktavardžio formos neišreiškia jokių daiktavardžio gramatinių ryšių su kitais žodžiais. Tarmėse linksnių yra daugiau. Pavyzdžiui, lietuviškai kalbančiose Baltarusijos vietovėse yra išlaikyti visi 4 lietuvių kalbos vietinininkai: *inesyvas* (žr.), *iliatyvas* (žr.), *adesyvas* (žr.) ir *aliatyvas* (žr.). Vardininkas – pagrindinė daiktavardžio forma. Juo pavadinamas asmuo, daiktas ar reiškinys. Visi kiti linksniai rodo daiktavardžio priklausymą nuo kitų žodžių.

Dvejybinis liūksnis 1, 2 – двойной падеж – double case
Sudėtinio žodžių junginio linksnis, kuris vienas užbaigtos minties ne-
išreiškia: *matyti tėvą pareinantį*. Dvejybinis gali būti kilmininkas, nau-
dininkas ir galininkas.

linksniuotė 2 – склонение – declension

Vardažodžių linksniavimo tipas, išskiriamas pagal panašias linksnių
galūnes.

Dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje visi daiktavardžiai skirstomi
į 5 linksniuotes: I – daiktavardžiai, kurių vienaskaitos vardininkas
turi galūnę *-(i)as, -is, -ys*, o kilmininkas – galūnę *-(i)o*: *namas,*
kelias, peilis, ungyrys; II – daiktavardžiai, kurių vienaskaitos vardinin-
kas turi galūnę *-(i)a, -i, -ė*, o kilmininkas – galūnę *-(i)os, -ės*: *galva,*
valdžia, marti, pelė; III – daiktavardžiai, kurių vienaskaitos vardinin-
kas turi galūnę *-is*, o kilmininkas – galūnę *-ies*: *vagis, dantis*; IV –
daiktavardžiai, kurių vienaskaitos vardininkas turi galūnę *-(i)us*, o
kilmininkas galūnę *-(i)aus*: *lietus, medus, skaičius*; V – daiktavar-
džiai, kurių vienaskaitos vardininkas turi galūnę *-uo, -ė*, o kilminin-
kas – galūnę *-s* po kamiengalių *-n-, -r-*: *sesuo, ruduo, šuo*.

Lietuvių kalbos būdvardžiai turi 3 linksniuotes: I linksniuotei prik-
lauso būdvardžiai, kurių vyriškosios giminės vienaskaitos vardininkas
turi galūnę *-(i)as*, kilmininkas – *-(i)o*, o moteriškosios giminės vie-
naskaitos vardininkas – *-(i)a*, kilmininkas – *-(i)os*; II linksniuotei
priklauso būdvardžiai, kurių vyriškosios giminės vienaskaitos vardinin-
ko galūnė *-us*, kilmininco *-aus*, o moteriškosios giminės vienaskaitos
vardininko *-i*, kilmininco *-ios*; III linksniuotei priklauso būdvardžiai,
kurių vyriškosios giminės vienaskaitos vardininkas turi galūnę *-is*,
kilmininkas – *-io*, o moteriškosios giminės vienaskaitos vardininkas
– *-ė*, kilmininkas – *-ės*.

literatūrinė kalbà 1, 4, bendrinė kalba – литературный язык, общели- тературный язык – standard language, literary language

Pavyzdinė, sunorminta, standartinė nacijos ar tautos kalba. Litera-
tūrinė kalba turi 2 formas: rašomąją ir šnekamąją. Prof. J. Pa-
lionis lietuvių literatūrinę kalbą periodizuoja taip: I. Lietuvių litera-
tūrinė kalba ikinacionaliniu periodu (XVI–XVIII a.): 1. Lietu-
vių literatūrinė kalba XVI–XVII a.; 2. Lietuvių literatūrinė kalba
XVIII a. II. Lietuvių literatūrinė kalba nacionaliniu periodu: 1. Lie-
tuvių literatūrinė kalba XIX a. pirmoje pusėje ir viduryje (ligi
1883 m.); 2. Lietuvių literatūrinė kalba XIX a. pab.–XX a. pr.
(1883–1919 m.); 3. Lietuvių literatūrinė kalba Lietuvos respublikos

metais (1919–1940 m.); 4. Lietuvių literatūrinė kalba tarybinės santvarkos sąlygomis (nuo 1940 m.). Kiekvieno laikotarpio literatūrinė kalba turi savitų stiliaus, rašybos, leksikos, morfologijos, fonetikos ir kt. ypatybių. Nacionaline tapusi ir šnekamąją formą įgijusi literatūrinė kalba neretai vadinama terminu *bendrinė kalba*. Dalis kalbininkų terminą *bendrinė kalba* visais atvejais vartoja vietoje termino *literatūrinė kalba*.

litôtė 2 – литóта – litotes

1. Stiliaus figūra (tropas) – kalbamojo dalyko sumažinimas, sumenkinimas: *Kaip užėjo kepurė* (t. y. debesis didumo sulig kepure), *ir sulijo visą šieną* (LKŽ). Plg. hiperbolė.

2. Tropas, kurį sudaro neigiamojo antonimo vartojimas vietoje atitinkamo teigiamo žodžio ar pasakymo: *nesunku pataisyti* (plg. *lengva pataisyti*), *nėra neįmanoma* (plg. *įmanoma*).

lituanizmas 2, lietuviybė – литуанізм – Lithuanianism

Žodis ar posakis, paskolintas iš lietuvių kalbos: lat. *bičiuolis* „bičiulis“ *žagars* „žagaras“, vok. *Wenter* „venteris“, *Grick* „grikis“, rus. *дѣготь* „degutas“ (A. Sabaliausko nuomone), *апилинка* „apylinkė“.

lizdas 4 – гнездó – family of words

Grupė žodžių, turinčių tą pačią šaknį ir atitinkamai parinktą darybos motyvaciją, siejančią visus tuos žodžius su pradiniu žodžiu: *duñblas* → *duñblis* „toks sporinis vandens augalas, Algae“, *dumblėnė* „bervidinių šeimos drėgnų vietų augalas, Limosella“, *dumblynas*, *dumbluotas*. Dar žr. žodyno lizdas.

lòginė intonācija 1, 1 žr. intonacija

lòginis kiřtis 1, 2, emfatinis kirtis – логіческое ударѣние – logical stress
Vieno žodžio išskyrimas (pabrėžimas) žodžių junginyje ar sakinyje kitų žodžių atžvilgiu: *Direktorius vadovavo mokinių ekskursijai*. Plg. dar sakinio kirtis.

logogramà 2 žr. sutrumpinimas

lokatųvas 2 – мѣстный паде́ж, локатѳв – locative

Kai kuriuose kalbotyros, ypač kalbos istorijos, darbuose taip vadinamas vietininkas (žr.), žymintis ko nors buvimo vietą.

lųpinimas 1 žr. labializacija

lųpinis balsis 1, 2 – губно́й гла́сный, лабиа́льный гла́сный – labial vowel

Pagal lųpų artikuliaciją klasifikuojamų balsių grupė: *o, õ, u, ū*. Juos tariant į priekį atkištos suapvalintos lųpos padidina priešakinį burnos rezonatorių.

Lūpinis priebalsis 1, 1, labialinis priebalsis — губной согласный, лабиальный согласный — labial consonant

Priebalsis, kurio tarimo vieta yra lūpos — apatinė lūpa priartinama prie viršutinės lūpos (lietuvių kalbos *m, m', b, b', p, p'*) arba prie viršutinių dantų (lietuvių kalbos *f, f', v, v'*).

Lūpos 1 žr. kalbos padargas

M

---

makaronybės 1 žr. makaronizmas

makaronizmas 2, makaronybė — макаронизм — macaronism, macaronic element

Kitos kalbos žodis ar žodžių junginys (posakis), nesąmoningai ar sąmoningai įterptas į šnekamąją arba rašomąją kalbą: *Turi klausyti, i ničevo nepodelaješ; Olrait, aš ten būsiu*. Makaronizmais paprastai laikomos gramatiškai ir kitais atžvilgiais neadaptuotos teksto svetimybės (plg. barbarizmas). Meninėje kalboje jie gali būti veikėjų individualizavimo, pašiepimo, grotesko priemonės.

makrolingvistika 1 — макролингвистика — macrolinguistics

Amerikos struktūralizmo mokykloje kartais taip vadinama kalbotyra kaip kompleksinis mokslas, susidedantis iš protolingvistikos, mikrolingvistikos ir metalingvistikos (žr.).

maloninė reikšmė 1, 3 — ласкательное значение — hypocoristic meaning

Papildomoji švelnumo, kalbamo dalyko malonumo reikšmė, kuri žodžiui ar pasakymui gali būti būdinga nuolat ar tik tam tikrame kontekste: *mamytė, švelnutis, -ė, tėviškėlė*.

marizmas 2 — марризм — marrism

Tarybinėje kalbotyroje maždaug nuo 1925 m. iki 1950 m. dominavusi kryptis, kurios atstovai rėmėsi N. Maro (iš čia ir krypties pavadinimas) sukurta pasaulio kalbų stadijinio vystymosi teorija, visiškai atmetusia lyginamąją istorinę kalbotyrą.

matematinė kalbotyra 1, 1 — математическая лингвистика — mathematical linguistics

Kalbotyros sritis, turinti nustatyti ir ištirti matematikos metodų taikymo kalbų aprašymui ir tyrinėjimui galimybes ir būdus.

mažybinė reikšmė 1, 3 – уменьшительное значение – diminutive meaning

Tos pat rūšies mažesnio ar jaunesnio dalyko žymėjimo papildomoji reikšmė, kurią žodis ar pasakymas gali turėti nuolat ar tik tam tikrame kontekste: *dėžutė, kalnelis, mažytis*.

mažoji raidė 4, 2 žr. raidė

mažuminis žodynas 2, 1 žr. minimumo žodynas

melioratīvas 2 – мелиоративное слóво, возвеличительное слóво – meliorative word

Žodis, turintis aukštinamąjį emocinį ekspresinį reikšmės atspalvį: *kilniadvasis, milžinas, taurus, triūsas*. Melioratyvai neretai atsiranda iš žodžių vartojimo perkeltinėmis reikšmėmis, teigiamai ką nors apibūdinant: *lietuvų literatūros ažuolas, lakštingala*. Plg. pejoratyvas.

melòdika 1 – мелòдика – melodic

Balso aukštumo kaitaliojimas tariant sakinį, pavyzdžiui, tiesioginio, klausiamojo, šaukiamojo sakinio melodika. Plg. intonacija.

meñkinamoji reikšmė 1, 3 – пейоративное значение, унизи́тельное значение – pejorative meaning

Neigiamoji vertinamoji konotacija, būdinga žodžiui ar pasakymui nuolat ar tik tam tikrame kontekste: *ilgšis, mergšė, valkata*.

metabāzė 2 – метабазис – metabasis

Bet kurios kalbos dalies žodžio vartojimas nebūdinga tai kalbos daliai sintaksine funkcija: *Senas braška, o jaunas lūžta* (tautosaka). Plg. hipostazė, transpozicija.

metāfora 1 – метáфора – metaphor

Tropas, pagrįstas žodžio ar posakio reikšmės perkėlimu pagal panašumą (išorinį, paskirties ar pan). Metafora remiasi daugelis perkeltinių žodžių reikšmių: *akis* „nertinė tinklo, mežginio skylutė; akivaras; korio ar kito kurio akyto daikto skylutė, duobutė“, *alkūnė* „miško, lauko, pievos išsikišimas; kelio, upės ir pan. vingis; laido, vamzdžio išlenkimas, siekiant apeiti kokią nors kliūtį“, *dantis* „išsikišusi smaili dalis (grėblio, pjūklo, rato, šukų ir kt.)“, *plunksna* „rašiklio dalis, kuria liečiamas rašant popierius“, *sparnas* „atsikišusi į šoną skraidomojo aparato dalis“ ir kt. Metafora yra vienas iš perkeltinės reikšmės darinių susidarymo būdų: *katpėdė* „graižaziedžių šeimos augalas (Antennaria)“, *šunryklis* „jūrų kačių šeimos žuvų rūšis (Scyliorhinus canicula L.)“.

Metafora, būdama tarsi sutrauktas, labai kompaktiškas palyginimas, teikia kalbai daug vaizdingumo, labai didina jos išraiškumą, nes pavadinamojo ir įvardijimo pamatu imamo dalyko panašumas gali remtis įvairiausiais, kartais visai netikėtais bruožais. Dėl to metafora yra vienas iš populiariausių meninės kalbos tropų, padedančių sukurti labai įtaigius vaizdus: *Užmigo žemė, tik dangaus / Negęsta akys sidabrinės* (Maironis).

Dalies žodžių reikšmės metaforiškumas yra išblukęs. Tokie žodžiai yra tapę kasdieninės vartosenos faktais (*rašomoji plunksna, lėktuvo sparnas*). Tai vadinamosios leksinės (leksikaliizuotos, negyvos) metaforos. Priešingai, aiškiai suvokiamos, vaizdingos, neretai įspūdingos, netikėtos, keliančios estetinį pasitenkinimą yra poetinės metaforos.

metaforinis epitetas 2, 1 žr. epitetas

metakalba 4 – метаязык – metalanguage

Metakalba yra antrinė kalba, vartojama aprašyti kitai (paprastai natūraliajai) kalbai, pavyzdžiui, leksikografijos kalba, kuria žodyno autorius (-iai) apibrėžia žodžių reikšmes ir pan.

metalingvistika 1 – металингвистика – metalinguistics

1. Kalbotyros šaka, kurios objektą sudaro kalbos turinio plano tyrinėjimas jo ryšių su mąstymu ir visuomenės gyvenimu atžvilgiu, siekiant geriau nustatyti kalbos vienetų prigimtį ir jų funkcionavimo dėsninumus. Nagrinėjami tokie klausimai, kaip kalbos suvokiamumas, įvairių kalbos kontekstų asociacijų tikimybė, reikšmės skyrimo bendroji logika, kalbos išmokimo dėsninumas (vaikų kalbos plėtojimas, dvikalbystė ir kt.), kalbos ryšiai su pažinimu, suvokimu ir kt. Plg. makro-lingvistika.

2. Mokslas apie antrines kalbas (metakalbas). Žr. metakalba.

metatėzė 2, sankaita, perstatymas – метатеза, перестановка – metathesis

Garsų arba skiemenų susikeitimas vietomis žodyje ar rečiau gretimuose žodžiuose. Dažniausiai metatezė įvyksta dėl asimiliacijos arba disimiliacijos. Sukeičiami ir greta esantys garsai (*drėksti : dreskia, drėskė; reikšti : reiškia, reiškė; regzti : rezga, rezgė; tarm. Maksva : Maskva*), ir toliau esantys (tarm. *dorelis : doleris*, vaikų kalboje *vištvanagis : vištvanagis, čia yra [teptukas] dažyti maišams : maišyti dažams*). Pagal tai skiriama artimoji ir tolimoji metatezė.

metatònija 1, priegaidžių kaita – метатòния – metatony

Priegaidės pasikeitimas tai pačiai žodžio daliai priklausančiame skiemenyje žodžių darybos metu ar skirtingose to paties žodžio formose: *bežiėdis* : *žiedas*, *núokalnė* – *nuõ* (*kalno*), *šaukščius* : *šaukštas*, *varginti* : *vargti*; *bėgs* – *bėgti*, tarm. *dirbtų* – *dirbti*.

Kartais metatonija vadinamas ir kirčiuoto skiemens vietos pasikeitimas: *bepinìgis* : *pinìgas* (*pinigai*), *katilius* : *kātilas* (*katilai*).

metonimija 1 – метонímия – metonymy

Tropas, pagrįstas reikšmės perkėlimu pagal išorinį arba vidinį žymimųjų sąvokų artimumą, jų tarpusavio ryšius, sąsajas. Dėl metonimijos yra atsiradusios kai kurios perkeltinės žodžių reikšmės: *galva* „protas, išmanymas“, *kišenė* „išteklius“, *kryžius* „vargas, rūpestis“, *lizdas* „vieno perėjimo paukščiai; namai; kieno nors susitelkimo vieta : *vagių lizdas*“. Žodžių nuolatinių reikšmių susidarymas šiuo būdu vadinamas leksine metonimija. Individualus, dažniausiai grožinės literatūros kūriniams būdingas toks reikšmės perkėlimas sudaro poetinę metonimiją: *O gegužis, o birželis* | *Kaip pirma žaliuos* (S. Nėris).

metoniminis sudurtinis daiktavardis 1, 2, 1 žr. *bahuvrīhi*

mikrolingvístika 1 – микролингвístика – microlinguistics

Kalbotyros šaka, kurios objektą sudaro vidinių kalbos sistemos ryšių, santykių ir priešpriešų tyrinėjimas. Plg. makrolingvistika.

mikrotoponimas 2 – микротопóним – name of a small place

Smulkaus geografinio objekto tikrinis vardas, paprastai žinomas ir vartojamas palyginti nedideliame plote, pavyzdžiui, nedidelių miškų, upelių, šaltinių, griovų, tvenkinių, pievų, dirvų, daubų ir pan. objektų vardai. Mikrotoponimais neretai laikomi ir gatvėvardžiai, tiltų ir kt. vardai.

minimumo žodynás 1, 1, mažuminis žodynas – словáрь-мíнимум

Žodynas, į kurį sudėti būtiniausi tam tikriems tikslams atrinkti kurios nors kalbos ar atskiros jos vartojimo srities žodžiai. Minimumo žodynai yra mokomųjų žodynų rūšis. Jie paprastai esti nedidelės apimties, gali būti vienkaliai arba verčiamieji.

minkštásis gomurýs 4, 3^a žr. kalbos padargas

minkštásis priebalsis 4, 1 – мýгкий соглáсный, палатализóванный соглáсный – lax consonant, smooth consonant, palatalized consonant
Priebalsis, kurį tariant papildomai prisideda palatalizacija, priešingai veliarizuotam atitinkamam kietajam priebalsiui: *j*, *b'*, *d'*, *g'*, *p'*, *t'*,

k', m', n' ir kt. Tariant šiuos priebalsius vidurinė liežuvio dalis pake-
liama link kietojo gomurio. Plg. kietasis priebalsis.

minkštinamasis ženklas 1, 3 žr. minkštumo ženklas

minkštinimas 1 žr. palatalizacija

minkštino ženklas 1, 3 žr. minkštumo ženklas

minkštumas 2 – мягкость – softness

Dėl palatalizacijos (žr.) atsiradęs garsų diferencinis požymis. Skiriamos minkštųjų ir kietųjų atitinkamų priebalsių poros: *glaudūs*,
-i / *gliaudūs*, *-i*, *kūrti* / *kiūrti*, *laūkq* / *liaūkq*, *lāpū* / *lāpiū*, *rašāū* / *ra-
šiaū*.

minkštumo ženklas 2, 3, minkštinamasis ženklas, minkštino ženklas –
знак смягчения – sign of palatalization

Rašto ženklas, kuriuo žymimas priebalsio minkštumas, pavyzdžiui,
raidė (lietuvių *i*, rusų *ь* – мягкий знак), diakritinis ženklas (latvių
kablelis po raide ar virš jos – Ģ ģ, Ķ ķ, Ļ ļ, Ņ ņ).

mirusi(oji) kalbà 1, 4 – мёртвый язык – dead language

Kalba, kuri kaip gimtoji niekieno nebevartojama ir gali būti išlikusi
tik raštijos paminkluose arba kaip išmoktinė kalba vartojama tam tik-
rais bendravimo atvejais. Kalbos miršta, kai jų vartotojai išnaikinami
ar nutausta, priimdami kitą kalbą (toks likimas, pavyzdžiui, ištiko prū-
sų kalbą) arba kai raidos būdu iš vienos kalbos atsiranda kita ar kitos
kalbos (pavyzdžiui, lotynų kalba yra dabartinių romanų kalbų motina).
Tačiau, ir būdama mirusi, lotynų kalba tam tikrose žmonių gyvenimi-
mo srityse įvairiose šalyse yra vartojama iki šiol, nors daug šimtmečių
niekam nėra gimtoji kalba.

mišriōsios eilės balsis 4, 4, 2 žr. vidurinės eilės balsis

mišrusis dvigarsis 4, 1 žr. dvigarsis

modālinis žōdis 1, 2 – модальное слово – modal word

Žodis, kuriuo reiškiamas kalbėtojo požiūris į kalbamo dalyko tikrumą,
jo santykį su tikrove. Dažnai tokie žodžiai yra netekę savo pirminės
leksinės reikšmės ir nutraukę formaliuosius ryšius (pavyzdžiui, kaity-
bos) su savo šaltiniu: *aišku*, *matyt*, *rodos*, *tiesa*, *tikriausiai*. Sintaksėje
dauguma modalinių žodžių laikoma įterptiniais žodžiais (žr.).

modalūmas 2 – модальность – modality

Gramatinė ir semantinė kategorija, reiškianti kalbėtojo santykį su
kalbamuoju dalyku ir kalbos turinio santykį su tikrove. Kalbamasis
dalykas gali būti pateikiamas ir atitinkamai suvokiamas kaip tikroviš-
kas ir netikroviškas, kaip galimas, tikimas, pageidaujamas ir pan.

Apie kalbamąjį dalyką gali būti sakoma džiaugsmingai, apgailestaujant, abejojant, pašepiamai ir kt. Modalumas reiškiamas leksikos ir gramatikos priemonėmis – skiriami modaliniai žodžiai, dalelytės: *aišku, galbūt, rodos, žinoma; argi, bene, kaž(n), taip*. Iš gramatinių kategorijų tiesiogiai su modalumo reiškimu yra susijusi nuosakos kategorija (reiškiamas veiksmo santykis su tikrove). Modalumas taip pat reiškiamas intonacija.

mòdelis 1 – модель – pattern, model

Kalbos vieneto (žodžio, sakinio ir kt.) sudaromųjų dalių sekos schema ar jo sandaros pavyzdys.

momeñtinis veiksmažodis 1, 1 – моментальный глагол – semelfactive verb, momentary verb

Veiksmažodis, kurio reiškiamas veiksmas yra labai trumpas, staigus: *dribti, spirti; mirktelėti,¹ šūktelti*. Momentiniai veiksmažodžiai, padaryti su priesagomis *-(t)elėti, -(t)elti, -(t)erėti, -(t)erti*, paprastai vadinami akimirkos veiksmažodžiais (žr.).

monoftòngas 1 žr. vienbalsis

monoftongizàcija 1 žr. vienbalsėjimas

monolingvizmas 2 žr. vienkalbystė

monològas 2 – монолог – monologue, soliloquy

Kalbėjimo forma, kai kalbama tarsi su pačiu savimi ir nelaukiama kalbos adresato atsakymo. Monologui būdinga sudėtingesnė sintaksinė kalbos struktūra, platesnis, išplėtotesnis kalbos turinys. Plg. dialogas.

monosèmija 1 žr. vienareikšmiškumas

monotoniškùmas 2 – монотоничность, монотонизм, монотония – monotonism

Melodikos koreliacijos nebuvimas fonologinėje kalbos sistemoje, kitaip sakant, priegaidžių neturėjimas kirčiavimo sistemoje. Monotoniškumas būdingas, pavyzdžiui, anglų, lenkų, prancūzų, rusų kalboms. Lietuvių kalba šiuo atžvilgiu yra politoninė. Plg. politoniškumas.

mòrfa(s) 1 – морфа (морф) – morph

Mažiausia turinti reikšmę žodžio dalis, išskiriama morfemiškai skaidant atskirą žodį (jo formą): *lįs-ti, lend-a, lind-o* išskiriami morfai *lįs-, lend-, lind-*, sudarantys šių formų šaknį. Morfai yra morfemos pavidalai, jos realizacijos. Skirtingi tos pačios morfemos pavidalai (morfai) atsiranda dėl įvairių fonetinių reiškinių, vykstančių morfemų viduje ir jų sandūroje (dėl įvairių balsių, priebalsių pakitimų, pa-

vyzdžiui, šaknies balsių kaitos, priebalsių asimiliacijos, disimiliacijos, garsų pridėjimo, nukritimo, susiliejimo ir t. t.).

morfemà 2 – морфéма – morpheme

Mažiausia apibendrinta žodžio dalis, turinti reikšmę. Morfemos kalboje gali egzistuoti skirtingais pavidalais: formose *ei-ti, ein-a, èj-o; sam-t-is, sam-č-io* dalys *ei-, ein-, èj-* ir *-t-, -č-* yra atitinkamai vienos morfemos apraiškos, vadinamieji morfai (žr.). Lietuvių kalbos žodžių morfemos yra šaknis, priešdėlis, priesaga, galūnė, sangražos dalelytė. Intarpas ir sudurtinių žodžių jungiamasis balsis ne visų laikomi morfemomis.

morfèmika 1 – морфéмика – morphemics

Morfologijos dalis, kurios objektą sudaro morfemos ir morfai. Tyrinėjama morfemų ir morfų sandara ir jų išsidėstymo žodyje dėsningumai.

morfèminė anàlizė 1, 1 žr. morfeminis skaidymas

morfèminis skáidymas 1, 1, morfeminė analizė – морфéмный анализ – morphemic analysis

Lingvistinio žodžių nagrinėjimo būdas, kurio tikslas yra išskirti mažiausias turinčias reikšmę žodžio dalis (morfus) ir priskirti jas prie tam tikrų morfemų (šaknis, priešdėlis, priesaga, galūnė ir kt.).

morfèmos alternántas 2, 1 žr. alomorfai

morfèmos variántas 2, 1 žr. alomorfai

morfològija 1 – морфолòгия – morphology

Gramatikos šaka, kurios objektą sudaro žodžio sudėtis ir formos. Tyrinėjama žodžių sandara, kaityba, gramatinės reikšmės ir jų reiškimo būdai, skiriamos kalbos dalys, gramatinės kategorijos (giminės, linksnio, asmens, laiko, nuosakos, skaičiaus ir kt.). Morfologija turi savo teoriją ir didelę praktinę reikšmę, dėl to jai skiriama daug dėmesio, mokant ir mokantis kalbų. Gali būti skiriama atskirės kalbės (taip pat literatūrinės kalbos, tarmės ar tarmių, sinchroninė, istorinė ir kt.), gretinamoji (dviejų ar daugiau kalbų, paprastai sinchroninė), lyginamoji (istorinė lyginamoji) morfologija.

morfològiniai sinonimai 1, 2 žr. sinonimas

morfològinis kamienas 1, 1 žr. kamienas

morfològinis nagrinėjimas 1, 1 žr. nagrinėjimas

morfològinis rašýbos pàgrindas 1, 1, 3^b žr. rašyba

morfològinis rašýbos princípai 1, 1, 1 žr. rašyba (morfologinis rašybos pagrindas)

morfologija 1, fonomorfologija – морфология, фономорфология, морфофонемика – morphonology, phonomorphology
Kalbotyros šaka, kurios objektą sudaro žodžių ir morfemų foneminės sudėties ir fonologinių reiškinių įtakos jiems tyrinėjimas, morfologinių skirtubių reiškimo fonologinėmis priemonėmis ypatumai. Tai morfologijos ir fonologijos ryšių mokslas.

moteriškoji giminė 1, 3^b – женский род – feminine, feminine gender
Linksniuojamųjų žodžių gramatinės giminės skirtybė, lietuvių kalboje vyriškosios giminės (žr.) priešprieša. Daiktavardžių moteriškoji, taip pat, kaip ir vyriškoji, giminė yra sintaksiškai savarankiška. Ji būna semantiškai pagrįsta (kai daiktavardis pavadina lyties atžvilgiu skiriamas gyvas būtybes) arba grynai morfologinio pobūdžio (tuos dalykus žyminčių daiktavardžių, kurie lyties atžvilgiu nediferencijuojami; tokiu atveju skiriama pagal galūnę).

motėrinė afėzija 1, 1 žr. afemija

muzikinis kirtis 2, 2 žr. toninis kirtis

N

---

nacionālinė kalbā 1, 4 – национальный язык – national language

Bendroji nacijos kalba, kaip vienas skiriamųjų tos nacijos bruožų.

nagrinėjimas 1 – разбор, анализ – analysis

Kalbos vieneto (sakinio, žodžio, garso) apibūdinimas formos, reikšmės ar kitu kuriuo atžvilgiu bei sudėtinių vienetų skaidymas į sudedamąsias dalis. Mokyklos reikalams skiriama:

Fonėtinis nagrinėjimas 1, 1 – фонетический разбор – phonetic analysis

Fonetiškai nagrinėjami žodžiai, išskiriant ir apibūdinant skiemenis bei garsus, taip pat garsų santykį su raidėmis, paaiškinant vykstančius fonetinius reiškinius (asimiliaciją, eliziją ir kt.), nustatant kirčiuotąjį skiemenį. Mokyklos praktikoje kartu reikalaujama paaiškinti tarimą ir rašybą.

Morfologinis nagrinėjimas 1, 1 – морфологический разбор – morphological analysis

Morfologiškai paprastai nagrinėjami sakiniai ir apibūdinamas kiekvienas sakinio žodis. Morfologinį nagrinėjimą sudaro žodžių nagrinėjimas kalbos dalimis ir morfeminis skaidymas (žr.). Nagrinėjant

kalbos dalimis, pirmiausia pasakomi pastovieji morfologiniai žodžio požymiai, kurie nepriklauso nuo jo funkcijų sakinyje (kalbos dalis, rūšis, linksniuotė, daiktavardžių giminė, veiksmažodžių asmenuotė ir kt.), paskui apibūdinama gramatinė žodžio forma (ne daiktavardžių giminė, visų linksniuojamųjų žodžių skaičius, linksnis, asmenuojamųjų – nuosaka, laikas, asmuo ir kt.). Mokyklos praktikoje pirmiausia reikalaujama nustatyti pradines žodžio formas (daiktavardžių – vienskaitos vardininkas ir kilmininkas, būdvardžių – vyriškosios ir moteriškosios giminės vardininkas, veiksmažodžių – trys pagrindinės formos). Be to, morfologinis nagrinėjimas neretai siejamas su rašybos aiškinimu.

Rašybos nagrinėjimas 1, 1, ortografinis nagrinėjimas – орфографический разбор – orthographic analysis

Žodyje esančių raidžių aiškinimas rašybos taisyklėmis.

Sintaksinis nagrinėjimas 2, 1 – синтаксический разбор, синтаксический анализ – syntactic analysis

Sintaksiškai nagrinėjant, pirmiausia apibūdinamas sakinyje (vientisinis, sudėtinis sujungiamasis, sudėtinis prijungiamasis, rūšis ir kt.), o paskui išskiriamos ir apibūdinamos sakinio dalys (pagrindinės, antrininkės, rūšis). Mokyklos praktikoje sintaksinis nagrinėjimas, ypač kartojimo tikslais, papildomas ir morfologiniu nagrinėjimu (reikalaujama apibūdinti, kuo sakinio dalys išreikštos). Be to, su sintaksiniu nagrinėjimu dažniausiai siejamas skyrybos aiškinimas.

Skyrybos nagrinėjimas 1, 1, punktuacinis nagrinėjimas – пунктуационный разбор – punctuation analysis

Sakinyje pavartotų skyrybos ženklų aiškinimas, remiantis skyrybos taisyklėmis. Aiškinamas ir skyrybos ženklų nebuvimas tam tikrais atvejais.

naudiniūkas 2 – дательный падеж – dative

Netiesioginis daiktavardžių, būdvardžių, skaitvardžių, įvardžių ir dalyvių linksnis, būdamas savarankiškas vartojamas veiksmažodiniuose ir daiktavardiniuose žodžių junginiuose objekto, tikslo, laiko, loginio subjekto ir kt. reikšmėmis, o eidamas priklausomuoju dėmeniu, priderintas prie pagrindinio dėmens. Veiksmažodžių valdomo naudiniūko rūšys: 1) objekto naudiniūkas, rodantis objektą, į kurią nukreiptas, kuriam skiriamas veiksmas: *Viską papasakojau tėvui*; 2) loginio subjekto naudiniūkas, vartojamas beasmeniuose sakiniuose ir reiškia, kam kas atsitinka: *Petrui pasidarė kažį kas nemalonu* (Žemaitė). Beasmenio sakinio papildiniu einantis subjekto naudiniūkas su

būdvardžiu ar dalyviu išreikšta vardine tarinio dalimi sudaro vadina-
majį dvejetainį naudininką: *Jiems teks pėstiems eiti* (J. Jablonskis);
Vaikui reikėtų jau pavalgiusiam būti (J. Jablonskis); 3) tikslu naudininkas, rodantis, kam veiksmas skiriamas, kuriam
tikslui atliekamas: *Pietums nupėšė gaidį*; 4) laiko⁷ naudininkas,
vartojamas su laiko reikšmės žodžiais: *Ar jau užrakinai tvartą nak-
čiai?* Dar žr. datyvas.

naujadaras 1 — неологізм, новое слово — neologism

Savo kalbos priemonėmis naujai padarytas žodis. Plg. neologizmas.
Naujadarai paprastai daromi su priesagomis (*skait-alas, šien-ainis*),
priešdėliais (*ant-būris, po-šeimis*), galūnėmis (*paiešk-a, samprat-a*)
arba žodžių sudūrimo būdu (*erdvėlaivis, klubotyra*). Ne visi naujadarai
patenka į bendrąjį kalbos žodyną. Paprastai kalbama apie tam tikro
laikotarpio ar net atskiro autoriaus naujadarus. Neretai šis terminas
vartojamas ir platesne reikšme — juo žymimas bet kurio kalbos lyg-
mens naujas reiškiny ar faktas.

Stillstinis naujadaras 1, 1, individualusis naujadaras, autorinis
naujadaras — стилистический неологізм — stylistic neologism

Atskiro autoriaus tam tikrame kūrinyje sudarytas naujas žodis, kitur
paprastai nevartojamas: *pavykėlis* (J. Grušas), *žiovulingas* (K. Binkis).

naujžodis 1 žr. neologizmas

naujūbinis prielinksnis 1, 1 — вторичный предлог — new adverb, second-
ary adverb, derived adverb

Prielinksnis, kurio kilmė sinchroniškai yra aiški, t. y. tebevartojami
atitinkami kitų (paprastai savarankiškujų) kalbos dalių žodžiai, iš
kurių jis yra kilęs: *abipus, aplink, greta, pirma, šalia* (plg. atitinkamus
prieveiksmius).

nazalizacija 1, nosinimas — назализация — nasalization

Nosinio skambesio įgijimas, būdingas visų pirma⁷ balsiams, esantiems
greta nosinių priebalsių (*m, n*), pavyzdžiui, balsis *a* žodyje *namas* yra
nazalizuotas.

neapibrėžiamasis įvardis 4, 1 — неопределённое местоимение — inde-
finite pronoun

Kai kuriuose lietuvių kalbos gramatikos darbuose (pavyzdžiui, aka-
deminėje „Lietuvių kalbos gramatikoje“. — V., 1965, t. 1) neapibrė-
žiamųjų įvardžių reikšminis skyrius išskirtas vietoje nežymimųjų
įvardžių (žr.) skyriaus, naujai peržiūrėjus ir perskirsčius šiam ir kai
kuriems kitiems skyriams iš tradicijos skiriamus įvardžius.

neapibrēžtās trukmēs veiksmažodis 3, 4, 1, duratīvīvais veiksmažodis — дуративный глагол — durative, durative verb

Veiksmažodis, kurio reiškiamas neribotos trukmės veiksmas, t. y. tik pats veiksmo tęsimasis: *dainuoti, glūdėti, gulėti, juoktis, lyti, pajęgti, skaudėti*. Neapibrėžtos trukmės veiksmažodžiai skiriami kaip priešprieša apibrėžtos trukmės veiksmažodžiams (žr.), momentiniams veiksmažodžiams (žr.).

neasmenuojamoji veiksmažodžio forma 1, 1, 1 — неспрягаемая форма глагола — non-conjugated

Veiksmažodžio forma, nekaitoma asmenimis. Lietuvių kalboje tokios formos yra bendratis, dalyvis, pusdalyvis, padalyvis, būdinyš ir siekinys. Gramatikos darbuose kartais vadinama lotynišku terminu *verbum infinitum*.

nedėrinamasis pažyminys 1, 3^b žr. pažyminys

negacija 1 žr. neigimas, neiginys

negaliniūkinis veiksmažodis 1, 1 žr. intranzityvinis veiksmažodis

negaliniūtinis veiksmažodis 1, 1 žr. intranzityvinis veiksmažodis

neigiamasis sakinyš 4, 3^b — отрицательное предложение — negative sentence

Sakinyš, kurio tariniu yra neigiamas veiksmas arba būseną: *Neperšokęs per griovį, nesakyk „op“*. Neigiamojo sakinio tarinys paprastai turi priešdėlį *ne-* arba kurią neigiamąją dalelytę. Plg. teigiamasis sakinyš.

neigimas 2, negacija — отрицание — negation

Kalbos priemonėmis (leksinėmis, sintaksinėmis ir kt.) reiškiamas kalbamo dalyko visišką ar dalinį nebuvimą arba jo priešybę. Būdingiausias neigimo raiškios priemonės yra dalelytės *ne, nei, né*, priešdėlis *ne-*. Neigimas taip pat reiškiamas ekspresyviai tiesioginiais, šaukiamaisiais, klausiamaisiais sakiniais: *Lauk, duos jis tau! Gausi tu iš jo. Ar aš kvailas, kad jos klausyčiau?* Tokiais atvejais svarbi neigimo raiškios priemonė yra ir intonacija.

neiginys 3^b, neigtukas, negacija — 1. отрицательное слово; 2. отрицательный префикс, негативный префикс — 1. negative word; 2. negative prefix

1. Neigiamasis žodis, pavyzdžiui, neigiamosios dalelytės *ne, nebe, nei, né*.

2. Neigiamasis priešdėlis: *ne-, nebe-*.

neigtukas 2 žr. neiginys

neišplėstinis sakinyš 2, 3^b – нераспространённое предложение – non-expanded sentence, unexpanded sentence

Antrininkų sakinio dalių neturintis sakinyš: *Sninga. Vaikai slidinėja.* Plg. išplėstinis sakinyš.

neišvestinis kamienas 2, 1 žr. kamienas (paprastasis kamienas)

nelýginamasis láipsnis 1, 1 žr. laipsnis

neliteratūrinė šnekà 1, 4 – просторечие – non-standard speech, popular language

Didžiųjų miestų gyventojų būdinga kalba, turinti didesnių ar mažesnių skirtumų nuo literatūrinės kalbos normų. Leksinės, gramatinės ir fonetinės šios šnekos skirtybės atsiranda dėl tarminių ir literatūrinės kalbos elementų mišinio, taip pat dažnai dėl pastebimai didesnės kitų kalbų įtakos. Plg. žargoniška kalba.

neologizmas 2, naujažodis – неологизм – neologism

Naujas kalbos žodis, atsiradęs morfologinės žodžių darybos būdu (*ansamblietis, mėnuleigis, priešoperacinis, -ė, puolùs, -i*), darant santrumpas (*autokelias, pramprekyba, telelaida*), skolinantis leksemas iš kitų kalbų (*kosmonautas, lavsanas, mazeris, telereportažas*) ir pan. Neologizmo sąvoka yra ribota laiko ir vartojimo atžvilgiu. Kalboje nėra neologizmų apskritai, kalbama apie tam tikros epochos, šimtmečio, dešimtmečio, literatūrinės kalbos, tam tikros funkcinės kalbos atmainos ar atskiro kalbos vartotojo neologizmus, pavyzdžiui, XVI šimtmečio lietuvių raštijos neologizmai, „Aušros“ laikotarpio lietuvių kalbos neologizmai, J. Jablonskio neologizmai ir t. t. Neologizmų, kaip ir kitų kalbos žodžių, likimas būna nevienodas – vieni sparčiai išplinta kalboje ir vartotojų sąmonėje greitai praranda naujumo įspūdį, kiti ilgą laiką tenkinasi leksikos variantų padėtimi, pagaliau treti neįauga į kalbą, visam laikui lieka tik tam tikro teksto ar autoriaus žodžiais.

Neologizmai nėra būtinai tik naujų daiktų ar naujų sąvokų kalbiniai ženklai, nors tai laikoma svarbiausia jų atsiradimo priežastimi. Kalbos valymo laikotarpiais neologizmais keičiami ir nepriimtini literatūrinės kalbos skoliniai, kai nėra gyvų gatavų žodžių. Taip, pavyzdžiui, buvo daroma ir XIX a. gale bei XX a. pradžioje, kai intensyviai formavosi dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos leksika.

nepilnasis sakinyš 4, 3^b – неполное предложение – incomplete sentence

Sakinyš, kuriame trūksta bent vienos sakinio dalies, būtinos reiškiamai minčiai suprasti. Nepilnieji sakiniai aiškūs yra tik kontekste: *O gal kaip tik mamytė ims ir ateis. Tik vienai, vienai minutėlei* (Šatrijos Ragana). Plg. pilnasis sakinyš.

netiesioginė kalbà 1, 4 – косвенная речь – oblique oration, oblique speech, indirect oration, indirect speech, indirect narration, represented discourse, represented speech, reported discourse, reported speech
Tiksliai atpasakota kita (kito asmens ar savo) kalba. Paprastai kartu iškyla ir atpasakotojo santykis su kalbamais dalykais: *Petras sakosi nieko nežinąs* (plg. *Petras sako*: „*Aš nieko nežinau*“). Plg. tiesioginė kalba.

netiesioginė nuosaka 1, 1 – косвенное наклонение – oblique mood
Lietuvių kalbos gramatikos darbuose kartais skiriama nuosaka, kuria reiškiamas netiesiogiai patirtas, nugirstas, abejojamas ar nepakankamai žinomas veiksmas. Savo specialių formų ši nuosaka neturi – ją sudaro veiksmą reiškiančių dalyvių vardininkai, įeinantys į vadinamąją netiesioginę kalbą (žr.): *Švesti Lietuvos medžiai nejautę nuogalio*; / *Rausvasai žiemos lapas sulaukdavęs žalio* (A. Baranauskas).

netiesioginis papildinys 1, 3^{4b} žr. papildinys

neutralizacija 1 – нейтрализация – neutralization

Kalbos vienetų reikšminės priešpriešos išnykimas išraiškoje: *lūputės* ir *luputės* dėl pasitaikančio nekirčiuotų ilgųjų balsių sutrumpinimo dažnai tariama vienodai; kai kuriose tarmėse, taip pat pasitaiko grožinėje literatūroje veikiančios rūšies būtojo kartinio laiko vyriškosios ir moteriškosios giminės daugiskaitos vardininko formos sutapimas (*pageltę linai*, *pageltę varpos*).

neveikiamoji rūšis 4, 1 – страдательный залог, пассив – passive voice
Veiksmažodžių rūšies (žr.) skirtybė, jungianti formas, kuriomis reiškiamas, kad veiksnys (gramatinis subjektas) ne pats atlieka tarinio rodomą veiksmą, bet jį gauna iš šono (yra loginis objektas, gramatinis ir loginis subjektas čia nesutampa): *Vietoje patalų buvo paklotos minkštos sausos samanų* (V. Pietaris). Lietuvių kalboje tokios formos yra neveikiamosios rūšies (esamojo, būtojo ir būsimojo laiko) bei reikiamybės dalyviai ir su esamojo bei būtojo laiko dalyviais sudarytos sudurtinės asmenuojamosios formos. Dar žr. pasyvas.

nežymimasis artikkelis 4, 1 žr. artikkelis

nežymimasis įvardis 4, 1 – неопределённое местоимение – indefinite pronoun

Įvardis, nurodantis apytikriai, netiksliai žinomą arba nebūtiną tiksliau apibūdinti daiktą, dalyką ar ypatybę: *bet kas*, *bet koks*, *kas ne kas*, *kas nors*, *kažin kas*, *kažkoks*, *kažkuris*, *keliolika*. Dar plg. neapibrėžiamasis įvardis.

niekatrōji giminē 4, 3^b žr. bevardē giminē

nomenklatūrā 2 – номенклатура – nomenclature

Tam tikros mokslo, technikos ar kitos srities realių pavadinimų visuma, pavyzdžiui, zoologijos nomenklatūra (gyvūnų pavadinimai), darbininkų profesijų pavadinimai, maisto prekių pavadinimai. Plg. terminologija.

nominācija 1 – номинация – nomination

1. Pavadinamoji žodžio funkcija, t. y. gebėjimas įvardyti sąvokas. Dažnai ji ir vadinama nominatyvine žodžių funkcija.

2. Įvardijimas.

nominatīvas 2 – именительный падеж, номинатив – nominative (case)

Kai kuriuose kalbotyros darbuose, ypač istoriniuose, taip vadinamas vardininkas (žr.).

nominatīvinė funkcija 1, 1 žr. funkcija

nominatīvinis sakinys 1, 3^b – номинативное предложение – nominal sentence, nominative sentence

Vienanaris sakinys, kurio pagrindinė sakinio dalis yra išreikšta daiktavardžio ar jį atstojančio žodžio vardininku: *Juoda naktis. Dangus stora migla apsiniaukęs* (Žemaitė).

norma 1 – норма – norm

Įprasti, nusistovėję, o literatūrinės kalbos praktikoje ir įtvirtinti, reikalaujami kalbos priemonių (žodžių, formų, sakinių ir kt.) vartojamieji variantai. Paprastai kalbai (tarmei, šnektai) yra būdingos savaime susidariusios ar kodifikuotos (literatūrinės kalbos) tarties, kirčiavimo, gramatikos (morfologijos, sintaksės), žodžių darybos, žodyno ir kt. normos. Literatūrinės kalbos norminimas (žr. normalizacija) yra mokslinis vartotinių kalbos sistemos faktų nustatymas; tarmėse, šnekoje norma susidaro savaime. Tad kalbos norma suprantama dvejopai – 1) kaip kalbos pavyzdys, kuriuo jos vartotojai turi sekti (literatūrinė kalba) ir 2) kaip kalbos tikrovė, kalbančiųjų laikoma tapačia (šnektos, profesinės kalbos, žargonai). Tai rodo, kad kiekvienoje kalboje yra nemažai skirtingų normų. Norminė kalba (taip pat ir literatūrinė) neretai leidžia tam tikrus variantus (sinonimus), ne visais atvejais yra griežta.

Literatūrinės kalbos normos pateikiamos tarties, kirčiavimo vadovėliuose, norminamosiose gramatikose, žodynuose ir kt., jų mokoma mokyklose.

normalizācija 1 – нормализация – normalization

Kalbos norminimas, jos normų nustatymas, tvarkymas.

norminamasis žodynas 1, 1 – нормативный словарь – normative dictionary

Literatūrinės kalbos ar jos atskiros vartojimo srities (dažniausiai tam tikros srities terminų) žodynas, kuriame visų pirma sudėti teikiami vartoti žodžiai ir jų variantai, o neteikiamieji (visai ar iš dalies) turi tam tikras pažymas (*ntk.* = neteikiamas ir kt.) ir greta nurodytus norminius žodžius.

nosies ertmė 1, 4 žr. kalbos padargas

nosinė 1 – знак назальности, седиль – sign of nasality, mark of nasality

Neretai nosine vadinamas lietuvių rašto ženklelis, rašomas po tam tikrus ilguosius balsius žyminčiomis raidėmis (*a, e, i, u*).

nosinimas 1 žr. nazalizacija

nosinis balsis 1, 2 – носовой гласный, назальный гласный – nasal vowel

Balsis, tariamas pro nosį. Tokių balsių turi prancūzų kalba. Dabartinėje lietuvių kalboje tam tikrą nosinio garso atspalvį gali turėti balsiai, einantys po nosinių priebalsių: *namas, noriu*.

nosinis priebalsis 1, 1 – носовой согласный, назальный согласный – nasal consonant

Priebalsis, tariamas pro nosį, pavyzdžiui, lietuvių kalbos kietasis ir minkštasis *m* ir *n*.

numeralizācija 1 žr. skaitvardėjimas

nuolaidos aplinkybė 1, 1 žr. aplinkybė

nuolatinis epitetas 2, 1 žr. epitetas

nuoroda 1 – отсылочное слово – reference word

Leksikografijoje nuorodomis vadinami antraštiniai žodžiai, kurie ne aiškinami, o nurodomi į kitą žodį (lizdą): *nuosakūs, ~i* (4) žr. *nuoseklus* (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas).

Lietuvių kalbotyroje šis terminas vartojamas ir patiems nurodomiesiems ženkliams (→, ↗, žr.) vadinti.

nuosaka 1 – наклонение – mood

Veiksmažodžio gramatinė kategorija, kuria reiškiamas veiksmo ir viso pasakymo santykis su tikrove kalbančiojo asmens požiūriu. Lietuvių kalboje nuosakos būdingos asmenuojamosioms veiksmažodžių formoms. Skiriamos tiesioginė, tariamoji, liepiamoji,

geidžiamoji (leidžiamoji) ir ne visų netiesioginė (žr.) nuosakos. Nuosakų formos kalboje vartojamos ne tik tiesiogine, bet ir perkeltime, t. y. kitos nuosakos, reikšme.

nutylėjimas 1 – умолчание – passing over in silence, preterition

Stiliaus figūra, pasireiškianti sąmoningu minties nepasakymu iki galo, siekiant, kad kalbos adresatas pats susigaudytų. Buitinėje kalboje neretas ir nesąmoningas nutylėjimas: – *Tu man dar akis badysi! – sušuko motina, griebdama iš kerčios šluotą. – Aš tau!..* (Lazdynų Pelėda).

obertonas 2, virštonis – обертон – overtone, harmonic sound

Papildomas aukštesnis tonas, nuo kurio santykio su pagrindinio tono aukščiu ir jėga priklauso garso tembras.

objektas 2 – объект – object

Dalykas, į kurį yra nukreiptas veiksmas; sintaksėje – papildinys.

oikonimas 2 – ойконим, назв́ание населённого пун́кта – place-name, habitation-name

Gyvenamosios vietos tikrinis vardas, vietovardžių rūšis. Oikonimais laikomi bet kurio tipo gyvenviečių, pavyzdžiui, miestų, miestelių, kaimų, vienkiemių, vardai.

okāvimas 1 – о́канье – okanje

Neaukštutinio pakilimo balsių (visų ar iš dalies) skyrimas nekirčiuotuose skiemenyse, būdingas kai kurioms dabartinėms rusų kalbos tarmėms. Tuo pačiu terminu vadinamas ir analogiškas rusų kalbos tarmių reiškinys pozicijoje po kietųjų priebalsių (išskyrus žvarbiuosius), pavyzdžiui, *хорошо* tarimas visuose skiemenyse su *o*. Plg. akavimas.

okāzinis žodis 1, 2 žr. okazionalizmas

okazionalizmas 2, okazinis žodis – о́кказионали́зм

Žodis ar žodžių junginys, nebūdingas bendrajai kalbos vartosenai ir pasitaikantis tik kartą tam tikrame kontekste. Darybos atžvilgiu okazionalizmai yra netipiški, individualūs: *genumas* „margumas“: *Tai margumas genelio, tai genumas genelio* (liaudies daina), *kvepmena*

„kvapas“: *Vyšnios kvepmenas paskleis* (B. Sruoga). Pasitaiko ir okazinių formų: *ponesnis, šunesnis* : *Jis už poną ponesnis, už šunį šunesnis* (tautosaka).

oksimoras 1 žr. oksimoronas

oksimoronas 1, oksimoras — оксі́морон — охуморон

Stiliaus figūra, kurią sudaro toks priešingos reikšmės (antoniminių) žodžių sugretinimas, kai kalbamam dalykui priskiriamas nesuderinamas su juo požymis: *artimi toliai, liūdnos linksmybės, saldus jungas*. Kartais vadinamas katachreze.

oksitonas 2 — оксито́н — охытоне

Kalbos istorijos darbuose oksitonais vadinami galūninio kirčiavimo žodžiai. Jų visose formose kirčiuotas galūnės skiemuo. Iš oksitoninio kirčiavimo žodžių yra atsiradusios dabartinės linksniuojamųjų žodžių III ir IV kirčiuotės. Plg. baritonas.

Kartais šiuo terminu pavadinami ir dabartinės kalbos žodžiai, kurių visose formose kirčiuojamas galūnės skiemuo (*kuris, kuri*).

oksitoninis kirčiavimas 1, 1 žr. kirčiavimas (galūninis kirčiavimas)

oksiūmoronas 1 ntk. žr. oksimoronas

onomasiologija 1 — онома́сиоло́гия — onomasiology

Mokslas apie įvardijimą, nominaciją, t. y. tyrinėjama, kaip reiškiamos sąvokos.

onomāstika 1 — онома́стика — onomastics

1. Kalbotyros šaka, kurios objektą sudaro tikriniai vardai (asmenvardžiai, gyvulių ir paukščių vardai, vietovardžiai, dangaus kūnų ir jų dalių vardai ir kt.).

2. Žr. vardynas.

onomatopėja 1 — онома́топéя, звукоподража́ние — onomatopoeia

1. Gamtos ir kitų garsų atkartojimas kalbos priemonėmis: *au au, miau, kriū kriū, kakarieku, ku kū, bzzz; tra ta ta ta*. Dar vadinama garsų pamėgdžiojimu.

2. Žodžių, kurie remiasi gamtos ir kitokių garsų atkartojimu ar jų mėgdžiojimu, darymas: *amsėti, miaukti, kriuksėti, kukuoti; bump, triokšt*. Žr. garsažodis.

3. Stiliaus figūra, kurios pamatą sudaro garsažodžių vartojimas kalbos pagyvinimo, ypač garsinio įspūdžio sustiprinimo, vaizdo suintensy-

vinimo tikslais: *Atvykęs su dešimčia draugų, pradėjo paukšt paukšt šaudyti. Vietos jaunuomenė, iš trobos iššokusi, lygia dalia pliaukšt pliaukšt šaudydama atsiliepė* (M. Valančius).

opozicija 1, priešprieša – оппозиция, противопоставление – opposition

Dviejų ar daugiau vieno lygmens kalbos vienetų supriešinimas, sugretinimas, siekiant nustatyti jų skirtumus (funkcionavimo, reikšmės ir kt.).

optatīvas 2 – опта́тив – optative

1. Lyginamojoje istorinėje gramatikoje rekonstruojama indoeuropiečių prokalbės veiksmožodžių nuosaka, kuria buvęs reiškiamas geidžiamas ar galimas veiksmas. Optatyvo liekanų randama dabartinės geidžiamosios nuosakos formose. Kai kurių kalbininkų taip vadinama ir pati dabartinė geidžiamoji nuosaka.

2. Istorinėje gramatikoje šiuo terminu kartais vadinama dabartinių kalbų tariamoji nuosaka (žr. nuosaka, tariamoji nuosaka).

oronimas 2 – орóним – oronym

Bet kurio žemės reljefo elemento (kalno, lygumos ir kt.) tikrinis vardas, vietovardžių rūšis. Dažnai šiuo terminu vadinami tik kalnų ir kalnynų vardai.

ortoèpija 1 – орфоэ́пия – orthoepy

1. Kalbotyros šaka, kurios objektą sudaro kalbos garsų bei jų samplaičių tarimo būdai ir variantai. To tyrinėjimo pamatu grindžiamos pavyzdinės literatūrinės kalbos tarties normos.

2. Žr. tartis.

ortogrāfija 1 žr. rašyba

ortogrāfinis nagrinėjimas 1, 1 žr. nagrinėjimas (rašybos nagrinėjimas)

oscilogrāfas 2 – осцилло́граф – oscillograph

Elektros matuojamasis prietaisas, kuriuo galima tiksliai užregistruoti ir išmatuoti kalbos srautą. Vartojamas eksperimentinėje fonetikoje garsų trukmei ir kai kurioms kitoms ypatybėms nustatyti.

oscilogramà 2 – осциллогра́мма – oscillogram

Kreivė, kuria oscilografas pateikia tiriamąjį dalyką, šiuo atveju kalbą.

P

---

pādalyvis 1 – деепричастие – gerund

Neasmenuojamoji veiksmažodžio forma, kuria žymima pagrindinio veiksmo aplinkybė, kontekste susijusi su iš šono atliekamu ar vykstančiu kitu nepriklausomu veiksmu: *Avį kerpant, ožka dreba* (tautosaka); *Rytą, saulei pakilus, atsibudau sušalęs* (Žemaitė). Padalyviai turi veikslo ir laiko kategorijas, būna sangražiniai.

padėtis 3^b žr. pozicija

pagálbinis veiksmažodis 1, 1 – вспомогательный глагол – auxiliary verb, helper verb

Veiksmažodis, kurio formos sudėtinėse (analitinėse) kitų veiksmažodžių formose yra vartojamos ir kaip gramatinių asmenavimo kategorijų rodikliai: *būti* (*buvau nuėjęs, būtum beėinęs*), rusų *быть* (*буду узрать* „žaisiu“), anglų *have* (*I have done* „padariau“).

pagrindinė sakinio dalis 2, 3^b, 4 – главный член предложения – the principal part of the sentence, primarie

Pagrindinės sakinio dalys yra veiksnys ir tarinys, kurie, būdami susieti predikatinium ryšiu, sudaro priešpriešą antrininkėms sakinio dalims (žr.).

pagrindinė veiksmažodžio forma 2, 1, 1 – основная форма глагола – principal part

Veiksmažodžio forma, sudaranti pamatą kitų jo formų ir naujų žodžių darybai. Pagrindinės lietuvių kalbos veiksmažodžių formos yra bendratis ir esamojo bei būtojo kartinio laiko trečiasis asmuo.

pagrindinis kamėnas 2, 1 žr. pamatinis kamienas

pagrindinis kirtis 2, 2 – главное ударение, основное ударение, самостоятельное ударение, сильное ударение – primary stress, main stress, principal stress

Tikrasis, stipriau pabrėžiamas kirtis. Jo priešprieša yra kituose skiemenyse girdimi vienas ar daugiau silpnesnių, vadinamųjų šalutinių kirčių (žr.). Aptinkamas, pavyzdžiui, žemaičių šnektose ir literatūrinės kalbos ilguose, paprastai sudurtiniuose, priešdėliniuose ar kitokiuose žodžiuose: *fotonuotruaka, penkiasdešimtmetis* (be pagrindinio kirčio, kuris pažymėtas, dar turi šalutinį kirtį skiemenyse *fo-* ir *pen-*). Žodynuose literatūrinės kalbos žodžių žymimas tik pagrindinis kirtis.

pagrindinis laikas 2, 4 žr. laikas

pagrindinis prijungiamojo sakinio dėmuo 2, 4, 3^b, 3^a žr. pagrindinis sakinyš

pagrindinis sakinyš 2, 3^b, pagrindinis prijungiamojo sakinio dėmuo — главное предложение, независимое предложение, обусловливающее предложение, подчиняющее предложение — main clause, principal clause

Sakinyš, įeinantis į sudėtinio prijungiamojo sakinio sudėtį, kurio tam tikrą sakinio dalį atstoja ar aiškina kitas sakinyš (žr. šalutinis sakinyš). Pagrindinis sakinyš šalutinių sakinių atžvilgiu yra savarakiškas. Kai kuriuos šalutinio sakinio jungiamuosius žodžius (santykiinius įvardžius ir įvardiniusrieveiksmius) pagrindiniame sakinyje neretai atliepia vadinamieji atliepiamieji žodžiai: *kas — tas, ko — to, kaip — taip, koks — toks*.

pagrindinis skaitvardis 2, 1 — основное количественное числительное

Kiekinių skaitvardžių rūšis, einanti įprasčiausiais sveikųjų skaičių pavadinimais arba rodanti tikslų skaičiuojamųjų dalykų kiekį: *vienas, -a, du, dvi*.

pagrindinis žodis 2, 2 žr. pamatinis žodis

pakaità 3^b žr. perifrazė

pākaitalas 3^{ab} žr. substitutas

pakartojimas 1 žr. kartojimas

pakilimas 2 — подъём — raising, rise

Liežuvio vertikalus judėjimas kalbant, sudarantis pamatą balsių skirstymui į aukštutinio pakilimo (aukštutinius), vidutinio pakilimo (vidutinius) ir žemutinio pakilimo (žemutinius) balsius.

Aukštutinis pakilimas 2, 2 — верхний подъём, высокий подъём — high rise

Liežuvio (įtempo) priartėjimas prie kietojo gomurio, balsis tariamas priverta burna. Taip tariami aukštutinio pakilimo balsiai, pagal liežuvio įtempimą vadinami dar siauraisiais, o pagal burnos padėtį — uždaraisiais: *i* ir *u* (ilgieji ir trumpieji).

Vidutinis pakilimas 2, 2 — средний подъём — middle rise, medium rise

Tarpinė liežuvio padėtis tarp aukštutinio ir žemutinio pakilimo, susidaranti, kai tariami balsiai *e*, *o* (ilgieji ir trumpieji) bei *é* (pusiau atvira burna). Jie vadinami vidutinio pakilimo balsiais.

Žemutinis pakilimas 2, 2 – нижний подъём, низкий подъём – low rise

Liežuvio (neįtempto) buvimas tariant žemiausioje padėtyje, kai visai neličiamas kietasis gomurys, o burna plačiai atverta. Taip tariami ilgasis ir trumpasis *a*. Tai yra žemutinio pakilimo balsiai, pagal liežuvio įtempimą vadinami plačiaisiais, o pagal burnos padėtį – atviraisiais balsiais.

pakópa 1 žr. lygmuo

palatalizacija 1, minkštinimas – палатализация, смягчение – palatalization

Garso artikuliacijos pakitimas dėl liežuvio vidurinės dalies pakilimo prie kietojo gomurio. Būdingas palatalizacijos padarinys lietuvių kalboje yra priebalsių suminkštėjimas. Palatalizacijos reiškinys yra labai svarbus istorinėje fonetikoje.

palatogramà 2 – палатограмма – palatogram, palatograph

Liežuvio sąlyčio su kietuoju gomuriu, tariant garsus, atvaizdas dirbtiniame gomuryje. To atvaizdo brėžinys (schema).

paleografija 1 – палеография – paleography

Senųjų laikų rankraščių išorės (rašymo būdų, medžiagų, rašmenų formos, jos kitimo ir kt.) tyrinėjamasis mokslas, kurio tikslas nustatyti rankraščių atsiradimo vietą, laiką, autorystę ir kt.

palýginimas 1 – сравнение – simile

Stiliaus figūra, kurios pamatą sudaro kalbamų dalykų sugretinimas su kitais pagal bendrą požymį: *Kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė | Per pasaulį keliauja žmogus (B. Brazdžionis); Ilgas kaip smilga*. Palyginimas plačiai vartojamas beveik visuose funkcinuose kalbos stiliuose. Pagal vaizdingumą, iš dalies ir reikšmės pobūdį (perkeltinė ir tiesioginė) skiriami meniniai ir dalykiniai palyginimai, plg.: *Nuo Prūsų šalies | Kaip sparnai debesies | Padangėmis raitosi dūmai (Maironis) ir Drakonas skraiduolis gali išskėsti savo ilgus šonkaulius su plačiomis odos plėvėmis kaip sparnus*.

palindrómas 2, grįžinys – палиндром – palindrome

Žodis ar sakiny, taip pat skambantis ir turintis tą pačią reikšmę skaitant tiek nuo pradžios, tiek nuo galo: *Ada, ana, èdè, èmè, oro, salas* (dgs. G.), *savas, sèdès* (būs. I. III a.), *sūrūs, užu; Abu gaišo po šia guba (DLKŽ); A rosa upala na lanu Azora (Fetas)*. Palindromo pamatu bandyta rašyti eilėraščius.

pamatinis kamienas 2, 1, pagrindinis kamienas — производящая основа — underlying stem

Žodžio dalis, kuri yra bendra pamatiniam žodžiui ir dariniui ar išvestinei formai. Vediniai ir išvestinės formos turi vieną pamatinį kamieną: *qžuol-ynas*: *qžuol-as*, *gam-ykla*: *gam-ino*, *nuospaud-a*: *nu-spaud-ė*; *bėg-davo*: *bėg-ti*, *bėg-ant*: *bėg-a*. Dūriniai turi du pamatinius kamienus: *mėlyn-ak-ė*: *mėlyn-as*, *-a* ir *ak-is*, *saul-ė-lyd-is*: *saul-ė* ir *leid-osi*.

pamatinis žodis 2, 2, pagrindinis žodis — производящее слово, базовое слово — basic word, underlying word

Žodis, kuriuo remiamasi kito žodžio daryboje ar iš kurio kitas žodis yra padarytas. Vediniai remiasi vienu pamatiniu žodžiu: *aušrelė*: *auš-ra*, *perrašyti*: *rašyti*, *pojūtis*: *pajusti* (*pajuto*), *veidmainiauti*: *veid-mainys*, o dūriniai — dviem: *kraštotyra*: *kraštas*, *tirti* (*tyrė*), *sienlaidis*: *siena*, *laikraštis*, *vienmarškinis*, *-ė*: *vieni*, *marškiniai*.

panchronija 1 — панхрония — panchronistic approach

Kalbos reiškinių supratimas (ir tyrinėjimas) kaip visuotinių be jų ryšio su laiku. Pavyzdžiui, yra bandymų sukurti panchroninę, t. y. visų laikų visų kalbų gramatiką. Plg. achronija.

pantininkai 1

K. Jaunias—A. Salio lietuvių tarmių skirstyme pagal žodžio *pántis* tarimą pantininkais vadinama rytų aukštaičių šnekta, kurios plote tariama *ám*, *án*, *ém*, *én*, bet *om̃*, *oñ*, *eñ*, *eñ*: *sámtⁱs*, *láng^as*, *pémpe*, *givén^t't'*; *kəñp^(a)s* „kampus“, *rəñk^(a)* „ranką“, *təñp^t't'* „tempti“, *tveñk^t't'* „tvenkti“.

papildinys 3^{4b} — дополнѐние — object, objective complement, complement, extension

Antrininkė sakinio dalis, kuria žymimas veiksmažodį bei kitokius dalykus ar ypatybes reiškiančių žodžių, paprastai sudarančių sakinio tarinį, objektas. Papildinys reiškiamas daiktavardžių ar jų funkcijas atliekančių žodžių kilmininku, naudininku, galininku bei įnagininku be prielinksnio arba su prielinksniais, taip pat bevardės giminės, bendraties, padalyvio formomis ir kt.: *Saulė jau leidosi žemyn ir savo paužulniais spinduliais glostė liūliuojančius rugius* (A. Vienuolis); *Kam nerūpėjo meilė, tas pirmiausia ieškojo valgyti* (J. Balčikonis).

Netiesioginis papildinys 1, 3^{4b} — косвенное дополнѐние — object of reference, indirect object

Papildinys, išreikštas kilmininku, naudininku bei įnagininku be prielinksnio bei linksniais su prielinksniais.

Tiesioginis papildinys 1, 3^{4b} – прямое дополнение – direct object

Papildinys, išreikštas galininku be prielinksnio.

papildomoji distribucija 1, 1 – дополнительная дистрибуция, неконтрастирующая дистрибуция, дополнительное распределение, частичная комплементация – complementary distribution, non-contrastive distribution

To paties struktūrinio kalbos vieneto variantų griežtai ribotas išsidėstymas, kai kiekvienas variantas turi tik jam būdingas ir kitiems variantams negalimas padėtis. Papildomosios distribucijos santykiu susiję, pavyzdžiui, veiksnių pavadinimų priesagos variantai *-imas* ir *-ymas* (pastarasis vartojamas, darantis žodžius iš mišrinių *rašyti* tipo veiksmažodžių, o iš visų kitų veiksmažodžių veiksnių pavadinimai daromi su variantu *-imas*). Plg. kontrastinė distribucija.

paprastasis kamienas 4, 1 žr. kamienas

paprastasis laikas 4, 4 žr. laikas

paprastėjimas 1 žr. deetimologizacija

paradigmà 2 – парадíгма – paradigm

1. Tam tikro žodžių kaitybės tipo galūnių sistema ar atskiro žodžio galūninių formų visuma, laikoma atitinkamo kaitybės tipo pavyzdžiu (pirmosios daiktavardžių su galūne *-as* linksniuotės paradigma).
2. Kartais šiuo terminu vadinamas pats kaitybės ir net kirčiavimo tipas.

paradigmàtika 1 – парадигмáтика – paradigmatics

Struktūrinių kalbos vienetų, sudarančių priešpriešas, vertikalusis gretinimas ir sisteminimas (tam tikro žodžio kaitomosios formos, garsų kaitos eilė ir kt.).

paradigm(iz)àcija 1 žr. galūnių daryba

Lietuvių kalbotyroje šiuo terminu kartais vadinamas galūnių vedinių žodžių darybos būdas (V. Urbutis).

parafràzė 2 žr. perifrazė

paralelizmas 2 – параллелизм – parallelism

Panašių teksto dalių vienodas išdėstymas, rodantis kūrinio vaizdų, motyvų ryšius, taip pat vienoda sintaksinė sakinių sandara (sakinio dalių išdėstymas) gretimuose sakiniuose ar tam tikrose didesnėse teksto atkarpose. Paralelizmas dažnas liaudies dainose, grožinėje literatūroje, publicistikoje:

Žmogus priėjo aukštą kalną ir prie jo suklupo.
Ir tarė kalnas: skelk mane, aš saugosiu tave.
Ir tarė upė: semk mane ir dėk prie savo lūpų —
Ir numalšinsi troškulį vandens sidabrine srove.
Ir tarė paukštis, sukdamas viršum šio kalno ratą:
Nušauk mane strėle ir alkį numalšink, žmogau.

E. Mieželaitis

paralingvistika 1 — паралингвистика — paralinguistics

Kalbotyros šaka, kurios objektą sudaro garsinės kalbos ypatybės, neįeinančios į diferencines fonologines priešpriešas (garsumas, balso moduliacijų diapazonas ir kt.), bei nekalbiniai šnekėjimo palydovai (gestai, mimika ir kt.).

parataksė 2 — парата́ксис — parataxis

Vienas nuo kito nepriklausomų, sintaksiškai savarankiškų žodžių arba sakinių santykis: *brolis ir sesuo; penki tvartai, vienos durys* (mįslė). Plg. hipotaksė.

paremiamasis bejungtukis sakinyš 4, 2, 3^b žr. bejungtukis sakinyš

pàremiamojo sujungimo sakinyš 4, 2, 3^b, aiškinamojo sujungimo sakinyš —
пояснительное сложное предложение — explanatory complex sentence

Sujungiamasis sakinyš, kurio vienas dėmuo sudaro pagrindą kitam, papildomajam, aiškinamajam dėmeniui: *Eikite dabar toliau ir gražiai pasveikinkite aną senąją antį : ji čia yra visų vyriausia* (J. Balčikonis).

parentèzė 2 žr. įterpinys

paródomasis įvardis 1, 1 — указательное местоимение — demonstrative pronoun

Įvardis, kuriuo nurodomas kalbantiems jau žinomas daiktas, dalykas ar ypatybė: *šis, ši, tas, ta, anas, -a, toks, -ia, šitoks, -ia, anoks, -ia, toks pat, tokia pat* ir kt.

paronimai 2 — паронимы — paronyms

Išraiškos atžvilgiu artimi skirtingos reikšmės žodžiai, kurie kalboje gretinami ir taip sukuriama tam tikras stiliaus efektas, pavyzdžiui, ironija, žodžių žaismas ir kt.: *Šalis, kadaisė garsėjusi tokiu puošniu, tokiu skaidriu baroko stiliumi, dabar galėjo didžiutis savo barakais* (B. Sruoga). Kartais tokie žodžiai maišomi ir per klaidą, iš nemokėjimo: *abonementas* ir *abonentas*, *aibė* ir *eibė*, *efektingas* ir *efektyvus*, *kampanija* ir *kompanija*.

Yra kalbininkų, kurie paronimais laiko tik tos pačios šaknies žodžius.

paronimija 1 – паронимія

Skirtingos reikšmės žodžių artimumas išraiškos atžvilgiu, sudarantis paronomazijos (žr.) pamatą, o kita vertus, galintis būti ir žodžių ar jų formų vartojimo klaidų priežastimi (žr. paronimai).

paronomāzija 1 – паронoмáзия – paronomasia

Stiliaus figūra, kurios pamatą sudaro artimos išraiškos, bet skirtingos reikšmės žodžių (paronimų) vartojimas stiliaus sumetimais: *Ponai mūsų senuosius su savo kirke labai kirkino, o mus dabar klebonai* (S. Daukantas).

partikula 1 žr. dalelytė

pasākymas 1 – высказывание – utterance

Turintis prasmę bet koks kalba išreikštas pranešimas, kurį pašnekovas suvokia kaip baigtinį ir pakankamą. Pasakymas gali būti sakiny, tam tikra jo atkarpa ar sakinį atstojantis atskiras žodis (pavyzdžiui, pavardės ar vardo pasisakymas prisistatant ar susipažįstant ir pan.).

pasáulinė kalbà 1, 4 – мировóй язык – world-language

Labai plačiai tarptautiniame gyvenime ir leidžiant kai kurių sričių (ypač mokslo) literatūrą vartojama kalba. Tokios yra anglų, prancūzų, rusų ir kai kurios kitos kalbos. Plg. tarptautinė kalba.

pasỹvas 2 – страдáтельный залóг, пассив – passive voice

Istorinėje gramatikoje šiuo terminu vadinama veiksmažodžių neveikiamoji rūšis (žr.).

pasvyėji kalbõs padárgai 4, 4, 1 žr. kalbos padargas

pasvyioji lėksika 4, 1 žr. pasyvusis žodynas

pasyvūs is žodýnas 4, 1, pasyvioji leksika – пассивный словáрь, рецептивный словáрь

Kalbos vartotojams, jų įvairioms grupėms ar atskiram vartotojui žinomi ar bent suprantami, bet paprastai nevartojami žodžiai. Plg. aktyvusis žodynas.

pastovùs(is) kirtis 4, 2 – неподвижное ударéние, устойчивое ударéние, фиксированное ударéние, связанное ударéние, постоянное ударéние – fixed stress, fixed accent, bound accent

Kirtis, išliekantis toje pat vietoje visose žodžio formose: *móteris, móterims, móteris; výras, výrams, výrus*.

pastráipa 1 – абзац – paragraph

Rašomosios kalbos atkarpa, prasidedanti nauja eilute ir besitęsianti iki kitos naujos eilutės. Pastraipa yra stambesnis sintaksinis teksto

vienetas negu sakinys. Ją gali sudaryti tarpusavyje susijusių sakinių grupė, bet gali būti ir vienas sakinys.

pāšalio einamasis viētīninkas 3^b, 4, 1 žr. aliatyvas

pāšalio esamasis viētīninkas 3^b, 4, 1 žr. adesyvas

pašnektė 3^b – подгōвор – subdialect (variety of a subdialect)

Smulčiausia tarmės dalis, turinti tam tikrų skirtybių, kuriomis remiantis išskiriama iš šnektos (žr.).

patarmė 3^b – поднарēчие – subdialect

Smulkesnė už tarmę (žr.), bet stambesnė už šnektą (žr.) teritorinė kalbos atmaina, pagal tam tikras svarbias kalbos skirtybes išskiriama iš tarmės. Žemaičių patarmės yra dounininkai, dūnininkai ir donininkai (pagal naująją lietuvių tarmių klasifikaciją – šiaurės, pietų ir vakarų žemaičiai), aukštaičių patarmės – vakarų, vidurio, rytų aukštaičiai ir dzūkai (pagal naująjį skirstymą – vakarų, pietų ir rytų aukštaičiai).

patikrinamasis klāusimas 1, 1 žr. klausimas

patronimas 2 – патрōним – patronymic

Asmenvardis, išvestas iš tėvo vardo ar pravardės. Iš patronimų yra kilusių daug lietuvių pavardžių: *Antanaitis* „Antano sūnus“, *Jurgelionis* „Jurgelio sūnus“, *Petrėnas* „Petro sūnus“, *Tamošiūnas* „Tamošiaus sūnus“; patroniminės yra lietuvių mergautinės pavardės: *Kungytė* „Kungio duktė“, *Lazdauskaitė* „Lazdausko duktė“, *Pabarčiūtė* „Pabarčiaus duktė“, *Rėbždaitė* „Rėbždos duktė“. Patroniminės kilmės būna valdovų dinastijų pavadinimai: *Gediminaičiai*, *Jogailaičiai*. Patronimų rūšimi laikomi rusų tėvavardžiai, vartojami greta vardo: *Antonas Pavlovičius*, *Tatjana Sergejevna*.

patronimikas 1 žr. tėvavardis

pāuzė 1 – пāуза – pause

Kalbos srauto pertrauka dėl fiziologinių (įkvėpimas), psichologinių ar kalbos aiškumo, ritmo ir kitų priežasčių. Pauszės padeda atskirti žodžius ar žodžių junginius, sakinius ir dėl to kalboje yra reikšmingos. Rašte pauzes dažnai rodo skyrybos ženklai (skirtukai).

pavardė 3^b – фамīлия – name, surname, family name

Iš tėvų paveldimas oficialus asmenvardis, rodantis asmens priklausymą šeimai.

pavėikslinis rāštas 1, 2 žr. piktografija

pažymā 3^b – помēта – mark, marking, note

Praktinėje leksikografijoje žodyno straipsnio lizde vartojamas sutar-

tinis sutrumpinimas, kuriuo pateikiamas leksikologinis, gramatinis arba stilistinis paprastai antraštinio žodžio apibūdinimas: *dgs.* – daugiskaita, daugiskaitinis, *nkt.* – nekaitomas, *psn.* – pasenęs žodis ar posakis, *šnek.* – šnekamosios kalbos žodis, *žem.* – žemaitybė.

pažymimasis įvardis 4, 1 – определительное местоимение – emphatic pronoun

Įvardis, rodantis, kad veiksmas veikėjo atliekamas be kitų pagalbos, arba sustiprinantis pasakymo turinį, arba parodantis tapatumą, apimties visiškumą: *pats, pati, tas pats, ta pati, toks pat, tokia pat, visas, -a, viskas, visoks, -ia, kiekvienas, -a, niekas* ir kt. Akademiniėje „Lietuvių kalbos gramatikoje“ pažymimuoju laikomas tik įvardis *pats, -i*. Įvardžiai *tas pats, ta pati, toks, -ia pat* ir kt. toje gramatikoje skiriami prie parodomųjų, o *visas, -a, viskas, visoks, -ia, kiekvienas, -a, niekas* ir kt. – prie neapibrėžiamųjų.

pažymimasis žodis 4, 2 – определяемый член – determined

Žodis, turintis pažyminį: *akys, darbas* žodžių junginiuose *mėlynos akys, rankų darbas*.

pažyminys 3^{4b}, atributas – определение – attribute, attributive adjunct
Antrininkė sakinio dalis, kuri reiškia bet kuria sakinio dalimi einančio daiktavardžio žymimo dalyko požymį, pavyzdžiui, žodžiai *baltuosius, brolio* sakinyje *Baltuosius dobiliukus skabė brolio žirgas*.

Dėrinamasis pažyminys 1, 3^{4b} – согласованное определение – attribute in concord

Pažyminys, išreikštas būdvardžiu, dalyviu ar kitu būdvardiškuoju žodžiu (įvardžiu, skaitvardžiu) ir suderintas su pažymimuoju žodžiu gimine, skaičiumi ir linksniu: *jaunas mėnulis, jauna mokytoja, jauno mėnulio, jaunoms mokytojoms*.

Nedėrinamasis pažyminys 1, 3^{4b} – несогласованное определение – attribute not in concord

Pažyminys, išreikštas daiktavardžiu ar jį atstojančio žodžio kilmininku ar retai kitu linksniu (gali būti su prielinksniais) ir susijęs su pažymimuoju žodžiu valdymo ar šliejimo ryšiu: *lietaus lašas, vyras ilga barzda, sijonas iki kelių*.

pejoratyvas 2, deterioratyvas – пейоративное слово – pejorative word
Žodis, turintis menkinamąją reikšmę. Lietuvių kalboje paprastai tai yra žodžiai, priklausantys deminutyvų darybinei klasei: *raštininkėlis* „menkas raštininkas“, *mergiūkštė, mergšė, vaikėzas*, nors šiaip menkinamąją reikšmę turinčių žodžių yra labai įvairių. Dar žr. menkinamoji reikšmė. Plg. melioratyvas.

pelagonimas 2 – пелаго́ним

Jūros arba jos dalies tikrinis vardas, vandenvardžių rūšis: *Baltijos jūra, Rygos įlanka*.

pérbalsa 1 žr. umliautas

péreiginė tarmė 1, 4 žr. tarpinė tarmė

péreinamoji tarmė 1, 4 žr. tarpinė tarmė

perféktas 2 – перфэ́кт – perfect

Lyginamojoje istorinėje gramatikoje rekonstruojamas indoeuropiečių prokalbės veiksmažodžių laikas, kurio formomis buvo reiškiami rezultatinė būseną, kilusi iš ankstesnės veiklos.

perfektyvācija 1 – перфэ́ктивāция – perfectivation

Įvykio veiksmo veiksmažodžių (slavų kalbose veiksmažodžio formų) sudarymas morfologinėmis priemonėmis (baltų ir slavų kalbose paprastai su priešdėliais) iš atitinkamų eigos veiksmo veiksmažodžių: *padaryti : daryti*, rus. *написать : писать*. Plg. imperfektyvacija.

perifrāzė 2, pakaita – парафрāз(a), перифрāз, перифрāза – paraphrase, periphrasis

1. Aprašomasis tikrojo pavadinimo nusakymas: *šių eilučių autoriaus nuomone* (vietoje *mano nuomone*), *miestas prie Nemuno ir Neris* (vietoje *Kaunas*), *odinio kamuolio meistrai* (vietoje *futbolininkai*).

2. Tropas, kurio pamatą sudaro perkeltinis tikrojo pavadinimo nusakymas aprašomuoju posakiu: *amžinasis miestas* (vietoje *Roma*), *lietuvių poezijos lakštingala* (vietoje *S. Nėris*), *sporto karalienė* (vietoje *lengvoji atletika*).

periōdas 2 – пери́од – period

Labai išplėstas vientisinis arba daugianaris sudėtinis sakinys, išplėtotai reiškiantis baigtinę vienos temos mintį, o intonacijos atžvilgiu suskilęs į kylančiąją (protazę) ir krintančiąją (apodozę) dalis: *Daug dienų tylėjęs senelis Jokūbas po šventinimo, o paskui, niekam nieko neprataręs, nusinešė kopėčias ir kaltus prie Pavirvės tiltelio kryžiaus ir išskaptavo jame lyg ir mažulytę kopyltėlę, ir įsodino į ją nedidoliuką medinį Jėzų, garsaus parapijos dievdirbio Davainio išdrožtą ir klebono pakrapintą švęstu vandenėliu bažnyčioje* (J. Baltušis).

pérkaita 1 žr. umliautas

pérkeltinė reikšmė 1, 3 – перенóсное значéние – transferred meaning

Antrinė, šalutinė reikšmė, kurią žodis ar forma gauna šalia ar vietoj pagrindinės reikšmės visiškai ar tik tam tikrame kontekste. Žr. metafora, metonimija, sinekdocha.

permis̃vas 2 – пермис̃ив – permissive

Istorinėje gramatikoje šiuo terminu vadinama geidžiamoji nuosaka.

pėrraša 1 žr. transkripcija

pėrskaida 1, dekompozicija – переразложėние – metanalysis

Morfemų ribų pasikeitimas, pavyzdžiui, susidarant dabartinei lietuvių kalbos linksniuojamųjų žodžių galūnių sistemai, perėjo į galūnę vadinamieji kamiengalio balsiai (*vaika-ms*→*vaik-ams*).

personifikācija 1 žr. įsmeninimas

pėrstatymas 1 žr. metatezė

pėrtaras 1, požodis, prielipas, priežodis – слóво-паразит, приговóрка, прислóвье – by-word

Nereikalingas (parazitinis) žodis ar posakis, iš įpročio kalbant nuolat nesąmoningai kartojamas: ar *girdit*, *brač*, *reiškia*, *taip sakant*, *vanas* (iš *vadinasi*). Tarmėse tokie žodžiai ar posakiai dar vadinami prielipais, priežodžiais.

pėrteklius 1 žr. redundancija

piešinūku rāštas 2, 2 žr. piktografija

pietū aukštaičiai 4, 2

A. Baranausko–A. Girdenio–Z. Zinkevičiaus lietuvių tarmių klasifikacijoje šiuo vardu vadinama aukštaičių patarmė (išskirta pastarųjų dviejų kalbininkų), kurioje aukštaičių skirstymo pamatu imamų *am*, *an*, *em*, *en* ir *a*, *e* (t. y. ilgųjų *ā*, *ē*, kilusių iš *an*, *en*) likimas yra toks: 1) *am*, *an*, *em*, *en* yra išlikę sveiki, kaip ir vakarų aukštaičių tarmėje bei literatūrinėje kalboje, 2) *a*, *e* atitinka ilgieji *ū* ir *i*: *žūsls* „žąsis“, *tšsia* „tęsia“, *vaikū* „vaiką“, *kāti* „katę“. Šios patarmės vartotojai gyvena Palomenės, Žaslių, Vievio, Aukštadvario, Simno, Alytaus, Valkininkų, Veisiejų, Druskininkų, Varėnos, Eišiškių krašte. Pagal K. Jaunius–A. Salio tarmių klasifikaciją tai yra priedzūkis ir vakariniai dzūkai.

piktogrāfija 1, piktografinis raštas, paveikslinis raštas, piešinukų raštas, vaizdaraštis – пиктографія, пиктографическое письмó, рисуночное письмó – pictographic writing, picture-writing, pictorial writing
Rašto sistema, kurios ženklai (piešinukai ar jų sutartiniai žymenys) perteikia teksto turinį be ryšio su kalbine jo išraiška. Fonetinių ir gramatinių kalbos ypatybių ši rašto sistema neatspindi. Piktografijos elementų turi ir šiuolaikinė visuomenė (vartojama reklamai, kelių eismo reguliavimui ir kt.). Plg. ideografija.

piktogrāfinis rāštas 1, 2 žr. piktografija

piktogramà 2 – пиктогра́мма – pictogram

Atskiras piktografijoje vartojamas rašto ženklas – piešinukas ar kitas žymuo.

pirnabalsiškùmas 2 – полногласи́е – pleophony

Rytų slavų kalbų ypatybė, kurios esmę sudaro garsų junginių *-oro-*, *-olo-*, *-ere-* buvimas vietoje proslavų kalbos dvigarsių pozicijoje tarp priebalsių. Senojoje slavų kalboje juos atitinka *-ra-*, *-la-*, *-re-* (*город : град, золото : злато, берег : брег*).

pirnàsis sakiniŷ 4, 3^b – пол́ное предложе́ние – complete sentence

Sakinys, turintis visas būtinas minčiai išreikšti ir suprasti sakinio dalis: *Noriu miego; Vakar Jonas buvo Šiauliuose*. Plg. nepilnasis sakiny.

pirminis kamienas 2, 1 žr. kamienas

pirminis laikas 2, 4 žr. laikas (pagrindinis laikas)

pirminis veiksmažodis 2, 1 – первичный глаго́л – primary verb

Lietuvių kalbos gramatikose bei žodžių darybos tyrinėjimuose pirminiais paprastai laikomi veiksmažodžiai, kurių pagrindinės formos yra dviskiemėnės (neskaitomi priešdėliai ir sangražos dalelytė): *nešti, neša, nešė, neštis, nešasi, nešėsi, parnešti, parneša, parnešė*. Kitaip sakant, tų veiksmažodžių formų kamienas yra vienskiemenis.

plānas 4 – план – plane

Kalbos ženklų dvinario pobūdžio viena kuri pusė.

Įšraiškos plānas 1, 4 – план выраже́ния – expression plane
Turinio reiškimo kalbos priemonėmis ar kalbos ženklų išorinė pusė, garsinis ir gramatinis jų apiforminimas. Dar žr. raiška.

Tūrinio plānas 3^b, 4 – план содер́жания – content plane
Kalbos ženklų vidinė pusė, t. y. jų reikšmė ir funkcijos.

platėjimas 1 – расшире́ние – widening; opening

Balsio darymasis platesnio, mažiau įtempto. Pavyzdžiui, beveik visiems žemaičiams būdingas trumpųjų balsių *i* ir *u* platėjimas (pakitę į *ę*, *o*). Plg. siaurėjimas.

platùsis balsis 4, 2 – широкый гласный – broad vowel

Balsis, kurį tariant liežuvis neįtemptas, o oro srovei sudaromas platus plyšys tarp liežuvio ir gomurio. J. Jablonskio ir kt. ankstesnėse gramatikose taip vadinami balsiai *a*, *ā*, *o*, *u*, *ū*. Dar žr. atvirasis balsis.

pleištaštis 1 žr. dantiraštis

pleonāzmas 2 – плеона́зм – pleonasm

1. Žodžių perteklius, nereikalingas tos pačios reikšmės ar labai artimų žodžių kartojimas: *jis parašė savo autobiografiją* (žodis *savo* nereikalingas, nes tą reikšmę turi *auto-*), *neturtingas elgeta*.

2. Stiliaus figūra, kurios pamatą sudaro pabrėžtas sinonimų ar tos pačios šaknies žodžių (pavyzdžiui, pažyminio ir pažymimojo žodžio) vartojimas: *jaunas jaunimėlis; Ansa senis senutėlis, kurs manęs norėjo, su skrebučiais kailinaičiais pas mane atėjo* (liaudies daina). Dar žr. tautologija.

pliuskvamperfektas 2 – плюсквамперфѣкт – pluperfect, past perfect tense

Būtasis veiksmažodžių laikas, kurio formos reiškia prieš kalbos momentą vykusį veiksma, ankstesnį už kitą veiksma. Dabartinėse lietuvių ir rusų kalbose šio laiko nėra. Jį turi anglų, prancūzų ir vokiečių kalbos.

plurale tantum žr. daugiskaitinis daiktavardis

poetizmas 2 – поэти́зм – poetism

Žodis ar posakis, stilistiškai būdingas poetiniam tekstui. Stilistikoje poetizmais vadinami ir tokie žodžiai ar posakiai, pavartoti kito stiliaus tekste, pavyzdžiui, *bernužėlis dobilėlis, mergužėlė lelijėlė* buitinėje kalboje.

pokiiftinis skiemuõ 1, 3^a – заудáрный слог – post-tonic syllable

Skiemuo, esantis po kirčiuotojo skiemens.

poliarizācija 1 – поляриза́ция – polarization

Didžiausio skirtumo susidarymas tarp pamatinių ir išvestinių kalbos vienetų. Poliarizacija būdinga tiek išraiškos, tiek turinio planui. Pavyzdžiui, reikšmių poliarizacija gali būti aiškinamas veiksmažodžio *stipti* ir, kaip manoma, jo vedinio būdvardžio *stiprus* reikšmės priešingumas, taip pat iš vienos šaknies kilusių rusų kalbos žodžių *начало* ir *конец* virtimas antonimais. Plg. enantioseminija.

poliglòtas 2 – полиглòт – polyglot

Žmogus, gerai mokantis keletą kalbų. Plg. daugiakalbystė.

pólinksnis 1 – послелòг – postposition

1. Prielinksnis, vartojamas postpoziciškai, t. y. po linksnio. Lietuvių kalboje grynas polinksnis tėra vienas *dėka* (*tavo dėka*). Be to, postpoziciškai gali būti pavartojami prielinksniai *dėlei*, *link*, *vietoj*.

2. Žr. postpozicija 2.

polisēmija 1 žr. daugiareikšmiškumas

polisindetonas 1, sindezė – полисиндетон, многосоюзие – polysyndeton

Stiliaus figūra, pasireiškianti to paties sujungiamojo jungtuko gausiu pabrėžtiniu vartojimu vienuarūšems sakinio dalims arba sakiniams jungti. Neretai polisindetonu vadinamas ir apskritai bet kurių jungtukų ar jungiamųjų žodžių gausus kartojimas: *Ar giedros išaušta pavasario dienos, | Ar krinta po dalgiu žvangučiai lankos, | Ar dreba nuo šalčio apleistos rugienos, – | Mums savo tėvynė graži visados* (Maironis). Plg. asindetonas.

polisintėtinė kalbà 1, 4 – полисинтетический язык – polysynthetic language

Terminas vartojamas ta pat reikšme, kaip ir inkorporacinė kalba (žr. inkorporacija).

politoniškumas 2 – политонизм, политоничность – polytonism

Melodikos koreliacijos (priegaidės) buvimas, tariant atskirus balsius ar dvibalsius, kalbos fonologinėje sistemoje. Politoniškumas būdingas lietuvių kalbai: *dvie(m)* (naudininkas) ir *dviẽm* (įnagininkas), *sũris* ir *sĩris*. Plg. monotoniškumas.

polonizmas 2, lenkybė – полонизм – Polonism

Iš lenkų kalbos kilęs, pasiskolintas ar išsiverstas žodis, posakis ar kita kalbos ypatybė: *cnata* „dorybė“ iš lenk. *cnota*, *cũdas* „stebuklas“ iš *cuđ*, *čyščius* „skaistykla“ iš *czyściec*, iš *kalno* „iš anksto“ versta iš *z góry* „iš anksto“. Plg. barbarizmas. Kai kurie polonizmai yra vartojami ne tik tarmėse, bet ir literatūrinėje kalboje: *arbata* iš *herbata*, *kalendorius* iš *kalendarz*, *popierius* iš *papier*.

póntininkai 1

K. Jaunius–A. Salio lietuvių tarmių skirstyme pagal žodžio *póntis* „pantis“ tarimą pontininkais vadinama rytų aukštaičių šnekta, kurios plote tvirtapradžiai ir tvirtagaliai *am*, *an*, *em*, *en* tariami kaip *om*, *on*, *em*, *en*: *romst's* „ramstis“, *somt's* „samtis“, *tem'p't'* „tempti“, *givén't'* „gyventi“.

pósakis 1 – выражение, оборót рѣчи – expression, phrase

Turintis prasmę, trumpas, paprastai pastovus šnekos vienetas (sakinys ar žodžių junginys), pavyzdžiui, frazeologinis, idiominis, sustabdrėjęs, vaizdingas posakis.

pósluoksnis 1 žr. substratas

postfiksas 2 – постфікс – postfix

Afiksas, kurio vieta yra po žodžio šaknies. Šiuo terminu žymima ben-

dresnė sąvoka negu priesaga ir galūnė (abu šie afiksai yra postfikškai; postfikso priešybė – prefiksas, žr. priešdėlis).

postpozicija 1 – постпози́ция – postposition

1. Padėtis, kai vienas iš susijusių kalbos elementų yra nukeltas po kito, pavyzdžiui, pažymins po pažymimojo žodžio: *Galanda kirvius, / Kalavijus aštrius / Ir juodbėrį žirgą balnoja* (Maironis). Plg. prepozicija.

2. Istorinėje gramatikoje kalbos elementas, paprastai kokia nors dalelė (polinksnis) esanti žodžio gale, pavyzdžiui, pašalio einamojo vietininko dalelė *-p* (*velniop, žemaičiump*), vidaus einamojo vietininko *-n(a)* (*laukan, laukuosna*). Kartais šia reikšme vartojamas polinksnio terminas.

postpozicinė dalelytė 1, 1 – постпозитивная части́ца – postpositional particle

Dalelytė, kuri visada vartojama po žodžio, su kuriuo yra susijusi. Tokios yra lietuvių kalbos dalelytės *gi, pat*.

potamonimas 2 žr. upėvardis

pótekstė 1 – подтэкст – covert sense, implied sense, implication

Numanoma, žodžiais nepasakyta teksto ar pasakymo prasmė.

pozicija 1, padėtis – позиция, положение – position

Tam tikro kalbos elemento vieta kitų atitinkamų elementų atžvilgiu, pavyzdžiui, fonemos aplinka, dėl kurios susidaro tam tikros tarimo sąlygos, žodžio vieta junginyje, nuo kurios priklauso jo gramatinės funkcijos.

požymis 1 – признак – mark

Kalbos priemonėmis išreikštas bruožas, būdingas bet kurio lygmens kalbos vienetui ir rodantis to vieneto priklausymą tam tikrai kategorinei grupei, pavyzdžiui, balsio ilgumas, priebalsio minkštumas ir kt. Diferenčinis požymis 1, 1, skiriamasis požymis – дифференциальный признак – distinctive feature

Fonemos skaidymo metu išskirtos atskiros jos tarimo (artikuliacinės) ar garsinės (akustinės) savybės, pavyzdžiui, priebalsių duslumas, skardumas, lūpinė, dantinė artikuliacija ir kt. yra atitinkamų fonemų diferenciniai požymiai.

Skiriamasis požymis 4, 1 žr. diferencinis požymis

póžodis 1 žr. pertaras

prabáltai 1, probalčiai – прабалты – Proto-Balts

Baltų (žr.) protėviai, gyvenę nuo archeologų išskiriamos virvelinės

keramikos, arba laivinių kovos kirvių, kultūros pasirodymo Vidurio ir Rytų Europoje (III tūkstantmečio pr. m. e. galas) iki Pamaro, arba Vyslos – Nemuno, kultūros susidarymo. Pastaroji kultūra laikoma baltiška ir buvo išplitusi didžiuliam plote tarp Vyslos, Pripetės, Dnepro baseino, Dauguvos ir Baltijos jūros. Baltai, kaip etninė kalbinė bendrija, susiformavę II tūkstantmetyje pr. m. e.

pragmonimas 2 – прагматоним

Vardas, kuriuo pavadinamos prekės, išvestos augalų veislės ir kt. žmonių vartojami dalykai: „Excelsa“, „Super Star“ (rožių veislės), „Šilelis“, „Tauras“ (televizoriai). Plg. prekyvardis.

prāktinė transkripcija 1, 1 žr. transkripcija

pralaidà 3^b žr. elipsė

prancūzýbė 1, galicizmas – галлицизм – Gallicism

Iš prancūzų kalbos pasiskolintas ar išsiverstas žodis ar posakis: *madam* iš *madame*, *mersi* iš *merci*, *pardon*, *po manęs nors ir tvanas* iš *après moi le déluge*. Nemažai prancūziškos kilmės žodžių į lietuvių kalbą yra patekę per kalbas tarpininkes.

prasmė 4 – смысл – sense

Reikšmė, kurią žodis ar posakis gauna kontekste, pavyzdžiui, sakinyje *Su ta ožka neprasidek* be kalbos situacijos žodis *ožka* gali reikšti tiek gyvulį, tiek moterį. Kontekste jis ir gauna prasmę.

prastākalbė 1 žr. žargoniška kalba

prātaras 1 – начальный приступ – initial glide

Kalbos padargų padėtis, pradedant tarti žodį. Plg. ištaras.

pravardė 3^b – прозвище – nickname

Papildomas asmenvardis, kuriuo aplinkiniai žmonės vadina asmenį pagal kurį nors bruožą, ypatybę ar panašumą į ką nors.

predikācija 1 – предика́ция – predication

Sakinyje veiksmazodžiu reiškiamas pasakymo turinio santykis su tikrove, skiriant jį nuo pažymininio žodžių junginio, nesudarančio sakinio. Plg. *mokinys yra (galėtų būti, bus) sąžiningas* ir *sąžiningas mokinys*.

predikātas 2 žr. tarinys

predikatývas 2 žr. vardinė tarinio dalis

predikatyvumas 2 – предикати́вность – predicativity

Teigimo, neigimo ar klausimo reiškimas kaip svarbiausias sakinio požymis. Sakinio predikatyvumą lemia veiksnio ir tarinio loginiai ir gramatiniai santykiai.

prefiksācija 1, priešdėlinė daryba – префиксация – prefixation

Priešdėlinis žodžių darybos būdas, vienas iš pagrindinių lietuvių kalbos žodžių darybos būdų: *paupys*, *užupis* (: *upė*), *arpanaujis*, *nenuaujas* (: *naujas*), *apibėgti*, *atbėgti*, *įbėgti*, *išbėgti*, *nubėgti*, *parbėgti*, *perbėgti*, *prabėgti*, *pribėgti*, *subėgti*, *užbėgti* (: *bėgti*).

prefiksas 2 žr. priešdėlis

prefiksoidas 1 – префиксoид

Sudurtinio žodžio pirmasis sandas, turintis priešdėlio bruožų, pavyzdžiui, sandas *pus-* dalyje darinių rodo antruoju sandu žymimo dalyko nepilnumą, netikrumą: *pusbrolis*, *pusmeistris*, *pusponis*, plg. dar *šundaktaris*, *šunkelis*, *šunvotė*.

prekývardis 1

Tikrinis prekės vardas, pragmonimų rūšis, pavyzdžiui, saldainiai „Karvutė“, „Milda“, „Trakai“, sausainiai „Gaidelis“, „Pasveikini-mas“, šaldytuvai „Oka“, „Snaigė“.

prepozicija 1 – препозиция – preposition

1. Padėtis, kai vienas iš susijusių kalbos elementų yra prieš kitą, priklausomasis prieš savarankiškąjį, pavyzdžiui, šalutinis sakiny s prieš pagrindinį. Plg. postpozicija.

2. Kitose kalbose šiuo terminu vadinamas prielinksnis (priešlinksnis), kartais ir priešdėlis.

prepozicinė dalelytė 1, 1 – препозитивная частица – preposed particle

Dalelytė, kuri visada vartojama prieš žodį, su kuriuo yra susijusi. Tokios yra lietuvių kalbos dalelytės *kone*, *ne*, *nė*, *nei*, *tegu* ir kt.

prepozicionalizācija 1 žr. prielinksniėjimas

pretėritas 1 – претерит – preterite

Istorinėje gramatikoje šiuo terminu vadinamas būtasis laikas (lietuvių kalbos būtasis kartinis laikas). Dažnai taip vadinamos ir visos veiksmažodžio formos, kuriomis reiškiamas prieš kalbos momentą vykęs veiksmas.

pretėritas frekventatývas 1, 2 – прошедшее многократное время – frequentative past, past frequentative tense

Kalbos mokslo literatūroje kartais taip vadinamas lietuvių kalbos naujadaras – būtasis dažninis laikas (žr.).

prezeñtas 2 – настоящее время, прэзентс – present tense

Istorinėje gramatikoje šiuo terminu dažnai vadinamas tiesioginės nuosakos esamasis laikas (žr. esamasis laikas).

pridengtasis skienuõ 4, 3^a – прикрытый слог – covered syllable
Skienuo, kuris prasideda priebalsiu: *die-na, ei-klus*.

priebalsė 1 – согласная буква – consonant letter
Raidė, kuria žymimas priebalsis.

priebalsynas 1, konsonantizmas – консонантизм – consonantism
Bet kurios kalbos priebalsių sistema; priebalsių visuma. Lietuvių kalba turi 45 (įskaitant ir skolintus) kietuosius ir minkštuosius priebalsius.

priebalsinis kamienas 2, 1 žr. kamienas

priebalsis 1 – согласный, согласный звук – consonant

Kalbos garsas, kuris gaunamas šnekėjimo metu iškvepiamo oro srovei susidūrus su kalbos padargų sukelta kliūtimi, sudarančia tarimo židinį. Nuo balsių skiriasi visų pirma tuo, kad priebalsių pagrindą sudaro šlamesiai, balso vaidmuo menkesnis. Tarimo atžvilgiu priebalsiai skirstomi taip: 1) pagal balso ir šlamesio vaidmenį skiriami balsingieji (žr.), arba sonantai, ir trankieji (žr.). Nuo balso stygų įtempimo priklauso, ar priebalsiai yra duslieji (žr.), ar skardieji (žr.); 2) pagal šlamesio susidarymo vietą (aktyviusius (a) ir pasyviuosius (b) kalbos padargus) skiriami: a) liežuvio priešakiniai (žr.), liežuvio viduriniai (žr.), liežuvio užpakaliniai (žr.) ir lūpiniai (žr.), b) alveoliniai (žr.), dantiniai (žr.) ir gomuriniai (žr.), arba veliariniai; 3) pagal šlamesio susidarymo būdą skiriami nosiniai (žr.), pučiamieji (žr.), sklandieji (žr.), sprogstamieji (žr.), virpamasis (žr.), arba vibrantas, ir afrikatos (žr.). Be to, visi priebalsiai skirstomi į kietuosius (žr.) ir minkštuosius (žr.).

priedėlis 1 – приложение, аппозиция – apposition

Daiktavardinis derinamasis pažymins, kuriuo reiškiamas lygiavertis turinys su pažymimuoju žodžiu. Reiškiamas daiktavardžiu, jo funkcijas atliekančiu kitu žodžiu arba daiktavardiniu žodžių junginiu: *Viesulai padaužos jau sparnus pakėlė – | Tai blaškys ir laužys lauko ramunėlę* (S. Nėris); *Visi juo, mažuoju, pasivaduoja* (Vaižgantas); *Ažuols, ans šakots didpilvis, ore stovėdams, su žaibais ir vėtrams daug jau buvo kariavęs* (K. Donelaitis); *Jai, kaip našlaitėi, niekas čionai nenorėjo nieko sakyti* (Lazdynų Pelėda). Su pažymimuoju žodžiu priedėlis visada derinamas bent linksniu, dažniausiai ir skaičiumi bei gimine. Prie pažymimojo žodžio priedėlis gali būti siejamas su jungiamaisiais ar kitais jų funkciją turinčiais žodžiais (*arba, kaip; vardu, pavarde*).

prieduras 1 – 1. постпози́ция; 2. протети́ческий звук, протéза – 1. post-position; 2. prothetic sound, prothesis

1. Lietuvių kalbotyroje kartais taip vadinama žodžio gale pridurta dalelė: *šis-ai, tas-ai*. Žr. postpozicija.

2. Etimologiškai nepagrįstas pridėtinis žodžio pradžios garsas, atsiradęs paprastai dėl fonetinių priežasčių, neretas lietuvių tarmėse: *j-ilgas* „ilgas“, *s-tverti* „verti“, *v-agurklas* „agurkas“, *v-uodega* „uodega“. Dar žr. protetinis garsas, protezė 2.

priedvasis 1 žr. aspiracija

priedzūkis 1

K. Jaunias – A. Salio lietuvių tarmių skirstyme priedzūkiu vadinama kai kuriomis upatybėmis dzūkams artima, bet pati nedzūkuojanti vidurio aukštaičių patarmės pietinė dalis (tarp Alytaus, Balbieriškio, Jiezno, Užuguoščio, Butrimonių). Priedzūkis išskirtas ir pavadintas A. Salio.

priegaidė 1 – интона́ция, словéсная интона́ция – intonation, word intonation

Skirtingas tos pat garsinės išraiškos ilgojo skiemens centro tarimas, galintis turėti skiriamąją fonologinę funkciją, t. y. padedantis skirti kitais garsinės išraiškos atžvilgiais sutampančius žodžius ar jų atskiras formas: *juōdis* „juodumas“ ir *júodis* „juodas gyvulys ar paukštis“, *káumas* „kovoja“ ir *Kaūnas* „miesto vardas“, *mérkti* „vokais dengti akis“ ir *meřkti* „panardinti į skystį“. Lietuvių kalboje yra dvi priegaidės – tvirtapradė ir tvirtagalė. Kurį laiką buvo įprasta manyti, kad priegaidę turi ir trumpieji lietuvių kalbos skiemenys (vadinamoji trumpinė priegaidė). Žemaičių tarmėje skiriama laužtinė priegaidė yra tvirtapradės priegaidės variantas, o vidurinė ir rytų aukštaičių kirstinė priegaidės – tvirtagalės priegaidės variantai. Dar žr. tvirtapradė priegaidė, tvirtagalė priegaidė.

priegaidžių kaità 1, 4 žr. metatonija

prielinksňėjimas 1, prepozicionalizacija

Naujybinių prielinksnių radimasis iš kitoms kalbos dalims priklausančių žodžių ar jų formų. Aiškiausias yra kai kurių prieveiksnių prielinksňėjimas – ne vienu atveju yra susidariusios homonimų poros iš prieveiksčio ir atitinkamo prielinksnio: *apibėk aplinkui* ir *apibėk aplinkui namą, stovi šalia* ir *stovi šalia manęs*.

prielinksnis 1 – предлог – preposition

1. Tarnybinė kalbos dalis, kuriai priklausančios žodžiai junginyje su daiktavardžių ar jų funkcijas einančių žodžių netiesioginiais linksniais

reiškia įvairius sintaksinius santykius su kitais savarankiškais žodžių junginio ar sakinio žodžiais. Savarankiško sintaksinio vaidmens neatlieka, nekaitoma.

2. Tai kalbos daliai priklausantis žodis. Kilmės atžvilgiu skiriami senybiniai ir naujybinių prielinksniai. Senybinių kilmė dabartinės kalbos duomenimis neatsekama (*ant, apie, į, po, su*), naujybinių ryšiai su atitinkamais kitų kalbos dalių žodžiais paprastai akivaizdūs (*anapus, greta, kiaurai, pirma, skersai, vidur*, žr. prielinksnejimas). Sandaros atžvilgiu skiriami paprastieji (vienažodžiai ir kaip prielinksniai neilgėję), samplaikiniai (paprastai dviejų prielinksnių junginiai: *iš po, iš anapus*) ir suaugtiniai (susidarę dviem prielinksniams suaugus į vieną: *sulig*) prielinksniai. Literatūrinėje lietuvių kalboje vartojami su kilminku, galininku bei įnagininku, tarmėse, be to, dar ir su naudininku.

prielipas 1 žr. pertaras

priefereikšmis 1 žr. konotacija

priesaga 1, sufiksas – сүффикс – suffix

1. Morfemikoje priesaga vadinama turinti reikšmę žodžio dalis (morfema), esanti po šaknies prieš galūnę (jei žodis ar jo forma galūnę turi) arba žodžio gale: *mok-in-ys, mok-sl-as, išmok-s*. Žodis gali turėti ir daugiau kaip vieną priesagą: *išsimok-sl-in-im-as, mok-y-toj-au-dam-as*.

2. Afiksas, dedamas po pamatinio kamieno ir padedantis sudaryti kitą žodį ar kitą to paties žodžio formą. Skiriamos žodžių darybos (a) ir formų darybos (b) priesagos: a) *puoš-inė-ti, puoš-im-as, puoš-men-a, puoš-n-us: puošti*; b) *puoš-dav-au, puoš-k, puoš-us-i, puoš-t-as, puoš-dam-as, puoš-iant: puošti, puošia, puošė*. Viena pati arba kartu su galūne (kai žodis ar išvestinė forma ją turi) žodžių darybos priesaga sudaro darybos formantą, o žodžių kaitybės priesaga – kaitybės formantą.

priesaginė daryba 2, 1 žr. sufiksacija

priešakinės eilės balsis 2, 4, 2, priešakinis balsis – гласный переднего ряда, передний гласный, передненёбный гласный – front vowel
Balsis, kurį tariant liežuvis paslenka į priekį ir galiuku remiasi į apatinius dantis, o vidurinė liežuvio dalis pakyla prie kietojo gomurio. Lietuvių kalboje priešakinės eilės balsiais laikomi balsiai *i, ĩ, e, ě, ê*.

priešakinis balsis 2, 2 žr. priešakinės eilės balsis

priešdėlinė daryba 2, 1 žr. prefiksacija

priešdėlis 1, prefiksas – прѐфикс, прѐставка – prefix

1. Morfema, esanti žodžio pradžioje, prieš šaknį. Gali būti tiesiog prieš šaknį : *at-eiti, pa-vasaris*, prieš kitą priešdėlį: *ne-ateiti, prieš-pavasaris*, o sangražiniuose priešdėliniuose veiksmažodžiuose bei iš jų išvestuose kai kurių darybos tipų daiktavardžiuose prieš sangražos dalelę: *at-si-eiti, pa-si-matymas*. Lietuvių kalboje priešdėliai yra žodžių darybos afiksai.

2. Prepozicinis afiksas, padedantis sudaryti kitą žodį, o kai kuriose kalbose (pavyzdžiui, tam tikri slavų kalbų veiksmažodžių priešdėliai) ir kitą to paties žodžio formą. Darybos formantą priešdėlis sudaro vienas pats (*iš-mokyti: mokyti, ne-garbè: garbè*) arba kartu su darybos metu pakitusia galūne (*apy-sunk-is: sunkus, prie-miest-is: miestas*).

prieškištinis skiemuõ 1, 3^a – прѐдудáрный слог – pretonic syllable
Skiemuõ, esantis prieš kirčiuotąjį skiemenį.

priešlinksnis 1

Kartais taip vadinamas prielinksnis, kuris vartojamas prieš su juo einantį linksnį. Šiuo atžvilgiu beveik visi lietuvių kalbos prielinksniai yra priešlinksniai. Žr. prepozicija, plg. polinksnis.

priešprieša 1 žr. opozicija

priešpriešinio sujungimo sakinyš 2, 2, 3^b – прѐтивѐтельное прѐдложѐние – adversative sentence

Sujungiamasis sakinyš, kurio dėmenys vienas kitam yra supriešinti: *Daržely mano, ties langais, pražydo astrai, rudens gėlės, bet man negaila vasarėlės* (L. Gira). Šie sakiniai paprastai jungiami jungtukais *o, bet, tačiau*.

priešpriešinis klausimas 2, 1 žr. klausimas

prievardis 1

Žmonos vardas, padarytas iš vyro vardo, paprastai padedantis papildomai sutapatinti asmenį, pavyzdžiui, *Jonienė* (Sidabrienė Jonienė), *Justinienė* (Sidabrienė Justinienė), tačiau pavartojamas ir savarankiškai.

prieveiksmėjimas 1, adverbializacija – адвѐрбиализáция – adverbialization

Kitoms kalbos dalims priklausančių žodžių, tiksliau – atskirų jų formų, ar žodžių junginių virtimasrieveiksmiais. Prieveiksmėdama kaitomo žodžio forma (dažniausiai daiktavardžio linksnis) praranda ryšius su to žodžio kaityba, kol pagaliau, visai suprieveiksmėjus, tie ryšiai negrįžtamai nutrūksta: *draugè, namie*. Suprieveiksmėjęs žodžių junginys dažniausiai suauga: *iškart, šiandien*.

prieveiksminis žodėlis 2, 2

Kai kuriuose lietuvių kalbos gramatikos vadovėliuose (pavyzdžiui, mokyklinėje J. Žiugždos gramatikoje) šiuo terminu vadinta dalelytė (žr.).

prieveiksmis 1 — наречие — adverb

1. Savarankiška kalbos dalis, kuriai priklausančys žodžiai reiškia veiksmo aplinkybę ar ypatybę, kartais ypatybės ir net daikto ypatybę. Būdingiausias morfologinis bruožas, skiriantis nuo kitų savarankiškųjų kalbos dalių, tai, kad prieveiksmis yra iš esmės nekaitoma kalbos dalis. Tik dalis iš laipsniuojamų būdvardžių ir būdvardėjančių dalyvių išvestų prieveiksmių yra laipsniuojama: *aukštai, gražiai, suprantamai, aukščiau, gražiau, suprantamiau, aukščiausiai, gražiausiai, suprantamiausiai*. Svarbiausia sintaksinė funkcija — sakinyje reiškia būdo, laiko, vietos, priežasties ir tikslo aplinkybes ir pagal tai paprastai skirstomi į atitinkamus skyrius. Leksikos atžvilgiu ši kalbos dalis ypatinga tuo, kad nėra „iš prigimties“ jai priklausančių žodžių — iš esmės visas jos leksinis inventorių yra kilęs iš kitoms savarankiškosioms kalbos dalims priklausančių žodžių kaip žodžių darybos arba prieveiksmėjimo (žr.) padarinys.

2. Prieveiksmiui, kaip kalbos daliai, priklausančis žodis.

priežastišs aplinkybė 3^a, 1 žr. aplinkybė

priežastinis veiksmažodis 2, 1, kauzatyvinis veiksmažodis — каузативный глагол — causative, causative verb

Veiksmažodis, kurio reiškiamas veiksmas yra (ar gali būti) suvokiamas kaip kito, paprastai savaiminio, veiksmo priežastis, šaltinis: *kaitinti* (plg. *kaisti*), *krutinti* (plg. *krutėti*), *veisti* (plg. *visti*).

priežodis 1 žr. pertaras

prijungiamasis sakinyš 4, 3^b žr. sudėtinis prijungiamasis sakinyš

prijungimas 2, subordinacija — присоеди́нение — subordination, annexation

Dviejų sakinio ar žodžių junginio dėmenų jungimo būdas, kurio esmė sudaro vieno dėmens gramatinis priklausymas kitam dėmeniui. To sintaksinio ryšio būdingiausias trys rūšys — valdymas (žr.), derinimas (žr.) ir šliejimas (žr.). Skiriami pagrindinis (kuriam priklausoma) ir priklausomasis (kuris priklauso, yra prijungtas prie pagrindinio) dėmenys, pavyzdžiui, *mylimi tėvai, tėvai su vaikais* pagrindinis dėmuo yra *tėvai*, o *mylimi* ir *su vaikais* — priklausomieji dėmenys. Prijungimo priešybė yra sujungimas (žr.): *tėvai ir vaikai*.

prijungtinis sudurtinis žodis 2, 2, 2 žr. sudurtinis žodis (determinatyvinis sudurtinis žodis)

prisitáikymas 1 žr. akomodacija

prišliejimas 2 žr. šliejimas

próbalčiai 1 žr. prabaltai

produktyvumas 2 – продуктивность – productivity

Sinchroninėje kalbotyroje tai yra žodžių darybos ar gramatinio (kai tybos, žodžių junginių, sakinių) tipo vartojimas naujiems atitinkamo lygmens kalbos vienetams (žodžiams, formoms, sintaksiniam junginiam) daryti.

profesionalybė 1 žr. profesionalizmas

profesionalizmas 2, profesionalybė – профессионализм – professionalism

Žodis ar posakis, būdingas tam tikros profesijos žmonių kalbai, pavyzdžiui, vairuotojų kalbos *pasibučiuoti* „susidurti mašinoms“, transportininkų – *zuikis* „keleivis be bilieto“. Neretai profesionalizmo sąvoka labai išplečiama – profesionalizmais laikomi terminai ir net žargonybės.

próformė 1 žr. prolytė

prógarsis 1

Kalbos mokslo metodais atkurtas raštijos paminkluose nepaliudytas senovinis garsas, iš kurio išsiritu žinomas garsas, pavyzdžiui, baltų prokalbės *ā, iš kurio yra kilęs dabartinis lietuvių ā.

progresyvinė asimiliācija 1, 1 žr. asimiliacija (progresyvioji asimiliacija)

progresyvinė disimiliācija 1, 1 žr. disimiliacija (progresyvioji disimiliacija)

progresyvióji asimiliācija 4, 1 žr. asimiliacija

progresyvióji disimiliācija 4, 1 žr. disimiliacija

prohibitývas 2 žr. vetatyvas

prókalbė 1, senkalbė – праязык, язык-основа – parent language, primitive language

Kalba (dažniausiai kalbininkų rekonstruojama), iš kurios dėl laipsniškos raidos ir diferenciacijos yra kilusios giminiškos kalbos (jų šeima, šaka) ar atskira kalba. Pavyzdžiui, lietuvių, latvių, prūsų, kuršių ir kt. baltų genčių kalbos kildinamos iš bendros rekonstruojamos kalbos, kuri vadinama baltų prokalbe, ši kildinama iš dar bendresnės rekonstruojamos indoeuropiečių prokalbės (kartais per tarpines grandis,

pavyzdžiui, baltų–slavų prokalbė). Kai kurios prokalbės mokslo yra gerai pažįstamos iš raštijos paminklų. Tokia yra lotynų kalba, iš kurios kilo romanų kalbos.

proklitikas 1 – проклі́тика, проклі́ти́ческое сло́во – proclitic

Kalbos sraute nekirčiuojamas žodis, sulietas su po jo einančiu kirčiuojamu žodžiu į vieną vadinamąjį fonetinį žodį. Tokie bekirčiai žodžiai paprastai būna vienskiemeniai, visų pirma tarnybiniai (prielinksniai, dalelytės, jungtukai), bet pasitaiko ir savarankiškųjų (kai kurie įvardžiai, prieveiksmiai, bet ne visuomet): *nubėgo per laūką, per tamsų skaityti, tėvas ir sūnūs, aš nenóriu, praėjo daug laiko*. Plg. enklitikas.

proklizė 2 – проклі́за – proclisis

Kalbos srauto reiškiny, kai kirčio netekęs žodis suliejamas su po jo einančiu kirčiuotu žodžiu: *einù pas draūgą, ne mąno knygà*. Plg. proklitikas, enklizė.

prólytė 1, archetipas, proformė, prototipas – археті́п, праро́форма, прототі́п – archetype

Kalbos mokslo metodais atkurta gyvojoje kalboje ir raštijos paminkluose nepaliudyta senovinė žodžio forma ar kuri nors jo dalis: *gerà* < *gerá, *geràs* < *geráns. Atkurtosios formos (kaip ir kiti kalbos vienetai) paprastai žymimos žvaigždute.

pronominalizācija 1 žr. įvardėjimas

protėtinis garsas 1, 4 – протеті́ческий звук – prothetic sound

Balsis ar priebalsis, pridėtas žodžio pradžioje (prieš pirmąjį garsą) paprastai dėl fonetinių priežasčių. Šie garsai yra etimologiškai nepagrįsti. Tam tikruose žodžiuose jie būdingi tarmėms, iš tarmių tokių žodžių yra patekę ir į literatūrinę kalbą: *i-šlynas* „šlynas“, *u-zbonas* „ąsotis“ (plg. lenkų *dzban*), *s-kregždė* „kregždė“, literatūrinės kalbos *s-kėsti* „plėsti“. Dar žr. prieduras 2., plg. protezė.

protėvynė 1 – праро́дина – original homeland

Pirmykštė tam tikros kalbos, kalbų šakos ar šeimos vartotojų gyvenamoji vieta, pavyzdžiui, baltų protėvynė, indoeuropiečių protėvynė. Protėvynei nustatyti, be kitų, vartojami ir kalbų duomenys.

protėzė 2 – протеза – prothesis

1. Fonetiškai paaiškinamas, tačiau etimologiškai nepagrįstas papildomo garso atsiradimas žodžio pradžioje. Tam tikrais atvejais protezė dažna lietuvių tarmėse: *j-iena* „iena“, *v-oras* „oras“, *v-uodas* „uodas“.

2. Prieduras 2. Kartais šiuo terminu vadinami ir patys pridėtiniai žodžio pradžios garsai. Žr. protėtinis garsas.

protolingvistika 1 – предлингвистика – proto-linguistics

Amerikos struktūralizmo mokykloje kartais taip vadinamos pagalbinės kalbotyros ir su ja susijusios mokslo šakos, pavyzdžiui, fizinių ir fiziologinių kalbėjimo ypatybių tyrimas. Plg. makrolingvistika.

prototipas 2 žr. prolytė

provincialybė 1 žr. provincializmas

provincializmas 2, provincialybė – провинциализм – provincialism, localism

Žodis, forma, posakis, kurio nėra literatūrinėje kalboje ir kuris vartojamas tik tam tikroje tos kalbos ploto dalyje (nebūtinai sutampančioje su tarpe ar šneka) gyvenančių žmonių, kai šie šneka literatūrine kalba, pavyzdžiui, kauniečių *pōnička* „poniute“. Provincializmais laikomos ir tokio pobūdžio fonetinės kalbos ypatybės. Dar žr. regionalizmas.

prozaizmas 2 – прозаизм – prosaism

Kito funkcinio stiliaus žodis ar posakis meniniame stiliuje, tiksliau – grožinės literatūros kūrinyje. Dažniausiai prozaizmais telaikomi poetiniame tekste pavartoti tokie žodžiai, pavyzdžiui, mokslo ar technikos terminai, kanceliarizmai ar pan.

prozodėmà 2 – просодема – prosodem

Mažiausias prozodijos (žr.) vienetas, reiškiamas tokiais fonologiniais elementais, kaip tonas (aukštumas), jėga (garsumas), ilgumas (trukmė), intonacija, kirtis, priegaidė, ir susijęs su kalbos srautu, kuriame tik ir būna. Prozodemos, kaip ir fonemos, gali turėti skiriamąją (distinktyvinę) funkciją, t. y. padėti skirti žodžius ar sakinius, kitais atžvilgiais sutampančius.

prozòdija 1 – просòдия – prosody

1. Papildomųjų kalbos fonologinių elementų (tono aukštis, garsumas, ilgumas; intonacija, kirtis ir priegaidė) sistema, būdinga tam tikrai kalbai ar kalboms.

2. Papildomųjų kalbos fonologinių elementų, būdingų fonemai, skiemeniui, žodžiui, sakiniui, mokslas, sudėtinė fonologijos (žr.) dalis.

prozoporpėja 1 – прозопопéя, олицетворéние – prosopopoeia

Įasmeninimo (žr.) rūšis, kai negyvi daiktai ar abstraktūs dalykai ne tik sugyvinami, bet ir kalba.

prūsýbė 1, prūsicizmas, prūsizmas – прусици́зм – Prussianism

Skolinys iš prūsų kalbos: *kriaušė* iš prūsų *crausy*, *savitė* iš *sawayte*.

prūsicizmas 2 žr. prūsybė

prūsizmas 2 žr. prūsybė

pseudonimas 2 žr. slapyvardis

psicholingvistika 1 – психолінгвістика – psycholinguistics

Mokslas, kurio objektą sudaro kalbos akto tyrinėjimas psichologijos požiūriu. Remiantis kalbančiųjų psichikos duomenimis, stengiamasi išaiškinti įvairius kalbos formavimosi ir kitimo procesus. Dėl to daug dėmesio skiriama vaikų kalbos, kalbos patologijos ir kalbos raidos problemoms. Tačiau, jas nagrinėjant, žiūrima ne grynai kalbinio, o psichologinio aiškinimo. Turi ir taikomąją reikšmę, nes padeda spręsti kalbų mokymo klausimus.

pučiamasis priebalsis 4, 1, frikatyvinis priebalsis, frikatyvas, spirantas – фрикативный (согласный), целевой согласный, спирант – fricative consonant, spirant

Priebalsis, kurį tariant iškvepiamas oras išpučiamas pro kalbos padargų paliktą plyšį. Šitai tariami lietuvių kalbos priebalsiai *j, s, s', š, š', v, v', z, z', ž, ž'; f, f', ch, ch', h, h'*.

punktuacija 1 žr. skyryba

punktuacinis nagrinėjimas 1, 1 žr. nagrinėjimas (skyrybos nagrinėjimas)

pūntininkai 1

K. Jauniaus–A. Salio lietuvių tarmių skirstyme pagal žodžio *pūntis* „pantis“ tarimą pūntininkais vadinama rytų aukštaičių šnekta, kurios plote tvirtapradžiai ir tvirtagaliai *am, an, em, en*, tariami kaip *um, un, im, in: sūmtis, runkà / ruñka, givŋn't', tviñkt'* „tvenkti“.

purizmas 2 – пурізм – purism

Siekimas išsaugoti kalbą gryną ir švarią, kova už idealią ir neliečiamą normą. Dažniausiai purizmas, kaip kalbinė elgsena, pasireiškia tuo, kad skoliniai (žodžiai, konstrukcijos ir kt.) nepripažįstami kalbos norma. Kartais nenorminiu dalyku laikoma bet kuri kalbos naujovė (tiek skolinta, tiek ir sava). Be to, purizmas gali reikštis ir perdėtu gramatikos taisyklių tikslumo saugojimu, vien logikos kriterijų taikymu kalbai.

pūsbalsis 1 – žr. balsingasis priebalsis

pūsdalyvis 1 – полупричастіе – half-participle

Neasmenuojamoji veiksmažodžio forma, kuria žymima pagrindinio veiksmo aplinkybė, kontekste susijusi su to paties veikėjo tuo pat metu atliekamu ar jam atsitinkančiu kitu veiksmu, būseną: *Rudis prakaituodamas atkasė sniegą* (P. Cvirka); *Žolės tenai nebuvo, tiktai atva-*

šos ir atžalos viena antrą smelkdamos augo (S. Daukantas). Pusdalyvis turi sangražines formas, kaitomas gimine ir skaičiumi.

pūsilgis balsis 1, 2 – полудóлгий глáсный – semi-long vowel, half-long vowel

Tarpinis ilgumo atžvilgiu balsis tarp ilgojo ir trumpojo balsio. Tokių balsių yra lietuvių tarmėse. Pavyzdžiui, dalis rytų aukštaičių, ypač apie Kupiškį, Uteną, taip taria dėl kirčio pailgėjusius trumpuosius ir nekirčiuotus ilguosius balsius.

pūskalkė 1 žr. pusvertinis

pūsvertinis 1, puskalkė – полукáлька

Žodis, kuris yra pusiau skolinys, pusiau vertinys: *elektrotraukinys* (plg. *электроноезд*), *geradėjas* „geradarys“ (plg. lenkų *dobrodziej*). Tokių hibridinių vertinių kalboje atsiranda iš dalies verčiant (kalkiuojant) kitų kalbų žodžius.

R

---

raidà 4 žr. kalbos raida

raidė 2 – б́уква – letter

Raidinio rašto grafinis ženklas, kuriuo žymimas garsas arba fonema. Iš raidžių susideda abėcėlė (žr.). Garsas ir raidė ne visuomet sutampa – yra atvejų, kai vienas garsas žymimas ne viena raide (lietuvių *dz*, *dž*, *ch*) ar nevienodai (lietuvių *i* ilgasis rašomas *į* ir *у*). Kartais raidė nežymi jokio garso (lietuvių *i*, kai vartojama minkštumo ženklu). Mokymo praktikoje neretai maišomos raidės su garsais, dėl to mokykloje patogu vartoti išgalėjusius skirtingus terminus – *balsis* ir *priebalsis* (garsai), *balsė* ir *priebalsė* (raidės).

Didžioji raidė 4, 2 – прописная б́уква, больш́ая б́уква, заглавная б́уква – capital letter

Raidė, kuri skiriasi nuo mažosios raidės grafiniu vaizdu (bent dydžiu). Didžiųjų raidžių vartojimo atvejus apibrėžia kiekvienos kalbos rašybos taisyklės.

Mažoji raidė 4, 2 – строчная б́уква, ма́ленькая б́уква – small letter

Mažesnė už didžiąją, dažniausiai vartojama raidė, išskyrus atvejus, kai pagal kurios nors kalbos rašybos taisyklės vartojamos didžiosios raidės.

raidýnas 1 žr. abėcėlė

raidinė sántrumpa 1, 1, akronimas – буквенная аббревиатура – alphabetic acronym

Sutrumpintas pavadinimas, kurį sudaro pirmosios pilnąjį pavadinimą sudarančių savarankiškų žodžių raidės: *TSRS* [tė-es-er-es] – Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga, *UNESCO* [Junesko] – anglų United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Suvienytųjų Nacijų [Organizacijos] švietimo, mokslo ir kultūros organizacija).

raidinis rāštas 1, 2, garsinis raštas – буквенное письмо, звуков́е письмо, буквенно-звуков́е письмо, фонетическое письмо, алфавитное письмо – phonetic writing

Rašto sistema, kurios atskiras rašmuo (raidė) žymi kalbos garsą arba fonemą. Dabartinio lietuvių rašto pamatą sudaro lotynų abėcėlės raidės.

raiškà 4, išraiškos planas – выра́жение – expression

Terminas, paprastai vartojamas ta pačia reikšme kaip ir išraiškos planas (žr.), t. y. žymi kalbos ženklų išorinę (ne turinio, reikšmės) pusę, kuo reiškiamas turinys. Tačiau jo reikšmė yra konkretesnė, dėl to ypač parankus nagrinėjant konkrečius kalbos reiškinius ir faktus.

rāngas 1 – ранг – rank

Terminas, vartojamas struktūrinėje kalbotyroje, norint pabrėžti, kad kalba susideda iš vienas po kito einančių priklausomų lygmenų, pradedant nuo aukščiausio rango, sudėtingiausių (sakiniai) ir baigiant paprasčiausiais, toliau neskaidomais vienetais (fonemų skiriamieji požymiai). Kiekvienas rangas sudaro tyrinėjimo lygmenį. Skiriami, pavyzdžiui, sakinio, morfemos ir fonemos lygmenys. Dar žr. lygmuo.

rašýba 1, ortografija – орфография, правописа́ние – orthography

Kurios nors kalbos ženklų (garsų ir jų kombinacijų, žodžių) pateikimo rašto ženklais sistema, tvarkoma sutartinėmis taisyklėmis. Literatūrinės kalbos rašybos taisyklės, kad ir būdamos sutartinio pobūdžio, yra privalomos visiems ta kalba rašantiems žmonėms. Dabartinė lietuvių kalbos rašyba remiasi trimis pagrindais:

Fonėtinis rašybos pagrindas 1, 1, 3^b, garsinis rašybos pagrindas, fonetinis rašybos principas – фонетический принцип орфографии – phonetic principles of orthography

Pagal šį rašybos pagrindą, arba garsinę (fonetinę) rašybą, raidės atitinka realius garsus – žodžiai rašomi kaip girdimi: *brolis*, *mokykla*, *namas*, *tėvas*.

Morfologinis rašybos pagrindas 1, 1, 3^b, morfologinis rašybos principas – морфологический принцип орфографии – morphological principles of orthography

Pagal šį pagrindą morfemų garsai rašomi vienodai visuose giminiškuose žodžiuose, neatsižvelgiama į priebalsių suduslėjimą ar suskardėjimą ir kai kuriuos kitus reiškinius: *bėgti* (o ne fonetiškai *bėkti*, nes *bėga*, *bėgo*), *išsivežk* (ne fonetiškai *isivešk*, nes priešdėlis *iš-* ir *veža*, *vežė*). Morfologinis rašybos pagrindas dar vadinamas kilminiu, arba etimologiniu, rašybos pagrindu arba tiesiog kilmine rašyba.

Tradicioninis rašybos pagrindas 1, 1, 3^b, tradicininis rašybos principas – традиционный принцип орфографии, традиционно-исторический принцип орфографии, исторический принцип орфографии, консервативный принцип орфографии – conservative principles of orthography

Pagal šį pagrindą tam tikri garsai rašomi, remiantis rašyboje įsigalėjusiu papratimu, nors tai ir nesutinka su kitais rašybos pagrindais. Pavyzdžiui, ilgasis balsis *ā* dabartinėje rašyboje rašomas dvejais – *a* ir *ą* iš tradicijos (ta pačia tradicija remiasi ir *ē*, *ī*, *ū* ilgųjų dvejopas rašymas).

rašybos nagrinėjimas 1, 1 žr. nagrinėjimas

rašytinė kalbà 1, 4 žr. rašomoji kalba

rašmuo 3^b, grafinis ženklas – графический знак, письменный знак, письменá (daugiskaita) – graphic symbol

Rašto ženklas, pavyzdžiui, raidė, skaitmuo, skyrybos ženklas, simbolis, hieroglifas ir kt. Palyginti su raide rašmuo suprantamas kaip bendresnis terminas – garso grafinis ženklas, pavyzdžiui, rašmenys *dz*, *dž*, *ch* lietuvių kalbos rašyboje žymi vieną garsą ir rašomi dviem raidėmis.

rašomoji kalbà 1, 4, rašytinė kalba – письменный язык, письменная речь – written language, written speech

Kalbos atmaina, pateikiama rašmenimis. Rašomosios kalbos tekstai paprastai kuriami specialiai. Ji yra normiškesnė, labiau išdailinta ir konservatyvesnė už šnekamąją kalbą (žr.). Pastarosios užrašymas fonetine transkripcija nepriklauso rašomajai kalbai.

raštas 2 – письмó – writing

Kalbos pateikimo rašmenimis sistema, kalbos fiksavimo ir kartu žmonių bendravimo priemonė. Raštas nuo pat atsiradimo yra patikimiausia, galima sakyti, neriboto erdvės ir laiko atžvilgiu informacijos perdavimo priemonė. Pirmosios rašto formos yra piktografija (žr.) ir

ideografija (žr.). Dabar paplitusio raidinio rašto (žr.) ankstesnė pakopa yra skiemeninis raštas (žr.).

raštijà 2 – письменность – writing

Kurios nors kalbos raštu parašytų tekstų visuma. Raštija yra labai svarbus kalbos tyrinėjimo šaltinis.

realizācija 1 – реализация – realization

Plačiausia prasme šiuo terminu žymimas kalbos ženkle (tiksliau vieno iš jo variantų) pavartojimas šnekoje. Skiriami skirtingi realizacijos tipai pagal tai, kur kalbos ženklai (garsai arba raidės) vartojami – rašomojoje ar šnekamojoje kalboje. Terminas vartojamas kalbotyros teorijoje, norint parodyti skirtumą tarp abstrakčiosios sistemos, kuri yra bendra visiems ta kalba kalbantiems žmonėms (pavyzdžiui, foneminis lygmuo), ir kalbėjimo metu vartojamų kalbos vienetų, kurie yra konkretūs (pavyzdžiui, šnekoje vartojamas garsas).

redūkcija 1 – реду́кция – reduction

Kalbos garso ar garsų samplaikos tarimo susilpnėjimas tam tikrose pozicijose, pavyzdžiui, nekirčiuotame galūnės skiemenyje. Tokie garsai paprastai pakinta kiekybės, o neretai ir kokybės atžvilgiu, vietomis tariami kaip murmamieji garsai. Daug įvairių redukcijos atvejų yra buvę lietuvių kalbos istorijoje, gausu tarmėse, pavyzdžiui, šiaurinių žemaičių *kākl(φ)s* „kaklas“, *mėrg(ę)* „mergė“, pasvališkių *ākmo* „akmuo“, *kārve* „karvė“, *lābē* „labai“. Skiriama kiekybinė (balsių trumpėjimas) ir kokybinė (tembrinių garso upatybių blėsimas) redukcija (pastaroji paprastai yra mišri), pilnoji (balsio išnykimas) ir dalinė (susilpnėjimas ir kokybinis pakitimas) redukcija.

redukuotas balsis 1, 2 – редуци́рованный гласный – reduced vowel
Balsis, atsiradęs dėl redukcijos (žr.).

redundācija 1, perteklius – избы́точность – redundancy

Iš informacijos teorijos pasiskolintas terminas. Juo žymimas perteklinių elementų (žodžių, jų junginių ir kt., nereikalingų prasmei suvokti) buvimas šnekoje. Tai bendras gyvųjų kalbų bruožas. Paskaičiuota, kad tų kalbų redundancija prašoka 50%. Pavyzdžiui, pasakymas *Aš turiu mažą šuniuką* prasmės atžvilgiu yra toks pat, kaip ir *Turiu šuniuką*.

reduplikācija 1, dvigubinimas – повто́р, удво́ение, редуплика́ция – reduplication

Žodžio ar jo dalies (kamieno, šaknies) kartojimas (paprastai du kartus) kaip žodžių, o kai kuriose kalbose ir formų (japonų kalboje daugiskai-

tos) daromasis būdas. Lietuvių kalboje taip yra atsiradę žodžiai *kart-kartėm, mažmožis, niekniekis* ir kt.

refereñtas 2 – референт – referent

Minties objektas, su kuriuo siejama tam tikra kalbinė raiška. Plg. denotatas.

reflexiva tantum

Šiuo lotynišku terminu vadinami veiksmažodžiai, kurie yra tik sangražiniai, t. y. kalboje nėra atitinkamų nesangražinių veiksmažodžių: *dairytis, džiaugtis, išsigąsti, ryžtis*.

refleksyvinis veiksmažodis 1, 1 žr. sangražinis veiksmažodis

regionalybė 1 žr. regionalizmas

regionalizmas 2, regionalybė – областное слово – regionalism

Tik tam tikram regionui būdinga kalbos ypatybė, dažniausiai žodis ar posakis. Terminas paprastai vartojamas ta pačia reikšme, kaip ir provincializmas (žr.).

regresyvinė asimiliacija 1, 1 žr. asimiliacija (regresyvioji asimiliacija)

regresyvinė disimiliacija 1, 1 žr. disimiliacija (regresyvioji disimiliacija)

regresyvioji asimiliacija 4, 1 žr. asimiliacija

regresyvioji disimiliacija 4, 1 žr. disimiliacija

reguliarumas 2 – регулярность – regularity

Bet kurio kalbos vieneto pavaldumas atitinkamoms bendrosioms taisyklėms ir buvimas tokio, kokio reikalauja tos taisyklės. Pavyzdžiui, kaitybės formų reguliarumą rodo jų sutikimas su paradigma, apie darinių reguliarumą sprendžiama iš to, ar jie yra vienodos darybos su kitais to tipo ar potipio dariniais.

reikiamybės dalyvis 1, 2 – страдательное причастие необходимости, причастие долженствования – participle of necessity

Dalyvis, reiškiantis daikto ypatybę, kilusią iš veiksmo, kurį reikia atlikti, arba patį tą atliktiną veiksmą: *darytinas, rašytinas, vežtinas*. Turi neveikiamosios rūšies gramatinę reikšmę, kaip ir kiti šios rūšies dalyviai kaitomas gimine, skaičiumi ir linksniu. Dar žr. gerundyvas.

reikšmė 3 – значenie – meaning

Kalbos ženklais reikiamas prasminis turinys. Tai yra bendriausio pobūdžio terminas. Pačios reikšmės yra labai įvairios, dėl to skiriama nemažai jų rūšių: leksinė (žr.), gramatinė (žr.), darybos reikšmė

(žr.); tiesioginė (žr.) ir perkeltinė reikšmė (žr.), abstrakčioji, konkrečioji ir kt. reikšmė.

reikšmėmoxslis 1 žr. semasiologija

reikšmės atspalvis 3, 1 — побочное значение, сопутствующее значение, оттенок значения — accessory meaning

Papildomoji kalbos vieneto reikšmė, einanti kartu su pamatine (nominatyvine) jo reikšme, pavyzdžiui, *žirglioti* „eiti“ + reikšmės atspalvis „išsižergus“ ar „didelias žingsniais“.

reikšmėtyra 1 žr. semasiologija

rėkcija 1 žr. valdymas

rekonstrūkcija 1, atkūrimas, atstatymas — реконструкция, восстановление — reconstruction

Raštijos paminklų neužfiksuotos kalbos būsenos atkūrimas, remiantis gyvosiomis kalbomis ir raštijos paminklais. Tai yra pagrindinis lyginamosios istorinės kalbotyros tikslas. Pavyzdžiui, tik atkuriami gali būti baltų prokalbės, indoeuropiečių prokalbės garsai, formos, žodžiai ar žodžių junginių ir sakinių tipai. Atkurti kalbos faktai kalbos mokslo veikaluose žymimi žvaigždute (*). Dar žr. vidinė rekonstrūkcija.

rekūrsija 1, išgarsis, atsitraukimas — отступ, рекурсия — off-glide, final glide

Trečioji (paskutinė) garso tarimo dalis, kai kalbos padargai iš išlaikymui (žr.) būdingos padėties grįžta į ne darbo būseną. Plg. ekskursija.

relevantiškūmas 2 — релевантность — relevance

Esminių, atliekančių tam tikrą funkciją ir svarbių bendravimui kalbos elementų skyrimas nuo neesminių, neatliekančių tos funkcijos elementų. Šis struktūrinės kalbotyros terminas labiausiai yra paplitęs fonologiniuose kalbos tyrinėjimuose, pavyzdžiui, skiriant fonologinius garsų požymius, pozicijas, t. y. norint pažymėti tiriamojo objekto fonologinį reikšmingumą.

reliatyvinis įvardis 1, 1 — относительное местоимение — relative pronoun

Kartais kalbos istorijos darbuose taip pavadinamas santykinis įvardis (žr.).

reliktinė fōrma 1, 1, išlikinė forma — реликтовая форма — relic form
Baigianti nykti, paprastai izoliuota, išlikusi iš ankstesnių kalbos gyvavimo laikų forma. Būdingi reliktyvių formų pavyzdžiai yra atematinio

veiksmazodžių asmenavimo liekanos dabartinėje lietuvių kalboje: *esti, kosti, niežti, peršti* (esamojo laiko trečiasis asmuo).

remà 2 — рéма — rheme

Reikšmės atžvilgiu skaidant sakinį, arba vadinamojoje aktualiojoje sakinio skaidoje, šiuo terminu žymimas pranešimo turinys, t. y. ta sakinio dalis, kuria pranešama kas nauja apie temą (žr.). Indoeuropiečių kalbose paprastai remą sudaro tarinio grupės, pavyzdžiui, *Krepšinio rungtynės baigėsi* rema yra *baigėsi*, nes pabrėžiama, kad tos rungtynės *baigėsi*, o ne *užtruko* ar kt.

reprezentācinė fūnkcija 1, 1 — репрезентативная фўнкция — representative function

Kalbos ar atskiro jos vieneto orientuotumas į išorinius dalykus (realius ar įsivaizduojamus), kurių ženklais vartojami tam tikri garsų junginiai (žodžiai, sakiniai), gebėjimas jiems atstovauti. Dėl šios funkcijos kalboje atsispindi ją vartojančios tautos ar visuomenės gyvenimas, jos kultūra.

retòrika 1 — ритòрика — rhetoric

Iškalbos teorija, daug dėmesio skirianti kalbos stiliui.

retòrinis klàusimas 1, 1 — риторический вопрос — rhetorical question

Stiliaus figūra, kurios esmę sudaro klausiamojo sakinio formos suteikimas teigimui ar neigimui. Vartojama norint sustiprinti kalbos įtaigumą, jausmingumą, pavyzdžiui, *Kur tai matyta, kad kiaušinis vištą mokytu?* (užuot pasakius *Nematyta, kad kiaušinis vištą mokytu*, t. y., kad vaikas tėvus, jaunesnis vyresnį mokytu).

retòrinis kreipinỹs 1, 3^b — риторическое обращение

Stiliaus figūra, kurią sudaro kreipinys, skirtas ne pašnekovui ar apskritai kalbos dalyviams. Tokiu atveju kreipiamasi į pokalbyje nedalyvaujančius ar nesamus, neretai visai negalinčius kalboje dalyvauti, mirusius, dar negimusius ar pramanytus asmenis, kitokius gyvius, daiktus ar net abstrakčius dalykus: *Sudievu, Tėvyne!* — *man laikas keliauti* (K. Binkis); *Būk sveikas, dieviškasis liūdesy, dienos bedugne ir nakties viršūne, juodoji žvaigžde, lapo virpesy, lėta ugnie pavargstančiame kūne!* (Just. Marcinkevičius).

retrogrādinė darýba 1, 1 žr. atgalinė daryba

retrogrādinis darinỹs 1, 3^b žr. atgalinis darinys

rezonānsas 1 — резонáнс — resonance

Kalbos garso tarimo ypatybė, atsiradusi dėl rezonatoriaus (žr.) įtakos, pavyzdžiui, kalbama apie priebalsių *m* ir *n* nosies (ar nosinį)

rezonansą, t. y. nosinį atbalsį, kuris kyla dėl to, kad juos tariant dalis išskvepiamo iš plaučių oro eina pro nosį.

rezonātorius 1, ertmė – резонатор – resonator

Šnekos aparato (žr.) eřtmės (ryklės, burnos ir nosies), kuriose sukuriamas garsų tembras.

ribà 4 – граница – boundary, border

Vieta, kurioje baigiasi vienas kalbos elementas, ypatybė ir prasideda kitas. Skiriamos skiemens, morfemos, žodžio ir kt. ribos. Kalbos ypatybių išplitimo vartojamame plote ribas žymi izoglosos (žr.).

riestinis kirčio ženklas 2, 2, 3, riestinis priegaidės ženklas, cirkumfleksas – циркумфлекс – circumflex

Lietuvių kalbos tvirtagalės priegaidės ženklas ~, rašomas virš kirčiuoto skiemens centrą sudarantį ilgąjį balsį arba dvibalsio ir dvigarsio antrąjį sandą žyminčios raidės: *lāpas, mokỹklą, naujas, peñketas, riēstas*.

riestinis priegaidės ženklas 2, 1, 3 žr. riestinis kirčio ženklas

ryklė 4 žr. kalbos padargas

ryšys 4 – связь – connection, interrelation, interdependence

Bet kurio lygmens vienetai kalboje vieni su kitais įvairiškai santykiauja, ir tai sudaro pamatą skirti įvairioms ryšių rūšims. Kalbama apie žodžių ryšius sakinyje, žodžių semantinius ryšius ir kt., skiriami gramatiniai, sintaksiniai ir kt. ryšiai. Plg. santykis.

rišlióji kalbà 4, 4 – связная речь – connected speech

Kalba, kuriai būdingas išplėtotumas, nuoseklumas, išraiškos ir turinio darna. Rišliosios kalbos, tiek šnekamosios, tiek rašomosios, ugdymui labai daug dėmesio skiriama vidurinėje mokykloje. Mokomuosius mokinių rišliosios kalbos tekstus sudaro atsakymai į klausimus, pasakojimas, atpasakojimai, rašiniai.

rišlumas 2 – связность – connectedness, coherency

Semantikoje šiuo terminu vadinami reikšmės santykiai tarp tekstų vienetų. Tie santykiai realizuojami įvardžiais, lyginamosiomis konstrukcijomis, žodžių tvarka ir kt.: *Pasijutęs gatvėje, Laurynas iš karto negalėjo suprasti, kas jam atsitiko, nežinojo, kas daryti. Dvi dieni išgulėjo jis savo kambarėly, kietoj lovoj susirietęs, niekur neišėjo, nieko nevalgė* (J. Biliūnas).

rytietybė 1

Iš rytų aukštaičių šnektų pasiskolinta kalbos ypatybė, žodis, forma,

posakis ir kt. Tuo pačiu terminu vadinamos ir tik rytų aukštaičiams būdingos kalbos ypatybės.

ritmas 2 — ритм — rhythm

Būdingas kalbos reiškiny, kurį sudaro kalbos vienetų (garsų, žodžių, žodžių junginių, sakinių) išdėstymo būdas ir kartojimasis, kalbos tempo, ilgumo ir trumpumo, aukštumo ir žemumo ir daugelio kitų ypatybių kaitaliojimasis kalbos sraute. Kalbos be ritmo nėra.

rytų aukštaičiai 3, 2, aukštaičiai rytiečiai

A. Baranausko — A. Girdenio — Z. Zinkevičiaus lietuvių tarmių klasifikacijoje šiuo vardu vadinama aukštaičių patarmė, kuri nuo kitų patarmių (vakarų ir pietų aukštaičių) skiriasi tuo, kad tarmės skirstymo pamatu paimti dvigarsiai *am, an, em, en* ir *a, e* raidėmis rašomi ilgieji balsiai (kilę iš *an, en*) tam tikrose pozicijose yra pakitę. Jų atitikmenys didžiausioje ploto dalyje yra *um, un, im, in* ir *ū, ī* (išskyrus šiaurės vakarų dalį, kur tie pakitimai įvairesni): *kuṃpas* „kampus“, *tiṃpia* „tempia“, *žūsīs* „žąsis“, *tīsia* „tęsia“. Šios patarmės vartotojų gyvenamo ploto vakarinė riba, prasidėjusi šiaurėje ties Kriukais, eina kiek į vakarus nuo Radviliškio, Krekenavos, Pagirių, Gelvonų, Vilniaus iki Dieveniškų. Patarmė turi nemažai įvairių skirtybių, dėl to skirstoma į širvintiškių, panevėžiškių, anykštėnų, kupiškėnų, uteniškių bei vilniškių šnektas, o pastarosios dar smulkiau.

K. Jauniaus — A. Salio lietuvių tarmių klasifikacijoje rytų aukštaičiams nepriklauso minėtieji vilniškiai — jie čia priskirti dzūkų patarimei ir sudaro rytų dzūkus. Šioje klasifikacijoje rytų aukštaičiai suskirstyti į pantininkus, pontininkus ir puntininkus (žr.).

rytų dzūkai 3, 2 žr. dzūkai

romanistika 1, romanų filologija — романистика, романская филология — Romance philology

Romanų (ispanų, portugalų, prancūzų, italų, rumunų, moldavų ir kt.) kalbų, literatūrų ir tautosakos tiriamasis mokslas.

romėnų filologija 2, 1 žr. romanistika

rotacizmas 2 — ротацізм — rhotacism

z ir kai kurių kitų priebalsių virtimas garsu *r*. Šis reiškinys, pavadinamas pagal graikų raidę *rhō* (= *r*), žinomas iš lotynų kalbos, plg.: *flos* „gėlė, žiedas“ ir *floris* „gėlės, žiedo“, aptinkamas romanų, germanų ir kai kuriose kitose kalbose.

rōtininkai 1

Rytų aukštaičių puntininkų pašnektė, kurioje dėl kirčio pailgėjusį negalūninį literatūrinės kalbos balsį *a* atitinka *o* (su *a* atspalviu),

pavyzdžiui, *rotai vorgina orkli* „ratai vargina arklį“, o tokioje pat pozicijoje esantį *e* atitinka *ě* su *e* atspalviu. Rotininkai gyvena Papilio, Pandėlio, Kupiškio, Subačiaus, Šimonių, Anykščių, Skiemonių ir Želvos apylinkėse. Terminas pradėtas vartoti K. Jauniaus – A. Salio tarmių skirstyme.

rūnos 2 – рўны – runes

Senoviniai germanų genčių rašmenys, ilgiausiai vartoti Skandinavijoje (dar XIV a.).

rusybė 1 žr. rusicizmas

rusicizmas 2, rusybė, rusizmas – русицизм, русизм – Russicism, Russianism

Iš rusų kalbos kilęs, pasiskolintas ar išsiverstas žodis, posakis ar kuri kita kalbos ypatybė: *GOST'as* (plg. rusų *ГОСТ*), *narodnikas* (plg. *народник*), *praporščikas* (plg. *прапорщик*), *vidury baltos dienos* (plg. *среди белого дня*).

rusizmas 2 žr. rusicizmas

rūšies kategorija 1, 1 žr. rūšis

rūšis 1 – залог – voice

Gramatinė veiksmažodžio kategorija, kuria reiškiamas veiksmo santykis su veiksmo atlikėju (subjektu) ir jo gavėju (objektu), plg. *Mokinys skaito knygą* ir *Knyga skaitoma mokinio*. Lietuvių kalboje skiriamos dvi veiksmažodžių rūšys – veikiamoji (žr.) ir neveikiamoji (žr.). Vientisines rūšies formas turi tik dalyviai. Dalyviai rūšių priešpriešą padeda išreikšti ir asmenuojamosiomis veiksmažodžių formomis. Pati gramatinė rūšies reikšmė yra būdinga visoms lietuvių kalbos veiksmažodžių formoms.

S

---

sąauga 1 žr. suaugtinis žodis

sakinio dalis 3^b, 4 – член предложения – part of the sentence, sentence part, member of sentence

Turintis savarankišką reikšmę sakinio dėmuo (žodis ar žodžių junginys), kuris atlieka apibrėžtą sintaksinę funkciją. Sakinio dalys rodo kalbamų daiktų ir reiškinių ryšius bei santykius. Pagal reikšmingumą sakinyje skiriamos pagrindinės (žr.) ir antrininkės sakinio da-

lys (žr.). Pagal sandarą skiriamos vientisinės sakinio dalys, išreikštos vienu savarankiškos reikšmės žodžiu ar kartu su tarnybiniais žodžiais: *Iškišo senis galvą iš samanų kupsto* (V. Krėvė), ir sudėtinės sakinio dalys, kurias sudaro savarankiškų žodžių junginys: *Kiti raštai ir savo antraštėmis daug kam krinta į akį* (J. Jablonskis). Be to, dar skiriamos išskirtinės (žr.) ir vienaarūšės sakinio dalys (žr.).

sakinio kištis 3^b, 2 – фразное ударение, фразовое ударение – phrasal stress

Žodžio ar žodžių junginio stipresnis ištarimas sakinyje, sakinio intonacijos sudedamoji dalis. Plg. loginis kirtis.

sakinys 3^b – предложение – sentence

1. Gramatikos ir intonacijos atžvilgiu apiformintas atskiras žodis (a) arba žodžių junginys (b), reiškiantis baigtinę mintį: a) *Ruduo. Paryžių šlapia* (S. Nėris); b) *Mato jinaį gražų didelį sodną, pilną žydinčių medžių* (J. Biliūnas). Sakinys yra pagrindinis minties reiškiamasis konkretaus pobūdžio kalbos vienetas, dėl to pats jis priklauso šnekai (kalbėjimui). Tuo savo turinio konkretumu sakinys skiriasi nuo žodžio, kuris yra abstraktus sąvokos ženklas. Tačiau sakinio sintaksinės sandaros tipai priklauso abstraktesniam lygmeniui – kalbai. Kiekvienam sakiniui būdingas predikatyvumas. Be to, sakinio požymiai yra modalumas, intonacija, žodžių tvarka ir kt. Sakinių rūšių kalboje yra daug.

Turinio atžvilgiu skiriami konstatuojamieji, skatinamieji ir klausiamieji sakiniai (žr.). Be to, sakiniu gali būti reiškiami jausmai, dėl to skiriami šaukiamieji sakiniai (žr.). Pagal sintaksinę sandarą, tiksliau predikatinių centrų kiekį, skiriamos dvi sakinių rūšys – vientisiniai ir sudėtiniai sakiniai. Tiek pirmieji, tiek antrieji sakiniai įvairiais atžvilgiais skirstomi toliau, žr. sudėtinis sakiny, vientisinis sakiny.

2. Žr. sudėtinio sakinio dėmuo.

sakytinė kalbà 1, 4 žr. šnekamoji kalba

salà 4, kalbos sala – остров, языковой остров – speech island

Kalbos salomis vadinamos tarmės, nuo ištisinio tos tarmės ploto atskirtos kitomis tarmėmis ar kalbomis kalbančių žmonių. Lietuvių kalbos salų yra Baltarusijoje, Latvijoje ir Lenkijoje.

sąlyginis kirčio atitraukimas 2, 2, 2

Tarminis kirčio atitraukimas nuo dabartinio trumpojo galūnės skiemens į pirmiau esantį skiemenį (pirmąjį Žemaičiuose, priešpaskutinį Aukštaičiuose), pavyzdžiui, žemaičių *šàk(à)*, *nèsuprantu*, aukštaičių *šàka*, *nesuprañtu* (pavyzdžių garsynas ne tarminis). Iš pietų į šiaurę

kirčio atitraukimas stiprėja – pietesnėse šnektose atitraukiama tik į ilgąjį skiemenį, o šiauresnėse – tiek į ilgąjį, tiek į trumpąjį. Plg. vi-suotinis kirčio atitraukimas.

sąlygojamas bejungtukis sakinyš 1, 2, 3^b žr. bejungtukis sakinyš

sąlygos aplinkybė 1, 1 žr. aplinkybė

sąmaiša 1 žr. kontaminacija

sąbalsis 1 žr. hiatas

sąmplaika 1 – срашэние – combination

Pastovus žodžių ar garsų junginys, paimtas atskirai nuo kitų atitinkamų kalbos vienetų, pavyzdžiui, priebalsių sąmplaika *šč*, raidžių sąmplaika *sč*, žodžių sąmplaika *ėjoėjo*, *kalnai kalneliai*, *senų senovėje*, *toli toli* ir kt. Skiriamos dalelyčių, prielinksnių ir kt. žodžių sąmplaikos, plg. sąmplaikinės dalelytės *vos tik*, *vos vos*, sąmplaikiniai prielinksniai *iš po*, *iš už* ir kt.

sąndara 1, struktūra – структу́ра, строэ́ние – structure

Šiuo terminu suprantama įvairių lygmenų kalbos vienetų ir jų sudaromųjų dalių pobūdis bei jų santykiavimas. Kalbama apie garsinę, gramatinę, leksinę, stilistinę kalbos sandarą (struktūrą), skiriama sakinio, žodžio sandara (struktūra) ir kt.

sąndas 1 – компо́нент – component

Skaidaus kalbos vieneto (paprastai dvibalsio, mišriojo dvigarsio, sudurtinio žodžio) dėmuo, pavyzdžiui, dvibalsis *au* turi pirmąjį sandą *a* ir antrąjį *u*. Plg. dėmuo.

sąndūra 1 – 1. сты́к; 2. сложе́ние – 1. juncture; 2. composition

1. Gretimų vieno lygmens kalbos vienetų (fonemų, skiemenų, morfemų, žodžių ir kt.) susidūrimo vieta.

2. Dviejų pamatinių žodžių kamienų susidūrimo vyksmas, kurio padarinys yra sudurtinis žodis; dūrybos procesas.

sangražinis įvardis 2, 1 – возо́ратное местоимэ́ние – reflexive pronoun

Įvardis *savęs*, rodantis, kad loginis sakinio veiksmo objektas yra pats veiksmo atlikėjas (gramatinis objektas – papildinys – yra sangražinis įvardis): *Ach, aš jau verkiu. Be galo apgailiu save* (I. Simonaitytė).

sangražinis veiksmažodis 2, 1, refleksyvinis veiksmažodis – возо́ратный глаго́л – reflexive verb

Veiksmažodis, turintis sangražos dalelytę ir jos modifikuotą reikšmę. Sangražiniai veiksmažodžiai nuo atitinkamų nesangražinių veiks-

mažodžių paprastai skiriasi veiksmo santykiu su subjektu ir objektu, plg. *aš maudau vaiką* ir *aš maudausi, suvežk man šieną* ir *susivežk šieną*.

sangražiškumas 2 – возвратность – reflexivity

Veiksmažodžio buvimas sangražinio.

sangražos dalelytė 1, 1 – возвратная частица – reflexive particle

Morfema *-s(i)(-)*, kurią turi sangražinių veiksmažodžių ir kai kurių iš jų padarytų daiktavardžių formos. Nepriešdėlinių veiksmažodžių sangražos dalelytė yra formos galinė morfema, o priešdėliniuose veiksmažodžiuose jos vieta po veiksmažodžių darybos priešdėlių: *sakau-s(i)*, *sakė-s(i)*; *pa-si-sakyti*, *pa-si-pasakoti*. Tas pats ir daiktavardžiuose: *šnekėjimo-si*, *pa-si-šnekėjimas*.

sánkaita 1 žr. metatezė

santykinis būdvardis 2, 1 – относительное прилагательное – relative adjective

Būdvardis, kuris upatybę žymi kito daikto, dalyko, upatybės ar veiksmo atžvilgiu: *antrinis*, *-ė*, *geležinis*, *-ė*, *grožinis*, *-ė*, *sudėtinis*, *-ė*, *vakarykštis*, *-ė*, *vienkinkis*, *-ė*. Šie būdvardžiai yra nelaiapsniuojami, neturi bevardės giminės ir įvardžiuotinių formų. Plg. kokybinis būdvardis.

santykinis įvardis 2, 1 – относительное местоимение – relative pronoun

Įvardis, kuris gali būti vartojamas sudėtiniame prijungiamajame sakinyje kaip šalutinio sakinio jungiamasis žodis: *kas*, *kuris*, *kuri*, *katras*, *katra*, *koks*, *kokia*, *kieno*. Kartais šia reikšme vartojamas terminas reliatyvinis įvardis (žr.).

santykinis laikas 2, 4 žr. laikas

sántykis 1 – отноше́ние – relation

Laiko, erdvės, priežasties, buvimo, tikroviškumo ir kt. ryšių išraiška kalbos priemonėmis. Skiriami gramatiniai, sintaksiniai, semantiniai, darybiniai (žodžių) santykiai, šie skirstomi dar smulkiau. Plg. ryšys.

sántrauka 1 žr. kontrakcija 1.

sántrumpa 1, abreviatūra – аббревиату́ра, сложносокращённое сло́во – abbreviation

Sudėtinio pavadinimo ar (retkarčiais) atskiro žodžio sutrumpintas žymėjimas rašte ir šnekoje. Skiriamos dvi santrumpų rūšys: 1) raidinės santrumpos, arba akronimai: *ELTA* < Lietuvos telegramų agentūra, *KPI* < Kauno politechnikos institutas, *SNO* < Suvienuotųjų Nacijų Organizacija, *TV* < televizija; 2) skiemeninės santrumpos,

sudarytos iš trumpinamojo pavadinimo žodžių pradžių: „*Elfa*“ < elektrotechnikos fabrikas, „*Lima*“ < Lietuvos manufaktūra.

sargùsis priebalsis 4, 1, sibiliantas, švilpiamasis priebalsis – свистящий, сибиллянт – whistling consonant, sibilant consonant
Sargieji priebalsiai *s*, *z* yra gomurio dantinių priebalsių rūšis.

sąskambis 1 žr. eufonija

sateminės kalbos 2, 4 – сáтэм языкі – satem languages

Indoeuropiečių šeimos kalbos, kuriose senieji palataliniai priebalsiai **k'*, **g'(h)* pakito į pučiamuosius *š*, *ž* (kai kuriose kalbose į *s*, *z*), vadinamos pagal Avestos k. *satəm* „šimtas“, atitinkantį ide. **k̑ntóm*. Prie sateminių kalbų priklauso indų, iranėnų, baltų, slavų, albanų, armėnų kalbos. Plg. kentuminės kalbos.

savarañkiškasis žodis 1, 2 – знаменáтельное слóво, полнознáчное слóво, самостоятельное слóво – autosemantic word

Žodis, turintis savarankišką leksinę reikšmę ir galintis eiti sakinio dalimi. Savarankiški žodžiai yra daiktavardžiai, būdvardžiai, skaitvardžiai, įvardžiai, prieveiksmai.

savýbinis įvardis 1, 1 – притяжáтельное местоимéние – possessive pronoun

Įvardis, rodantis kalbamo dalyko priklausymą kalbančiajam ar kuriam kitam gramatiniam subjektui: *mano*, *tavo*, *savo*, *manas*, *-a*, *tavas*, *-a*, *savas*, *-a* ir kt.

segmentācija 1 – сегментáция – segmentation

Terminas paplitęs iš Amerikos struktūrinės kalbotyros, kurioje juo žymimas kalbos srauto skaidymas į tam tikras atkarpas, sudarančias atitinkamo lygmens vienetus (nuo sakinio tiesioginių sandų iki fonemų). Dar žr. skaidymas.

segmeñtas 2, atkarpa – сегме́нт – segment

Struktūrinės kalbotyros terminas, kuriuo žymima kalbos srauto skaidymo metu išskirta atkarpa, kalbos lygmenyse atitinkanti tokius kalbos vienetus kaip fonema, morfema ir kt.

sekà 4 – ряд, последóвательность – sequence

Bet kurio lygmens kalbos vienetų išsidėstymas kits kito atžvilgiu stambesniame vienete, pavyzdžiui, seką sudaro fonemų išsidėstymas skiemenyje, morfemų – žodyje.

sekrècija 1 – секрèция – secretion

Tam tikro garso ar garsų junginio morfologizacija, dažniausiai pasitaikanti skoliniuose. Pavyzdžiui, skolinių prototipų galinis *-a* lietuvių

kalboje dažnai laikomas galūne, plg. lot. *strangalia* > liet. *strangalija* „toks po medžių žieve gyvenantis vabalas“.

sekundārinis dvibalsis 1, 1 žr. antrinės kilmės dvibalsis

selėkcija 1, atranka – селе́кция, избира́тельность – selection

Raiškos priemonių parinkimas pagal poziciją ir aukštesnio lygmens kalbos vienetų sudarymo polinkius.

selenonimas 2 – селенóним

Bet kurio gamtinio objekto, esančio Mėnulyje, tikrinis vardas: *Alpės* (kalnai), *Armstrongo krateris*, *Sniadeckio krateris*, *Rytų jūra*.

semà 2 – сéма – seme

Mažiausias (toliau neskaidomas) ir savarankiškai nerealizuojamas reikšmės (turinio plano) vienetas, skiriamas be ryšio su išraiška. Žodžio reikšmė paprastai susidaro iš įvairių semų – vienos sieja su kitais žodžiais, kitos nuo jų skiria, pavyzdžiui, *pušies* reikšmė susideda iš semų „augalas“, „medis“, „spygliuotis“ ir kt.

semantemà 2 – семантéма – semanteme

Šiuo terminu vadinami kalbos ženklai, reiškiantys leksinę reikšmę, norint juos atskirti nuo gramatinių ženklų. Laikoma, kad semantemos išraišką sudaro žodžio kamienas (be gramatinių afiksų), šaknis ir kt.

semántika 1 – семáнтика – semantics

1. Kalbotyros šaka, kurios objektą sudaro kalbos vienetų reikšmė (žr.), reikšmių santykiai ir kitimas. Dar žr. semasiologija.
2. Žodžio, jo formos ar žodžių junginio reikšminė sandara.

semántiniai homonimai 1, 2 žr. homonimas

semántinis laūkas 1, 4 žr. laukas

semasiològija 1, reikšmėmokslis, reikšmėtyra – семасиолóгия – semasiology

Semantikos (žr.), kaip kalbotyros šakos pavadinimo, sinonimas, tačiau dažniau jos objektas ribojamas vien leksinėmis žodžių reikšmėmis. Skirtingai nuo onomasiologijos (žr.) semasiologijoje remiasi kalbos ženklu, norint apibrėžti sąvoką.

sememà 2 – семéма – sememe

Mažiausias savarankiškai realizuojamas reikšminės sandaros vienetas, susidedantis iš semų (žr.), pavyzdžiui, atskira tam tikro žodžio reikšmė sudaro sememą.

semiòtika 1 – семиóтика – semiotics

Mokslas, kurio objektą sudaro ženklų sistemos ir jų funkcionavimas visuomenės gyvenime. Kadangi kalba taip pat sudaro ženklų sistemą, tai ir ji yra semiotikos akiratyje.

semitològija 1 – семитолòгия – Semitic linguistics

Siaurąja reikšme vartojamu šiuo terminu žymima semitų kalbotyra, t. y. senųjų ir dabartinių semitų (akadų, arabų, etiopų, hebrajų ir kt.) kalbų tiriamasis mokslas.

senýbė 1 žr. archaizmas

senýbinis prielinksnis 1, 1 – первичный предлог – old adverb, inherited adverb, archaic adverb, original adverb

Prielinksnis, neturintis sinchroninių ryšių su kitais dabartinės kalbos žodžiais, iš kurių jį būtų galima kildinti: *ant, apie, be, iš, nuo, per, pro, su, už*.

sénkalbė 1 žr. prokalbė

siauràsis balsis 4, 2 – узкий гласный – narrow vowel, slender vowel

Balsis, kurį tariant liežuvis yra įtemptas, o oro srovė eina pro susiaurintą plyšį. J. Jablonskio ir kt. ankstesnėse gramatikose taip vadinami balsiai *e, ē, é, i, ī*.

siaurėjimas 1 – сужение – narrowing

Balsio darymasis siauresnio, įtemptesnio, t. y. jo kokybinis kitimas. Dėl siaurėjimo, pavyzdžiui, iš *bràlis, žàdis* atsirado *brolis, žodis*. Plg. platėjimas.

sibiliántas 1 žr. sargusis priebalsis

siekinýs 3^a – супин – supine

Nykstanti neasmenuojamoji veiksmažodžio forma, reiškianti veiksmą, kurio siekiama kitu veiksmu. Dar vartojamas rytinėse ir pietrytinėse rytų aukštaičių šnektose paprastai po slinkties veiksmažodžių: *Parvažiavęs vasarotų savo tėviškėn, išėjau vieną šventadienį su broliu laukan javų aplankyti* (J. Biliūnas). Dar žr. supinas.

sietinis kamienas 2, 1, susijęs kamienas – связанная основа, связанный корень – bound root

Žodžių darybos terminas, kuriuo vadinamas pamatinis kamienas, vienas pats (be priesagos, priešdėlio ar kito kamieno) nepasitaikantis nė viename žodyje: *fiz-* (*fizika* ir *fizikas*); *kom-* (*komedija, komikas, komiškas*).

sigmātinė forma 1, 1 – сигматическая форма – sigmatic form

Forma, į kurios darybos formantą įeina garsas *s*, pavyzdžiui, sigmatinis būsimasis laikas (futūras) lietuvių kalboje.

sigmatizmas 2 – сигматизм – sigmatism

Kurio nors priebalsio virtimas priebalsiu *s*: lietuvių kalboje *met-ti > *mesti*, *ved-ti > *vesti*. Terminas sudarytas iš graikų kalbos raidės, žyminčios šį garsą, pavadinimo *sigma*.

signifikacija 1 – сигнификация – signification

Reikšmė grynai kalbos atžvilgiu; žodžio kaip leksemos reikšmė.

signifikatyvinė funkcija 1, 1 žr. funkcija

silabemà 2 – силлабограмма, силлабема – syllabogram

Skiemeninio, arba silabinio, rašto grafinis ženklas, kuriuo žymimas žodžio skiemuo.

silābinis rāštas 1, 2 žr. skiemeninis raštas

sinchronija 1 – синхрония – synchrony

Bet kurio meto kalbos būklė. Synchroniniuose kalbos tyrinėjimuose domimasi kalbos funkcionavimu tam tikru metu, o ne jos raida. Plg. diachronija.

sinchroninė fonetika 1, 1 žr. fonetika (aprašomoji fonetika)

sinchroninė kalbotyra 1, 1 žr. kalbotyra

siūdezė 1 žr. polisindetonas

sinėkdocha 1 – синекдоха – synecdoche

Stiliaus figūra (tropas), kurios pamatą sudaro visumos, bendresnio dalyko pavadinimo pakeitimas jo dalies, siauresniu pavadinimu ir atvirkščiai: *Nutilai tu, kaip juoda žemelė / Po geltonu rudenio lapu* (S. Nėris); *Finale Prancūzija nugalėjo Ispaniją* (pirmajame sakinyje vienaskaita pavartota daugiskaitos vietoje, antrajame šalies pavadinimas vietoje tos šalies futbolo komandos pavadinimo). Sinekdocha yra metonimijos (žr.) rūšis.

singulare tantum žr. vienaskaitinis daiktavardis

singuliatyvas 2 – сингулятив – singulative

Daugiskaitinis daiktavardis, pavartotas vienaskaita: *Lašiniai per plaštaką, o milto paršai nematė*; *Be lašinio ne kopūstai* (LKŽ); *Priešais gimnazijos rūmą buvo žaidimų aikštelė ir nedidelis parkas* (V. Mykolaitis-Putinas).

siūkopė 1 – синкопа, эклиipsis – syncope, syncopation

Trumpojo balsio išnykimas žodžio viduje, paprastai tarp priebalsių niekuomet nekirčiuojamame skiemenyje. Pavyzdžiui, dabartiniai

literatūrinės kalbos žodžiai *antras*, *kelnės*, *lopšys* yra atsiradę iškritus *a*, *i* (buvo *antaras*, *kelinės*, *lopišys*), daugiskaitos naudininko galūnėje yra iškritęs *u* (*širdims*, *vaikams* < *širdimus*, *vaikamus*). Plg. apokopė.

sinkretizmas 2 – синкретизм – syncretism

Skirtingų kilmės ir funkcijų atžvilgiu formų sutapimas; tokiu atveju viena forma atlieka dviejų ar kelių formų funkcijas. Indoeuropiečių kalboms būdingas linksnių sinkretizmas ir su juo susijęs linksnių skaičiaus mažėjimas. Sinkretizmo atvejų nemaža ir lietuvių kalboje, pavyzdžiui, sutapę yra dviskaitos vardininkas ir galininkas (*du vyru*, *dvi bo-bi*).

sinonimas 2 – сино́ним – synonym

Žodis, žodžio forma ar žodžių junginys, turintis tokią pat arba artimą reikšmę, kaip ir kitas (ar kiti) žodis, forma ar junginys. Sinonimų rūšys:

Absoliutieji sinonimai 4, 2 – абсолютные сино́нимы – absolute synonyms

Visiškai vienodos reikšmės sinonimai: *drebulė* ir *epušė*, *kiškis* ir *zuikis*.

Ideografiniai sinonimai 1, 2 – идеографические сино́нимы – ideographic synonyms

Sinonimai, kurie skiriasi reikšmės atspalviais: *namas* ir *troba*, *pykti* ir *tūžti*.

Lėksiniai sinonimai 1, 2 – лексические сино́нимы – lexical synonyms

Sinoniminiai žodžiai ir frazeologizmai: *kalbotyra* ir *lingvistika*, *nežinia* – *bala žino* – *kelmai žino*.

Morfologiniai sinonimai 1, 2 – морфологические сино́нимы – morphological synonyms

Sinoniminės žodžių formos: *prašau* (*prašyčiau*) *atidaryti duris*.

Sintaksiniai sinonimai 2, 2 – синтаксические сино́нимы – syntactic synonyms

Sinoniminės sintaksinės konstrukcijos: *auksu žiba* ir *žiba kaip auksas*; *Parėjęs iš darbo*, *atsiprausė* ir *Kai parėjo iš darbo*, *atsiprausė*.

Stilistiniai sinonimai 1, 2 – стилистические сино́нимы – stylistic synonyms

Sinonimai, kurie turi stilistinę funkciją: *galva* ir *makaulė* (neutralus ir menkinamosios reikšmės žodis).

sinonimija 1, sinonimiškumas – синонимия – synonymy

Žodžių, jų formų ar junginių reikšmės tapatumas arba artimumas, lei-

džiantis juos vartoti kits kito vietoj semantiniiais bei stilistiniais sumetimais. Be to, sinonimija kartais vadinama kalbos sinonimų visuma.

sinonimika 1 – синоні́мика – synonymics

1. Stilistikos, taip pat leksikologijos šaka, kurios objektą sudaro sinonimai.

2. Žr. sinonimija.

sinonimiškumas 2 žr. sinonimija

sinonimų eilė 2, 4 žr. sinonimų eilutė

sinonimų eilutė 2, 2, sinonimų eilė – синонимический ряд

Grupė reikšmės atžvilgiu artimai susijusių žodžių, kurie tarpusavyje yra sinonimai. Mažiausią sinonimų eilutę sudaro du žodžiai. Sinonimų žodynuose eilutės pateikiamos atskirais lizdais, kurių antraštinis žodis vadinamas dominante: 1) **dykumą** – *dykynė, tyrai, tyrলাুকis, dykrà, dĵkvietė*; 2) **spaūdas** – *štaĩpas, spaustė*.

sintagmà 2 – синта́гма – syntagm, syntagme

1. Mažiausias sintaksinis kalbos vienetas, kurį sudaro žodis arba artimai prasmės ir intonacijos atžvilgiu susijusių žodžių junginys: *Liepojoj, / prie miesto sodno, / po medžiu / stovi / susitraukęs, išblyškęs žmogus* (J. Biliūnas). Šnekamojoje kalboje sintagmos paprastai skiriamos pauzėmis.

2. Dvinaris junginys, susijęs pažymimojo – pažyminčiojo santykiu. Žodžių junginyje šis santykis būna tarp žodžių (vadinamoji išorinė sintagma), o žodyje jis išvelgiamas tarp darybos sandų – pamatinio kamieno ir formanto vediniuose ar tarp dūrinio sandų (vadinamoji vidinė sintagma).

sintagmàtika 1 – синтагма́тика – syntagmatics

Teksto (šnekos) skaidymo sintagmomis teorija. Jos pamatą sudaro viena laikiai linijiniai santykiai, esantys, pavyzdžiui, tarp žodžių jų junginyje, sudarančiame sintagmą. Sintagmatikos terminas vartojamas ir kitų kalbos lygmenų tyrinėjimuose, plg. paradigmatica.

siĩtaksė 1 – синтаксис – syntax

Gramatikos šaka, kurios objektą sudaro žodžių junginys ir sakiny. Tyrinėjama, kaip iš žodžių ir jų formų susidaro kito lygmens struktūriniai kalbos vienetai – sintagmos (žr.), sakiniai (žr.), skiriamos bei tiriamos žodžių junginių ir sakinių rūšys, sakinio dalys (žr.). Sintaksei daug dėmesio skiriama mokant kalbų.

sintaksinė fũkcija 2, 1 žr. funkcija

sintaksiniai sinonimai 2, 2 žr. sinonimas

sintaksinis nagrinėjimas 2, 1 žr. nagrinėjimas

sintetinė forma 1, 1 žr. vientisinė forma

sintetinė kalbà 1, 4 – синтетический язык – synthetic language

Kalba, kurioje gramatiniai santykiai žodžių junginyje dažniausiai reiškiama žodžių formomis, o ne tarnybiniais žodžiais, žodžių tvarka ar dar kitkuo, plg. *laimės kūdikis* ir angl. *minion of fortune*. Lietuvių kalba yra sintetinė kalba. Plg. analitinė kalba.

sistemà 2 žr. kalbos sistema

situācija 1 žr. kalbos situacija

skaičiaus kategorija 2, 1 žr. skaičius

skaičius 2 – число – number

Gramatinė kategorija, kurios pamatą sudaro kiekybinių kalbamo dalyko priešpriešų (pavyzdžiui, vienumas – daugumas) reiškimas žodžio formomis. Savarankišką pobūdį turi daiktavardžių ir juos atstojančių žodžių skaičiaus kategorija, nes ji toje kalboje įprastu būdu išreiškia tikrovėje esančius kiekybinius santykius (*miškas – miškai*). Kitų žodžių skaičiaus kategorija yra nesavarankiška, – jie skaičiumi derinami su daiktavardžiu (*senas miškas – seni miškai*). Dabartinės lietuvių kalbos skaičiaus formų sistemą sudaro trinarė priešprieša – 1) formos, rodančios, kad kalbama apie vieną tam tikrą dalyką (vienaskaita, žr.), 2) formos, rodančios, kad kalbama apie du tokius pat dalykus (dviskaita, žr.) ir 3) formos, rodančios, kad kalbama daugiau kaip apie du tam tikrus dalykus (daugiskaita, žr.). Tačiau dviskaita yra nykstantis reiškinys, ji dar gyva kai kur tarmėse (žemaičių, zanavykų, rytų aukštaičių): *du vaiku, dvi mergi, mudu einava, judu einata*. Tad dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje skiriama dvinarė priešprieša – 1) kalbama apie vieną dalyką (vienaskaita) ir 2) kalbama daugiau kaip apie vieną tos pat rūšies dalyką (daugiskaita): *vienas vaikas – du (trys, keturi ... visi) vaikai*. Dar žr. vienaskaitinis daiktavardis, daugiskaitinis daiktavardis.

skaidymas 1 – членение, разложение – segmentation, analysis

Sudaromųjų dalių išskyrimas sudėtiniame kalbos vienetė, pavyzdžiui, morfemų, skiemenų, fonemų išskyrimas žodyje. Dar žr. darybinis skaidymas, morfeminis skaidymas. Plg. segmentacija.

skaidumas 2 – разложимость, членимость – separability, divisibility

Sudėtinio kalbos vieneto ypatybė, leidžianti išskirti sudaromąsias dalis.

skaitvardėjimas 1, numeralizacija – нумерализация – numeralization
Kitoms kalbos dalims priklausančių žodžių virtimas skaitvardžiais. Taip praicityje galėjo atsirasti kai kurie skaitvardžiai, pavyzdžiui, *tūkstantis*.

skaitvardis 1 – имя числительное, числительное – numeral

1. Vardažodinė kalbos dalis, kuriai priklausantys žodžiai žymi tikslų skaičių, ko nors kiekį ar vietą skaičiuojamojoje eilėje. Reikšmė ir yra svarbiausias šios kalbos dalies skiriamasis bruožas, nes gramatinėmis ypatybėmis ji yra susijusi arba su daiktavardžiais (*dešimtis, šimtas, tūkstantis*), arba su būdvardžiais (*penki, pirmas, septyneri*). Skaitvardžiai pagal reikšmę skirstomi į kiekičius ir kelintinius, o kiekičiai toliau dar skirstomi į pagrindinius (*vienas, du, trys...*), daugičius (*vieneri, dveji, treji...*), kuópičius (*dvejetas, trejetas...*) ir trupmeninius (*viena trečioji, pustrėčio...*). Dar žr. į atitinkamus skyrius.

2. Tai kalbos daliai priklausantis žodis.

skardėjimas 1 – озвончѐние – voicing, sonorization

Dusliojo priebalsio virtimas skardžiuoju. Lietuvių kalboje duslieji priebalsiai suskardėja būdami prieš skardžiuosius: *klauzdamas (:klausdamas : klausia), tūbdamas (: tūpdamas : tūpia)*.

skardūmas 2 – звѐнкость – voicedness, sonority

Artikuliacinė ir akustinė kalbos garsų ypatybė, susidaranti dėl tarimo virpančiomis balso stygomis ir esanti skardžių priebalsių skyrimo pamatas. Plg. *duslumas*.

skardūsis priebalsis 4, 1 – звѐнкий соглѐсный – voiced consonant

Priebalsis, tariamas įtemptomis, virpančiomis balso stygomis; tariant, be šlamesio, dalyvauja balsas. Skardžių priebalsių (kietųjų ir minkštųjų) lietuvių kalboje yra 27 – be aštuoniolikos porų su dusliaisiais priebalsiais (*b, b', d, d', dz, dz', dž, dž', g, g', h, h', v, v', z, z', ž, ž'*), priebalsiai *j, l, l', m, m', n, n', r, r'* yra tik skardieji. Plg. *duslusis priebalsis*.

skātinamasis sakinȳs 1, 3^b – побудительное предложение, повелительное предложение, императивное предложение – hortatory sentence
Turinio atžvilgiu skiriamo modalinio sakinių tipo sakinȳs, kuriuo išreiškiamas liepimas ar pageidavimas, kad būtų atliekamas ar vyktų koks veiksmas. Skiriamos dvi skatinamųjų sakinių rūšys – liepiamieji ir geidžiamieji sakiniai (žr.). Pirmųjų sakinių tariniu paprastai eina liepiamosios, o antrųjų – geidžiamosios nuosakos ar jų funkcijas atliekančios kitos veiksmazodžių formos: 1) *Vai, žydėk, žydėk, balta obelėle, – vai, žydėk, žydėk, sausa be lapelių!* (liaudies daina); 2) *Telieka jos aukso sapno epilogas, jokio debesėlio*

netamsinamas, teskamba puikios simfonijos akordai darniai, be jokio disonanso (G. Petkevičaitė-Bitė).

skātinamoji intonācija 1, 1 žr. intonācija

skiemėnėnis rāštas 2, 2, silabinis raštas – слоговое письмо, силлабическое письмо – syllabic writing, syllabisme

Rašto tipas, kurio rašmenimis, vadinamosiomis silabėmomis, žymimi tokią rašto sistemą vartojančios kalbos skiemenys, o ne garsai. Skiemėninį raštą yra vartoję nemažai tautų. Toks, pavyzdžiui, yra indų raštas, mišrus ideografinis ir skiemeninis yra japonų raštas.

skiemėnis skaidmā 3^a, 4 – слогораздѣл, граница слога – syllable-boundary

Vieno skiemens galas ir kito skiemens pradžia, skiemenų riba.

skiemuō 3^a – слог – syllable

Skiemuo yra kalbos srauto atkarpa, esanti tarp dviejų mažiausių kalbos padargų įtempimo tarpsnių. Tariant skiemenį, iš pradžių kalbos padargų įtempimas didėja, kol pasiekia viršūnę, o po to mažta, silpnėja. Garsai, tariami padargų įtempimo viršūnėje, sudaro skiemens centrą ir vadinami skiemeniniais, arba skiemens sudaromaisiais, garsais. Tokie garsai lietuvių kalboje yra balsiai, dvibalsiai ir dvigarsiai: *dė-ti, kal-nai*. Pagal skiemens centrą sudarančius garsus skiriami ilgieji ir trumpieji skiemenys (žr.), pagal priebalsių padėtį skiemenyje – atvirieji, uždarieji ir pridengtieji skiemenys (žr.).

skiriamasis požymis 4, 1 žr. požymis (diferencinis požymis)

skiriamasis ženklas 4, 3 žr. skyrybos ženklas

skiriamoji funkcija 4, 1 žr. funkcija

skiriamąjo sujungimo sakinyš 4, 2, 3^b – разделительное предложение – disjunctive sentence

Sujungiamasis sakinyš, kurio dėmenimis reiškiamų spėjamų atvejų tik vienas gali būti tikras. Šie sakiniai paprastai jungiami jungtukais *ar, arba*: *Ar giedros išaušta pavasario dienos, | Ar krinta po dalgium žvangučiai lankos, | Ar dreba nuo šalčio apleistos rugienos, – | Mums savo tėvynė graži visados* (Maironis); *Paleisk ginklą, arba skelsiu...* (I. Simonaitytė).

skyrība 1, punktuācija – пунктуация – punctuation

Taikomoji sintaksės atšaka, kurios objektą sudaro skyrybos ženklų (žr.) vartojimo rašto kalboje taisyklių nustatymas.

skyrības nagrinėjimas 1, 1 žr. nagrinėjimas

skyrybos ženklas 1, 3, skiriamasis ženklas, skirtukas – знак препинания – punctuation mark

Rašto ženklas, vartojamas sakinio ar jo dėmenų riboms žymėti, taip pat kalbos ritmui, intonacijai bei tam tikriems sintaksiniamis santykiams ženklinti: . (taškas), : (dvitaškis), ? (klaustukas), – (brūkšny) ir kt.

skirtybė 1 žr. variantas

skirtis 4 žr. artikelis

skirtukas 2 žr. skyrybos ženklas

sklandūsis priebalsis 4, 1, likvidinis priebalsis – плавный (согласный) – liquid consonant

Priebalsis, kurį tariant burna labiausiai (palyginti su kitais priebalsiais) praverta, šlamesys labai menkas, didelis balsingumas. Tokie laikomi lietuvių kalbos priebalsiai *l, l', r, r'*.

skliaustėliai 2 – скобки – brackets

Išskiriamasis skyrybos ženklas, kuriuo žodis, žodžių junginys ar sakinys atskiriamas nuo konteksto iš abiejų pusių. Skliausteliais išskirti tekstą dalis paprastai teikia papildomąją, šalutinę informaciją, įvairius paaiškinimus, tikslinimus: *Aš savo širdyje (mano nuomonės niekas neklausė) visiškai pritariu tėveliui* (Vaižgantas).

skolinimas(is) 1 – заимствование – borrowing

Vienas iš kalbos išraiškos priemonių (dažnai kartu ir turinio) gausimo būdų, kurio esmę sudaro kitų kalbų atitinkamų vienetų pasisavinimas (tikrasis skolinimas) arba pateikimas savo kalbos išraiškos priemonėmis (vertimas, arba pusiau skolinimasis). Dažniausiai skolinami žodžiai ar jų atskiros reikšmės, tam tikri žodžių junginiai (*akademija, muilas, radioaktyvusis metalas*), rečiau kitų lygmenų vienetai (garsai *f, ch, h*, afiksai *-istas, kontr(a)*- ar tam tikri šakniniai žodžių elementai *sulfo-, tio-* : *sulforūgštis, tiorūgštis*). Pastarieji dalykai paprastai skolinami ne atskirai, o kartu su atitinkamais žodžiais ir tik vėliau gali imti funkcionuoti savarankiškai.

skolinys 3^b – заимствование – borrowing, loan

Iš kitos kalbos pasiskolintas kalbos elementas, dažniausiai žodis ar žodžių junginys. Kartu su žodžiais į kalbą patenka taip pat skolinti afiksai, garsai. Pagal tai, iš kurios kalbų šeimos, šakos ar atskiros kalbos skolinys gautas, skiriami germanizmai, polonizmai, slavizmai (žr.) ir kt. Ne visi skoliniai literatūrinėje kalboje teikiami vartoti (žr. barbarizmas, makaronizmas). Dar žr. svetimžodis. Plg. vertinys.

skolinių aplietūvinimas 3^b, 1

Skolintinių žodžių ar žodžių junginių priderinimas prie lietuvių kalbos garsyno, kirčiavimo, gramatikos reikalavimų, pavyzdžiui, *arkángelas* (plg. gr. *archangelos*, lot. *archangelus*, lenk. *archanioł*) aplietuvintas garsą *ch* pakeičiant *k*, pridodant galūnę *-as* ir įtraukiant į lietuvių kalbos kirčiavimo sistemą (trečioji kirčiuotė, taip, kaip žodis *ángelas*).

slapyvardis 1, pseudonimas – псевдонім – pseudonym, (rašytojo) pen-name

Pramanytas asmenvardis, vartojamas vietoje tikrojo asmens vardo ir pavardės arba kartu su jais. Slapyvardžius įvairiais sumetimais (neretai siekdami asmens saugumo) vartoja įvairių visuomenės sluoksnių atstovai – rašytojai, žurnalistai, politiniai veikėjai ir kt.: *Maironis* (J. Mačiulis), *S. Nėris* (S. Bačinskaitė-Bučienė), *Rygiškių Jonas* (J. Jablonskis), *Žemaitė* (J. Beniuševičiūtė-Žymantienė). Dabar kartais slapyvardžiai, vartojami prie pavardės, padeda skirti bendravar-džius: *Vincas Mickevičius-Kapsukas* ir *Vincas Krėvė-Mickevičius*.

slaptaraštis 1, kriptografija – криптография, тайнопись – cryptography Rašto sistema, kuri remiasi slaptais, sutartiniais ženklais, tam tikru šifru ar kodu.

slavybė 1 žr. slavizmas

slavistika 1 – славистика – Slavistics

Visuma mokslo šakų, kurių objektą sudaro slavų kalbos (slavų kalbotyra), literatūros, tautosaka ir apskritai dvasinė bei materialinė kultūra, siauriau – slavų filologija.

slavizmas 2, slavybė – славянизм – Slavjanism, Slavonicism

Iš kurios nors slavų (senovės ar dabartinės) kalbos kilęs, pasiskolin-tas ar išsiverstas žodis, posakis ar kuri kita kalbos ypatybė. Lietuvių kalba daugiausia slavizmų yra gavusi iš senosios rusų, vėliau lenkų, baltarusių ir rusų kalbų. Žr. baltarusybė, polonizmas, ru-sicizmas, ukrainietybė.

slavų kalbotyra 2, 1 – славянское языкознание – Slavonic studies, Slavic studies

Slavų kalbų tyrinėjamasis mokslas.

slėngas 1 – сленг – slang

Kurios nors profesinės arba socialinės žmonių grupės šnekamosios kalbos elementai, kuriais tokia grupė skiriasi nuo pavyzdinės literatūrinės kalbos. Slengui būdingas šiurkštumas, pašiepiamasis ar juokaujamas atspalvis: *klepas* „fortepijonas“, *patepti* „duoti kyši;

pavaišinti“, *turėti blata* „turėti pažinčių savanaudiškais tikslais“, *užlaužti* „prisipirti“. Plg. argo, žargonas.

sociālinė dialektologija 1, 1 – социальная диалектология, социологическая диалектология – social dialectology

Dialektologijos (žr.) dalis, kurios objektą sudaro socialiniai dialektai.

sociālinė lingvistika 1, 1, sociolingvistika – социолингвистика, социологическая лингвистика – sociolinguistics

Kalbotyros šaka, kurios objektą sudaro visuomeniniai kalbos funkcionavimo aspektai, visuomenės gyvenimo įtaka įvairiems kalbos lygmenims ir jos vartosenai.

sociālinis dialėktas 1, 2 – социальный диалект – social dialect

Kurios nors visuomenės dalies (klasės, luomo ar kt.) tarmė.

sociolingvistika 1 žr. socialinė lingvistika

solecizmas 2 – солецизм – solecism

Netaisyklingai sudarytas žodžių junginys, sintaksinė formų vartojimo klaida: *tūkstančiai ir tūkstančiai* (= *tūkstančių tūkstančiai*) *žmonių*. Dažniausiai solecizmai yra raidiško vertimo iš kitų kalbų padarinys.

sonántas 1 žr. balsingasis priebalsis

sonòrinis priebalsis 1, 1 žr. balsingasis priebalsis

sovietybė 1 žr. sovietizmas

sovietizmas 2, sovietybė – советизм

Tarybinio gyvenimo reiškinius ir sąvokas žymintis žodis, žodžių junginys ar posakis: *čekistas, kolūkis, komunistinio darbo spartuolis, socialistinis lenktyniavimas, stachanovininkas*.

sparnuotieji žodžiai 1, 2 – крылатые слова – winged words, stock quotations

Pastovūs, vaizdingi paprastai literatūrinės kilmės pasakymai, vartojami stilistiniais sumetimais: *Achilo kulnas, šiaudinė pastogė, tyruose šaukiantis balsas*. Sparnuotaisiais žodžiais laikomi įvairūs iš raštų į kalbą patekę aforizmai, tam tikrą prasmę įgijusios citatos. Plg. frazeologizmas.

specialioji kalbà 4, 4 – специальный язык – vocational slang

Tam tikros visuomeninės grupės kalba, kuri nuo bendrosios nacionalinės kalbos dažniausiai skiriasi žodynu, frazeologija ir kai kuriomis kitomis ypatybėmis, pavyzdžiui, gydytojų, inžinierių bei technikų,

mokinių, studentų ir kt. kalba. Prie specialiųjų kalbų paprastai skiriama ir tai, kas vadinama terminais argo, slengas, žargonas (žr.).

specialioji lėksika 4, 1 – специальная лѐксика

Kalbos žodyno dalis, vartojama tik atskirose žmonių veiklos srityse, pavyzdžiui, amatininkų, žemdirbių, mokslo, technikos ir kt. sričių darbuotojų dalykiniam bendravimui reikalingi savitieji žodžiai.

spektrogrāfas 2 – спектрóграф – spectrograph

Kalbos garsų spektrų tiriamasis aparatas, kuriuo galima nustatyti sudėtinio garso sudaromąsias dalis.

spektrogramà 2 – спектрограмма – spectrogram

Spektrografo pateikti duomenys apie sudėtinį kalbos garsą.

spirántas 1 žr. pučiamasis priebalsis

spontāninis pakitimas 1, 2 – незавісимое изменѐние, спонтāнное изменѐние – spontaneous change

Terminas paprastai vartojamas fonetikoje, kalbant apie garsų pasikeitimus, nepriklausomus nuo jų padėties, t. y. vykstančius visais atvejais. Tokie, pavyzdžiui, yra tarmių garsyno skirtumai, plg. vakarų aukštaičių *uo* ir žemaičių *ū*, *ou*, *o*. Spontaninių pakitimų priežastys dažniausiai neaiškios.

sporādinis pakitimas 1, 2 – спорадическое изменѐние – sporadic sound-change

Atsitiktinis (nereguliarus), nesusijęs su bendraisiais atitinkamo kalbos pasistemo raišos dėsniniais vienu kalbos faktų atsiradimas kitų vietoje. Terminas paprastai vartojamas, kalbant apie fonetinius pakitimus dėl asimiliacijos, disimiliacijos, metatezės ir kt. reiškinių, kurie vyksta tik tam tikrais atvejais. Plg. kombinatorinis pakitimas.

sprogimas 2, sprogsmas, eksplozija – взрыв, эксплóзия – explosion

Staigus, iškvepiamo oro srovės sukeltas kalbos padargų sudarytos užtvaros atidarymas, tariant sprogstamuosius priebalsius.

sprōgsmas 4 žr. sprogimas

sprogstamasis priebalsis 4, 1 – взрывной (согласный), смьчно-взрывной согласный, эксплозивный согласный – explosive consonant, plosive consonant, occlusive consonant

Priebalsis, kurio tarime dalyvaujantys kalbos padargai iš suglaustos padėties su iškvepiamo oro srove staigiai atveriami, susidaro sprogimas. Tokie yra priebalsiai *p*, *p'*, *b*, *b'*, *t*, *t'*, *d*, *d'*, *k*, *k'*, *g* ir *g'*.

spūdis 2 – нажѝм – pressure

Balso stiprumo moduliavimas, variant žodį ar sakinį. Spūdis yra vienas iš žodžio ar sakinio kirčio komponentų.

sraūtas 2 žr. kalbos srautas

stabarėjimas 1 – застыв́ание – fossilization, petrification; stiffening

Kalbos fakto (formos, žodžių junginio) darymasis izoliuoto, jo iškirtimas iš produktyvios sistemos. Vadinamieji sustabarėję kalbos faktai, pavyzdžiui, sustabarėjusios pašalio einamojo vietininko formos (*rudenior, vakarop, velnior*), dabartinėje kalboje dažnai nėra žodžių kaitybos sistemos nariai.

standartizācija 1 – стандартиза́ция – standartization, normalization

Įvairių to paties kalbos elemento (tarties, formų, žodžių ir kt.) variantų panaikinimas, t. y. vieno iš kalbos turimų variantų įteisinimas, pripažinimas, laikymas norminio. Skirtingai nuo anglų kalbos, kurioje standartizacijos terminu paprastai žymima kalbos normalizacija, lietuvių ir rusų kalbotyroje paprastai kalbama tik apie terminų standartizaciją.

stātika 1 – ста́тика – statics

Kalbotyroje šiuo terminu įprasta žymėti kalbos reiškinių tyrinėjimą be sąsajos su ankstesnių laikų atitinkamais tos pat ar giminiškų kalbų reiškiniais. Plg. dinamika, sinchronija.

statistinė kalbótyra 1, 1 – статисти́ческое языкознáние – statistical linguistics

Matematinės kalbotyros dalis, kurios tikslas taikyti matematinės statistikos metodus kalbos tyrinėjimuose. Plg. lingvistinė statistika.

stereotipinis pasākymas 1, 1 žr. šablonas

stiliaus figūrā 2, 2, kalbos figūra – фигу́ра ре́чи, риториче́ская фигу́ра, стилисти́ческая фигу́ра – figure of speech

Neįprastas kalbos vieneto vartojimas, padedantis pagyvinti minties išraišką. Skiriamos fonetinės (aliteracija, asonansas ir kt.), semantinės (tropai), sintaksinės (antitezė, elipsė ir kt.) ir kitokios figūros. Lietuvių kalbotyroje bandoma skirti kalbos figūras (nuolatinis, visiems įprastas perkeltinis vartojimas), būdingas visai kalbos sistemai, nuo stiliaus figūrų (individualus, originalus perkeltinis kalbos vieneto vartojimas), kurios būdingos šnekai.

stilistika 1 – стилистика – stylistics

Kalbotyroje stilistikos objektą sudaro įvairių stilistinių kalbos atmainų ir jose vartojamų kalbos priemonių tyrinėjimas. Stilistikai svarbiausia nustatyti kalbos priemonių būdingumą tam tikroms kalbos atmainoms, taip pat tų priemonių emocines-ekspresines ypatybes. Tiksliau ši kalbotyros šaka vadinama lingvistine (kalbine) stilistika.

stilistiniai sinonimai 1, 2 žr. sinonimas

stilistinis naujadaras 1, 1 žr. naujadaras

stilius 2 – стиль, слог – style

Minčių reiškimo būdas, kylantis iš autoriaus (kalbančiojo, rašančiojo) psichikos ir tikslų atitinkamai paveikti adresatą (klausoją, skaitytoją) ir lemiantis kalbos priemonių (jų variantų) pasirinkimą. Kalbos stiliai yra skirstomi įvairiai, pavyzdžiui, pagal pagrindines kalbos funkcijas ir kalbos vartojimo sritis skiriami funkciniai stiliai (mokslinis, buitinis, kanceliarinis, publicistinis, meninis, arba grožinis), kalbos autoriaus atžvilgiu skiriamas individualusis stilius (susideda iš atskiro asmens kalbai būdingų stilistinių ypatybių) ir kt.

stilizacija 1 – стилизация – stylization

Tam tikro stiliaus sekimas, mėgdžiojimas, pavyzdžiui, siekiant sukurti kurios nors epochos ar socialinės aplinkos koloritą, įspūdį.

stiprinys 3^b žr. klimaksas

struktūra 2 žr. sandara

struktūralizmas 2 – структурализм – structuralism

XX a. pradžioje susiformavusi Vakarų Europos ir Amerikos kalbotyros metodologinė kryptis, kuriai kilti pamatą sudarė šveicarų kalbininko F. de Sosiūro idėjos. Pagrindiniu kalbos tyrinėjimo tikslu laikoma kalbos elementų vidinių santykių, jų funkcijų kalbos sistemoje tyrinėjimas. Teorinį pamatą sudaro kalbos kaip abstraktaus reiškinio atskyrimas nuo šnekos, kuri laikoma kalbos sistemos realizacija. Siekiama kalbotyrą padaryti savarankišku mokslu, kurio teorija ir metodika remtųsi pačia kalba, o ne kitų mokslų požiūriu ir metodais. Kalba tiriama sinchroniniu (žr. sinchronija) bei diachroniniu (žr. diachronija) atžvilgiu. Šiame šimtetyje išaugo nemažai struktūralizmo mokyklų – Prahos (didžiausi laimėjimai iš pradžių pasiekti fonologijoje, kurios pradininku laikomas N. Trubeckojus), Kopenhagos (žr. glōsematika), Paryžiaus, Ženevos, Amerikos ir kt. mokyklos. Dabartinėje kalbotyroje plačiai taikomi struktūriniai metodai ir gausiai vartojama struktūralistų terminologija.

struktūrinė kalbotyra 1, 1, struktūrinė lingvistika – структурная лингвистика – structural linguistics

Struktūralizmo (žr.) krypties kalbotyra. Jos objektą sudaro kalbos sistemos vidiniai ryšiai ir sąveikos.

struktūrinė lingvistika 1, 1 žr. struktūrinė kalbotyra

stumtinė priegaidė 2, 1 žr. tvirtapradė priegaidė

suaugtinis žodis 2, 2, sąauga – сращение – concretion

Žodis, atsiradęs suaugus žodžių junginio (paprastai įprasto pasakymo) dėmenims. Lietuvių kalboje dažniausiai antrasis tokio junginio dėmuo suaugtiniame žodyje yra aptrupėjęs, netekęs bent galūnės: *anuomet, duokdie, išties, kitaikart, pirmąsyk, sudie(v), šešiasdešimt, šiandien* (atsiradę iš junginių *anuo metu, duok Dieve, iš tiesų, kitą kartą, pirmą sykį, su Dievu, šešias dešimtis, šią dieną*; pastarasis, matyt, dar tuomet, kai buvo sakoma *šian dianan*).

subjektas 2 – субъект – subject

Lietuvių ir kai kurių kitų kraštų kalbotyroje šiuo terminu žymimas loginis arba semantinis veiksmo atlikėjas, skiriant jį nuo gramatinio veiksmo atlikėjo, vadinamo veiksmu (žr.). Anglų (kartais ir kitų kalbų) kalbotyros terminologijoje tuo pat terminu žymimas ir veiksnys, ir veiksmo subjektas. Dar žr. veikėjas.

subordinacija 1 žr. prijungimas

substantyvācija 1 žr. daiktavardėjimas

substantyvizācija 1 žr. daiktavardėjimas

substitūcija 1 – субститүция, замещёние, подстановка – substitution

1. Vieno kalbos elemento pakeitimas kitu be įtakos turiniui: *Sūnus išėjo į darbą* ir *Jis (sūnus) ten (darbe) bus iki vakaro*.

2. Pagrindinis Amerikos deskriptyvinės kalbotyros kalbos vienetų tapatumo nustatymo metodas – kalbos vieneto priklausymas tam tikrai klasei, jo funkcijos ir pan. tikrinamos pakeičiant jį kitais analogiškais vienetais, kurių priklausymas klasei, funkcijos yra žinomos. Plg. komutacija.

substitūtas 2, pakaitalas – субститүт – substitute

Kalbos elementas, pakeičiantis kitą atitinkamą elementą be įtakos turiniui. Substitūtais laikomi, pavyzdžiui, įvardžiai, galintys tekste pakeisti daiktavardžius ar būdvardžius.

substrātas 2, posluoksnis – субстрāt – substratum

Išnykusios tam tikroje teritorijoje kalbos pėdsakai vėlesniųjų tos žemės gyventojų (nukariautojų, kolonizatorių, nutautusių vietinių

gyventojų ir pan.) kalboje. Substratinių reiškinių gali būti bet kuriame kalbos lygmenyje (garsyne, kirčiavime, gramatikoje, žodyne). Pavyzdžiui, manoma, kad dabartinis latvių kalbos žodžių kirčiavimas pradiniame skiemenyje yra atsiradęs dėl senesniųjų to krašto gyventojų, priklausiusių finougrų šeimai, substrato.

sūdedamojo sujungimo sakinȳs 4, 2, 3^b – соединительное предложение – conjunctive sentence

Sujungiamasis sakinȳs, kurio dėmenys turinio atžvilgiu vienas kitam neprieštarauja, bet yra susiję laiko atžvilgiu (žymi vienalaikius ar vienas po kito einančius dalykus) kartais su priežasties atspalviu: *Arkl̄ys mano žvengt̄i prad̄ėjo, ir tuojau tavo spar̄ų viens nuo stogo nūpuol̄ė* (K. Donelaitis). Šie sakiniai dažniausiai turi jungtuką *ir*.

sudėtinio sakinio dėmuō 2, 3^b, 3^a, sakinȳs – часть сложного предложения, предложение – clause

Atskiras į sudėtinį sakinį įeinantis sakinȳs, kaip jo dalis.

sudėtinis dvibalsis 2, 1 – сложный дифтонг – compound diphthong

Pagal sandų susiliejimą išskirtai dvibalsių rūšiai priklausantis dvibalsis. Sudėtinųjų dvibalsių abu sandai yra lengvai skiriami (tariami ir girdimi kaip atskiri garsai): *ai, au, ei, ui*. Plg. sutartinis dvibalsis.

sudėtinis kamienas 2, 1 žr. kamienas

sudėtinis prijungiamasis sakinȳs 2, 4, 3^b, prijungiamasis sakinȳs – сложноподчинённое предложение – compound sentence

Sudėtinis sakinȳs, į kurio sudėtį įeinantys sakiniai (dėmenys) yra susiję prijungimo ryšiu, t. y. vienas sakinȳs sintaksiškai priklauso nuo kito (šalutinis nuo pagrindinio). Šalutinių sakinių tas pats pagrindinis sakinȳs gali turėti ir daugiau negu vieną, o ir pats šalutinis sakinȳs kartu gali būti pagrindinis, t. y. turėti jo tam tikras dalis papildančių sakinių. Pagal tai skiriami šalutinių sakinių laipsniai. Tarp pagrindinio sakinio tam tikros dalies ir ją papildančio šalutinio sakinio esantis ryšys visada leidžia kelti klausimą, į kurį atsakoma šalutiniu sakiniu: *Kas tyli, tą visi myli* (klausiama: *ką visi myli?* – atsakoma: *kas tyli*).

sudėtinis sakinȳs 2, 3^b – сложное предложение – composite sentence

Sakinȳs, susidedantis iš tokių dėmenų, kurie patys gali būti laikomi paprastesnės sandaros (vientisiniais) sakiniais. Pagal sintaksinį ryšį, esantį tarp tų į sudėtinį sakinį įeinančių sakinių, skiriami sudėtiniai sujungiamieji (žr.), sudėtiniai prijungiamieji (žr.) ir sudėtiniai sujungiamieji-prijungiamieji sakiniai (žr.).

sudėtiniis sujungiamàsis-prijungiamàsis sakiniŷ 2, 4, 4, 3^b – смéšanное слóжное предложение – syncretized complex sentence

Sudėtiniis sakiniis, tarp kurio dèmenų yra ir sujungimo, ir prijungimo ryšys. Paprastai dalis ar visi sujungiamąjį sakiniį sudarantys sakiniai yra sudėtiniai prijungiamieji sakiniai: *Moterys, daržą beravėdamos, išiplepėjo, o Ignis, už tvoros tupėdamas, išgirdęs po porą kartų atkartojant savo motinos vardą, ėmė klausytis ir sužinojo ir suprato, kas tik jam rūpėjo* (Lazdynų Pelėda).

sudėtiniis sujungiamàsis sakiniŷ 2, 4, 3^b, sujungiamasis sakiniis – сложносочинённое предложение – complex sentence

Sudėtiniis sakiniis, į kurio sudėti įeinantys vientisiniai sakiniai (sudėtinio sakinio dèmenys) yra sintaksiškai savarankiški, susiję sujungimo ryšiu. Sudėtinio sujungiamojo sakinio narius jungia sujungiamieji jungtukai, bet gali jų ir nebūti. Skiriamos šios sudėtinių sujungiamųjų sakinų rūšys: sudedamojo, priešpriešinio, skiriamojo ir paremiamojo sujungimo sakiniai (žr.).

sudėtiniis tariniŷ 2, 3^b žr. tariniis

sudėtiniis teřminas 2, 1(3^b) – составной термин – combinative term, compound term

Terminas, susidedantis iš dviejų ar daugiau žodžių, kuriuo įvardijama sudėtinė (dažniausiai rūšinė) tam tikros srities sąvoka: *ilgasis balsis, laiko aplinkybė, sudėtinis sujungiamasis sakiniis*.

sudėtiniis vardažodiniis tariniŷ 2, 2, 3^b žr. tariniis (sudurtiniis tariniis)

sudėtiniis veiksmažodiniis tariniŷ 2, 2, 3^b žr. tariniis (suvestiniis tariniis)

sudėtiniis veiksniŷ 2, 4 žr. veiksniis

sudurtinė fòrma 2, 1 – составная фòрма, аналитическая фòрма, слóжная фòрма, описательная фòрма – periphrastic form, analytical form

Pagalbinio ir savarankiškos reikšmės žodžio junginys, kalboje funkcionuojantis kaip pastarojo gramatinė forma, pavyzdžiui, lietuvių kalbos sudurtinės veiksmažodžio formos *buvau beeinąs, būtų nuėjęs, esu laikomas, būk pašlovintas*. Plg. vientisinė forma.

sudurtiniis laikas 2, 4 žr. laikas

sudurtiniis sutrauktiniis žòdis 2, 2, 2 žr. santrumpa

Be santrumpų, lietuvių kalboje dažnai šiuo terminu vadinami ir tokie trumpintiniai žodžiai kaip *kolūkis, profsąjunga*, žr. trumpiniis.

sudurtiniis tariniŷ 2, 3^b žr. tariniis

sudurtinis žodis 2, 2, dūrinys – слóжное слóво, композита – compound, composite word, solid compound

Žodis, kurio daryboje lietuvių kalboje remiamasi paprastai dviem pamatiniais žodžiais ir nedalyvauja afiksai (priesagos, priešdėliai). Kai kuriose kitose kalbose pasitaiko sudurtinių žodžių, padarytų ir iš daugiau negu dviejų žodžių. Lietuvių kalbos dūryboje svarbus vaidmuo tenka taip pat galūnei, nemaža sudurtinių žodžių dalis turi jungiamuosius balsius. Daugiausia padaryta ir naujai daroma sudurtinių daiktavardžių (*grėbliakotis, medkirtys, sodybvietė*) ir būdvardžių (*baltmažgis, -ė, penkiaaukštis, -ė, riestarāgis, -ė*). Lietuvių kalbotyros literatūroje dažniausiai prie sudurtinių žodžių skiriami ir suaugtiniai žodžiai (žr.), nors tai yra visai kitaip susidarę žodžiai, ir jų maišyti nereikia. Pagal sandų reikšmių santykiavimą skiriama:

Determinatūvinis sudurtinis žodis 1, 2, 2, prijungtinis sudurtinis žodis 2, 2, 2 – подчинительное слóжное слóво – subordinated compound

Sudurtinis žodis, kurio vienas dėmuo apibrėžia, pažymi antrąjį, susiaurindamas jo reikšmę: *didmiestis, órlaivis, tūštvagė*.

Kopuliatūvinis sudurtinis žodis 1, 2, 2, sujungtinis sudurtinis žodis 2, 2, 2 – копулятивное слóжное слóво, соединительное слóжное слóво – copulative compound

Sudurtinis žodis, kurio sandai yra vienodai savarankiški ir gramatinio santykio, ir reikšmės atžvilgiu: *plaučkepeniai, vištgaidis*.

suduslėjimas 1 – оглушение, девокализация – devoicing, unvoicing, devocalization

Skardžiojo priebalsio pavirtimas atitinkamu dusliuoju tam tikroje pozicijoje, pavyzdžiui, prieš duslųjį priebalsį (*bėgi, bėgsi → bėksi*) ar žodžio gale (*visad → visat*).

sudvibalsėjimas 1, diftongizacija – дифтонгизация – diphthongization

Balsio pavirtimas dvibalsiu, pavyzdžiui, tam tikrų balsių sudvibalsėjimo padarinys yra dabartinių žemaičių *uo, ie*, atitinkantys literatūrinės kalbos *o, é*, plg.: *lōpas* ir *luōps, svėrė* ir *svleriė* (bet *svėrė* ir *sviėrė*).

sufiksacija 1, priesaginė daryba – суффиксация – suffixation

Priesaginis žodžių ir formų darybos būdas. Priesaginė žodžių daryba yra vienas iš pagrindinių lietuvių kalbos žodžių darybos būdų: *auklėti* (: *auklė*), *auklėtinis, -ė, auklėtojas, -a, auklėjimas* (: *auklėti*), *mokyklinis, -ė* (: *mokykla*).

sufiksas 2 žr. priesaga

sufiksoidas 1 – суффиксoid

Sudurtinio žodžio antrasis sandas, turintis priesagos bruožų dėl reikšmės atsietumo nuo sando pamatinio žodžio ir didesnio reguliarumo, pavyzdžiui, sandas *-gal-* tokiuose dariniuose, kaip *popiergalis*, *vaikigalis*, suteikia menkinamąją, o ne tiesiai iš žodžio *galas* kylančią reikšmę. Tokie sudurtiniai žodžiai yra sinonimai su menkinamąją reikšmę turinčių priesagų vediniais: *popieriūkštis*, *vaikėzas*.

sujungiamasis sakinyš 4, 3^b žr. sudėtinis sujungiamasis sakinyš
sujungimas 2, koordinacija – сочинение – coordination

Sintaksinis ryšys tarp sakinio ar žodžių junginio dėmenų (žodžių, sintagmų, sakinių), kurie reikšmės atžvilgiu yra savarankiški, o sintaksiškai nepriklausomi. Šiuo ryšiu, pavyzdžiui, yra susijusios vienaarūšės sakinio dalys, sudėtinį sujungiamąjį sakinį sudarantys vientisiniai sakiniai. Plg. prijungimas.

sujungtinis sudurtinis žodis 2, 2, 2 žr. sudurtinis žodis (kopuliatyvinis sudurtinis žodis)

sulūpinimas 1 žr. labializacija

supanašėjimas 1 žr. asimiliacija

supaprastėjimas 1 žr. deetimologizacija

superlatyvas 2 žr. laipsnis (aukščiausiasis laipsnis)

superliatyvas 2 žr. laipsnis (aukščiausiasis laipsnis)

superstrātas 2 – суперстрāt – superstratum

Ateivių kalbos pėdsakai vietinėje kalboje. Tai gali būti tam tikri nauji garsai ar savų garsų tarsenos pakitimas, įvairūs skoliniai ir vertiniai. Pavyzdžiui, superstratą sudaro vokiečių kalbos palaikai buv. Klaipėdos krašto lietuvių kalboje. Plg. substratas.

supinas 2, supynas – супин – supine

Lotynų kalbos veiksmazodinis daiktavardis, sudarantis tarsi perėjimą iš veiksmazodžio į daiktavardį, t. y. turintis vardažodžio galūnes, bet veiksmazodžio sintaksinius bruožus. Pavyzdžiui, supinas su galininko galūne *-um*, vartojamas po slinkties veiksmazodžių, turėjo tikslo bendraties funkciją (*venio rogatum* „ateinu prašyti“). Lotynų kalboje buvo skiriama ir kitokių supinų. Minėtasis turi panašumo į lietuvių kalbos siekinį (žr.), dėl to kai kuriuose lietuvių kalbos tyrinėjimuose ir vadovėliuose siekinys yra vadinamas supinu.

supynas 2 žr. supinas

supletyvizmas 2 – суплетивизм, замещение, сплетение – suppletion

Kalbos reiškiny, kurio esmę sudaro buvimas dviejų ar daugiau

skirtingų šaknų arba kamienų (jų skirtumai negali būti paaiškinti garsų kaitomis), turinčių tą pačią reikšmę ir sudarančių to paties žodžio kaitybės formas (linksnių, laipsnių, asmenų, laikų ir kt.): *aš – manęs...*, *esu – yra – buvau*, rusų *хороший – лучший*, anglų *good „geras“ – better „geresnis“*.

susijęs kamienas 1, 1 žr. sietinis kamienas

suskardėjimas 1 – озвончение – voicing, sonorization

Dusliojo priebalsio pavirtimas atitinkamu skardžiuoju tam tikroje padėtyje, pavyzdžiui, prieš skardųjį priebalsį (*sausgyslė → sauzgyslė*).

sušukimas 2 – восклицание – exclamation

Žodžio, pasakymo ar sakinio ištarimas aukštesniu tonu iš susijaudinimo, dėl jausmų antplūdžio ar siekiant padaryti didesnę įspūdį klausytojui (-ams).

sutaptinis dvibalsis 2, 1 – слитный дифтонг – complex diphthong

Dvibalsis, kurį tariant abu sandai susilieja, sudarydami vieną garsą: *ie, uo*. Plg. sudėtinis dvibalsis.

sutrauktinis žodis 2, 2 žr. trumpinys

sutruūpinimas 1, logograma, grafinė santrumpa – сокращение, графическое сокращение, логогра́мма – graphic abbreviation

Žodžio ar žodžių junginio sutrumpintas žymėjimas rašomojoje kalboje: *bot.* – botanika, *filol. m. kand.* – filologijos mokslų kandidatas, *ir t. t.* – ir taip toliau, *val.* – valanda; *g-vė* – gatvė, *in-tas* – institutas; *k.* – kaimas, *u.* – upė. Kalbant (skaitant tekstą, ypač viešai) sutrumpinimai iššifruojami.

suvalkietybė 1

Užnemunės vakarų aukštaičiams, arba suvalkiečiams, būdinga kalbos upatybė kita tarne ar literatūrine kalba kalbančio žmogaus šnekoje.

suvestinis tarinys 2, 3^b žr. tarinys

suvestinis veiksnys 2, 4 žr. veiksnys

svetimybė 1

Kai kurie kalbininkai šį terminą vartoja kaip barbarizmo (žr.) sinonimą.

svetimžodis 1, skolinys – заимствованное слово – loan-word, borrowed word

Pasiskolintas iš kitos kalbos žodis. Žodyno skoliniai dažniausiai vadinami tiesiog terminu *skoliniai*, retkarčiais pavadinami *svetimžodžiais*.

šablónas 2, stereotipinis pasakymas – шаблón – stereotyped construction, stereotyped turn, stereotyped expression

Pastovus, norminis kuriame nors kalbos stiliuje (paprastai kanceliariiniame, moksliniame ir apskritai dalykiniame) tam tikromis situacijomis atkuriamas sintaksinis žodžių junginio ar sakinio tipas: *Atsakydami į Jūsų 1984 07 01 raštą Nr. 156, pranešame...*; *Šaknis verpstiška, liemeninė, ne visiškai sumedėjusi. Stiebas stačias, šakotas* (Lietuvos flora; taip botanikos darbuose paprastai apibūdinami augalai). Plg. klišė, štampos.

šaknis kirčiavimas 2, 1 žr. kirčiavimas

šaknis 4 – корень (сло́ва) – root

Pagrindinė leksinė žodžio morfema, kurioje yra sutelktas žodžio leksinės reikšmės branduolys ir kuri yra bendra visiems giminiškiems (kilmės ir reikšmės atžvilgiu) žodžiams: *kel-|kėl-| kil-| kyl-* žodžiuose ir jų formose *kėlti, kėlė, kėlimas, kėlinys, kilti, kilnėti, iškyla* ir kt. Šaknies sudaromieji garsai gali skirtis pagal kalbai būdingus garsų (balsių ir priebalsių) kaitos dėsniumus. Kartais vieno žodžio formos gali turėti skirtingas šaknis (žr. supletyvizmas). Paprastųjų (darybiškai neskaidžių) žodžių, taip pat galūnių vedinių, išvestų iš pirminių žodžių, šaknis sutampa su morfologiniu kamieniu: *graž-ūs, grōž-is; rāt-ai, rāč-ius; švilp-ė, švilp-a, švilp-is*.

šalutinis kiirtis 2, 2 – второстепенное ударение, второе ударение, побочное ударение, вспомогательное ударение, подчиненное ударение, слабое ударение – secondary stress, secondary accent

Silpnesnis kiirtis, girdimas, be pagrindinio kirčio, žemaičių tarmėje ir ilgesniuose (dažniausiai ilguose sudurtiniuose ir tarptautinius priešdėlius bei vadinamuosius terminų elementus turinčiuose) literatūrinės kalbos žodžiuose: *dv⁽ⁱ⁾dešimtpeñkmetis, h⁽ⁱ⁾drometeorolōgija, ko^(ñ)tr-propagānda*. Žemaičiuose šalutiniai kirčiai labai būdingi kirtį atitraukiančioms šnektoms; kiirtis čia dažniausiai padalijamas – pagrindiniu laikomas atitrauktinis, o šalutiniu – jo likutis galiniame, o kartais ir kituose skiemenyse: *vāk^(ā) „vaikaĩ“, pri₁num^(ū) „prie namų“, i₁M^(ā)ž^(ē)ik^(us) „į Mažeikiūs“.*

šalutinis prijungiamojo sakinio dėmuo 2, 4, 3^b, 3^a žr. šalutinis sakiny

šalutinis sakiny 2, 3^b, šalutinis prijungiamojo sakinio dėmuo – придаточное предложение, обусловливаемое предложением, подчинённое предложение, зависимое предложение – subordinate clause, dependent clause

Sakiny, įeinantis į sudėtinio prijungiamojo sakinio sudėtį ir priklausantis nuo pagrindinio sakinio (žr.). Prie pagrindinio sakinio paprastai jungiamas jungiamaisiais žodžiais (prijungiamaisiais jungtukais, dalelytėmis, santykiniais įvardžiais ir iš jų išvestaisrieveiksmiais). Šalutiniai sakiniai atlieka panašias funkcijas, kaip pagrindinio sakinio dalys – jie gali atstoti nepasakytas jo dalis: *Kai aš mažas buvau, šile ožius ganiau* (liaudies daina), gali plačiau jas paaiškinti: *Kas nedirba, tas nevalgo* (šalutinis sakiny plačiau aiškina pagrindinio sakinio veiksnį *tas*) ir kt. Pagal tai, kuriai pagrindinio sakinio daliai priklauso ar kurios funkcijas atlieka, šalutiniai sakiniai skirstomi taip: veiksnio, tarinio, papildinio, pažyminio ir aplinkybių (vietos, laiko, būdo, priežasties ir kt.) šalutiniai sakiniai. Sudėtiniame prijungiamajame sakinyje šalutinis sakiny gali atstoti ar aiškinti ir kito šalutinio sakinio dalis. Pagal tai skiriami šalutinių sakinių laipsniai. Pirmojo laipsnio šalutiniai sakiniai priklauso nuo pagrindinio sakinio, antrojo laipsnio šalutiniai sakiniai yra prijungti prie pirmojo laipsnio šalutinio sakinio ir t. t.: *Paskum jis pasakoja, kad tėtė jam sakęs* (I laipsnio), *jog po dideliais akmenimis yra skylių* (II laipsnio), *pro kurias lenda į žemę plėšikai* (III laipsnio šalutinis sakiny) (P. Cvirka).

šaukiamasis sakiny 4, 3^b – восклицательное предложение – exclamatory sentence

Sakiny, į kurio pagrindinį turinį įliejami kalbančiojo jausmai (teigiami ar neigiami) ar sustiprintas vertinimas. Tokie sakiniai neretai turi kreipinių, jaustukų, jiems būdinga šaukiamoji intonacija: *Vai lėkite, dainos, iš vargo nupintos, / Iš kaimo į kaimą pas jaunus, senus, / Paguoskite širdis, nelaimių sutrintas, / Nušluostykite ašaras, kelkit jausmus!* (P. Vaičaitis); *Kiek brangių atsiliepia vardu, / Kai į buvusius žiūrim metus!* (Maironis); *Visas kraštas – vienos gėlės!* (K. Binkis).

šauksminiūkas 2, vokatyvas – vocativ, звательный падеж – vocative Linksnis, kurio formomis kalbantysis asmuo tiesiogiai ar retoriškai kreipiasi į kalbos adresatą arba objektą (dalyką, apie kurį kalbama). Šauksmininkas nėra gramatiškai susijęs su kitais sakinio žodžiais, dėl to jis nebūna sakinio dalimi. Juo paprastai reiškiamas kreipinys (žr.): *Dar kažį kuomet, sutikęs bevažiuojančią motrišką, sušuko: „Mo-*

tin, motin, tekiniai sukasi!“ (M. Valančius); *Ko, ašarėle, ko tu per skruostą / Kaip perlas riedi?* (Maironis). Šauksmininkas gali sudaryti ir sakinį: *Jonai!.. Jonai!.. Ar girdi?.. Jonai!..* (A. Vienuolis). Žr. vokatyvinis sakinys.

Šauktukas 2 – восклицательный знак – exclamation mark

Skyrybos ženklas, rašomas šaukiamojo sakinio gale ir po žodžių, kuriais reiškiami stiprūs jausmai, sušukimas ar kai į kalbamąjį dalyką norima atkreipti skaitytojo dėmesį: – *Greičiau, greičiau tark man baisų žodį! Tu myli? Laukiu!* (J. Marcinkevičius); *Jonai, Jonai! Ar girdi, kaip šunys plėšosi, – šaukė jį iš už pertvaros žmona* (A. Vienuolis); *Salem Aleikum! / Jaunieji, į gatvę, / Į laisvę alėjų* (K. Binkis). Kartais, kai norima ypač pabrėžti emocinį atspalvį, rašomi du ar net daugiau šauktukų: *Kordušo veidas pamėlynavo. – Nedrįsk!!* (J. Marcinkevičius). Šauktukas su klaustuku rašomi po itin jausmingų sakinių, kurie reiškia kartu klausimą ir sušukimą: *Tai gal mirtis iš melo išvaduos?!* (S. Nėris).

Šlamesys 3^b, tranksmas – шум – noise

Akustinis įspūdis, kuris susidaro stipriai oro srovei einant pro tarp kalbos padarų susidariusią uždaramą arba ankštumą. Šlamesiai sudaro priebalsių akustinį pagrindą.

Šlėkiai 2

Pačios šiaurinės vakarų aukštaičių dalies (tarp Žagarės ir Skaistgirio) pašnektė, kurioje kitų aukštaičių ir literatūrinės kalbos priebalsius *š, ž, č, dž* sistemingai atitinka *s, z, c, dz*: *ázuols* „ąžuolas“, *cė* „čia“, *pràdze* „pradžia“, *višta* „višta“. Šlėkiais (taria *šlėkei*) „švepliais“ šią pašnektę vadina kaimynai.

Šliejimas 2, prišliejimas – примыкание – parataxis, adjoinment

Sintaksinis ryšys, kuriuo priklausomasis dėmuo su pagrindiniu yra susijęs tik reikšmės atžvilgiu, o formos atžvilgiu visai savarankiškas. Prie kitų žodžių paprastai šliejamirieveiksmiai (*aiškiai kalba, labai geras*), bendratys (*ėmė dirbti, galėjęs palaukti*), padalyviai (*grįžo temstant*) ir kt. Plg. derinimas, valdymas.

Šnekà 4, kalbėjimas – речь – speech

Individualus kalbos priemonių vartojimas tam tikram turiniui perduoti, kalbos, kaip abstrakčios ženklų sistemos, konkretus realizavimo aktas. Pagal vartojamųjų ženklų pateikimo pobūdį, t. y. ar tie ženklai tariami ir girdimi, ar rašomi ir skaitomi, skiriamos dvi šnekos rūšys – šnekamoji ir rašomoji kalba (žr.).

šnekamóji kalbà 4, 4, sakytinė kalba – устный язык, устная речь – spoken language, oral language

Kalbos atmaina, vartojama garsine forma. Itin svarbus šnekamosios kalbos bruožas yra intonacija, be to, ją dažnai lydi gestai, mimika. Jai būdingas laisvesnis palyginti su rašomąja kalba (žr.) literatūrinės kalbos normos traktavimas.

šnekōs aparātas 4, 2 – речевой аппарат – vocal apparatus, speech organs

Kalbos padargų, arba anatominių žmogaus organų, tiesiogiai ar netiesiogiai padedančių kalbėti, visuma. Šis aparatas yra gana lankstus ir, be automatiškai tariamų gimtosios kalbos garsų, leidžia išmokti, kaip manoma, visų pasaulio kalbų tarseną.

šnekōs padārgas 4, 1 žr. kalbos padargas

šnektà 4 – рóвоп – subdialect (variety of a subdialect)

Smulkesnė už patarmę (žr.) ir į ją įeinanti teritorinė kalbos atmaina, išskirta pagal tam tikras (paprastai fonetines) kalbos ypatybes, sudarančias pamatą patarmės skirstymui. Pavyzdžiui, pagal tvirtapradžių *ám, án, ém, én* tarimą rytų aukštaičių patarmė skirstoma į pantininkus, pontininkus ir puntininkus, kurie yra šnektų lygio tarminiai teritoriniai vienetai (naujajame skirstyme rytų aukštaičių šnektos skiriamos kitaip – panevėžiškiai, kupiškėnai, širvintiškiai, anykštėnai, uteniškiai ir vilniškiai).

šnibždesỹs 3^b – шéпот – whisper

Pro suglaustų, įtemptų, nevirpančių balso stygų nedidelį plyšį praeinančios iškvepiamo oro srovės sukeltas tylus garsas, skardžiųjų garsų (balsių ir skardžiųjų priebalsių) tarimo būdas.

šnypščiamàsis priebalsis 4, 1 žr. žvarbusis priebalsis

štampas 2, kalbos štampos, trafaretinis pasakymas – штамп, трафаретное выражение – stereotyped expression

Netekęs ekspresyvumo, nublankęs ir nuvalkiotas pasakymas: *apginkluoti* (naujais įrengimais, technika, žiniomis ir kt.), *stoti į rikiuotę* (gamyklai, mašinos, pastatui, tiltui ir kt.). Stiliaus atžvilgiu štamapai dažniausiai vertinami neigiamai. Plg. klišė, šablonas.

šva – шва – shwa

Hebrajų kalbos gramatikoje šiuo žodžiu (hebrajiškai reiškiančiu „niekas, nulis“) buvo vadinamas neapibrėžto pobūdžio redukuotas balsis. Indoeuropiečių kalbotyroje indoeuropietiškuoju šva vadinamas raide *ə* rašomas garsas, kilęs dėl ilgojo balsio (*ē, ē, ā*) redukcijos.

švilpiamàsis priebalsis 4, 1 žr. sargusis priebalsis

T

tabù – табу́ – taboo

Iš Polinezijos kilęs žodis (ten reiškė „šventas, draudžiamas“), kuriuo buvo žymimi įvairūs draudimai ir draudžiami dalykai, veiksmai, taip pat ir žodžiai. Kalbotyroje šiuo terminu žymimi draudžiami ar vengiami vartoti žodžiai bei posakiai. Tabu atsiradimo priežastys yra ne kalbinės, o dorovinės, religinės, dėl cenzūros ir pan. Dėl tabu ir senovinėse, ir šiuolaikinėse kalbose plinta visokių aprašomųjų pavadinimų, eufemizmų (žr.): *nelabasis*, *piktas(is)*, *piktoji dvasia* „velnias“, *piktoji* „gyvatė“.

táikomoji kalbótyra 1, 1, taikomoji lingvistika – прикладная лингвистика, прикладное языкознание – applied linguistics

Kalbotyros atšaka, kurios objektą sudaro praktinis kalbos vartojimas įvairiems visuomenės gyvenimo reikalams ir kalbos tobulinimas, kad geriau padėtų žmonėms bendrauti. Taikomajai kalbotyrai paprastai skiriama kalbos kultūra, terminologija, praktinė stilistika, taip pat rašto pritaikymas kalboms, transkripcija, transliteracija ir kt. Atskirą taikomosios kalbotyros problemų būrį sudaro su automatizacija ir telekomunikacija susiję klausimai – tai mašininis vertimas, informacijos paieškų ir perdavimo automatizacija ir kt.

táikomoji lingvistika 1, 1 žr. taikomoji kalbotyra

taisýklė 2 – правило – rule

Pavyzdinės kalbos ženklų vartosenos atvejų, sudarančių tam tikrą sistemą, apibrėžimas. Skiriamos gramatikos, rašybos, tarties ir kitos taisyklės, kuriomis apibrėžiama literatūrinės kalbos atitinkamų ženklų (žodžių, jų formų, raidžių ir kt. vartojimo, garsų tarimo ir pan.) vartosena.

taisyklingumas 2 – правильность – well-formedness, grammaticality

Sutikimas su kalbos norma, su tarties, kirčiavimo, gramatikos, žodžių darybos ir vartojimo taisyklėmis. Vertinant taisyklingumo atžvilgiu naujus kalbos faktus, atsižvelgiama į jų sutikimą su atitinkamo lygmens dėsniais, raidos polinkiais bei analogiškų vienetų sudarymo tipais.

táktas 2 – такт – breath group

Pagrindinis kalbos srauto ritminio intonacinio skaidymo vienetas – kalbos srauto atkarpa, ištariama vienu kartu, tarp pauzių.

tariamóji núosaka 4, 1, kondicionalis, optatyvas – сослагательное наклонение, конъюнктив – subjunctive mood, thought-mood

Nuosaka, kurios formos rodo, kad veiksmą kalbantysis asmuo laiko esant ne realų, bet galimą, pageidaujamą, linkimą ir kt. (reikšmės atspalvių gausu): *Melagis būčiau, jei kitaip sakyčiau* (B. Sruoga); *Ko jis laukė šio laiko nevedęs, būtų beturįs gospadinę!* (Žemaitė).

tarinỹs 3^b, predikatas – сказуемое, предикат – predicate

Pagrindinė sakinio dalis, reiškiamą žodžiu arba žodžių junginiu ir rodanti, kas atsitinka veiksmui. Svarbiausia tarinio reiškinio priemonė yra asmenuojamosios veiksmažodžio formos. Pagal reiškinio būdą skiriama:

Grynasis tarinỹs 4, 3^b žr. vientisinis tarinỹs

Sudėtinis tarinỹs 2, 3^b – составное сказуемое – compound predicate

Tarinỹs, susidedantis iš asmenuojamąja veiksmažodžio forma išreikštos jungties ir vardinės dalies, kuri reiškiamą bendratimi, dalyviu (žr. suvestinis tarinỹs) arba vardažodžiu (žr. sudurtinis tarinỹs). Sudėtinis vardažodinis tarinỹs 2, 2, 3^b žr. sudurtinis tarinỹs
Sudėtinis veiksmažodinis tarinỹs 2, 2, 3^b žr. suvestinis tarinỹs
Sudurtinis tarinỹs 2, 3^b, sudėtinis vardažodinis tarinỹs – именное составное сказуемое – compound nominal predicate, complex nominal predicate

Sudėtinis tarinỹs, kurį sudaro jungtis ir vardažodžiu išreikšta vardinė tarinio dalis: *Žinios iš vaikų buvo šykščios* (A. Vienuolis).

Suvestinis tarinỹs 2, 3^b, sudėtinis veiksmažodinis tarinỹs – 1. глагольное составное сказуемое; 2. причастное составное сказуемое – 1. compound verbal predicate; 2. participial compound predicate

Tarinỹs, sudarytas iš veiksmažodžio asmenuojamosios formos ir jos reikšmę papildančios 1) bendraties: *Senam dera patarti, o jaunam paklausti* (patarlė); *Snarglio dar nenusišluosto, o vesti baudžias!* (Žemaitė) arba 2) dalyvio (nesudarančio sudurtinės asmenuojamosios formos): *Vadinas, jis prisipažino vogęs?* (J. Balčikonis); *Papras jautelis vedamas, kumelys jojamas* (J. Jablonskis).

Vientisinis tarinỹs 2, 3^b, grynasis tarinỹs – глагольное простое сказуемое – simple verbal predicate

Tarinỹs, išreikštas asmenuojamosiomis veiksmažodžio formomis: *Sotus alkano neatjaučia* (patarlė); *Kas čia buvo įbėgęs?*

tarmė 4, dialektas – диалéкт, нарéчие – dialect

Stambiausia teritorinė kalbos atmaina, paprastai skiriama pagal ryškias (dažniausiai gausias) fonetines ypatybes, nebūdingas kitoms tos pat kalbos tarmėms (kartais vadinama teritoriniu dialektu). Tarmės taip pat turi (neretai ir nemažų) morfologijos (žodžių kaitybos), sintaksės (žodžių junginių ir sakinių sudarymo), žodžių darybos ir žodyno skirtumų. Skiriamos dvi lietuvių kalbos tarmės – aukštaičiai ir žemaičiai (žr.). Tarmės dažniausiai nėra vienalytės, dėl to smulkiau skirstomos į patarmes, o šios į šnektas ir pašnektes (žr.). Kalbos mokslo darbuose tos tarmių dalys dažniausiai taip pat vadinamos tarmėmis, pavyzdžiui, sakoma ir rašoma *vakarų aukštaičių tarmė, kapsų tarmė, kupiškėnų tarmė, Tauragnų tarmė, viekšniškių tarmė*, nors čia įvardijamos tik patarmės, šnektos ar pašnektės.

Kalbos moksle skiriamos dar miestų tarmės ir įvairių socialinių grupių tarmės. Pastarosios lietuvių kalbotyroje dažniausiai vadinamos socialiniais dialektais (žr.).

tarmėtyra 1 žr. dialektologija

tarmybė 1, dialektizmas – диалекти́зм – dialectism

Fonetinė, gramatinė, leksinė ar žodžių darybos ypatybė, būdinga kuriai nors tarmei, bet neįėjusi į literatūrinės kalbos normą ir vartojama kitoje kalbinėje aplinkoje – paprastai literatūrinės kalbos vartotojų, kilusių iš tos tarmės. Pavyzdžiui, žemaitiškas kirčiavimas *keInės* „kelnės“, rytų aukštaičių forma *mėgiamas* „mėgstamas“, žemaičių *gróbas* „žarna“, *lopišys* „lopšys“, *pylė* „antis“ ir kt. Grožinėje literatūroje tarmybės vartojamos kaip stilizacijos priemonė.

tarminis žodis 2, 2 – диалéктное сло́во – dialectism

Tik tam tikroje tarmėje vartojamas žodis, skiriamas literatūrinės kalbos atžvilgiu. Dar žr. tarmybė.

tarnybinis žodis 1, 2 – служéбное сло́во, грамма́тическое сло́во, непóлнознача́ное сло́во, пу́стое сло́во – accessory word, empty word, form-word, link-word, service-word, syntactic word

Žodis, neturintis savarankiškos semantinės ir sintaksinės funkcijos, t. y. negalintis eiti sakinio dalimi, o tik padedantis išreikšti įvairius semantinius sintaksinius savarankiškųjų žodžių santykius. Tarnybiniais žodžiais laikomi prielinksniai, jungtukai ir dalelytės.

tarpdėlis 1 žr. interfiksas

tarpinė tarmė 1, 4, pereinamoji tarmė, pereiginė tarmė – перехо́дный го́вор, сме́шанный го́вор – transitional dialect

Paribio šneкта ar pašnektė, esanti tarp gretimų skirtingų tarmių (patar-

mių ir pan.) bei turinti ir vienu, ir kitų ypatybių, pavyzdžiui, Palomenės, Žaslių apylinkių pietų aukštaičių šnekta yra tarpinė tarp vakarų ir rytų aukštaičių, o K. Jauniaus – A. Salio tarmių klasifikacijos vidurio aukštaičiai (Joniškis, Kėdainiai, Jonava, Kaišiadorys, Prienai) yra tarpinė tarp vakarų ir rytų aukštaičių patarmių (pietinė dalis dar ir tarp vakarų dzūkų). Kalbamam reiškiniui vadinti kur kas labiau tinka šnekta, o ne tarmės terminas, tad tiksliau vartoti terminą *tarpinė šnekta*.

tarptautinė kalbà 2, 4 – международный язык, всемирный язык, всеобщий язык, мировой язык, универсальный язык – international language, interlanguage, world-language, universal language

Dirbtinė kalba, sukurta bendrauti įvairių tautų žmonėms. Žinomiausia iš tokių kalbų yra esperanto. Šiuo terminu vadinamos ir natūraliosios mirusios ar gyvosios kalbos, kurios yra ar buvo plačiai vartojamos. Vakarų Europoje ilgą laiką tarptautine (ypač diplomatijos, mokslo) kalba buvo lotynų kalba. Kartais tarptautinėmis laikomos ir labai išplitusios dabartinės anglų, prancūzų, rusų, vokiečių ir kai kurios kitos kalbos, plg. pasaulinė kalba.

tarptautinė priesaga 2, 1 – интернациональный сүффикс

Priesaga, išskiriama darybiškai skaidant vadinamuosius tarptautinius žodžius: *-acija* (*demonstracija*: *demonstruoti*), *-atorius* (*registratorius*: *registruoti*), *-izmas* (*dialektizmas*: *dialektas*), *-ūra* (*agentūra*: *agentas*). Su kai kuriomis tarptautinėmis priesagomis padaroma hibridinių vedinių ir iš savų žodžių (*miesčionizmas*: *miesčionis*).

tarptautinis priešdėlis 2, 1 – интернациональный преффикс

Priešdėlis, išskiriamas darybiškai skaidžiuose tarptautiniuose žodžiuose: *anti-* (*antifašistas*: *fašistas*, *antitezė*: *tezė*), *kontr(a)-* (*kontrataka*: *ataka*, *kontramarkė*: *markė*). Su tarptautiniais priešdėliais yra padaroma hibridinių vedinių iš savo kalbos žodžių (*antikarinis*: *karinis*, *kontrapuolimas*: *puolimas*).

tarptautinis tērminas 2, 1(3^b) – интернациональный термин, международный термин – international term

1. Tarptautinių tam tikros srities institucijų patvirtintas ir tos srities specialistams visuose kraštuose privalomas terminas ar nomenklatūrinis pavadinimas. Tokio pobūdžio, pavyzdžiui, yra lotynų kalbos išraiškos pamatu sudaryta botanikos ir zoologijos nomenklatūra, daugelis medicinos terminų. Šie terminai visose kalbose pateikiami šalia nacionalinių terminų ar ir be jų (ypač kai nacionalinio atitiktums nėra) ta pačia forma ir lotynų abėcėle: rudoji lapė (*Vulpes vulpes*), triškiautė žibuoklė (*Hepatica nobilis*).

2. Iš kitų kalbų pasiskolintas ir paprastai prie savo kalbos garsyno, kirčiavimo bei kaitybos pritaikytas terminas, vartojamas bent keliose (tarp jų ir pasaulinėse) kalbose: *elektra, radijas, televizija*. Kai kurių sričių (pavyzdžiui, elektrotechnikos) ir šio pobūdžio terminai yra tvarkomi tarptautiniu mastu, dėl to nemaža jų yra atpažįstami daugelyje pasaulio (ypač Europos) kalbų.

tarptautinis žodis 2, 2, internacionalybė, internacionalizmas – интернациональное слово, международное слово, интернационализм – international word

Bent kelių (tarp jų ir pasaulinių) kalbų pasiskolintas žodis, žymintis bendrus mokslo, technikos, meno, visuomenės gyvenimo ir kitus reiškinius, taip pat įvairias kitokias sąvokas: *atomas, kultūra, mašina, medicina, nacija, sportas*. Tarptautiniai žodžiai paprastai pritaikomi prie pasiskolinusios kalbos (žr. skolinių aplietuvinimas). Terminas *internationalizmas* vartojamas ir platesne reikšme – juo kartais, be tarptautinių žodžių, žymimi daugeliui (bent Europos) kalbų būdingi pasakymai ir šiaip vertiniai.

tafsena 1, tartis – произношение – pronunciation

Kalbos garsų tarimo būdas. Tarsenos atžvilgiu gali skirtis tiek atkiri kalbos vartotojai, tiek tam tikri kalbiniai kolektyvai.

tafsnis 2 žr. fonema

tartis 4, ortoepija – произношение – pronunciation

1. Kalbos tarties normų sistema, jos fonemų realizavimo būdas. Tarties normos yra būdingos kiekvienam kalbiniam kolektyvui, pavyzdžiui, tarnei, šnektai. Ilgainiui jos kinta tiek dėl vidinių kalbos raidos poslinkių, tiek dėl kitų kalbinių kolektyvų įtakos. Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos tartis pradėta norminti XX a. pradžioje, išsiplėtus mokymui lietuvių kalba, taip pat išaugus lietuvių kalbos funkcijoms valstybės ir viešajame gyvenime. Tarties normų pagrindu paimta vakarų aukštaičių pietiečių šnektų tartis. Literatūrinės kalbos tarties normos remiasi ilgųjų ir trumpųjų balsių, priebalsių, jų samplaikų, žodžio galo priebalsių tarimo ir kitomis taisyklėmis. Daugelyje kraštų stengiamasi, kad pavyzdinė literatūrinės kalbos tartis būtų realizuojama teatre, per radiją, televiziją.

2. Žr. tarsena.

tāškas 4 – точка – full stop, period

Skyrybos ženklas, rašomas sakinio gale (po skliaustelių, kabučių), išskyrus tuos atvejus, kai sakinio gale rašomas daugtaškis, klaustukas, šauktukas (žr.). Sakinio viduje taškas rašomas tik po tam tikrų sutrumpinimų: *ir t. t., pvz., t. y. ir kt.*

tāškas kablēlis 4, 2 žr. kabliataškis

tautologija 1 – тавтологія – tautology

Minties kartojimas, vartojant tuos pačius, tos pat šaknies arba labai artimos reikšmės žodžius; плеоназмo (žr.) rūšis. Kalboje yra įvairių tautologinių pasakymų: *dainų dainelė, išjojo jojo, malinį malti, norom nenorom, rūkte nurūko*, kurie pagyvina kalbą, padeda sustiprinti sakomos minties įspūdį. Tautologija yra vartojama kaip stiliaus priemonė, ypač mėgstama tautosakoje, nereta grožinėje literatūroje, publicistikoje. Kalbos klaida laikomas nepagrįstas tos pačios minties, tos pat šaknies žodžių kartojimas ar jau pasakytos reikšmės papildomas reiškimas. Tai plačiai mokyklose vadinamos „sviestas sviestuotas“ tipo klaidos: *labiau aiškesnis* (aukštesnysis laipsnis išreikštas priesaga *-esnis*, ir *labiau* vartojimas nepagrįstas), *žiuri komisija* (*žiuri* ir reiškia „komisija laimėtojams nustatyti“).

tautosilabinis garsas 1, 4 – тавтосиллабі́ческий звук – tautosyllabic sound

Garsas, priklausantis tam pačiam skiemeniui kaip ir kitas garsas, su kuriuo jis gretinamas ar kartu imamas. Terminas paprastai vartojamas kalbant apie grynuosius ar mišriuosius dvibalsius ir skiriant padėtis, kuriose greta vartojami tie patys garsai sudaro dvibalsį ir kuriose dvibalsio nesudaro, nes priklauso skirtingiems skiemenims (žr. heterosilabinis garsas): *pabal-ti* (plg. *pa-ba-lo*), *sen-galvėlis* (plg. *se-nas*).

tautóvardis 1, etnonimas – этно́ним – ethnonym

Tautos, tautybės, genties ar kitos etninės grupės pavadinimas. Pati tauta lietuvių kalboje vadinama tautovardžio vyriškosios giminės daugiskaita: *jotvingiai, latviai, lietuviai, lenkai*.

technicizmas 2 – техни́цизм

Perdėm specialus ir dėl to siaurai, tik tam tikros technikos šakos kalboje tevertojamas terminas, pavyzdžiui, baldų pramonėje *drožlės laužiklis, raklė, resiveris*.

teigiamasis sakiniŷ 4, 3^b – утверди́тельное предложение – affirmative sentence

Sakinys, kurio tarinys žymi esamą, vykstantį (nepriklausomai nuo nuosakos ir laiko formų) veiksmą ar realizuojamą būseną: *Raudoniems saulėlydžiams begestant, baltų rožių sidabrinės akys žiūri į mane pro langą... Ir nuskyčiau vieną baltą rožę, ir glaudžiu prie žiedo karštą kaktą* (Šatrijos Ragana). Teigiamojo sakinio tarinys neturi priešdėlio *ne-* bei neigiamųjų dalelyčių. Plg. neigiamasis sakiny.

teigimas 2 – утверждение – affirmation, assertion

Kalbos priemonėmis išreiškiamas kalbamo dalyko buvimas arba nebuvimo patvirtinimas: *Saulė nusileido už aukštų kalnų* (liaudies daina); *Taip, kakta sienos nepramuši* (patarlė).

teiginys 3^b – утвердительное слово, утвердительное слово-предложение – affirmative word, assertive word

Žodis, kuriuo reiškiamas teigimas, sutikimas, pritarimas: *taip*. Plg. neiginys.

teikinys 3^b

Literatūrinės kalbos vartosenai teikiamas dalykas (tarties, kirčiavimo variantas, žodis, forma, pasakymas ir kt.), atskiras kodifikuotas faktas.

tėkostas 2 – текст – text

Šnekos kūrinys ar atkarpa, sudarantys kalbos garsų ar rašmenų seką ir perteikiantys tam tikrą apibrėžtą turinį. Apimties atžvilgiu tekstas yra neribojamas.

tekstologija 1 – текстология – textology

Filologijos šaka, kurios objektą sudaro literatūros kūrinių (visų pirma raštijos paminklų), istorijos dokumentų tikslaus teksto nustatymo principai ir pats tų tekstų nustatymas.

temà 2 – тема – theme

Aktualiojoje sakinio skaidoje tema vadinama ta sakinio dalis, kurioje pasakyta tai, kas žinoma iš anksčiau ir yra atrama naujai informacijai perteikti: *Jis vakar buvo nuvažiavęs į turgų. Turguje buvo labai daug žmonių*. Plg. tema.

temàtinis asmenàvimas 1, 1 – тематическое спряжение – thematic conjugation

Istorinėje gramatikoje skiriama asmenavimo sistema, susiformavusi veiksmažodžių kamienų, turinčių kamiengalio balsius, pamatu. Dabartinės lietuvių kalbos asmenavimas yra tokios kilmės, pavyzdžiui, esamojo laiko trečiojo asmens galūnė kilo iš to buvusio kamiengalio balsio (*a, i, o*). Plg. atematinis veiksmažodis.

temàtinis balsis 1, 2, kamiengalio balsis – тематический гласный – thematic vowel

Istorinėje gramatikoje kamienui priskiriamas balsis, esantis tiesiai prieš galūnę, pavyzdžiui, *a* formoje *duod-a-me* (plg. atematinę formą *duo-me < duod-me*), *i* nustatomas iš formos *ak-i-ms*. Dabartinėje lietuvių kalboje istoriniai kamiengalio balsiai yra pritarę prie galūnių.

teĩbras 2 – тембр – timbre

Bũdingas kalbos garso atspalvis, pagal kurį skiriami garsai.

teonĩmas 2 – теоним

Tikrinis bet kurios tikybos dievybės vardas: *Milda, Perkũnas, Žemyna; Atėnė, Dzeusas, Ozyris, Šyva, Venera.*

teritõrinis dialėktas 1, 2 – территориальный диалект, мѣстный диалект, областной диалект – territorial dialect, local dialect
Žr. tarmė.

teĩrminas 1(3^b) – термин – term

Žodis arba pastovus žodžių junginys, kuriuo įvardijama speciali mokslo, technikos, meno ar kitos visuomenės gyvenimo srities sąvoka arba daiktas: *apsakymas, eilėdara, išplėstinė metafora, ketureilis, literatũrinis paveikslas, šviečiamasis realizmas, veikėjas* (literatũros mokslas). Pagal tai, iš kiek žodžių susideda, terminai skirstomi į vienažodžius (terminu eina žodis) ir sudėtinius terminus (žr.).

terminatỹvinis veiksmãžodis 1, 1 žr. apibrėžtos trukmės veiksmãžodis

terminijã 2, terminologija – терминологическая лексика, терминологическая лексика, терминология – terminology

Kurios nors kalbos ar atskiros srities terminų visuma, pavyzdžiui, lietuvių terminija, fizikos terminija, lietuvių botanikos terminija.

terminolõgija 1 – терминология – terminology

1. Terminų mokslas. Terminologijos teorija kuriama kalbotyros, logikos ir iš specialiųjų sričių kylančiais pamatais. Jos objektã sudaro terminai, jų šaltiniai, tvarkyba, standartizacija ir funkcionavimas. Kalbininkai paprastai daugiausia dėmesio skiria lingvistiniams terminologijos aspektams.

2. Žr. terminija.

terpinỹs 3^b žr. įterpinys

tėstinė priegaidė 2, 1 žr. tvirtagalė priegaidė

tėvãvardis 1, patronimikas – отчество, патроним – patronymic

Asmenvardis, padarytas iš tėvo vardo ir vartojamas kartu su asmens vardu ar jo vietoje: rusų *Андрей Иванович, Светлана Васильевна* – (neoficialioje kalboje galimi *Иваныч, Васильевна*). Lietuviai tėvavardžių dabar neturi (manoma, kad praėityje turėję ir iš nemažos jų dalies yra susidariusios pavardės), dokumentuose rašomas tėvo vardas (ne tėvavardis): *Šarkis Antanas, Petro (s.)*. Dar žr. patronimas.

tezaurus 1 – тезаурус – thesaurus

1. Išsamus kurios nors kalbos žodynas, kuriame parodyti reikšminiai žodžių ryšiai. Tezaurai gali būti tiek aiškinamieji, tiek verčiamieji, tiek bendrieji, tiek ir specialieji. Neretai tezauru vadinamas didysis „Lietuvių kalbos žodynas“.

2. Mašininio vertimo teorijoje ir praktikoje šiuo terminu žymimas elektroninei skaičiavimo mašinai skirtas ar į ją įrašytas žodynas.

tiesioginė kalbà 1, 4 – прямая речь, прямое повествование – direct speech, direct oration, direct discourse, direct quotation

Kalbančiojo (rašančiojo) asmens tiksliai (tais pačiais žodžiais ir forma) perteikiama kito asmens kalba. Tiesioginė kalba sudaro savarankišką gramatinį (sintaksinį) vienetą pasakotojo (ją atkuriančio asmens) kalboje: *Pusiaukelėje viršininkas pabudo ir, nežinia kas jam atėjo į galvą, klausia: – Kaip tamstai rodos, ar aš imu, ar ne?* (V. Kudirka).

tiesioginė nuosaka 1, 1 indikatyvas – изъявительное наклонение, индикатив – indicative, fact-mood

Nuosaka, kurios formos rodo, kad kalbantysis asmuo veiksmą laiko esant realų, tikrovėje vykusį, vykstantį ar vyksiantį (arba nevykusį, nevykstantį, nevyksiantį). Formų sistemą sudaro vientisinės ir sudurtinės esamojo, būtojo (kartinio ir dažninio) bei būsimojo laikų formos.

tiesioginė reikšmė 1, 3 – прямое значение, собственное значение – direct meaning, proper meaning

Pamatinė žodžio leksinė ar formos gramatinė reikšmė. Jos priešprieša yra perkeltinės reikšmės (žr.), kurias žodis ar forma dėl metaforiško, metonimiško ar kitos rūšies vaizdinio perkėlimo gauna vartosenoje. Plg.: *automobilių kelias ir gyvenimo kelias; Ėjav vakar gatve ir sutikau draugą ir Einu vakar gatve ir sutinku draugą.*

tiesioginis dėmuo 1, 3^a žr. tiesioginis sandas

tiesioginis papildinys 1, 3^b žr. papildinys

tiesioginis sakiny 1, 3^b žr. konstatuojamasis sakiny

tiesioginis sàndas 1, 1, tiesioginis dėmuo – непосредственно составляющая – immediate constituent

Amerikos struktūralistų pradėtas vartoti terminas sakinio struktūros tyrinėjimams, kuriuo žymima viena iš pasakymą sudarančių dalių. Tokios skaidos metu išskirtos sudėtinės dalys (dėmenys) toliau vėl skaidomos į tiesioginius sandus. Skaidant stengiamasi išskirti mažiausią sudėtinių dalių kiekį (paprastai dvi). Pavyzdžiui, *Naujos žirklys*

gerai kerpa iš pradžių suskaidomas į tiesioginius sandus *naujos žirk-
lės* ir *gerai kerpa*, o šie savo ruožtu skaidomi išskiriant tiesioginius
sandus *naujos* ir *žirk-
lės* bei *gerai* ir *kerpa*. Tiesioginių sandų metodas
yra taikomas ir kitų lygmenų analizėje, pavyzdžiui, nustatant žodžio
sandarą. Žodžio darybinio skaidymo metu išskiriamos dalys tam tik-
ru aspektu taip pat gali būti laikomos tiesioginiais sandais. Tad dabar-
tinėje kalbotyroje tiesioginiai sandai yra žemesnio lygmens vienetai,
iš kurių tiesiogiai yra sudarytas aukštesnio lygmens vienetas.

tikrinis daiktavardis 2, 1 – собственное существительное – proper
noun

Daiktavardis, esantis kieno nors tikrinis vardas (žr.). Plg. bendri-
nis daiktavardis.

tikrinis vārds 2, 4 – собственное имя – proper name

Žodis (paprastai daiktavardis) arba žodžių junginys, esantis atskiruoju
kieno nors pavadinimu. Tikrinių vardų rūšys yra asmenvardžiai,
vietovardžiai (žr.) ir kt.: *Dramblio Kaulo Krantas* (valstybės vardas),
Kražantė (upėvardis), *Paukščių Takas* (dangaus reiškinio vardas),
Šatrija (kalno vardas), *Žemaičių Naumištis* (miestelio vardas); *Biru-
tė*, *Lazdynų Pelėda*, *Mindaugas*, *Žymantaitė*, *Žymantas*, *Žymantiene*
(asmenvardžiai); „*Beržas*“ (baldų kombinato vardas), „*Snaigė*“
(šaldytuvo vardas), „*Žalgiris*“ (sporto draugijos, staklių gamyklos,
krautuvės ir t. t. vardai) ir kt.

tīklslo aplinkybē 4, 1 žr. aplinkybē

tīldē 1 – тильда – tilde

Bangelės pavidalo diakritinis ženklas (~), kalbos mokslo darbuose
dažniausiai vartojamas šiais atvejais: 1) dialektologijoje, pažymint
atstatytus į literatūrinę kalbą tarmių žodžius ar formas: žemaičių
pàskū, *pàskōu* ~ *paskuō*; 2) žodynuose, nurodant praleistą bendrą
lizdo žodžių dalį ar žodžių junginyje praleistą antraštinį žodį: *bimbi-
nē||ti*, ~*ja*, ~*jo*; 3) tarptautinėje fonetinėje transkripcijoje, žymint
garsų nosiškumą: [ã:] – prancūzų kalbos nosinis balsis *a* (*mamã* ~
taman „mama“); 4) akcentologijoje – žr. riestinis kirčio ženklas.

tīpas 2 – тип – type

1. Būdinga struktūrinė kalbų atmaina pagal fonologines, morfologi-
nes, sintaksines ar leksines ypatybes (žr. kalbos tipas).

2. Atskira bet kurio lygmens kalbos vienetų sudarymo schema, pavyz-
džiui, sakinio tipas, žodžių junginio tipas, žodžio tipas, žodžių darybos
tipas.

tipològija 1, kalbų tipologija, lingvistinė tipologija – типоло́гия, язы́ковая типоло́гия – typology, linguistic typology

Pasaulio kalbų klasifikavimas pagal struktūros ypatybes. Kalbos gretinamos ir skirstomos ne kilmės ir giminiškumo atžvilgiu, bet pagal būdingus savo garsyno (fonologinė tipologija), žodžių sudėties ir formų darybos (morfologinė tipologija, pavyzdžiui, skiriamos agliutinacinės, fleksinės ir alternacinės kalbos) požymius, sakinio struktūrą (sintaksinė tipologija) ir pagaliau žodyno sudėtį, išplėtotumą (žodyninė tipologija).

tipològinė kalbòtyra 1, 1 – типологическое языкознáние – typologic linguistics

Funkcinio pobūdžio kalbotyros šaka, kurios objektą sudaro visų žinomų kalbų sinchroninis tyrinėjimas bei jų bendrybių, panašybių ir skirtubių nustatymas. Tuo pagrindu skiriami kalbų tipai, t. y. grindžiama tipologinė kalbų klasifikacija (žr. tipologija).

tolimóji asimiliácia 4, 1 žr. asimiliacija

tolimóji disimiliácia 4, 1 žr. disimiliacija

tònas 2 – тон – tone

1. Ritmiški įtemptų balso stygų virpesiai, nuo kurių dažnio ir ertmių formos priklauso balsio kokybė. Tonai sudaro balsių akustinį pagrindą.

2. Kalbos intonacijos elementas – balso aukščio kaitaliojimas. Šiuo atžvilgiu tonas yra kalbos (šnekos) melodingumo pamatas. Kai kuriose kalbose (japonų, kinų, vietnamiečių ir kt.) tono kaita ir skirtybės leidžia diferencijuoti iš tų pačių garsų sudarytus skirtingus žodžius.

tonemà 2 – тонéма, фонéма тóна – toneme

Kalbos tono aukščio vienetas, padedantis reikšmės atžvilgiu skirti žodžius (žr. tonas 2). Tonema taip pat vadinama ir kirčio vietos kaita, padedanti skirti kitais atžvilgiais vienodus žodžius ar formas: *dviratis* ir *dvirātis*, *piršti* (bendratis) ir *piršti* (neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvio daugiskaitos vardininkas).

tòninis kirtis 1, 2, muzikinis kirtis – музыка́льное ударéние, мелоди́ческое ударéние, тон, то́ническое ударéние, тóновое ударéние, хромати́ческое ударéние – pitch accent, tonic accent, musical accent, chromatic accent

Kirtis, pasireiškiantis kirčiuotojo skiemens tarimu kitu tonu, t. y. balso aukščiu, kuris priklauso nuo balso stygų virpesių dažnio kitimo. Toninį kirtį turėjo klasikinė graikų kalba, nuo seno kalbotyroje mano-

ma, kad toks yra ir lietuvių kalbos kirtis (nors kai kurie kalbininkai tai ginčija). Plg. dinaminis kirtis.

toponimas 2 žr. vietovardis

toponimija 1 – топонимия, топонимика – toponymy

Kurios nors vietos ar rašytinio šaltinio toponimų visuma, pavyzdžiui Akmenės rajono toponimija, Žemaičių toponimija, Lietuvos toponimija, Afrikos toponimija; Lietuvos metraščių toponimija.

toponimika 1, toponomastika – топонимика, топономастика – place-name study, toponomastics, toponymy

Onomastikos šaka, kurios objektą sudaro vietovardžių kilmės, raidos ir funkcionavimo tyrinėjimas.

toponomastika 1 žr. toponimika

tradicinė kalbotyra 1, 1, tradicinė lingvistika – традиционная лингвистика – traditional linguistics

Kalbotyros kryptys, tiesiogiai tęsiančios ankstesnes tradicijas tirti ne tik pačią kalbą, bet ir jos ryšius su mąstymu, visuomenės gyvenimu ir kt. Terminas paprastai vartojamas kaip priešprieša įvairioms struktūralizmo atmainoms ir sąlygiškai. Mat vadinamoji tradicinė kalbotyra nėra nei pasenusi, nei nežengianti į priekį.

tradicinė lingvistika 1, 1 žr. tradicinė kalbotyra

tradicinė rašyba, 1, 1

Rašyba, paremta tradiciniu rašybos pagrindu.

tradicinis rašybos pagrindas 1, 1, 3^b žr. rašyba

tradicinis rašybos principas 1, 1, 1 žr. rašyba (tradicinis rašybos pagrindas)

trafarėtinis pasākymas 1, 1 žr. štapas

trañksmas 4 žr. šlamesys

trankùsis priebalsis 4, 1 – шумный (согласный) – noise consonant, breath consonant

Priebalsis, kurį tariant svarbiausias vaidmuo tenka šlamesiui: *b, b', d, d', g, g', k, k', p, p', s, s', š, š', t, t', z, z', ž, ž', ch, ch', f, f', h, h'*. Plg. balsingasis priebalsis.

transfòrma 1 – трансформ, трансформ – transform

Transformacinės generatyvinės gramatikos pagrindėjų sukurtas terminas, kuriuo žymima transformacijos taikymo metu gauta konstrukcija, pradinės konstrukcijos pakaitalas, pavyzdžiui, *Vaikas mokosi* transformą gali būti *Vaiko mokymasis*.

transformācija 1 – трансформация – transformation

Dėsninas vieno, pagrindinio, sintaksinio tipo pakeitimas kitu, pavyzdžiui, veikianosios konstrukcijos neveikiamąja (*Čia vilkas bėgo* → *Čia vilko bėgta*), veiksmažodinės – daiktavardine (*Vaikai grįžo iš mokyklos* → *Vaikų grįžimas iš mokyklos*), teigiamosios – neigiamąja (*Rašinyje yra klaidų* → *Rašinyje nėra klaidų*) ir kt.

transformacijos metodas 1, 2 – трансформационный метод – transformational method

Vienas iš būdų, kuriais iš pagrindinių (branduolinių) sintaksinių tipų (sakinių, konstrukcijų) išvedami antriniai (žr. transformacija). Transformacijos metodą išplėtojo ir ėmė taikyti generatyvinės gramatikos (žr.) reikalams JAV struktūrinės kalbotyros mokyklos atstovai šio amžiaus VI dešimtmetyje. Vėliau šis metodas buvo bandomas ne vien sintaksės tyrinėjimuose.

transformacinė analizė 1, 1 – трансформационный анализ – transformational analysis

Viena iš transformacijos metodo taikymo pakopų. Transformacinės analizės metu siekiama sintaksinių junginių įvairovėje išskirti bendras, elementarias, vadinamąsias branduolines konstrukcijas, nustatyti to skyrimo taisyklės ir išskirtųjų konstrukcijų tikimą tam tikram transformacijos tipui.

transformacinė gramatika 1, 1 – трансформационная грамматика – transformational grammar

Gramatika, kurią sudaro įvairių sintaksinių pasakymų tipų ekvivalentiškumo nustatymo taisyklės. Amerikos struktūralisto N. Chomskio transformacinės gramatikos teorija vadinama dar ir generatyvine ar transformacine generatyvine gramatika, tačiau generatyvinė gramatika nebūtinai turi būti transformacinė.

transkribavimas 1 – транскрибирование – transcription

Teksto perrašymas, remiantis tam tikra transkripcija (žr.).

transkripcija 1, perraša – транскрипция – transcription

1. Rašto ženklų sistema ir jų vartojimo taisyklės, kurių tikslas yra tiksliai užrašyti kalbos srautą (jo girdimąją pusę). Transkripcija plačiai taikoma moksliniam tekstų užrašymui dialektologijoje, fonetikoje, fonologijoje (dar žr. fonetinė transkripcija). Žodynuose transkripcija pateikiamas kai kurių kalbų žodžių tarimas (pavyzdžiui, paprastai taip rengiami anglų–lietuvių kalbų žodynai).

2. Apytikslis kitų kalbų žodžių, taip pat įvairių sudėtinių pavadinimų užrašymas pagal tarimą savo kalbos rašmenimis ir rašybos taisyklė-

mis: „Cynia“ (iš latvių k. „Cīņa“), „Niujork taims“ (iš anglų k. „New York Times“). Tikriniai vardai perrašant dažnai dar ir gramatiškai aplietuvinami (pridedamos galūnės): *Budapeštas* (vengrų k. *Budapest*), *Antuanas de Sent-Egziuperi* (prancūzų k. *Antoine de Saint-Exupery*), *Miunchenas* (vokiečių k. *München*), *Talinas* (estų k. *Tallinn*). Tai vadinamoji praktinė transkripcija, arba tiesiog perraša.

transliācija 1 žr. transpozicija

transliterācija 1 – транслитерация, транскрипция – transliteration

Žodžio ar teksto, užrašyto viena abėcėle, perrašymas kita abėcėle. Transliteruojant nepaisoma kalbos garsų, o tik ieškoma raidės ar raidžių sekos atitikmenų kitame raidyne, pavyzdžiui, rusų kalbos *Ростов* transliteracija į lotynų raidyną yra *Rostov*, neatsižvelgiant į tarimą, kuris gali būti užrašytas supaprastinta transkripcija kad ir taip: [Rastof]. Rusų raidžių transliteravimas į lotynų abėcėlę yra patvirtintas valstybiniu standartu (GOST 16876–71) taip: Аа – Aa, Бб – Bb, Вв – Vv, Гг – Gg, Дд – Dd, Ее – Ee, Ёё – Ee (Ёё), Жж – Zh zh, Ии – Ii, Йй – Jj, Кк – Kk, Лл – Ll, Мм – Mm, Нн – Nn, Оо – Oo, Пп – Pp, Рр – Rr, Сс – Ss, Тт – Tt, Уу – Uu, Фф – Ff, Хх – Kh kh, Цц – Cc, Чч – Ch ch, Щщ – Shch shch, ь – ‘, ы – y, ь – ‘, Ээ – Èè, Юю – Ju ju, Яя – Ja ja. Lietuvių kalboje kai kurios raidės transliteruojamos kitaip.

transpozicija 1, transliacija – транспозиция – transposition

Žodžio ar jo atskiros formos naujos funkcijos, būdingos kitai kalbos daliai, įgijimas ar ir vartojimas ta funkcija. Tai sudaro prielaidas žodžių ar jų formų perėjimui iš vienos kalbos dalies į kitą. Žr. hipotazė.

tranzitývinis veiksmažodis 1, 1, galininkinis veiksmažodis, galiniuotinis veiksmažodis – переходный глагол, транзитивный глагол – transitive verb

Veiksmažodis, kuris žymi veiksmą, galintį tiesiog pereiti į galininku be prielinksnio reiškiamą objektą, kitaip sakant, galintis turėti tiesioginį papildinį: *Jis skaito knygą, rašo laišką, neša maišą, riša mazgą.*

tranzityvumas 2, galininkiškumas – переходность, транзитивность – transitivity

Veiksmažodžių sintaksinė-semantinė ypatybė, kurios esmę sudaro tai, kad veiksmažodis gali reikšti tiesiogiai į galininku be prielinksnio

reiškiamą objektą nukreiptą veiksmą (objektas gali būti išreikštas ir galininką atitinkančiu neiginio bei neapibrėžto kiekio kilmininku): *Kai Šmukštaras atidarė duris, visi suvirto vidun ir mustebo* (A. Vieniulis); *Nei vilkas vilko, nei meška meškos nepjauna* (M. Daukša). Tranzityvumas būdingas visoms veiksmožodžio formoms (ir asmenuojamosioms, ir neasmenuojamosioms). Tranzityvumui priešinga veiksmožodžių intaksinė-semantinė ypatybė yra *intransityvumas* (žr.). Tranzityvumo – intransityvumo priešprieša lietuvių kalboje nėra griežta – visų veiksmožodžių šiuo atžvilgiu suskirstyti negalima, mat dalies veiksmožodžių vienos reikšmės yra tranzityvinės, kitos – intransityvinės, be to, tranzityvumas priklauso ir nuo konteksto.

tremà 2, dierezė – тремá – trema, dieresis

Diakritinis ženklas, kurį sudaro du iš eilės greta vienas kito virš balsės parašyti taškeliai, žymintys, kad du gretimi balsiai priklauso skirtingiems skiemenims: prancūzų kalbos rašyboje *maïs* m „kukurūzas“, *naïveté* f „naivumas; lengvatikybė“, *Noël* m „Kalėdos“.

tribalsis 1, triftongas – трифто́нг, троегла́сный – triphthong

Glaudus trijų balsių junginys, susidarantis viename skiemenyje. Tribalsiai paprastai būna antrinės kilmės: *sudieu*.

triftongas 1 žr. tribalsis, trigarsis

trigarsis 1, triftongas – трифто́нг – triphthong

Dvibalsių ir *l*, *m*, *n*, *r* junginys, esantis viename skiemenyje. Pavyzdžiui, Viduklės, Nemaščių apylinkių žemaičiai trigarsina tvirtapradžius divgarsius *il*, *im*, *in*, *ir*, *ùl*, *ùm*, *ùn*, *ùr*. Čia tariama *iel*, *iem*, *ien*, *ier*, *úol*, *úom*, *úon*, *úor*: *jielks* „ilgas“, *riemc* „rimtas“, *Júorbarks* „Jurbarkas“. Literatūrinėje kalboje pasitaiko antrinės kilmės trigarsių: *duonriekis*, *šienpjovys*.

tròpas 2 – троп – trope

Stilistinė kalbos priemonė, kurią sudaro žodžio, jo formos ar pasakymo pavartojimas perkeltine reikšme, paprastai siekiant meninių tikslų. Būdingiausi reikšmės perkėlimai yra metafora ir metonimija (žr.).

trukmė 4, ilgumas – длі́тельность, долготá – duration (of a sound)

Garso ir jam būdingo virpesių kiekio tęsimasis laiko atžvilgiu. Laiko, reikalingo garsui ištarti, skirtumas sudaro pamatą garsų skirstymui į ilguosius ir trumpuosius (žr. ilgumas, trumpumas).

trūkstamasis veiksmažodis 4, 1 – недостаточный глагол – defective verb

Veiksmažodis, turintis ne visas formas. Tokie yra, pavyzdžiui, beasmeniai veiksmažodžiai *reikia*, *temsta*, neturintys asmenuojamųjų formų pirmojo ir antrojo asmens.

trumpasis balsis 4, 2 – краткий гласный – short vowel

Balsis, kurio tarimo trukmė yra mažesnė palyginti su ilguoju balsiu (žr.). Lietuvių kalba turi keturis trumpuosius balsius (*a*, *e*, *i*, *u*) savuose žodžiuose ir skoliniuose skiriami *o* bei uždaras tarptautiniams žodžiams būdingas *e* (pastarąjį pripažįsta ne visi kalbininkai).

trumpasis skienuo 4, 3^a – краткий слог – short syllable

Skienuo, kurio centrą sudaro trumpasis balsis: *ąš*, *manęs*, *pā-sa-ka*, *vėž-ti*. Plg. ilgasis skienuo.

trumpėjimas 1 – сокращение – shortening

Garso tarimo trukmės mažėjimas. Ilgųjų balsių trumpėjimas nekirčiuotuose skiemenyse yra būdingas daugumai lietuvių šnektų (vienur ilgieji balsiai sutrumpinami iki pusilgių, kitur iki trumpųjų). Plg. redukcija.

trumpinė priegaidė 2, 1 – краткая интонация – short intonation

Lietuvių kalbotyroje kurį laiką šiuo terminu vadintas kirčiuoto trumpojo skiemens tarimas. Iš tikrųjų trumpieji skiemenys priegaidės neturi, jie negali skirti kitais atžvilgiais sutampančių žodžių ir formų, plg. *kàs* (santykinis ir klausiamasis įvardis, veiksmažodžio *kàsti* būsimojo laiko trečiasis asmuo). Skiriamąją reikšmę tokiu atveju turi ne priegaidės, o trumpojo ir ilgojo balsio priešprieša, plg. minėtus *kàs* ir *kās* (veiksmažodžio *kàsti* būsimojo laiko trečiasis asmuo).

trumpinimas 1 – сокращение – shortening, abridgement

Kalbos ženklo, jo sekos ilgio ar trukmės mažinimas, pavyzdžiui, žodžių trumpinimas, balsių trumpinimas ir kt.

trumpinys 3^b, sutrauktinis žodis – сокращение – clipping

Šnekamajai, dažniausiai turinčiai žargono žymių, kalbai būdingas ta pačia reikšme vartojamas sutrumpintas žodis. Trumpinius paprastai sudaro ilgų žodžių pradžios: *magas*, *magė* „magnetofonas“, *moka* „mokytoja“, *specas* „specialistas, išmanantis žmogus“, *trolis* „troleibusas“. Kai kurie kitų kalbų trumpiniai yra norminiai žodžiai ir skolinių pavidalu vartojami ne vienoje kalboje: *metro* (iš *metropolitanas*), *taksis* (iš *taksomotoras*).

trumpumas 2 – краткость – shortness

Trumpesnė garsų ar jų junginių tarimo trukmė (kiekybė) palyginti su ilgaisiais. Paprastai kalbama apie balsių ir skiemenų trumpumą. Kai kuriose kalbose (pavyzdžiui, estų) kiekybės atžvilgiu skiriasi ir priebalsiai. Plg. ilgumas.

trupmeninis skaitvardis 2, 1 – дробное числительное, партитивное числительное – fraction numeral

Skaitvardis, kuriuo reiškiamas ne sveikas skaičius, kiekinį skaitvardžių rūšis: *viena antroji* „pusė“, *pusantro*.

tūrinio plānas 3^b, 4 žr. planas

turinys 3^b – содержание – content

Vidinė (reikšminė, susijusi su sąvoka) kalbos ženklo pusė, pasakymo mintis. Kalbos turiniui priklauso taip pat kalbos priemonėmis reiškiami įvairūs santykiai. Turinys reiškiamas išraiškos (žr.) priemonėmis.

tvirtagālė priegaidė 2, 1, cirkumfleksas – циркумфлекс, циркумфлексная интонация – circumflex, circumflex intonation

Įprasta manyti, kad lietuvių kalbos tvirtagai priegaidėi būdingas energingesnis ilgo kirčiuoto skiemens centro tarimo galas ir kad tas skiemo yra kiek ilgesnis už atitinkamą tvirtapradį skiemenį. Dvibalsių ir mišriųjų dvigarsių pabrėžiamas antrasis sandas. Tvirtagalė priegaidė paprastai žymima riestiniu kirčio ženklu, arba cirkumfleksu: *āpgamas, bėgis, drīsti, gaīgalas, iššmas, leñgvas*. Lietuvių kalbotyroje ši priegaidė vadinama ir cirkumfleksine, kylančiąja, tęstine priegaide. Tarmių kirstinė (žymima z raidele: *gerklā* „gerklė“, *gerklės* „gerklės“) ir vidurinė (žymima raidele *s*: *ār, ař*) priegaidės laikomos tvirtagalės priegaidės variantais.

tvirtapradė priegaidė 2, 1, akūtas – аку́т, аку́товая интонация – acute, acute accent, acute intonation

Įprasta manyti, kad lietuvių kalbos tvirtapradei priegaidėi būdinga staigesnė, energingesnė ilgo kirčiuoto skiemens centro tarimo pradžia ir palyginti su tvirtagaliu skiemeniu kiek trumpesnė trukmė. Dvibalsiuose ir mišriuosiuose dvigarsiuose pabrėžiamas pirmasis sandas. Tvirtapradė priegaidė žymima dešiniu kirčio ženklu, arba akūtu: *bėgti, dýgti, káušas, kėlmas, pīenas*, bei kairiniu kirčio ženklu, arba graviu, kai skiemens centre yra dvibalsis *ui* bei dvigarsiai *i, u+l, m, n, r*: *klūika, pīlnas, smūlkus*. Lietuvių kalbotyroje ši priegaidė dar vadinama akūtime, krintančiąja, stumtine priegaide. Žemaičių tarmės laužtinė priegaidė, žymima stogeliu (*ā̇l, ū̇*), yra tvirtapradės priegaidės variantas

ukrainietybė 1, ukrainizmas – українизм – Ukrainianism

Fonetikos, tarties, gramatikos ypatybė, žodis ar posakis, pasiskolin-tas iš ukrainiečių kalbos. Lietuvių kalba su ukrainiečių kalba tiesiogini-ų kontaktų neturi, tad ukrainietybės yra retos. Daugiausia tai vardyno (ukrainiečių asmenvardžiai, vietovardžiai, prekyvardžiai ir kt.) dalykai, taip pat įvairūs etnografizmai: *bandūrà* „į gitarą panašus ukrainiečių liaudies instrumentas“, *hopãkas* „toks gyvo tempo ukrainiečių liaudies šokis“. Manoma, kad iš ukrainiečių kalbos kilę yra žodžiai *anũkas*, *kurapkà* (į lietuvių kalbą patekę greičiausiai per tarpininkę baltarusių kalbą). Vertinių iš ukrainiečių kalbos gali pasitaikyti iš šios kalbos verstoje literatūroje.

ukrainizmas 2 žr. ukrainietybė

ùmliautas 1, perkaita, perbalsa – умла́ут – mutation, umlaut

Germanų kalboms būdinga regresyvosios balsių asimiliacijos rūšis, kurią sudaro šaknies balsio pakitimas (pavyzdžiui, vokiečių kalboje *ä* : *a*, *ö* : *o*, *ü* : *u*) dėl paskui esančio skiemens garsų įtakos (*Gast* „sve-čias“ : *Gãste* „svečiai“, *Wolf* „vilkas“ : *Wõlfe* „vilkai“, *Schule* „mo-kykla“ : *Schũler* „mokinys“).

unifikãcija 1, vienodinimas – унифика́ция – unification, standartiza-tion

Paprastai kalbama apie kalbos normų unifikaciją, t. y. vienodinimą ar suvienodinimą. Ypač tai būdinga vadinamajai dalykinei kalbai, pavyzdžiui, terminų vienodinimas yra svarbi terminijos tvarkybos su-dėtinė dalis.

univerbãcija 1 – универба́ция

Sudėtinio (dvižodžio ar keliažodžio) pavadinimo pakeitimas viena-žodžiu, dažniausiai dariniu ar sutrauktiniu žodžiu, plg. *savitės galas* ir *savitgalis*, *televizijos laida* ir *telelaida*.

universãlija 1 – универса́лиja – universal

Paprastai kalbama apie lingvistines, arba kalbos, universalijas ir turimi galvoje kalbos reiškiniai, ypatybės, būdingos visoms pasaulio kalboms. Susidomėjimą kalbos universalijomis paskatino mašininio vertimo ir generatyvinės gramatikos teoriniai tyrinėjimai. Skiriamos fonologinės, gramatinės, semantinės universalijos. Iš gramatinių uni-

versalijų minėtina, kad visose kalbose yra vardažodžiai ir veiksmožodžiai, skaičiaus, asmens kategorijos ir kt.

upėvardis 1, potamonimas – потамоним – river name

Tikrinis bet kurios upės ar upelio vardas, vandenvardžių rūšis: *Ašva, Mūša, Nemunas, Siesartis, Venta; Eufratas, Gangas, Nilas, Orinokas, Volga*.

urbanizmas 2 – урбанизм – urbanism

Miesto gyventojų būdingas žodis, pasakymas ar kita kalbos ypatybė, pavartota kitoje kalbos aplinkoje (literatūrine kalba ar tarmiškai kalbančio žmogaus). Grožinėje literatūroje urbanizmai yra stilizacijos priemonė. Tam tikrais urbanizmais gali būti laikomas tarimas *penkų ~ penkį, šėitas ~ šitas*, žodžiai *bulvāras* „plati gatvė su medžiais apšodintu viduriu pėstiesiems vaikščioti; tas pėsčiųjų vaikštomas vidurys“, *dvylikaaūkštis* „dvylikos aukštų namas“.

uvuliārinis priebalsis 1, 1 žr. liežuvėlinis priebalsis

ūzusas 1 – ұзус – usage

Įprastinis žodžio, formos, pasakymo vartojimas, būdingas tam tikro meto socialinei aplinkai.

uždarasis balsis 4, 2 – закрытый гласный – closed vowel

Balsis, tariamas mažai atverta burna ir kiek aukščiau pakeltu liežuviu. Tokie visų pirma yra lietuvių kalbos aukštutinio pakilimo balsiai (žr.), t. y. *u, ū* ir *i, ī* (*u* bei *i* trumpieji ir ilgieji; pagal akademinę „Lietuvių kalbos gramatiką“). Ne visi kalbininkai tuos pačius balsius laiko uždaraisiais. Plg. atvirasis balsis.

uždarasis skiemuo 4, 3^a – закрытый слог – closed syllable

Skiemuo, kuris baigiasi priebalsiu (taip pat ir įeinančiu į mišrųjį dvigarsį), pavyzdžiui, žodžio *ran-ka* uždaras yra pirmasis skiemuo (*ran*), o *ran-kas* – abu uždarieji.

uždarumą 3^{4b} – смычка, затвор – stop, occlusion, retention

Visiška kalbos padargų sudaryta užtvara iškvepiamo oro srovei, svarbi kai kurių priebalsių tarimui (žr. uždarumos priebalsis). Uždarumą gali sudaryti suspaustos lūpos (tai svarbu, pavyzdžiui, tariant *p, p', b, b', m, m'*), liežuvio galiukas ar priešakinė jo dalis su viršutiniais dantimis ar dantenomis (taip tariami *t, t', d, d', n, n', c, c', dz, dz', č, č', dž, dž'*), vidurinė liežuvio ir gomurio dalis (*k', g'*) arba užpakalinė liežuvio ir gomurio dalis (*k, g*). Plg. ankštuma.

uždarumas 2 – закрытость – closeness, closure

Balsių tarimo dėl susiaurėjusio balso vamzdžio ir įtemptesniu kalbos

padargų upatybė. Skiemens uždarumas skiriamas pagal priebalsio būvimą jo gale. Uždarumo priešybė yra atvirumas (žr.).

uždarumōs priebalsis 3^{4b}, 1 – смѣчный согласный, затвѳрнный согласный – occlusive, stop, occlusive consonant

Priebalsis, kurį tariant kalbos padargai tam tikroje balso vamzdžio dalyje sudaro uždarumą, kurią turi įveikti išskvepiamo oro srovė. Uždarumos priebalsiai yra visi sprogstamieji, nosiniai balsingieji priebalsiai. Pagal balso vamzdžio padėtį uždarumos priebalsiai yra ir afrikatos, bet jų tarimas yra sudėtinis – pradžia sudaro uždaruma (kaip sprogstamųjų priebalsių), o pabaigą – ankštuma (būdinga pučiamiesiems priebalsiams). Dar žr. uždaruma.

užpakalėjimas – заднеязычность

Kalbos garsų tarimo upatybė, aktyviojo kalbos padargo pakitimas – juo pasidaro užpakalinė liežuvisio dalis. Rytų Lietuvos šnektose vartojamas suužpakalėjęs balsis *i* (*dugni* ~ *dugnė*) ir atitrauktas *i* užpakalį balsis *ε* (*lėkt'* ~ *lėkti*).

užpakalinės eilės balsis 2, 4, 2, užpakalinis balsis – гласный заднего ряда, задний гласный – back vowel, out-back vowel

Balsis, kurį tariant liežuvis atsitraukia atgal nuo priešakinių apatinių dantų, o užpakaline savo dalimi kyla prie minkštojo gomurio. Užpakalinės eilės balsiais lietuvių kalboje laikomi balsiai *a*, *ā*, *o*, *ō*, *u*, *ū*.

užpakalinis balsis 2, 2 žr. užpakalinės eilės balsis

V

---

vaikų kalbā 4, 4 – детский язык – little language, nursery language

Mažų vaikų (maždaug nuo vienu iki pusterčių metų) kalba, kuriai būdingas garsyno paprastumas, nesudėtinga sintaksė, platus analogijos (ypač formų ir žodžių daryboje) taikymas ir vaikų kalbos žodžių vartojimas. Pastarieji dažniausiai yra nesudėtingi įvairių garsų kartojimai, skiemenu dvejnimiai: *au au* „šuo“, *ciucė, ciuckis* „šuo“, *mama* „motina“, *niam niam* „valgyti“, *pepė* „mėsa“, *popa* „skauda; skaudama vieta“, *tėtė, tetė* „tėvas“.

vaizdāraštis 1 žr. piktografija

vaizdingoji reikšmė 1, 3 – образное значение – figurative meaning

Žodžio ar pasakymo reikšmė, padedanti sukurti kalbamojo dalyko vaizdą, tam tikrą jo sukeltą įspūdį: *Raudoniems saulėlydžiams begęstant, baltų rožių sidabrinės akys žiūri į mane pro langą* (Šatrijos Ragana). Vaizdingosios reikšmės ypač būdingos grožinės literatūros kalbai.

vakarietybės 1

Iš vakarų aukštaičių patarmės kilusi kalbos ypatybė (žodis, posakis, forma, tarties ar kirčiavimo bruožas), nebūdinga literatūrinei kalbai, pavyzdžiui, kirčiavimas *mergaitė, mergaitės* ~ *mergaitė, mergaitės, šunybės, šunybės* ~ *šunybės, šunybes*.

vakarų aukštaičiai 3^b, 2, aukštaičiai vakariečiai

Aukštaičių patarmė, A. Baranausko – A. Girdenio – Z. Zinkevičiaus lietuvių tarmių klasifikacijoje išskirta pagal tai, kad dvigarsiai *am, an, em, en* ir raidėmis *a, e* (<*an, en*) rašomi ilgieji balsiai yra tariaimi taip pat, kaip ir literatūrinėje kalboje: *kañpas, rankà, teñpia, meñkas, žāsīs, tēsĩa*. Patarmės vartotojų gyvenamas plotas nutįsęs nuo Žagarės iki Kalvarijos ir turi ilgą kylį dešiniuoju Nemuno krantu. Skiriamos dvi šnektos – kauniškiai ir šiauliškiai (jų riba į pietus nuo Ariogalos–Jonavos linijos). K. Jauniaus – A. Salio klasifikacijoje aukštaičiais vakariečiais (A. Salio terminas) vadinama aukštaičių patarmė, kurioje *am, an, em, en* bei *lė* tariaimi kaip ir literatūrinėje kalboje (*lė* viduriečiai ir rytiečiai kietina, t. y. taria *lė* ar *la*). Tad šioje klasifikacijoje vakarų aukštaičiams nepriklauso rytinė *l* kietinanti A. Baranausko – A. Girdenio – Z. Zinkevičiaus šiai patarmei priskirto ploto dalis, kuri sudaro vidurio aukštaičius (žr.). Pagal nekirčiuotų galūnių *-ė, -ės, -o, -os* tarimą skiriamos trys šnektos: pietiečiai, veliuoniečiai (viduriečiai) ir žemiečiai.

vakarų dzūkai 3^b, 2 žr. dzūkai

valdymas 1, rekcija – управлѐние – government, rection

Sintaksinio ryšio rūšis, kurio pamatą sudaro žodžių junginio pagrindinio ir priklausomojo dėmens skyrimas ir tai, kad pagrindinis žodžių junginio dėmuo reikalauja tam tikros priklausomojo dėmens formos. Valdymo ryšys ypač būdingas veiksmažodiniams žodžių junginiams, kurių veiksmažodis valdo tam tikrą vardažodžio linksnį, tam tikro linksnio formos dažnai reikalauja taip pat daiktavardžiai, kai kurie būdvardžiai, skaitvardžiai ir kt. žodžiai: *siunčiu* (kam? ką?) *draugui laišką*; *kiemas pilnas* (ko?) *paukščių*; *dvidešimt* (ko?) *metų*; *turiu daug* (ko?) *darbo*; *eina dviračiu varinas* (kuo?); *darbo* (kokios?) *dainos*. Plg. derinimas, šliejimas.

valentingumas 2 žr. junglumas

vandénvardis 1, hidronimas – гидрoним – hydronym

Bet kurio gamtinio ar dirbtinio vandens telkinio tikrinis vardas. Vandenvardžiai yra vandenynų, jūrų, ežerų, upių, pelkių, šaltinių, tvenkinių, perkasų ir kt. vardai: *Atlanto vandenynas, Baltijos jūra, Kamauų pelkė, Kauno marios, Nevėžis, Niagaros krioklys, Sevanas (Sevano ežeras)*. Būdami vietovardžių rūšis, patys vandenvardžiai smulkiau yra skirstomi pagal tai, kokius vandens telkinius (jūras, upes, ežerus, pelkes ir kt.) pavadina. Žr. dar upėvardis.

vafdas 4 – личное имя – personal name

Asmenvardžių rūšis, tikrinis daiktavardis, kurį šalia pavardės turi kiekvienas žmogus. Lietuvoje kiekvienas kūdikis, be paveldimos pavardės, gauna tėvų ar artimųjų parinktą oficialų dokumentuose įregistruotą vardą (vieną ar daugiau). Vardai gali būti ir neoficialūs, be to, turi įvairių šnekamosios kalbos variantų.

vardāžodis 1 – имя – noun

Tradicinės gramatikos terminas (lotyniškai *nomen*), kuriuo vadinami linksniais kaitomi žodžiai, atskiriant juos nuo kitų savarankiškųjų žodžių (veiksmažodžio irrieveiksmio). Šiai žodžių kategorijai skiriamos šios kalbos dalys: daiktavardis (nomen substantivum), būdvardis (nomen adiectivum) ir skaitvardis (nomen numerale).

vardynas 1, onomastika – ономастика – onomastics

Tam tikra tikrinių vardų visuma, pavyzdžiui, žemės vardynas, Europos gyvenamųjų vietų vardynas, Lietuvos gyventojų vardynas, vardyno kartoteka. Plg. žodyno vardynas.

vardinė tārinio dalis 2, 3^b, 4, predikatyvas – предикативный член именной, именная часть составного сказуемого, предикатив – nominal predicative

Pagrindinė reikšmės atžvilgiu sudėtinio tarinio dalis, išreikšta linksniuojamuoju ar jį atstojančiu žodžiu: *Ilgas kalavijas – geras daiktas, bet ilga kalba – kvailas dalykas* (V. Krėvė-Mickevičius); *Eglė laimingiausia / Iš visų marčių; / Ji nelieja gausiai / Ašarų karčių* (S. Nėris). Plg. jungtis.

vardiniŭkas 2 – именительный падеж, номинатив – nominative (case)

Linksnis, einantis linksniuojamųjų žodžių pradine forma, kuri yra sintaksiškai savarankiška ir dažniausiai reiškia veiksmo subjektą. Kaip sakinio veiksnys, vardininkas apibūdinamas predikatyviškai bei atributyviškai, kitos jo einamos funkcijos (papildinio, priedėlio, aplinkybių ir kt.) yra antrinės. Dar žr. nominatyvas.

variācija 1, atmaina – вариация – variation

Šiuo terminu paprastai žymimos variantams neprilygstančios kalbos vienetų atmainos, pavyzdžiui, žodžių daryboje priesagos variacija laikomas tos pačios priesagos kitas pavidalas, aptinkamas to paties žodžio skirtingose formose: *atei-t-is* ir *atei-č-iai* (-t' / -č'-), arba turinčiuose skirtingą galūnę su ta pačia priesaga išvestuose žodžiuose: *darb-inink-as* (Š. *darb-inink-e*) ir *darb-inink-ė* (-inink- / -inink'-).

variāntas 1, skirtybė – вариант – variant

To paties kalbos vieneto skirtybė. Variantai paprastai turi tapačią funkciją ir skiriasi tik išraiška, dėl to neretai sakoma, kad tai yra skirtingos to paties atskiro kalbos vieneto realizacijos. Variantai būdingi visiems kalbos lygmenims, dėl to skiriami fonemų, morfemų, žodžių, jų formų, žodžių junginių, sakinių ir kt. variantai. Pavyzdžiui, *-as* ir *-antis* yra veikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvio formanto variantai, būdingi vienaskaitos vardininko linksniui, *-imas* ir *-ymas* veiksmų pavadinimų darybos priesagos variantai.

variātinė galūnė 1, 1 žr. galūnės variantas

variantiškūmas 2 – вариантность – variability, variance

Variantų (žr.) buvimas kalboje. Tai yra objektyvi kalbos raidos ir funkcionavimo ypatybė.

vartójimas 1 žr. vartosena

vartósena 1, vartojimas – употребление – use, usage, application

Bet kurio kalbos vieneto funkcionavimas šnekoje. To funkcionavimo polinkiai priklauso nuo kalbos situacijos, stiliaus ir kt. dalykų.

vedýba 1, derivacija – деривация, аффиксальное словообразование – derivation

Žodžių darymas, remiantis vienažodžiu pamatu, su darybos afiksais. Lietuvių kalboje vedybai priklauso priešdėlinis, priesaginis ir galūninis žodžių darybos būdai. Dar žr. galūnių daryba, prefiksacija ir sufiksacija, vedinys.

vedinýs 3^b, išvestinis žodis, derivatas – производное слово, дериват – derivate, derived word

Žodis, kuris remiasi vienu pamatiniu žodžiu ir turi darybos formantą. Lietuvių kalboje pagal žodžių darybos būdą skiriami trijų rūšių vediniai: 1) priešdėlių vediniai: *antgalis* (: *galas*), *bekraštis*, *-ė* (: *kraštas*), *įaugti* (: *augti*), *kontrsmūgis* (: *smūgis*); 2) priesagų vediniai: *auginti* (: *augti*), *darželis* (: *daržas*), *geležinis*, *-ė* (: *geležis*), *penkeri* (: *penki*), *sąmonėti* (: *sąmonė*), *trumparegystė* (: *trumparegis*); 3) galūnių

vediniai: *grožis* (: *gražus*), *nuovokus*, *-i* (: *nuvokti*), *pamoka* (: *pamokyti*, *pasimokyti*). Retkarčiais pasitaiko mišrios darybos (kartu su priešdėliu ir priesaga padarytų) vedinių: *įpėdinis* (: *pėda*).

veikėjas 1, agentas – а́гeнс, аге́нт, де́йствующее лицо́, де́ятель, субъект де́йствия – а́ктор, agent

Veiksmažodžių reiškiamo veiksmo atlikėjas. Pasakymų *brolis skaito* ir *brolio skaitoma* veikėjas yra *brolis*. Dar žr. subjektas.

veikiamoji rūšis 4, 1 – действительный залог, актив – active voice

Veiksmažodžių rūšies (žr.) skirtybė, jungianti formas, kuriomis reiškama, kad sakinio veiksnys pats yra tarinio rodomo veiksmo atlikėjas: *Laikas užgydo ir skaudžiausias sielos žaizdas* (I. Simonaitytė). Veikiamosios rūšies dalyviai, einantys sakinyje pažyminiais, rodo urytę, tiesiogiai kylančią iš pažymimajam žodžiui skiriamo veiksmo: *Degtukas sučirškė, parūko dvokiančiais dūmais ir užsiplieskė mėlyna liepsnele* (V. Mykolaitis-Putinas). Lietuvių kalbos veikiamosios rūšies formas sudaro veikiamosios rūšies dalyviai, vientisinės asmenuojamosios veiksmažodžių formos ir sudurtinės asmenuojamosios formos, sudarytos su veikiamosios rūšies dalyviais. Dar žr. aktyvas.

veikslas 1, aspektas – вид, аспе́кт – aspect

Veiksmažodžių savybė, kylanti iš veiksmo atlikimo būdo trukmės, baigtumo atžvilgiu. Pagrindinę veikslui būdingą priešpriešą sudaro veiksmo tęsimosi ir jo baigtumo (nutrauktumo) išreiškimas, t. y. eigos ir įvykio veikslai. Eigos veikslo veiksmažodžiai rodo veiksmo tęsimąsi ir nežymi jo ribotumo, o įvykio veikslo veiksmažodžiai rodo veiksmą, pasiekusį tam tikrą ribą, baigmę. Pagrindinė veikslo skirtybių raiškos priemonė lietuvių kalboje yra priešdėliai: *eiti* – *ateiti*, *išeiti*, *nuieiti* ir kt., *balti* – *pabalti*. Veikslas gali priklausyti taip pat nuo veiksmažodžio laiko: *gimsta* – *gimė*. Dar žr. eigos veikslas, įvykio veikslas.

veikslo kategorija 1, 1 žr. veikslas

veiksmažodėjimas 1, verbalizacija – верба́лизация, оглаго́ливание – verbalization

Kitoms kalbos dalims priklausančių žodžių virtimas veiksmažodžiais. Vardažodžių veiksmažodėjimas labai būdingas anglų kalbai: *to cook* „kepti, virti“ < *the cook* „kepėjas, virėjas“, *to voice* „išreikšti žodžiais“ < *the voice* „balsas“. Dar žr. konversija.

veiksmāžodis 1 – глаго́л – verb

1. Kalbos dalis, kuriai priklausantys žodžiai reiškia veiksmą, vyksmą ar būseną, kaitomi nuosakomis, laikais, asmenimis ir sakinyje daž-

niausiai eina tariniu. Gramatiškai veiksmažodis yra sudėtinis gallo dalis; veiksmažodžiai turi dvejopas – asmenuojamąsias ir neasmenuojamąsias (žr.) – formas, būna sangražiniai (žr.), turi gramatinės veiklos, rūšies, nuosakos, laiko, asmens, skaičiaus (žr.), o kai kurios neasmenuojamosios formos – ir vardažodines giminės, skaičiaus bei linksnio kategorijas. Tai lemia ir veiksmažodžio formų atliekamų sintaksinių funkcijų įvairovę. Skiriamos pagrindinės veiksmažodžio formos (žr.). Veiksmažodžiai dažniausiai valdo įvairias kitų žodžių formas.

2. Veiksmažodžiui, kaip kalbos daliai, priklausantis žodis.

veiksmažodžio veiksmažodis 4, 4, 1, finityvinis veiksmažodis – финитивный глагол, окончательный глагол, cessативный глагол – terminative verb

Veiksmažodis, kurio reiškiamas veiksmas turi galinę ribą, t. y. suvokiamas kaip baigtinis, turintis galą: *atnešti, nueiti, pakelti, surašyti*. Veiksmažodžio galo veiksmažodžiai paprastai skiriami prie įvykio veiklos ir turi priešdėlius.

veiksmažodžio veiksmažodis 4, 4, 1 – начинательный глагол, ингрессивный глагол, инцептивный глагол – inceptive verb

Veiksmažodis, kuris rodo, kad veiksmas yra tik prasidėjęs, o apie jo tęsimąsi ar galą nieko nesakoma: *pragysti, sušnekti, užkaisti*. Veiksmažodžio pradžios veiksmažodžiai paprastai turi priešdėlius ir priskiriami įvykio veiklui.

veiksmažodžio veiksmažodis 4 – подлежащее – subject

Pagrindinė sakinio dalis, žyminti tuos dalykus, apie kuriuos kas sakoma tariniu. Tariniu reiškiamas veiksmas, vyksmas ar būseną gramatiškai yra priskiriami veiksmui. Svarbiausia veiksmo reiškinio priemonė yra daiktavardžių bei daiktavardiškai pavartotų kitų kalbos dalių žodžių vardininko linksnis. Kitos formos (bevardė giminė, bendratis, padalyvis ir kt.) veiksmažodį reiškia tik būdamos daiktavardžių vardininko vietoje. Pagal reiškinio būdą skiriama:

Sudėtinis veiksmažodis 2, 4

Veiksmažodis, išreikštas dviem ar daugiau susijusiais žodžiais ir kitokiais žodžių junginiais: *Nenoromis išlindom visi trys iš po pušies* (J. Biliūnas); *Dauguma mergaičių išlėkė basos* (J. Jablonskis).

Suvestinis veiksmažodis 2, 4

J. Jablonskis suvestiniu vadino veiksmažodį, išreikštą vardininku su bendratimi: *Alus gerti nesveika; Joms terūpėjo rūtelės skinti ir vainikėliai pinti* (liaudies daina). J. Balkevičius suvestiniu laiko veiks-

nį, išreikštą vardininku su padalyviu: *Buvo girdėti griauštinis griau-džiant*.

Vientisinis veiksniys 2, 4

Vienu daiktavardžio vardininku ar jį atstojančia kita forma išreikštas veiksniys: *Žmonės, jau seniai sukilę, ruošėsi prie darbo* (Žemaitė); *Vienas sako bėkim, kitas sako stovėkim, trečias sako linguokim* (mįslė); *Dirbti, Jonuk, žmogui sveika* (J. Jablonskis).

veldinys 3^a – унаследованное слово – inheritance

Žodis, paveldėtas iš prokalbės ir paprastai turintis atitikmenų giminiškose kalbose. Veldiniai sudaro seniausią kalbos žodyno klodą, dalis jų paveldimi nuo indoeuropiečių prokalbės laikų: *akis, brolis, motina, trys*. Dalis kitų veldinių, matyt, yra vėliau buvusių prokalbių išlikos: *labas* „geras“, *lokys, pelė* ir kt. Tik baltų kalboms būdingi žodžiai yra baltų prokalbės specifinės leksikos liekanos.

veliārinis priebalsis 1, 1 žr. gomurinis priebalsis

veliarizācija 1, kietinimas – веляризация – velarization

Dėl liežuvio nugarėlės užpakalinės dalies pakilimo link minkštojo gomurio atsirandanti negomurinių priebalsių tarimo ypatybė – kietumas, plg. *rātas – rētas* (*r – r'*). Priešingas reiškinys yra palatalizacija (žr.).

verbalizācija 1 žr. veiksmožodėjimas

verbum finitum žr. asmenuojamoji veiksmožodžio forma

verbum infinitum žr. neasmenuojamoji veiksmožodžio forma

verčiamasis žodynas 4, 1 – переводной словарь, разноязычный словарь – translation dictionary, bilingual dictionary

Žodynas, kuriame pateikiami dviejų ar daugiau kalbų žodžių atitikmenys be reikšmės aiškinimo. Žodžiai tokiuose žodynuose dažniausiai išdėstomi pagal pirmosios kalbos antraštinių (jei lizdinis žodynas) žodžių abėcėlę. Verčiamieji žodynai paprastai skiriami vertėjams ir tiems, kas mokosi kalbų.

verstinis žodis 2, 2, leksinis vertinys, leksinė kalkė – лексическая калька – translation loan-word

Žodis, sudarytas pagal kitos kalbos atitinkamo žodžio struktūrą, ypač turintis perkeltą iš kitos kalbos ir neatitinkančią savo kalbos žodžių darybos motyvaciją. Tokiu atveju kartu su kitos kalbos žodžio reikšme skolinamas ir jo išraiškos pavyzdys, bet vartojamos savo kalbos žodžių struktūrinės dalys, pavyzdžiui, *įtaka* neturi darybinių ryšių su veiksmožodžiu *įtekėti* ir, vadinasi, nėra šio veiksmožodžio ga-

lūnės vedinys; *įtaka* ir išraiškos atžvilgiu padarytas pagal kitų kalbų atitinkamų žodžių pavyzdį, plg. lot. *inflūxio*, *-onis*, lenk. *wpływ*, vok. *Einfluss*, pranc. *influence*, rus. *влияние*.

vertýba 1 – калькірование – calquing, loan-translation

Žodžių ir sintaksinių konstrukcijų sudarymas iš savo kalbos medžiagos pagal kitos kalbos atitinkamų vienetų pavyzdį. Vertybos padarinys kalboje yra vertiniai (žr.).

vertimas 2 – перевод – translation

Bet kurios kalbos rašytinio ar sakinio teksto perteikimas kitos kalbos priemonėmis, nekeičiant turinio ir stengiantis surasti atitinkamą išraišką.

vertinýs 3^b, kalkė – кáлька – calque, linguistic calque, loan-translation, translation-loan

Iš kitos kalbos skolintos reikšmės, motyvacijos, o neretai ir struktūros žodis, žodžių junginys ar posakis. Skiriami leksikos vertiniai (žr. verstinis žodis), verstiniai frazeologizmai ar šiaip posakiai (*vidury baltos dienos*, plg. *среди белого дня*, *užmušti laiką*, plg. pranc. *tuer le temps*, rus. *убивать время*), reikšmės, arba semantiniai, vertiniai (*metalų nuovargis*, plg. *усталость металлов*), sintaksės vertiniai (dėl kitos kalbos tiesioginės įtakos atsiradę žodžių junginių ar sakinių tipai).

vetatývas 2, prohibityvas – запрети́тельное наклонение, прохиби́тив, ветати́в – prohibitive, vetative

Lotynų kalbos gramatikoje šiuo terminu vadinamos tariamosios nuosakos formos, reiškiančios draudimą: *ne dixeris* „nekalbėk“, *ne dicat* „tegu nekalba“. Kartais taip vadinami apskritai draudžiamieji pasakymai.

vibrācija 1 žr. virpėjimas

vibrántas 1 žr. virpamasis priebalsis

vidaūs einamasis viėtininkas 4, 4, 1 žr. iliatyvas

vidaūs esamasis viėtininkas 4, 4, 1 žr. inesyvas

vidinė flėksija 2, 1 – внутренняя флэксия – internal inflexion

Šaknies balsių kaita kaip žodžio gramatinių reikšmių reiškinio priemonė, pavyzdžiui, anglų k. *foot* „pėda, koja“ (vienaskaita) – *feet* „pėdos, kojos“ (daugiskaita), priešinant su vadinamąja išorine flėksija, t. y. formų skirtybių reiškinu specialiais afiksais.

vidinė forma 2, 1 – внітрняя форма слова, смысловая структура – inner form, bridge meaning

Žodžio reikšmės susijimas su išraiška, tam tikras priklausymas nuo išraiškos. Aiškiausi šiuo atžvilgiu yra dariniai, nes jų reikšmė paprastai būna pamatuota.

vidinė rekonstrukcija 2, 1 – внітрняя реконструкція – internal reconstruction

Istorinės kalbotyros kryptis, kurios atstovai senesnius kalbos faktus atkuria, remdamiesi vėlesnės tos pačios kalbos būklės atitinkamais faktais ir jų raida.

vidurinė priegaidė 2, 1 žr. priegaidė, tvirtagalė priegaidė

vidurinės eilės balsis 2, 4, 2, vidurinis balsis, mišriosios eilės balsis – гласный среднего ряда, гласный смешанного ряда, смешанный гласный, аномальный гласный – medial vowel, mixed vowel, intermediate sound, abnormal vowel

Balsis, kurį tariant liežuvis slenka į priekį, o vidurine dalimi kyla prie kietojo ir minkštojo gomurio skyrimosi vietos. Lietuvių literatūrinėje kalboje vidurinės eilės balsių nėra, tarmėse yra ir rusų *ы* panašus balsis, transkripcijoje ir rašomas raide *ы* (*šьыs*). Vidurinės eilės yra ir rusų kalbos balsis *ы*.

vidurinis balsis 2, 2 žr. vidurinės eilės balsis

vidurio aukštaičiai 3^b, 2, aukštaičiai viduriečiai

K. Jaunius – A. Salio lietuvių tarmių klasifikacijoje skiriama aukštaičių patarmė (pirmas išskyrė K. Jaunius) pagal *am, an, em, en; a, e* vakarietišką tarimą (t. y., kaip ir literatūrinėje kalboje), o *lė* kietinimą (t. y. rytietišką tarimą). Šiame plote yra Joniškis, Baisogala, Kėdainiai, Šėta, Jonava, Kaunas, Kaišiadorys, Prienai, Jieznas, Punia, Butrimonys. Tai tarpinė patarmė tarp vakarų ir rytų aukštaičių. A. Baranausko – A. Girdenio – Z. Zinkevičiaus tarmių klasifikacijoje beveik visas vidurio aukštaičių plotas (be pačios pietinės jo dalies) priskirtas vakarų aukštaičiams (bet A. Baranausko klasifikacijoje vadintas rytų aukštaičių pirmųjų patarme).

vidutinio pakilimo balsis 2, 2, 2, vidutinis balsis – гласный среднего подъема, средний гласный – mid vowel

Balsis, kurį tariant liežuvio kraštai kiek liečia kietojo gomurio pakraščius, o burna – vidutiniškai pravira. Lietuvių kalbos vidutinio pakilimo balsiai yra šie: *e* (ilgasis ir trumpasis), *é, o*. Plg. aukštutinio pakilimo balsis, žemutinio pakilimo balsis.

vidutinis baġsis 2, 2 žr. vidutinio pakilimo baġsis

vidutinis pakilimas 2, 2 žr. pakilimas

vienābalsis 1 žr. vienbalsis

vien(a)kaġbis žodynas 2, 1 – одноязычный словарь – unilingual dictionary

Žodynas, kuriame pateikti tik vienos kalbos žodġiai ir, jei žodynas aiškinamasis, ta paġia kalba jie apibūdinoti. Tokie, pavyzdġiui, yra „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ (V., 1954 ir 1972), „Mokomasis lietuvių kalbos rašybos ir kirġiavimo žodynas“ (K., 1983 ir 1986), A. Lyberio „Sinonimų žodynas“ (V., 1980), J. Paulausko „Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas“ (K., 1977) ir kt.

vienanāris sakinišs 2, 3^b – односоставное предложение, одночлennое предложение – mononuclear sentence

Vientisinis sakinyšs, teturintis vieną pagrindinę sakinio dalį. Ta pagrindinė sakinio dalis gali turėti priklausomų žodġių ir vienaarūšių atitinkamų dalių: *Neseniai snigo, pustė, šalo* (Žemaitė). Vienanaris sakinyšs gali ġeiti į sudėtinį sakinį. Pagal tai, kuo išreikšta pagrindinė vienanario sakinio dalis, skiriami beasmeniai (žr.) ir nominatyviniai sakiniai (žr.).

vienareikšmis žodis 2, 2 – однознāчное слóво – monosemous word

Žodis, turintis tik vieną reikšmę, t. y. įvardijantis tik vieną sąvoką. Lietuvių kalbotyroje šiuo terminu vadinami ir tą paġią reikšmę turintys žodġiai. Plg. daugiareikšmis žodis.

vienareikšmiškumas 2, monosemija – однознāчность, моносемия – monosemy, univocity

Kalbos vieneto (pavyzdġiui, žodġio, jo formos, žodġių junginio) uptybė – tik vienos reikšmės turėjimas. Vienareikšmiškumo uptyč siekiama terminologijoje (atskiroje tam tikros srities terminų sistemoje): *nuosaka, priesaga, šaknies balsių kaita, vientisinis sakinyšs*. Plg. daugiareikšmiškumas.

vienarūššės sākinio dālys 2, 3^b, 4 – однородные члены предложения – homogeneous parts of the sentence, multiple (compound) sentence-element

Lygiavertės sakinio dalys, turinġios tą paġią sintaksinę funkciją ir tuo paġiu santykiu susijusios su viena kuria kita sakinio dalimi. Vienarūššės sakinio dalys atsako į tą patį klausimą ir yra tarp savęs sujungtos, jos viena kitos neaiškina, netikslina, yra savarankiškos: *Puodġiūnkiemio parko medġiai jau šērėsi, puošėsi rudens spalvomis, metė*

lapus, ir maisto ieškančių paukštyčių prislopinti balseliai skambčiojo liūdnam ir rudeniškai (A. Vienuolis). Skiriama:

Vienarūšės aplinkybės 2, 1 – однородные обстоятельства

Jos rodo, kad tariniu reiškiamas veiksmas yra susijęs ne su viena vieta (vienarūšės vietos aplinkybės), su skirtingu laiku (vienarūšės laiko aplinkybės), įvairiai pasireiškia (vienarūšės būdo aplinkybės) ar pasakomos kelios priežastys (vienarūšės priežasties aplinkybės): *Įeini žmogus tankumynan, klonin, ir kūnas tik eina pagaugais, tik eina* (V. Krėvė); *Tą kraštą širdyje nešiojuos dienas ir nemigo naktis* (S. Nėris); *Aš myliu, be galo ir be krašto myliu motiną* (I. Simonaitytė); *Po kiekvienu geležiniu šalmu buvo protaujanti galva, kuri apsvaigdavo nuo aukso, nuo garbės, nuo laimės, nuo pasisekimo* (A. Vienuolis);

Vienarūšiai papildiniai 2, 3^{ab} – однородные дополнения

Vienodai išreikšti ir su tuo pačiu tariniu susiję papildiniai: *Aš nežūrėjau aušrelės auštant, saulelės patekant* (tautosaka);

Vienarūšiai pažyminiai 2, 3^{ab} – однородные определения – multiple attribute

Vieno pagrindo ar lygiareikšmes ypatybes žymintys derinamieji pažyminiai bei vienodai išreikšti nederinamieji pažyminiai: *Joks saulės spindulys negalėjo prasimušti pro tankias, sužėlusias medžių šakas* (J. Balčikonis); *Pažvelgiau išilgai takelio ir išvydau jauną žvirbliukštį pūkuota galvele, geltonu snapeliu* (J. Jablonskis);

Vienarūšiai tariniai 2, 3^b – однородные сказуемые

To paties veiksnio tariniai: *Dovydienė tikrai kėlės, gerbės, ruošėsi į darbą* (Vaižgantas);

Vienarūšiai veiksniai 2, 4 – однородные подлежащие

Su tuo pačiu tariniu predikatyviškai suderinti veiksniai: *Brolis ir sesuo atsisėdo ir pradėjo dairytis* (A. Vienuolis).

vienarūšiai sakiniai 2, 3^b – однородные предложения – homogeneous sentences, homogeneous clauses

Lygiaverčiai, tos pačios funkcijos šalutiniai sakiniai, susiję su ta pačia pagrindinio sakinio dalimi. Tarp vienarūšių šalutinių sakinių gali būti vartojami sujungiamieji jungtukai: *Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka, ten mūsų tėvynė – graži Lietuva.* (Maironis); *Eidami į mokyklą, mudu su Simuku pamatėm, kad už dvaro vėl laukai ir kad pasaulis daug didesnis pasidarė* (P. Cvirka). Kartais vienarūšiais laikomi ir bendrą šalutinį sakinį turintys pagrindiniai sakiniai: *Kad ne maži paukšteliai lakuonėliai, nesimarguotų mūsų pievelės, nežaliuotų mūsų sodai ir girios* (V. Krėvė).

vienāskaita 1 – единственное число – singular, singular number

Skaičiaus kategorijos skirtybė, rodanti, kad kalbama apie vieną asmenį, daiktą, šiaip dalyką, vieną jų tam tikrą kuopą arba vieno veikėjo atliekamą veiksmą, jo būseną. Dauguma kaitomųjų žodžių yra kaitoma ir skaičiais, tačiau dalis daiktavardžių turi tik vienaskaitos formas (žr. vienaskaitinis daiktavardis).

vienaskaitinis daiktavardis 2, 1, singulare tantum – существительное, употребляемое только в единственном числе – singulative noun
Daiktavardis, kuris kalboje paprastai vartojamas tik vienaskaitos forma: *auksas, buitis, cukrus, jaunimas, mažakraujystė, pienas, sąžinė, Venta*. Gramatikos darbuose kartais vadinamas lotynišku terminu *singulare tantum*.

vien(a)skiemėnis žodis 2, 2 – односложное слово, моносиллаб – monosyllable

Žodis, turintis tik vieną skiemenį. Lietuvių kalboje grynai vienskiemenių yra tik nekaitomų žodžių: *ir, kur, mat, prieš, taip, žvilgt*, o kai kurie kaitomieji žodžiai turi vienskiemenių formų: *aš, eik, kas, neš, šuo, ta*. Yra kalbų, kurių dauguma žodžių – vienskiemeniai. Plg. daug(ia)skiemėnis žodis.

vienašaknis žodis 2, 2 – однокорневое слово – word of the same root
Žodis, turintis tą pačią šaknį, kaip ir kitas ar kiti žodžiai: *darb-as, dirb-ti, dirb-inys*.

vienbalsėjimas 1, monoftongizacija – монофтонгизация – monophthongization

Dvibalsio virtimas vienbalsiu. Iš dvibalsių kilusių vienbalsių turi lietuvių kalbos tarmės. Žr. vienbalsis.

vienbalsis 1, vienabalsis, monoftongas – монофтонг – monophthong
Atskiras, akustiškai vientisas balsis, kurio negalima suskaidyti į dalis, kaip dvibalsio ir tribalsio (žr.) priešprieša. Terminas reikalingas, kalbant apie vienbalsių dvibalsėjimą (diftongizaciją), plg. siaurojo baltų *ē* pakitimą į *ie* bei *ā* į *uo* žemaičių tarmėje, bei dvibalsių vienbalsėjimą (monoftongizaciją), plg. žemaičių *ai, ei* pakitimą į *ā, ē* (*vāks* : *vaikas, rėk* : *reikia, gērā* : *gerai, sēnē* : *seniai, sēnē* : *sėnei*).

vienkalbystė 2, monolingvizmas – одноязычие, монолингвизм – monolingualism, unilingualism

Tik vienos kalbos vartojimas visais bendravimo reikalais.

vienodinimas 1 žr. unifikacija

vientisinė forma 2, 1, sintetinė forma – простая форма, синтетическая форма – synthetic form

Žodžio kaitbos forma, išreikšta vienažodiškai, t. y. sudaryta vien morfologinėmis priemonėmis (kamienas, afiksai, galūnės): *berniukas, berniuko... berniuk; einu, eini...ėjau... eisiu... eičiau... eik* ir kt. Plg. sudurtinė forma.

vientisinis sakinyš 2, 3^b – простое предложение – simple sentence

Sakinys, reiškiantis vieną mintį ir turintis tik vieną predikatinį centrą: *Ugniaspalvės aguonėlės / Po rugius visur liepsnojas* (K. Binkis). Skiriamos šios vientisinių sakinių rūšys: dvinariai (žr.), vienanariai (žr.), išplėstiniai (žr.), neišplėstiniai (žr.), pilnieji (žr.) ir nepilnieji sakiniai (žr.). Plg. sudėtinis sakinyš.

vientisinis tarinys 2, 3^b žr. tarinys

vientisinis veiksnyš 2, 4 žr. veiksnyš

vienvardiškumas 2 – равноимённость – homonymity

Tos pačios garsinės išraiškos vartojimas skirtingomis reikšmėmis. Vienvardiškumo terminas žymi platesnę sąvoką, negu terminai *daugia-reikšmiškumas* (polisemija) ir *homonimija*, apimdamas (kaip rūšinius) šiuos abu terminus.

vietininkas 1 – местный падеж, предложный падеж, локатив – locative, prepositional case

Linksnis, kuris rodo veiksmo arba veikėjo santykį su vieta (veiksmas toje vietoje vyksta, į ją krypsta ar nukreiptas). Senuosiuose lietuvių kalbos raštuose yra vartojamos ketveriopos vietininko formos (žr. adesyvas, aliatyvas, iliatyvas, inesyvas), dabartinėje kalboje dažniausias, o literatūrinėje kalboje ir vienintelis vietininku vadinamas linksnis yra inesyvas, žymintis vietą, kurioje veiksmas vyksta. Tarmėse vietomis, ypač rytų aukštaičiuose, kaip linksnis tebevartojamas ir iliatyvas. Tik už Lietuvos ribų esančiose rytinėse lietuvių kalbos salelėse beaptinkami adesyvas ir aliatyvas, reiškiantys, kad veiksmas vyksta ar veikėjas yra prie tos vietos arba prie jos artėja. Literatūrinėje kalboje adesyvą, aliatyvą ir iliatyvą atstoja prielinksniniai kitų linksnų junginiai. Lietuvių kalbos vietininkas rusiškai vadintinas *местный падеж*, angliškai *locative*, nes *предложный падеж* yra prielinksninis rusų kalbos vietininkas. Dar žr. lokatyvas.

viėtos aplinkybė 2, 1 žr. aplinkybė

vietóvardis 1, toponimas – топоним, географическое название, географическое имя, имя места – топонум, geographical name, place-name

Bet kurios gamtinės ar dirbtinės žemės paviršiaus vietos ar kitokio geografinio objekto tikrinis vardas. Vietovardžių rūšys yra įvairūs gyvenamųjų ir negyvenamųjų vietų vardai, pavyzdžiui, šalių, miestų, kaimų, kalnų, lygumų, laukų, jūrų, upių ir kt. vardai.

výriškoji giminė 1, 3^b – мужской род – masculine, masculine gender
Linksniuojamųjų žodžių gramatinės giminės skirtybė, lietuvių kalboje sudaranti moteriškosios giminės (žr.) priešpriešą. Daiktavardžių vyriškoji giminė yra sintaksiškai savarankiška. Žyminčių gyvas būtybės daiktavardžių vyriškoji giminė semantiškai pagrįsta, t. y. vadinami vyriškosios lyties atstovai (asmenys, gyvūnai), o kitų daiktavardžių ši giminė skiriama grynai morfologiškai (pagal galūnes). Neretai, ypač asmenis pavadinančių daiktavardžių, vyriškoji giminė atstovauja visai atitinkamų asmenų klasei, pavyzdžiui, pasakymas *Lietuvos mokytojai* gali reikšti ir „1. Lietuvos mokytojai vyrai ir moterys“, ir „2. Lietuvos mokytojai vyrai“, o *Lietuvos mokytojos* žymi tik tos profesijos moteris.

virpamasis priebalsis 4, 1, vibrantas – дрожащий согласный, вибрáнт – flapped consonant, rolled consonant, trilled consonant

Priebalsis, kurį tariant vienas iš aktyviųjų kalbos padargų (liežuvis arba liežuvėlis) virpa dėl praeinančios iškvepiamo oro srovės. Toks yra garsas *r* (kietasis ir minkštasis), lietuvių kalboje susidarantis dėl priekinės liežuvio dalies virpėjimo.

virpėjimas 1, vibracija – вибрация, дрожа́ние, колеба́ние – vibration
Kalbos moksle kalbama apie balso stygų, liežuvio galiuko bei liežuvėlio virpėjimą, kuris yra svarbus kalbos garsų sudarymui. Virpėjimo apraiška yra virpesiai.

viřštonis 1 žr. obertonas

visiškas kirčio atitraukimas 1, 2, 2

Kai kuriose pačios palatvės šnektose (pavyzdžiui, apie Klykolius) pasitaikantis kirčio atkėlimas iš bet kokio galinio skiemens į pirmąjį žodžio skiemenį: *ràšau, vákams* (kitų, taip pat ir visuotinio kirčio atitraukimo ploto žemaičių *rašáu ~rašáu, vakáms ~vaikáms*).

visiškoji asimiliācija 1, 1 žr. asimiliacija

visų aukščiausiasis láipsnis 4, 1, 1 žr. laipsnis

visuotinis kirčio atitraukimas 1, 2, 2

Šiaurinėms lietuvių kalbos šnektoms būdingas kirčio atitraukimas nuo trumpo ir ilgo tvirtagalio galinio skiemens į pirmąjį skiemenį

ir net į proklitikus (Žemaičiuose) arba į priešpaskutinį skiemenį (Aukštaičiuose). Be to, žemaičiai kiek silpnesnį (ne pagrindinį) kirtį palieka galiniame skiemenyje, o daugiaskiemeniuose žodžiuose šioks toks kirtis vietomis tenka ir kitiems skiemenims (žr. šalutinis kirtis); aukštaičiai kirčio nedalija, t. y. perkelia jį visą, pavyzdžiui, žemaičių *gērā ~ geraī, i_nūmūs ~ i_namūs, pāvāžā ~ pavažā, sūprōntō ~ suprantū, trūobūo ~ trobojė, aukštaičių gērai ~ geraī, i_nāmūs ~ i_namūs, suprañtu ~ suprantū, šāku ~ šakū.*

vokābula 1 – вокабула – vocable

Kartais šiuo terminu vadinamas žodyno straipsnio (lizdo) antraštinis žodis (žr.).

vokalizācija 1 – вокализāция – vocalization

Priebalsio virtimas balsiu arba įgijimas balsio funkcijų (galėjimas sudaryti skiemens centrą), pavyzdžiui, prancūzų k. *chevals* „arkliai“ pakitimas į *chevaux* „t. p.“. Vokalizacijai skiriamas ir sonantų, sudarančių skiemens centrą (*l, ŋ, ŋ, r*), pakitimas į balsio junginį su atitinkamu priebalsiu: *l → il, ul, r → ir, ur* ir kt.

vokalizmas 2 žr. balsynas

vokatŷvas 2 žr. šauksmininkas

vokatŷvinis sakinȳs 1, 3^b – вokatŷвное предложение – vocative sentence

Benaris sakinȳs, kurį sudaro vien kreipinys arba kreipinys su dalelyte. Įvairūs modaliniai reikšmės atspalviai išreiškiami tokio sakinio intonacija. Dar žr. kreipinys.

vokietŷbė 1 žr. germanizmas

vulgarŷbė 1 žr. vulgarizmas

vulgarizmas 2, vulgarŷbė – вульгаризм – vulgarism

Storžieviškas žodis ar posakis, būdingas tam tikrais atvejais šnekamajai kalbai ir neteikiamas pavyzdinei literatūrinei kalbai.

Z

---

zanavŷkai 2

Pietinių vakarų aukštaičių (kauniškių) pašnektė, fonetinėmis ypatybėmis artimiausia lietuvių literatūrinei kalbai. Nuo šios kalbos skiriasi tvirtagalės priegaidės tęsimu per abu dvibalsių ir mišriųjų dvigarsių sandus (*mergāītė ~ mergaitė, namūōs ~ namuosė, tēļp ~ taip, vārġas*

~*vařgas, vėřpė ~ veřpė*) ir šioiais tokiais fonetikos bei morfologijos mažmožiais (*ekmũđ ~ akmuđ, óras ~ vóras, vėřkt, vėřktie ~ veřkti* ir kt.). Zanavykai gyvena Griškabūdžio, Agurkiškės, Kudirkos Nau miesčio, Barzdų apylinkėse. Manoma, kad pašnektės vardas yra sudarytas iš upės *Novos* vardo.

zanavykė 1

Zanavykų pašnektės fonetinė, gramatinė ar leksinė kalbos ypatybė, pavartota paprastai literatūrine kalba arba kitomis pašnektėmis kalbančių žmonių, pavyzdžiui, *ekmũđ ~ akmuđ*, vadinamasis zanavykiškas giedojimas, t. y. labai pastebimas žodžių galo nekirčiuotų skiemenų ilgųjų balsių tęsimas.

zoomorfizmas 2 – зооморфізм

Perkeltine reikšme vartojamas gyvūno pavadinimas, kartais ir tikrinis vardas, apibūdinant dažniausiai tam tikras žmogaus ypatybes: *jautis* „negudrus, nemandagus, nesusivaldantis žmogus“, *karvė* „nevikrus, ištižęs žmogus“, *višta* „žioplas, kvailokas žmogus (dažniausiai apie moterį)“.

zoonimas 2 – зооним

1. Tikrinis bet kurio naminio, laukinio, laikomo zoologijos sode ar kitur, gyvūno vardas: *Rasutė, Žiba* (karvės), *Mauzis, Rainis* (katinai), *Kudlis, Meškis, Rudis, Sargis* (šunys), *Lutė, Raibė* (vištos) ir t. t.
2. Kai kurie kalbininkai zoonimais vadina bendrinius gyvūnų pavadinimus: *asilas, karvė, lapė, papūga, višta*.

Ž

žadininkai 1

Rytų aukštaičių puntininkų pašnektė, kurioje kitų aukštaičių (ir literatūrinės kalbos) kirčiuotų skiemenų *o* ir *ė* atitinka balsiai *a* (dažniausiai su mažesniu ar didesniu *o* atspalviu ir tokiu atveju transkripcijoje rašoma *ā*) ir *e*: *tėvas ~ tėvas, žādis ~ žōdis*, plg. dar dialektologijoje nuo seno pateikiamą pasakymą *atjāja. bern'ākas su u.s'ākais* „atjojo berniokas su ūsiokais“. Žadininkai ištisinio ploto neturi, jie sudaro salas vadinamųjų žalininkų (žr.) pašnektės plote apie Roblius, Svėdasus, Daugilį. Šios K. Jauniaus – A. Salio tarmių klasifikacijoje skiriamos pašnektės vardas dialektologų padarytas iš ten

tariamo *žadis* (*žādis*) ~ žodis (A. Salio ši pašnektė vadinta *pānininkais* pagal tarmišką žodžio *pōnas* tarimą).

Žaliniškai 2

Rytų aukštaičių pūntininkų pašnektė, kurioje kitų aukštaičių ir literatūrinės kalbos nekirčiuotų skiemenų *o*, *é* atitinka balsiai *a*, *e*, (*a* vietomis turi *o* atspalvį, transkripcijoje tokiu atveju rašoma *a*): *Rōkiškis*, bet *ra.kiškēnas* ar *rā.kiškēnas* ~ *rokiškēnas*, *te.vaīs* ~ *tévāis*. Žaliniškai užima nemažą pūntininkų ploto dalį (visi rytiniai ir dalis vidurinių bei vakarinių pūntininkų). Pašnektės vardas dialektologų padarytas iš tarmiško *žolės* tarimo (*ža.lė* / *ža.lā* / *žalė*) ir vartojamas visų pirma K. Jauniaus – A. Salio tarmių skirstyme.

Žargōnas 2 – жаргōн – jargon, slang, cant

Pagal tradicinį šio termino supratimą žargonas yra tam tikrų socialinių grupių (dažniausiai asocialių, pavyzdžiui, vagių, kalinių) slaptakalbė, kuri vartojama, siekiant, kad nesuprastų kiti, kam nereikia. Dažniausiai žargonu vadinama, be minėtos slaptakalbės, įvairių socialinių (ne teritorinių) grupių kalba, kuria skiriamasi nuo bendrosios tautos kalbos, pavyzdžiui, kalbama apie kareivių, mokinių, studentų, įvairių profesinių, gamybinių grupių (medikų, aktorių, kirpėjų ir kt.) žargoną. Žargonas nuo paprastos kalbos visų pirma skiriasi žodynu, kuriame apstu tiek savo kalbos iškraipytų, kitomis (žargoninėmis) reikšmėmis vartojamų žodžių, tiek įvairių (dažnai ir kalbai nereikalingų) skolinių. Be to, dabar neretai žargonu vadinama ir netaisyklinga, daryta literatūrinė ar tarminė šneka (žr. žargoniška kalba). Plg. argo.

Žargōnybė 1 žr. Žargonizmas

Žargōninis žōdis 1, 2 – жаргōнное слōво – slang word, jargon word

Žodis, būdingas kuriam nors žargonui: *auklyba* „auklėtoja“, *fuginti* „pabėgti iš kur nors“, *moka* „mokytoja“, *šulė* „mokykla“ (iš mokinių žargono).

Žargōniška kalbà 1, 4, prastakalbė – жаргōнная речь

Žargoniška kalba neretai vadinama netaisyklinga, daryta šneka, prastakalbė, kuriai būdingos dažniausiai dėl kitų kalbų įtakos susidariusios tarties, kirčiavimo ypatybės, žargoniniai žodžiai ir šiaip nepriimtini literatūrinei kalbai skoliniai, įvairūs raidiški vertiniai, netaisyklingi žodžių junginiai, neteikiamos konstrukcijos. Grožinėje literatūroje žargoniškos kalbos ypatybės gali būti pavartojamos kaip veikėjų apibūdinimo priemonė. Plg. neliteratūrinė šneka.

žargonizmas 2, žargonybė – жаргонизм – jargon

Kurio nors žargono žodis ar posakis: *duoti fugą* „iš kur nors pabėgti“, *skaldyti bajerį* „juokauti“. Dar žr. žargoninis žodis.

žemaičiai 2, žemaičių tarmė – жемайтское наречие, жемайтский диалект – the Samogitian dialect, Žemaitish dialect

Lietuvių kalbos tarmė, vartojama į vakarus nuo linijos Vegeriai – Kruopiai – Bubiai – Pakarė – Šiluva – Raseiniai – Vadžgirys ir į šiaurę nuo Vadžgirių linija Eičiai – Lauksargiai – Juknaičiai – Sausgalviai. Pagrindinės garsyno ypatybės, kuriomis skiriasi nuo aukštaičių tarmės, yra šios: 1) literatūrinės kalbos ir aukštaičių tarmės dvibalsių *uo, ie* vietoje žemaičiai turi arba *ū, i*, arba *ou, ei*, arba *o, é* (*dūna, pīns; dōuna, pēins* ir *dōna, pēns*) ir pagal tai suskirstyti į tris patarmes – dūnininkus, dounininkus ir donininkus (žr.), arba atitinkamai į pietų, šiaurės ir vakarų žemaičius; 2) žodžių kaityboje susidarančiuose galiniuose skiemenyse *-čia, -džia, -čiai, -džiai* (literatūrinės kalbos ir aukštaičių) neturi afrikatų ir taria su *t, d* (*jautė, mēdė ~ jaučiai, mēdžiai*).

žemaičių tarmė 2, 4 žr. žemaičiai

žemaitybė 1

Žemaičių tarmai būdinga fonetinė, gramatinė, leksinė ypatybė, pavartota ne žemaitiškoje šnekoje: *antkelti, antlipti* (dėl priešdėlio *ant-*), *kuisys* „uodas“, *kūlis* „akmuo“, *pādis* „kinyje (gūžtoje) paliekamas kiaušinis“.

žemėvardis 1

Tikrinis negyvenamosios vietos vardas, vietovardžių rūšis. Žemėvardžių rūšys yra vandenvardžiai, kalnų, kalvų, viršukalnių, piliakalnių, daubų, laukų, pievų, miškų, kelių ir kt. žemės objektų vardai.

žemutinio pakilimo balsis 2, 2, 2, žemutinis balsis – гласный нижнего подъёма, низкий гласный – low vowel

Balsis, kurį tariant liežuvis kietojo gomurio atžvilgiu yra žemiausiai, t. y. jo visiškai neliečia, o burna plačiai atverta. Lietuvių kalbos žemutinio pakilimo balsiai yra ilgasis ir trumpasis *a*. Plg. aukštutinio pakilimo balsis, vidutinio pakilimo balsis.

žemutinis balsis 2, 2 žr. žemutinio pakilimo balsis

žemutinis pakilimas 2, 2 žr. pakilimas

žėnklas 3 – знак – sign, mark

Žmonių pažintinėje veikloje ir bendravimui vartojama priemonė, turinti dvi sudarančias vienybę puses – žymiklį (žr.) ir žyminį

(žr.). Skiriami grafiniai (rašomieji), garsiniai ir vizualiniai (regimieji) ženklai. Visos šios ženklų rūšys vartojamos ir kalboje. Dar žr. kalbos ženklas.

žymiklis 2 – обозначающее, означающее – signifying, significant, signifier

Išorinė (materialioji) ženklo pusė, tai, kuo žymima, reiškia tam tikra reikšmė. Kalbos ženklų žymiklį sudaro fonologinės priemonės, visų pirma garsų seka.

žymimasis artikelis 4, 1 žr. artikelis

žyminys 3^b – обозначаемое, означаемое, десигнат – signified

Vidinė ženklo pusė, jo turinys, tai, kas žymima, reiškia tam tikru žymikliu (žr.). Kalbos ženklų žyminys atitinka sąvoką.

žodelytis 1 žr. dalelytė

žodynas 1, leksikonas – 1. лeксика, словáрь; 2. словáрь, лексикóн – 1. vocabulary; 2. dictionary, lexicon, word-book

1. Kurios nors kalbos, jos tarmės, rašomosios ar šnekamosios kalbos funkcinio stiliaus, šaltinio ar atskiro kalbos vartotojo žodžių visuma. Dar žr. leksika (sinonimas).

2. Leksikografiškai sutvarkytas vienos ar daugiau kalbų žodžių rinkinys, kuriame pateikiama vartotojui būtina informacija. Pagal paskirtį, apimtį, pateikiamų žodžių bei kitos medžiagos atranką ir pobūdį žodynai būna labai įvairūs, pavyzdžiui, pagal kalbų kiekį skiriami vienakalbiai, dvikalbiai ir daugiakalbiai (poliglotiniai) (žr.) žodynai, pagal paskirtį ir pateikiamos informacijos pobūdį bei apimtį – aiškinamieji, verčiamieji, aiškinamieji verčiamieji, norminamieji, dažnumų, etimologiniai (žr.), mokomieji, minimumo (žr.), rašybos, tarties, pagal žodžių išdėstymą – abėcėliniai, ideografiniai, atvirkštiniai (žr.), pagal tai, kas pateikiama – bendrieji, literatūrinės kalbos, tarmės (ar tarmių), specialieji (ir terminų), frazeologijos, antonimų, homonimų, sinonimų, naujadarų (ir neologizmų), atskiro šaltinio ar autoriaus (pavyzdžiui, rašytojo), asmenvardžių, vietovardžių ir įvairūs kiti žodynai. Yra taip pat dabartinės kalbos ir istoriniai žodynai ir kt.

žodingumas 2 – обильность слов – abundance in words

Kalbos ar atskiro jos vartotojo žodžių gausumas, įvairovė. Žodingumą lemia sąvokų skyrimo bei jų skaidymo ypatumai ir sinonimijos apimtis kalboje. Vartotojo kalbos žodingumą visų pirma rodo sinonimai.

žodyninė kalbės sudėtis 1, 4, 3^b žr. leksika

žodyno lizdas 1, 4 – словáрное гнездó – family of words, presented in one dictionary entry

Grupė žodžių, pateiktų tame pačiame žodyno straipsnyje: *abejoti, abejojimas, abejojotas, -a* (DLKŽ).

žodyno vardynas 1, 1 – слóвник – word-list

Bet kurio tipo žodyno antraštiniai lizdų žodžiai ar visi į žodyną dėti atrinkti žodžiai.

žodis 2 – слóво – word

Išraiškos ir turinio vienybę sudarantis pastovus kalbos vienetas, sakinyje visada turintis tam tikrą funkciją ir laisvai atkuriamas šnekoje. Kiekvienas žodis turi garsinę išraišką – ją sudaro fonema ar fonemų seka (rašomojoje kalboje raidė ar raidžių seka, paprastai tarp dviejų tarpelių) – ir reikšmę arba reikšmes. Kaitomieji žodžiai vienija visas atitinkamo žodžio formas (tam pačiam žodžiui priklauso ir jo formos: *eiti, einu, eini... ėjau... eidavau... eisiu... eičiau* ir kt., *žmogus, žmogaus... žmonės, žmonių* ir kt. sudaro atitinkamai vieną žodį *eiti* arba *žmogus*). Bet leksinėje statistikoje (skaičiuojant teksto žodžius) žodžiu laikomas kiekvienas atskiras žodžio pavartojimas ir daromas skirtumas tarp visų žodžių pavartojimų ir skirtingų pavartotų žodžių. Pagal atliekamas funkcijas skiriami savarankiškieji ir tarnybiniai žodžiai (žr.).

žodis-sakinys 2, 3^b – слóво-предложéние – word-sentence, one word sentence

Žr. *benaris* sakinys.

žodžio fòrma 2, 1, žodžio lytis – слóвофóрма, граммати́ческая фóрма слóва – word form

Atskira kaitomo žodžio apraiška: *geròs* (būdvardžio *gėras*, -à moteriškosios giminės vienaskaitos kilmininko forma), *nėšiu* (veiksmažodžio *nėšti* tiesioginės nuosakos būsimąjo laiko vienaskaitos pirmojo asmens forma).

žodžio kiřtis 2, 2 – слóвэсноé ударéние, слóвоударéние – word-stress

Vieno skiemens išryškinimas fonetinėmis priemonėmis kitų to paties žodžio skiemenų atžvilgiu. Terminas vartojamas, norint skirti žodžio kirtį nuo sakinio kirčio (žr.).

žodžio lytis 2, 4 žr. žodžio forma

žodžio sudėtis 2, 3^b – соствáв слóва – composition of a word

Morfologinė žodžio sandara. Skiriamas kamienas ir galūnė, o morfeimiškai skaidant žodį, – visos jį sudarančios morfemos.

žodžių daryba 2, 1 – словообразованиe, словопроизводство – word-formation

1. Visuma procesų ir taisyklių, kuriomis iš vienu kalboje vartojamų žodžių morfologinėmis priemonėmis yra padaromi kiti žodžiai. Skiriamos dvi pagrindinės žodžių darybos rūšys – vedyba (žr.) ir dūryba (žr.). Žodžių darybos priemonėmis sudarytas žodis vadinamas dariniu (žr.).

2. Kalbos mokslo šaka (vienų laikoma savarankiška, kitų skiriama prie gramatikos, morfologijos ar leksikologijos), kurios objektą sudaro turimų ir naujų žodžių darymo morfologiniai būdai ir priemonės (žr. žodžių daryba 1). Pagrindinė darinių nustatymo procedūra yra darybinis skaidymas (žr.).

žodžių junginys 2, 3^a – словосочетание, словесная группа – word group, word-combination, collocation

Du ar keli reikšmės atžvilgiu ir gramatiškai susiję savarankiškieji žodžiai, išskiriami sakinyje. Žodžių junginiai yra pagrindiniai sakinio sudaromieji sintaksiniai vienetai, struktūrinės kalbotyros terminais kalbant, tiesioginiai sakinio sandai. Į žodžių junginį įeinantys žodžiai tarp savęs gali būti susiję derinimo, valdymo arba šliejimo santykiu: *aukštas žmogus, kirsti medį, sparčiai dirbti*. Kiekvienas junginys turi pagrindinį dėmenį, kuris valdo, prie kurio šliejasi ar su kuriuo derinami kiti dėmenys (priklausomieji žodžių junginio dėmenys). Pagal pagrindinį dėmenį paprastai junginiai ir skirstomi – skiriami veiksmožodiniai, daiktavardiniai, būdvardiniai, skaitvardiniai, įvardiniai ir prieveiksminiai žodžių junginiai.

žodžių kaitėba 2, 1 – словоизменение, флэксия – inflexion, accidence
Visų tipų žodžių formų sudarymas ir tų formų sistema. Tai vienas iš pagrindinių gramatikos dalies morfologijos objektų. Apibendrintai lietuvių kalboje skiriamos trys žodžių kaitėbos rūšys – asmenavimas, linksniavimas ir laipsniavimas (žr.). Pagrindinė kaitėbos priemonė, rodanti skirtingas to paties žodžio formas, lietuvių kalboje yra galūnė, o laipsnių ir išvestinių veiksmožodžio formų – dar ir priesaga, pavyzdžiui, *rašydavau* galūnė *-au* rodo, kad čia yra vienaskaitos pirmojo asmens forma, o priesaga *-dav-*, kad tai tiesioginės nuosakos būtasis dažninis laikas; formos *stipresnis* galūnė *-is* rodo giminę, skaičių ir linksnį (vyriškosios giminės vienaskaitos vardininkas), o priesaga *-esn-* – laipsnį (aukštesnysis laipsnis).

žodžių tvarka 2, 4 – порядок слов, словопорядок – word-order

Į žodžių junginį ar sakinį įeinančių žodžių išdėstymas, svarbus reikšmės, sintaksinės arba stilistinės funkcijos atžvilgiu. Laisvas ar fiksuo-

tas žodžių tvarkos pobūdis visų pirma priklauso nuo žodžių kaitybos, plg. subjekto ir objekto santykių reiškimą lietuvių ir anglų kalboje (lietuvių k. *tėvas myli sūnų, sūnų myli tėvas, myli tėvas sūnų, myli sūnų tėvas* ir t. t., anglų k. – *the father loves the son*). Lietuvių kalbos žodžių tvarka iš esmės yra laisva, nors ir turi tam tikrą apribojimą.

žodžių žaismas 2, 4, kalambūras – каламбур, игра слов – pun, play on words

Stiliaus figūra, pagrįsta juokaujamoju skirtingų to paties žodžio reikšmių arba panašiai skambančių skirtingų žodžių sugretinimu, pavyzdžiui, 1) pasakymo *Du sutvėrimai ant svieto yra vedami – kumelė ir mergelė* (Žemaitė) žaismingumas paremtas veiksmažodžio *vesti* dviem reikšmėmis; 2) – *Kaip reikalai? Geri? – Geriu...* Šio pokalbio juokaujamąjį pobūdį lemia *geri* homonimiškumas: 1) būdvardžio *geras* daugiskaitos vardininkas – *geri reikalai*, 2) veiksmažodžio *gerti* esamojo laiko vienaskaitos antrasis asmuo. Kartais žodžių žaismas neturi semantinio pamato ir remiasi vien fonetiniu panašumu: *Čingi raška, čingi raška, / Bitės ritės nešė vašką* (M. Vainilaitis).

žvarbūsis priebalsis 4, 1, šnypščiamasis priebalsis – шипящий (согласный) – hushing consonant

Lietuvių kalbos žvarbieji priebalsiai *š, ž* yra pučiamieji liežuvio priešakiniai alveoliniai.

RUSIŠKŲ TERMINŲ RODYKLĖ

- A**
- аббревиатура 177
аббревиация 10
абзац 145
аблатив 10
аблаут 34
абсолютная длительность 83
абсолютная превосходная степень 112
абсолютное время 111
абсолютные омонимы 80
абсолютные синонимы 182
абсолютный аблатив 10
абсорбция 11
абстракт 11
абстрактное существительное 11
авторская речь 32
агглютинация 13
агглютинирующий язык 13
агенс 226
агент 226
агломерация 85
аграмматизм 13
аграфия 13
адвербиализация 159
адекватив 11
адессив 11
адстрат 12
адъективация 40
азбука 10
аканье 14
акатафазия 14
аккомодация 14
аккузатив 16
аккумуляция 15
актив 15, 226
активные органы речи 97
активные речевые органы 97
активный словарь 15
актуализация 15
актуальное членение предложения 15
акут 16, 48, 219
акутовая долгота 83
акутовая интонация 219
акцент 14, 104
акцентология 14
акцентуация 103
алалия 16
алексия 16
аллатив 16
аллитерация 16
аллогизм 17
аллографа 17
алломорфа 17
аллоним 17
аллофона 17
аллофраза 17
алфавит 10
алфавитное письмо 166
альвеолярный согласный 17
альтернант фонемы 17
альтернативный вопрос 105
альтернация 17
американизм 18
аморфный язык 18
амплификация 18
амфиболия 53
анаграмма 19
анализ 128
аналитическая форма 195
аналитический язык 19
аналог 19
аналогия 19
анаптиксис 19
анартрия 19
анастрофа 19
анафора 18
анахронизм 18
англицизм 19
андроним 19
аномальный гласный 230
антитеза 20
антонимы 20
автономазия 20

антропологическая лингвистика 21
антропоним 27
антропонимика 21
антропонимия 21
аорист 21
апеллятив 21
апокопа 23
апостроф 23
апозиция 156
арго 25
аргогизм 25
ареал 24
ареальная лингвистика 24
артикуль 25
артикуляционный орган 96
артикуляция 25
архаизация 24
архаизм 24
архетип 24, 162
архифонема 24
асиндетон 26
аспект 226
аспирата 28
аспирация 28
ассибиляция 26
ассимиляция 26
ассонанс 27
атематический глагол 28
атомистическая лингвистика 29
атонация 29
аугмент 30
аугментатив 30
аукштайтский диалект 31
аукштайтское наречие 31
афазия 12
афе́за 12
афе́мия 12
аферезис 12
аффикс 12
аффиксальное словообразование 47,
225
аффиксация 12
аффиксоид 13
аффриката 13
ахрония 11

Б

базовое слово 142
балканистика 33
балтизм 35
балтистика 35
балты 34
баритонное слово 35
бахуврихи 33
безличное предложение 36
безличный глагол 36
белорусизм 34
бессоюзе 26
бессоюзное предложение 36
билигвизм 53
биолингвистика 38
биофонетика 38
благозвучие 61
большая буква 165
будущее время 40
буква 165
буквенная аббревиатура 166
буквенное письмо 166
буквенно-звуковое письмо 166
бытовая лексика 40

В

валентность 93
варваризм 35
вариант 225
вариантное окончание 68
вариантность 225
вариация 225
вводное предложение 90
вводное слово 90
вдыхание 82
веляризация 228
велярный согласный 73
вербализация 226
верхний подъём 140
ветатив 229
взаимная зависимость 86
взрыв 190
взрывной (согласный) 190
вибрант 235
вибрация 235
вид 226
винительный падеж 16, 67

внесение 89
внешняя лингвистика 56
внешняя флексия 88
внутренняя реконструкция 230
внутренняя флексия 229
внутренняя форма слова 230
возвеличительное слово 122
возвратная частица 177
возвратное местоимение 176
возвратность 177
возвратный глагол 176
вокабула 236
вокализация 236
вокализм 33
вокатив 200
вокативное предложение 236
вопрос 105
вопросительное предложение 105
вопросительно-относительное местоимение 105
вопросительный знак 105
восклицание 198
восклицательное предложение 200
восклицательный знак 201
воспроизводимость 29
восстановление 170
восходящая интонация 87
время 111
всемирный язык 206
всеобщий язык 206
вспомогательное ударение 199
вспомогательный глагол 139
вставка 58
встречный вопрос 105
вторичная основа 99
вторичное время 111
вторичный аффикс 12
вторичный глагол 21
вторичный предлог 130
второе ударение 199
второстепенное ударение 199
второстепенный член предложения 21
вульгаризм 236
выдержка 88
выдыхательное ударение 50
выражение 88, 152, 166
высказывание 145
высокий подъём 140

Г

галлицизм 154
гаплогRAFия 77
гаплоглогическое сокращение 77
гаплоглогия 77
гемината 69
геминация 69
гендиадис 77
генеалогическое древо 69
генитив 70, 102
географическое имя 235
географическое название 235
германизм 71
германистика 71
герундив 71
герундий 71
гетероген 77
гетероклизия 77
гетероклитика 77
гетеронимия 78
гетеросиллабический звук 78
гибрид 78
гибридизация 78
гидроним 224
гидронимия 78
гипербатон 78
гипербола 79
гипероним 79
гипоним 79
гипостазис 79
гипотаксис 79
главное предложение 140
главное ударение 139
главный член предложения 139
глагол 226
глаголица 72
глагольная связка 93
глагольное простое сказуемое 204
глагольное составное сказуемое 204
гласная буква 33
гласная основа 99
гласный верхнего подъёма 32
гласный высокого подъёма 32
гласный заднего ряда 222
гласный звук 33
гласный нижнего подъёма 239
гласный переднего ряда 158

- гласный смешанного ряда 230
 гласный среднего подъёма 230
 гласный среднего ряда 230
 глосса 72
 глоссарий 73
 глоссематика 73
 глоттохронология 73
 глухой согласный 52
 глухость 52
 гнездо 120
 говор 202
 голос 33
 голосовой тон 33
 готическое письмо 74
 гравис 95
 градация 111
 гражданка 76
 грамматика 74
 грамматикализация 75
 грамматическая категория 75
 грамматическая форма (слова) 75,
 241
 грамматическое значение 75
 грамматическое слово 205
 грамматичность 76
 граница 172
 граница слога 186
 графема 74
 графика 74
 графический вариант 17
 графический знак 167
 графическое сокращение 198
 грецизм 76
 губной гласный 120
 губной согласный 121
- Д**
- дательный падеж 43, 129
 двоеточие 54
 двойная буква 53
 двойной падеж 119
 двойной согласный 69
 двойственное число 53
 двугласный 52
 двусложное слово 54
 двусмысленность 53
 двухвидовой глагол 54
- двучленное предложение 53
 двуязычие 53
 двуязычный словарь 53
 девокализация 196
 деэпричастие 139
 дезакцентуация 29
 дезинтеграция 48
 действительный залог 15, 226
 действующее лицо 226
 делабиализация 46
 деназализация 46
 денотат 46
 денотация 46
 депалатализация 46
 дериват 225
 деривационное значение 43
 деривационный анализ 43
 деривация 47, 225
 десемантизация 47
 десигнат 240
 дескриптивная диалектология 49
 дескриптивная лингвистика 47
 детерминатив 48
 детерминация 48
 детский язык 222
 дефиниция 22
 дефис 39
 дефонологизация 45
 деэтимологизация 45
 деятель 226
 диакритика 48
 диакритический знак 48
 диалект 205
 диалектизм 205
 диалектное слово 205
 диалектография 117
 диалектология 49
 диалог 49
 диахроническая лингвистика 98
 диахрония 48
 дивергент 17
 диграмма 53
 диграф 53
 диереза 49
 дилиция 50
 диминутив 46
 динамика 50
 динамическое ударение 50

- диссимилиация 50
 дистактная ассимиляция 26
 дистактная диссимилиация 51
 дистантная ассимиляция 26
 дистантная диссимилиация 51
 дистинктивная функция 67
 дистрибуция 51
 дифтонг 52, 53
 дифтонгизация 52, 196
 дифференциальная функция 67
 дифференциальный признак 153
 длительность 82, 217
 долгий гласный 82
 долгий слог 82
 долгота 82, 217
 долготное ударение 101
 доминанта 51
 дополнение 142
 дополнительная дистрибуция 143
 дополнительное распределение 143
 дробное числительное 219
 дрожание 235
 дрожащий согласный 235
 дублет 51
 дуративный глагол 131
- Е**
- единственное число 233
- Ж**
- жаргон 238
 жаргонизм 239
 жаргонная речь 238
 жаргонное слово 238
 желательное наклонение 69
 желательное предложение 69
 жемайтский диалект 239
 жемайтское наречие 239
 женский род 128
 живой язык 72
- З**
- зависимое предложение 200
 заглавная буква 165
 заголовочное слово 20
 задненёбный согласный 73
- заднеязычность 222
 заднеязычный согласный 116
 задний гласный 222
 заимствование 187
 заимствованное слово 198
 закрытость 221
 закрытый гласный 221
 закрытый слог 221
 залог 174
 замещение 107, 193, 197
 запретительное наклонение 229
 запятая 94
 застывание 191
 затвор 20, 221
 затворный согласный 20, 222
 заударный слог 151
 звательный падеж 200
 звонкий согласный 185
 звонкость 185
 звук 68
 звуковое письмо 166
 звукообразование 62
 звукоподражание 68, 137
 звукоподражательное междометие 89
 звукоподражательное слово 68
 зияние 78
 знак 239
 знак назальности 135
 знак препинания 187
 знак смягчения 125
 знак ударения 103
 знаменательное слово 178
 значение 169
 зооморфизм 237
 зооним 237
 зубной согласный 43
- И**
- игра слов 243
 идеограмма 81
 идеографические синонимы 182
 идеографическое письмо 81
 идеография 81
 идеологический словарь 81
 идиолект 81
 идиома 81
 идиоматика 81
 идиоматическое выражение 81

- идо 81
  - иероглиф 78
  - избирательность 179
  - избыточность 168
  - изменение (грамматическое) 95
  - изменение по степеням сравнения 111
  - изоглосса 91
  - изолекса 91
  - изоморфа 91
  - изосинтагма 91
  - изофона 91
  - изъявительное наклонение 211
  - иканье 82
  - иллатив 83
  - иллеизм 82
  - именительный падеж 134, 224
  - именная часть составного сказуемого 224
  - именное составное сказуемое 204
  - императивная интонация 87
  - императивное предложение 115, 185
  - имперфект 83
  - имперфективация 83
  - импликация 83
  - импловивный 84
  - имплозия 84
  - имя 224
  - имя места 235
  - имя прилагательное 40
  - имя существительное 42
  - имя числительное 185
  - инвариант 87
  - инверсия 30
  - ингрессивный глагол 227
  - индикатив 211
  - индоевропеистика 84
  - инессив 84
  - инициаль 85
  - инкорпорация 85
  - инкорпорирующий язык 85
  - инновация 85
  - инспирация 82
  - инструментальная фонетика 62
  - инструментальный падеж 84, 86
  - интердепенденция 86
  - интердиалект 86
  - интерлингвистика 86
  - интернационализм 207
  - интернациональное слово 207
  - интернациональный префикс 206
  - интернациональный суффикс 206
  - интернациональный термин 206
  - интерференция 86
  - интерфикс 86
  - интонация 86, 157
  - интранзитивность 87
  - интранзитивный глагол 87
  - инфикс 86
  - инфиксальный глагол 86
  - инфинитив 37
  - инфинитивное предложение 85
  - информант 85
  - инцептивный глагол 227
  - ирония 88
  - иррадиация 87
  - искусственный язык 50
  - историзм 88
  - историческая грамматика 75
  - историческая диалектология 49
  - историческая лингвистика 98
  - историческая фонетика 63
  - исторические омонимы 80
  - исторический принцип орфографии 167
  - исторический словарь 88
  - исход основы 100
  - итеративный глагол 100
- ## К
- кавычки 95
  - какофония 95
  - каламбур 243
  - калька 229
  - калькирование 229
  - канцеляризм 100
  - катастазис 101
  - катахреза 101
  - каузативный глагол 160
  - качественное прилагательное 106
  - качественное чередование (гласных) 34
  - качество 106
  - квантитативное ударение 101
  - кентум языки 101
  - кинема 103

кинесика 103
кириллица 104
классификация языков 98
классическая филология 104
климакс 105
клинопись 43
клише 106
книжное слово 106
койне 106
колебание 235
количественное ударение 101
количественное чередование (гласных)
34
количественное числительное 101
коллоквиализм 106
комбинаторное изменение 106
коммуникативная функция 66
коммуникация 107
коммутация 107
компаративистика 117
композица 196
компонент 46, 176
компонентный анализ 107
конвергенты 109
конвергенция 109
конверсия 109
конечная интонация 86
конкатенация 107
конкретное существительное 107
коннотация 108
консервативный принцип орфографии
167
консонантизм 156
конструкция 108
контактная ассимиляция 26
контактная диссимиляция 50
контаминация 108
контекст 108
контракция 109
контраст 109
контрастирующая дистрибуция 109 ;
контрастирующее распределение 109
конфигурация 107
конъюнктив 204
конъюнкционализация 94
копулятивное сложное слово 196
корень (слова) 199

корреляция 110
корреспонденты 110
косвенная речь 133
косвенное дополнение 142
косвенное наклонение 133
краткая интонация 218
краткий гласный 218
краткий слог 218
краткость 219
криптография 188
крылатые слова 189
культура речи 96
куронизм 110

Л

лабиализация 111
лабиальный гласный 120
лабиальный согласный 121
лямбдаизм 112
ларингал 112
ларингальная гипотеза 113
ларингальная теория 113
ласкательное значение 121
лексема 113
лексика 113, 240
лексикализация 114
лексикографическое определение 22
лексикография 114
лексикология 114
лексикон 114, 240
лексическая калька 228
лексическая основа 99
лексические синонимы 182
лексическое значение 114
летицизм 113
лигатура 116
лингвистика 98
лингвистическая география 117
лингвистическая палеонтология 117
лингвистическая статистика 118
лингвистическая стилистика 118
лингвистическая философия 96
лингвистилистика 118
литературный язык 37, 119
литота 120
литуанизирование 115
литуанизм 120

лицо 27
личное имя 224
личное местоимение 27
логическая интонация 87
логическое ударение 120
логограмма 198
локатив 120, 234

М

макаронизм 121
макролингвистика 121
маленькая буква 165
марризм 121
математическая лингвистика 121
междометие 92
международное слово 207
международный термин 206
международный язык 206
мелиоративное слово 122
мелодика 122
мелодическое ударение 213
мёртвый язык 125
местный диалект 210
местный падеж 120, 234
местоимение 90
местоимённая форма 91
местоимённое прилагательное 91
метабазис 122
металингвистика 123
метатеза 123
метатония 124
метафора 122
метафорический эпитет 58
метаязык 123
метонимия 124
микролингвистика 124
микротопоним 124
мировой язык 145, 206
младограмматики 92
многозначное слово 44
многосложное слово 44
многосоюзи 152
многогочие 45
многоязычие 44
многоязычный словарь 44
множественное числительное 44
множественное число 44

модальное слово 125
модальность 125
модель 126
моментальный глагол 14, 126
монолингвизм 233
монолог 126
моносемия 231
моносиллаб 233
монотонизм 126
монотоничность 126
монотония 126
монофтонг 233
монофтонгизация 233
морфа (морф) 126
морфема 127
морфемика 127
морфемный анализ 127
морфологическая основа 99
морфологические синонимы 182
морфологический принцип
орфографии 167
морфологический разбор 128
морфология 127
морфонология 128
морфофонемика 128
мужской род 235
музыкальное ударение 213
мягкий приступ 89
мягкий согласный 124
мягконёбный согласный 73
мягкость 125

Н

нажим 191
назализация 130
назальный гласный 135
назальный согласный 135
название населённого пункта 136
наклонение 135
наречие 160, 205
нарицательное существительное 37
народная речь 115
народная этимология 60
настоящее время 59, 155
национальный язык 128
начальный приступ 154
начинательный глагол 227

- неблагозвучие 95
 негативный префикс 131
 недостаточный глагол 218
 независимое изменение 190
 независимое предложение 140
 нейтрализация 133
 неоконтрастирующая дистрибуция 143
 неограмматики 92
 неологизм 130, 132
 неопределённая форма глагола 37
 неопределённое местоимение 130, 133
 неопределённый артикль 25
 непереходный глагол 87
 неподвижное ударение 145
 неполное предложение 132
 неполнозначное слово 205
 непосредственно составляющая 211
 непроезженная основа 99
 нераспространённое предложение 132
 несовершенный вид 55
 несогласованное определение 147
 неспрягаемая форма глагола 131
 нижний подъём 141
 низкий гласный 239
 низкий подъём 141
 нисходящая интонация 87
 новое слово 130
 номенклатура 134
 номинатив 134, 224
 номинативная функция 66
 номинативное предложение 134
 номинация 134
 норма 134
 нормализация 135
 нормативный словарь 135
 носовой гласный 135
 носовой согласный 135
 нумерализация 185
- О**
- обертон 136
 обильность слов 240
 областное слово 169
 областной диалект 210
 обозначаемое 240
 обозначающее 240
 оборот 108
 оборот речи 152
- обособленный член предложения 89
 образное значение 222
 обратное словообразование 28
 обратный порядок слов 30
 обратный словарь 30
 обращение 110
 обстоятельство 22
 обстоятельство времени 23
 обстоятельство места 23
 обстоятельство образа действия 22
 обстоятельство причины 23
 обстоятельство условия 23
 обстоятельство уступки 23
 обстоятельство цели 23
 обуславливаемое предложение 200
 обуславливающее предложение 140
 общая лингвистика 38
 общелитературный язык 37, 119
 общий вопрос 105
 общий род 37
 общий язык 106
 объект 136
 оглаголивание 226
 оглушение 52, 196
 огубление 110
 однозначное слово 231
 однозначность 231
 однокорневое слово 233
 однородные дополнения 232
 однородные обстоятельства 232
 однородные определения 232
 однородные подлежащие 232
 однородные предложения 232
 однородные сказуемые 232
 однородные члены предложения 231
 односложное слово 233
 односоставное предложение 231
 одночленное предложение 231
 одноязычие 233
 одноязычный словарь 231
 озвончение 185, 198
 озвначаемое 240
 озвначющее 240
 ойконим 136
 оканье 136
 окказионализм 136
 окончание 68
 окончательный глагол 227

- окружение 22
 окситон 137
 оксюморон 137
 олицетворение 80, 163
 омографы 79
 омонимические формы 79
 омоним 80
 омофоны 79
 омоформы 79
 ономазиология 137
 ономастика 137, 224
 ономотопея 137
 описательная грамматика 74
 описательная диалектология 49
 описательная фонетика 62
 описательная форма 195
 оппозиция 138
 определение 22, 147
 определённый артикль 25
 определитель корня 48
 определительное местоимение 147
 определяемый член 147
 опрощение 45
 оптатив 138
 органическая сравнительная степень 112
 орган речи 96
 ороним 138
 орфографический разбор 129
 орфография 166
 орфоэпия 138
 основа 99
 основная степень 112
 основная форма глагола 139
 основное количественное числительное 140
 основное ударение 139
 остров 175
 осциллограмма 138
 осциллограф 138
 отвлечённое существительное 11
 отглагольное наречие с окончанием на *-te* 39
 открытость 30
 открытый гласный 30
 открытый слог 30
 относительное время 111
 относительное местоимение 170, 177
 относительное прилагательное 177
 отношение 177
 отрицание 131
 отрицательное предложение 131
 отрицательное слово 131
 отрицательный префикс 131
 отступ 170
 отсылочное слово 135
 оттенок значения 170
 оттяжка ударения 103
 оттяжное ударение 29
 отчество 210
- ## П
- падеж 118
 палатализация 141
 палатализованный согласный 124
 палатограмма 141
 палеография 141
 палиндром 77, 141
 панхрония 142
 парадигма 143
 парадигматика 143
 парадигма ударения 104
 паралингвистика 144
 параллелизм 143
 паратаксис 144
 парафраз(а) 148
 парентеза 89
 паронимия 145
 паронимы 144
 паронимазия 145
 партитивное числительное 219
 пассив 133, 145
 пассивные органы речи 97
 пассивные речевые органы 97
 пассивный словарь 145
 патроним 146, 210
 пауза 146
 пейоративное значение 122
 пейоративное слово 147
 пелагоним 148
 первичная основа 99
 первичное время 111
 первичный аффикс 13
 первичный глагол 150
 первичный предлог 180

перевод 229
переводной словарь 228
переднеязычный гласный 158
переднеязычный согласный 116
передний гласный 158
переносное значение 148
переразложение 149
перестановка 123
переходность 216
переходный глагол 216
переходный говор 205
период 148
перифраз(а) 148
пермиссив 149
персонификация 80
перфект 148
перфективация 148
пиктограмма 150
пиктографическое письмо 149
пиктография 149
письмена 167
письменная речь 167
письменность 168
письменный знак 167
письменный язык 167
письмо 167
главный (согласный) 187
план 150
план выражения 150
план содержания 150
плеоназм 151
плюсквамперфект 151
побочное значение 170
побочное ударение 199
побудительная интонация 87
побудительное предложение 18;
повелительное наклонение 115
повелительное предложение 115, 185
повествовательное предложение 108
повтор 100, 168
подговор 146
подлежащее 227
подналичие 146
подстановка 193
подтекст 153
подчинённое предложение 200
подчинённое ударение 199
подчинительное сложное слово 196
подчиняющее предложение 140
подъём 140
позиция 153
поле 113
полиглот 151
полисемия 44
полисиллабическое слово 44
полисиндетон 152
полисинтетический язык 85, 152
политонизм 152
политоничность 152
полная ассимиляция 26
полногласие 150
полное предложение 150
полнозначное слово 178
положение 153
положительная степень 112
полонизм 152
полудолгий гласный 165
полукалька 165
полупричастие 164
поляризация 151
помета 146
порождающая грамматика 70
порядковое числительное 101
порядок слов 242
последовательность 178
последлог 151
постоянное ударение 145
постоянный эпитет 58
постпозитивная частица 153
постпозиция 153, 157
постфикс 152
потамоним 221
поэтизм 151
пояснительное сложное предложение
144
прабалты 153
правило 203
правильность 203
правописание 166
прагматоним 154
прародина 162
праформа 162
празык 161
превосходная степень 112
предикат 204
предикатив 224

- предикативность 154
 предикативный член именной 224
 предикация 154
 предлингвистика 163
 предлог 157
 предложение 175, 194
 предложный падеж 234
 предупредительный слог 159
 презент 155
 препозитивная частица 155
 препозиция 155
 претерит 155
 префикс 159
 префиксация 155
 префиксоид 155
 приговорка 149
 придаточное предложение 200
 придыхание 28
 признак 153
 прикладная лингвистика 203
 прикладное языкознание 203
 прикрытый слог 156
 прилагательное 40
 приложение 156
 примыкание 201
 приращение 30
 присловье 149
 присоединение 160
 присоединительное слово 93
 приставка 159
 приступ 56
 притяжательное местоимение 178
 причастие 43
 причастие долженствования 169
 причастное составное сказуемое 204
 провинциализм 163
 прогрессивная ассимиляция 26
 прогрессивная диссимиляция 50
 продление 82
 продуктивность 161
 прозаизм 163
 прозвище 154
 прозопопея 163
 производная основа 100
 производное слово 43, 225
 производные омонимы 80
 производящая основа 142
 производящее слово 142
 произношение 207
 проклиза 162
 проклитика 162
 проклитическое слово 162
 прономинализация 90
 прописная буква 165
 просодема 163
 просодия 163
 простая основа 99
 простая форма 234
 простое время 111
 простое предложение 234
 просторечие 132
 протеза 157, 162
 протетический звук 157, 162
 противительное предложение 159
 противопоставление 109, 138
 прототип 162
 профессионализм 161
 прохибитив 229
 прошедшее многократное
     время 40, 155
 прошедшее однократное время 41
 прусицизм 163
 прямая речь 211
 прямое дополнение 143
 прямое значение 211
 прямое повествование 211
 псевдоним 188
 психолингвистика 164
 пунктуационный разбор 129
 пунктуация 186
 пуризм 164
 пустое слово 205
- Р**
- равноименность 234
 разбор 128
 развитие языка 97
 разделительное предложение 186
 разложение 184
 разложимость 184
 разнородное слово 77
 разносклоняемое существительное 77
 разносклоняемость 77
 разноязычный словарь 228

ранг 166
расподобление 50
распределение 51
распространённое предложение 88
расширение 18, 150
реализация 168
регрессивная ассимиляция 26
регрессивная диссимиляция 50
регрессивное словообразование 28
регулярность 169
редукция 168
редупликация 100, 168
редуцированный гласный 168
резонанс 171
резонатор 172
реконструкция 170
рекурсия 170
релевантность 170
реликтовая форма 170
рема 171
репрезентативная функция 171
референт 169
рецептивный словарь 145
речевая культура 96
речевая ситуация 97
речевая цепь 97
речевой аппарат 202
речевой орган 96
речевой поток 97
речь 201
рисуночное письмо 149
ритм 173
риторика 171
риторическая фигура 191
риторический вопрос 171
риторическое обращение 171
род 71
родительный падеж 70, 102
родной язык 72
родословное древо 69
романистика 173
романская филология 173
ротацизм 173
руны 174
русизм 174
русицизм 174
ряд 178

С

самостоятельное слово 178
самостоятельное ударение 139
сатэм языки 178
свистящий 178
свободный слог 30
связанная основа 180
связанное ударение 145
связанный корень 180
связка 93
связная речь 172
связность 172
связь 172
сегмент 178
сегментация 178
седиль 135
секреция 178
селекция 179
селеноним 179
сема 179
семантема 179
семантика 179
семантическая доминанта 51
семантические омонимы 80
семантическое поле 113
семасоология 179
семема 179
семиотика 180
семитология 180
семья языков 99
сибилянт 178
сигматизм 181
сигматическая форма 181
сигнификативная функция 67
сигнификация 181
силлабема 181
силлабическое письмо 186
силлабограмма 181
силовое ударение 50
сильное ударение 139
сингулятив 181
синекдоха 181
синкопа 181
синкретизм 182
синоним 182
синонимика 183
синонимический ряд 183

синонимия 182
 синтагма 183
 синтагматика 183
 синтаксис 183
 синтаксическая функция 67
 синтаксические синонимы 182
 синтаксический анализ 129
 синтаксический разбор 129
 синтетическая форма 234
 синтетический язык 184
 синхроническая лингвистика 98
 синхрония 181
 ситуация речи 97
 сказуемое 204
 склонение 118, 119
 скобки 187
 скороговорка 76
 скрещение 108
 скрещивание языков 78
 слабое ударение 199
 слабый приступ 89
 славистика 188
 славянизм 188
 славянское языкознание 188
 сленг 188
 слитный дифтонг 198
 словарное гнездо 241
 словарный состав 113
 словарь 240
 словарь-минимум 124
 словесная группа 242
 словесная интонация 157
 словесное ударение 241
 словник 241
 слово 241
 словоизменение 95, 242
 словоизменятельный аффикс 12
 словообразование 242
 словообразовательное значение 43
 словообразовательный аффикс 12
 слово-паразит 149
 словопорядок 242
 слово-предложение 241
 словопроизводство 242
 словосложение 52
 словосочетание 242
 словоударение 241
 словоформа 241
 слог 186, 192
 слоговая диссимилиция 77
 слоговое письмо 186
 слогораздел 186
 сложение 176
 сложная основа 100
 сложная форма 195
 сложное время 111
 сложное предложение 194
 сложное слово 196
 сложноподчинённое предложение 194
 сложносокращённое слово 177
 сложносочинённое предложение 195
 сложный дифтонг 194
 служебное слово 205
 смешанное сложное предложение 195
 смешанный гласный 230
 смешанный говор 205
 смысл 154
 смысловая структура 230
 смычка 20, 221
 смычно-взрывной согласный 190
 смычный согласный 20, 222
 смягчение 141
 собирательное существительное 110
 собирательное числительное 110
 собственное значение 211
 собственное имя 212
 собственное существительное 212
 совершенный вид 91
 советизм 189
 согласная буква 156
 согласная основа 99
 согласный 156
 согласный звук 156
 согласование 47
 согласованное определение 147
 содержание 219
 соединительное предложение 194
 соединительное сложное слово 196
 сокращение 198, 218
 солецизм 189
 сонант 33
 сонорный 33
 сопоставительная грамматика 74
 сопутствующее значение 170
 сослагательное наклонение 204
 составная форма 195

составное сказуемое 204
составной термин 195
состав слова 241
социальная диалектология 189
социальный диалект 189
социолингвистика 189
социологическая диалектология 189
социологическая лингвистика 189
сочинение 197
союз 93
спектрограмма 190
спектрограф 190
специальная лексика 190
специальный язык 189
спирант 164
сплетение 197
спонтанное изменение 190
спорадическое изменение 190
спрягаемая форма глагола 27
спряжение 26, 27
сравнение 141
сравнительная грамматика 75
сравнительная степень 112
сравнительное предложение 116
сравнительно-историческое языкознание 117
сращение 176, 193
среднеязычный согласный 116
средний гласный 230
средний подъём 140
средний род 38
стандартизация 191
статика 191
статистическое языкознание 191
степень сравнения 112
стилизация 192
стилистика 192
стилистическая фигура 191
стилистические синонимы 182
стилистический неологизм 130
стиль 192
страдательное причастие
необходимости 169
страдательный залог 133, 145
строение 176
строчная буква 165
структура 176
структурализм 192

структурная лингвистика 193
стык 176
стяжение (гласных) 109
субстантивация 41
субстантивирование 41
субститут 193
субституция 193
субстрат 193
субъект 193
субъект действия 226
сужение 180
суперлатив 112
суперстрат 197
супин 180, 197
супплетивизм 197
суффикс 158
суффиксация 196
суффиксоид 197
существительное 42
существительное, употребляемое
только в единственном числе 233
существительное, употребляемое
только во множественном числе 45

Т

табу 203
тавтология 208
тавтосиллабический звук 208
тайнопись 188
такт 203
твёрдый согласный 101
творительный падеж 84, 86
тезаурус 211
текст 209
текстология 209
тема 209
тематический гласный 209
тематическое спряжение 209
тембр 210
теоним 210
теория волн 35
термин 210
терминативный глагол 22
терминолексика 210
терминологическая лексика 210
терминология 210
территориальный диалект 210

- техницизм 208
 гильда 212
 тип 212
 типологическое языкознание 213
 типология 213
 тип языка 97
 тире 39
 толково-переводной словарь 14
 толковый словарь 14
 тон 213
 тонама 213
 тоническое ударение 213
 тоновое ударение 213
 топоним 235
 топонимика 214
 топонимия 214
 топономастика 214
 точка 207
 точка с запятой 94
 традиционная лингвистика 214
 традиционно-исторический
 принцип орфографии 167
 традиционный принцип орфографии
 167
 транзитивность 216
 транзитивный глагол 216
 транскрибирование 215
 транскрипция 215, 216
 транслитерация 216
 транспозиция 216
 трансформ(а) 214
 трансформационная грамматика 215
 трансформационный анализ 215
 трансформационный метод 215
 трансформация 215
 трафаретное выражение 202
 трема 217
 трифтонг 217
 троегласный 217
 троп 217
- У**
- увулярный согласный 116
 ударение 104
 удвоение 69, 100, 168
 удлинение 82
 узкий гласный 180
- узус 221
 указательное местоимение 144
 украинизм 220
 уменьшительное значение 122
 умлаут 220
 умолчание 136
 унаследованное слово 228
 универбация 220
 универсалия 220
 универсальный язык 206
 унизительное значение 122
 унификация 220
 употребление 225
 управление 223
 урбанизм 221
 уровень 117
 устная речь 202
 устный язык 202
 устойчивое ударение 145
 утвердительное предложение 208
 утвердительное слово 209
 утвердительное слово-предложение
 209
 утверждение 209
- Ф**
- факультативность 61
 фамилия 146
 фамильярность 61
 фигура речи 191
 фиксированное ударение 145
 филология 61
 философия языка 96
 финаль 61
 финитивный глагол 227
 флексия 62, 68, 95, 242
 флективное словообразование 68
 флективный язык 61
 фонация 61
 фонема 62
 фонематизация 64
 фонематика 62
 фонема тона 213
 фонемика 64
 фонетика 62
 фонетическая транскрипция 63

фонетический принцип орфографии 166
фонетический разбор 128
фонетическое письмо 166
фоника 64
фонограмма 64
фонологизация 64
фонология 64
фонология 64
фонометрия 64
фономорфология 128
фонон 64
фонотактика 65
формант 65
формула 65
фраза 65
фразеологизм 66
фразеологическая единица 66
фразеология 66
фразное ударение 175
фразовое ударение 175
фрикативный (согласный) 164
фузия 67
функциональный стиль 67
функция 66

Х

хиатус 78
хроматическое ударение 213

Ц

цессативный глагол 227
циркумфлекс 41, 172, 219
циркумфлексная интонация 219
цитата 41

Ч

часть речи 96
частица 42
частичная ассимиляция 26
частичная комплементация 143
частичные омонимы 80
частотный словарь 45
часть сложного предложения 194
чередование гласных 34

чередование звуков 69
черточка 39
числительное 185
число 184
чистый гласный 76
членение 184
членимость 184
член предложения 174

Ш

шаблон 199
шва 202
шёпот 202
шипящий (согласный) 243
широкий гласный 150
штамп 202
шум 201
шумный (согласный) 214

Щ

щелевой согласный 164

Э

эвфемизм 61
эвфония 61
эквивалент 28
эквоним 56
экзотизм 55
экзотическая лексика 55
экзотическое слово 55
эктоцентрическая конструкция 108
экология 55
экскурсия 56
экспериментальная фонетика 62
эксплозивный согласный 190
эксплозия 190
экспрессия 56
экстралингвистика 56
эклипсис 181
элатив 56
элизия 56
эллипсис 56
эллиптическое предложение 56
эмоциональная интонация 87

эмоционально-экспрессивная лексика	этимология	60
57	этимон	60
эмфаза	этнографизм	60
эмфатическая долгота	этнолингвистика	60
83	этноним	208
эналлага		
57	Я	
энантиосемия	язык	96
57	язык жестов	71
эндоцентрическая конструкция	языковая политика	97
108	языковая система	97
энклиза	языковая типология	213
58	языковедение	98
энклитика	языковой знак	97
57	языковой остров	175
энклитическое слово	языковые контакты	99
57	языкознание	98
энциклопедический словарь	язык-основа	161
57	яканье	92
эпентеза		
58		
эпимона		
58		
эпитет		
58		
эпифонема		
58		
эпифора		
58		
эпоним		
59		
эргатив		
59		
эсперанто		
59		
этимологический словарь		
60		

ANGLIŠKŲ TERMINŲ RODYKLĖ

A

- abbreviation 10
- ablative 10
- ablativus absolutus 10
- ablaut 34
- abnormal vowel 230
- abridgement 218
- absolute homonyms 80
- absolute length 83
- absolute superlative 112
- absolute synonyms 182
- absolute tense 111
- absorption 11
- abstract noun 11
- abundance in words 240
- acataphasia 14
- accent 14, 104
- accentology 14
- accentuation 103
- accentuation class 104
- accentuation paradigm 104
- accessory meaning 170
- accessory word 205
- accidence 95, 242
- accommodation 14
- accumulation 15
- accusative 16, 67
- achrony 11
- active organs of speech 97
- active vocabulary 15
- active voice 15, 226
- actor 226
- actual division of the sentence 15
- actualization 15
- acute 16, 219
- acute accent 16, 48, 219
- acute intonation 219
- acute length 83
- address 110
- adequative 11
- adessive 11
- adjective 40
- adjectivization 40
- adjoinment 201
- adstrat 12
- adverb 160
- adverbialization 159
- adverbial modifier (adjunct) 22
- adverbial modifier of aim 23
- adverbial modifier of cause 23
- adverbial modifier of concession 23
- adverbial modifier of condition 23
- adverbial modifier of manner 22
- adverbial modifier of place 23
- adverbial modifier of purpose 23
- adverbial modifier of time 23
- adversative sentence 159
- affirmation 209
- affirmative sentence 208
- affirmative word 209
- affix 12
- affixation 12
- affricate 13
- agent 226
- agglomerating language 85
- agglutinating language 13
- agglutination 13
- agrammatism 13
- agraphy 13
- agreement (grammatical) 47
- akanje 14
- alalia 16
- alexia 16
- allative 16
- alliteration 16
- allocation 110
- allogism 17
- allograph 17
- allomorph 17
- allonym 17
- allophone 17
- allophrase 17

- alphabet 10
  - alphabetic acronym 166
  - alternation 17
  - alternation of sounds 69
  - alternative 51
  - alternative question 105
  - alveolar consonant 17
  - ambiguity 53
  - Americanism 18
  - amorphous language 18
  - amphibology 53
  - amplification 18
  - amplificative 30
  - anachronism 18
  - anagram 19
  - analogue 19
  - analogy 19
  - analysis 128, 184
  - analytical form 195
  - analytical comparison
    - of grammatical structures 74
  - analytic language 19
  - anaphora 18
  - anaptyxis 19
  - anarthry 19
  - anastrophe 19
  - andronymic 19
  - Anglicism 19
  - annexation 160
  - anthropological linguistics 21
  - antithesis 20
  - antonomasia 20
  - antonyms 20
  - aorist 21
  - aphasia 12
  - aphemia 12
  - apheresis 12
  - aphesis 12
  - apocope 23
  - apophony 34
  - apostrophe 23
  - appellative 21
  - application 225
  - applied linguistics 203
  - apposition 156
  - archaic adverb 180
  - archaism 24
  - archaization 24
  - archetype 24, 162
  - archiphoneme 24
  - area 24
  - areal linguistics 24
  - article 25
  - articulation 25
  - artificial language 50
  - aspect 226
  - aspirate 28
  - aspiration 28
  - assertion 209
  - assertive word 209
  - assibilation 26
  - assimilation 26
  - assonance 27
  - asyndeton 26
  - athematic verb 28
  - atomistic linguistics 29
  - attenuated (comparative) degree 112
  - attribute 147
  - attribute in concord 147
  - attribute not in concord 147
  - attributive adjunct 147
  - augment 30
  - augmentative 30
  - Aukštaitish dialect 31
  - autosemantic word 178
  - auxiliary verb 139
- B**
- backderivation 28
  - backformation 28
  - back tongue consonant 116
  - back vowel 222
  - Balkanistics 33
  - Baltic studies 35
  - Baltic turn of speech 35
  - Baltism 35
  - Baltistics 35
  - Balts 34
  - barbarism 35
  - barytone 35
  - basic word 142
  - biaspectual verb 54
  - bilingual dictionary 53, 228
  - bilingualism 53
  - binomial sentence 53

biolinguistics 38
biophonetics 38
black-letter writing 74
blending 108
border 172
borrowed word 198
borrowing 187
bound accent 145
boundary 172
bound root 180
brackets 187
breath consonant 214
breathed consonant 52
breath group 203
bridge meaning 230
broad vowel 150
by-word 149

C

cacophony 95
calque 229
calquing 229
cant 238
capital letter 165
cardinal numeral 101
case 118
catachresis 101
catastasis 101
causative 160
causative verb 160
centum languages 101
chromatic accent 213
circumflex 41, 172, 219
circumflex intonation 219
citation 41
classical philology 104
classification of languages 98
clause 194
cliché 106
climax 105
climbing figure 105
clipping 218
closed syllable 221
closed vowel 221
closeness 221
closure 221

coherency 172
collective noun 110
collective numeral 110
collective substantive 110
collocation 242
colloquialism 106
colon 54
combination 176
combinative change 106
combinative term 195
comma 94
common gender 37
common noun 37
communication 107
communicative function 66
commutation 107
comparative degree 112
comparative grammar 75
comparative historical
    linguistics 117
comparative sentence 116
comparativistics 117
comparison 111
complement 142
complementary distribution 143
complete sentence 150
complex diphthong 198
complex nominal predicate 204
complex sentence 195
component 46, 176
component analysis 107
composite sentence 194
composite word 196
composition 52, 176
composition of a word 241
compound 196
compound diphthong 194
compounding 52
compound nominal predicate 204
compound predicate 204
compound sentence 194
compound stem 100
compound tense 111
compound term 195
compound verbal predicate 204
concatenation 107
concrete noun 107

concrete substantive 107
 concretion 193
 configuration 107
 conjugation 26, 27
 conjunction 93
 conjunctivalization 94
 conjunctionless sentence 36
 conjunctive sentence 194
 conjunctive word 93
 connectedness 172
 connected speech 172
 connection 172
 connotation 108
 conservative principles
     of orthography 167
 consonant 156
 consonant letter 156
 consonantal stem 99
 consonantism 156
 construction 108
 contact assimilation 26
 contact vernacular 106
 contamination 108
 content 219
 content plane 150
 context 108
 contraction 109
 contrast 109
 contrastive distribution 109
 conventional epithet 58
 convergence 109
 convergents 109
 conversion 109
 coordination 197
 copula 93
 copulative compound 196
 correlation 110
 correspondents 110
 counter question 105
 covered syllable 156
 covert sense 153
 cryptography 188
 culture of speech 96
 cuneiform writing 43
 Curonianism 110
 Cyrillic writing 104

D

dash 39
 dative 43, 129
 dead language 125
 declension 118, 119
 de-etymologization 45
 defective verb 218
 defining dictionary 14
 defining translation
     dictionary 14
 definite adjective 91
 definite article 25
 definition 22
 degree (of comparison) 112
 delabialization 46
 demonstrative pronoun 144
 denasalization 46
 denotat 46
 denotation 46
 dental consonant 43
 depalatalization 46
 dependent clause 200
 dephonologization 45
 derivate 225
 derivation 47, 225
 derivational affix 12
 derivational analysis 43
 derivational meaning 43
 derived adverb 130
 derived homonyms 80
 derived stem 100
 derived word 225
 desaccentuation 29
 descriptive dialectology 49
 descriptive grammar 74
 descriptive linguistics 47
 descriptive phonetics 62
 desiderative mood 69
 desiderative sentence 69
 desintegration 48
 determination 48
 determined 147
 development of language 97
 devocalization 52, 196

devoicing 52, 196
 diachronic linguistics 98
 diachrony 48
 diacritic 48
 diacritical mark 48
 diacritical sign 48
 dialect 205
 dialectism 205
 dialectology 49
 dialogue 49
 dictionary 240
 dieresis 49, 217
 digraph 53
 dilation 50
 diminutive 46
 diminutive meaning 122
 diphthong 52, 53
 diphthongization 52, 196
 direct discourse 211
 direct meaning 211
 direct object 143
 direct oration 211
 direct quotation 211
 direct speech 211
 disjunctive sentence 186
 dissimilation 50
 distant assimilation 26
 distinctive feature 153
 distinctive function 67
 distribution 51
 disyllabic word 54
 divisibility 184
 dominant 51
 dots 45
 double case 119
 double consonant 69
 doublet 51
 dual 53
 duration (of a sound) 88, 217
 durative 131
 durative verb 131
 dynamic accent 50
 dynamics 50
 dynamic stress 50

E

ecolalia 55
 elative 56
 elision 56
 ellipsis 56
 elliptical sentence 56
 emotional intonation 87
 emphasis 57
 emphatic length 83
 emphatic pronoun 147
 empty word 205
 enallage 57
 enantiosemy 57
 enclisis 58
 enclitic 57
 encyclopedia 57
 endocentric construction 108
 environment 22
 epenthesis 58
 epimone 58
 epiphonema 58
 epiphora 58
 epithet 58
 eponym 59
 equalization 26
 equivalent 28
 ergative 59
 esperanto 59
 ethnographism 60
 ethnolinguistics 60
 ethnonym 208
 etymological dictionary 60
 etymology 60
 etymon 60
 euphemism 61
 euphony 61
 everyday vocabulary 40
 exclamation 198
 exclamation mark 201
 exclamatory sentence 200
 exocentric construction 108
 exotic vocabulary 55
 exotism 55
 expanded sentence 88
 experimental phonetics 62
 explanatory complex
     sentence 144

explosion 190
explosive consonant 190
expression 56, 88, 152, 166
expression plane 150
expressiveness 56
extended sentence 88
extension 142
external linguistics 56

F

fact-mood 211
facultativity 61
falling intonation 87
familiarity 61
family name 146
family of languages 99
family of words 120, 241
family of words, presented
    in one dictionary entry 241
feminine 128
feminine gender 128
field 113
figurative meaning 222
figure of speech 191
final glide 170
final intonation 86
final (sound) 61
fixed accent 145
fixed stress 145
flapped consonant 235
folk etymology 60
folk language 115
formant 65
formation 43
formative 65
formula 65
form-word 205
fossilization 191
fraction numeral 219
frequency word-book 45
frequentative past 40, 155
fricative consonant 164
front tongue consonant 116
front vowel 158
full homonyms 80

full stop 207
function 66
functional style 67
fusion 67
future 40

G

Gallicism 154
geminate 69
gemination 69
gender 71
genealogical tree 69
general linguistics 38
general question 105
generative grammar 70
genitive (case) 70, 102
geographical name 235
germanic philology 71
Germanism 71
gerund 71, 139
gerundive 71
gesture language 71
glagolitic alphabet 72
glagolitsa 72
gloss 72
glossary 73
glossematics 73
glottochronology 73
Gothic writing 74
government 223
gradation 111
grade 112
Graecism 76
grammar 74
grammatical category 75
grammatical form 75
grammaticality 76, 203
grammaticalization 75
grammatical meaning 75
grapheme 74
graphic abbreviation 198
graphics 74
graphic symbol 167
grave accent mark 95

H

habitation-name 136
half-long vowel 165
half-participle 164
haplography 77
haplology 77
hard consonant 101
hardening 46
harmonic sound 136
head word (of a
dictionary entry) 20
helper verb 139
hendiadyoin 77
heteroclisys 77
heteroclitite 77
heterogeneous word 77
heteronymy 78
heterosyllabic sound 78
hiatus 78
hieroglyph 78
high front vowel 32
high-pitch accent 16
high rise 140
historical dialectology 49
historical dictionary 88
historical grammar 75
historical homonyms 80
historical linguistics 98
historical phonetics 63
historism 88
homoforms 79
homogeneous clauses 232
homogeneous parts
of the sentence 231
homogeneous sentences 232
homographs 79
homonym 80
homonymity 234
homophones 79
hortatory sentence 185
hushing consonant 243
hybrid 78
hybridization 78
hydronym 224
hydronymics 78
hyperbaton 78
hyperbole 79

hyphen 39
hypocoristic meaning 121
hypostasis 79
hypotaxis 79

I

ideogram 81
ideographic synonyms 182
ideographic writing 81
ideography 81
ideological dictionary 81
idiolect 81
idiom 81
idiomatic expression 81
idiomatics 81
ido 81
ikanje 82
illative 83
illeism 82
immediate constituent 211
imperative intonation 87
imperative mood 115
imperative sentence 115
imperfectivation 83
imperfective 55
imperfect tense 83
impersonal clause 36
impersonal sentence 36
impersonal verb 36
implication 83, 153
implied sense 153
implosion 84
implosive 84
incapsulating language 85
inceptive verb 227
incomplete sentence 132
incontiguous assimilation 26
incontiguous dissimilation 51
incorporating language 85
incorporation 85
indefinite article 25
indefinite pronoun 130, 133
indicative 211
indirect object 142
indirect narration 133
indirect oration 133
indirect speech 133

- Indo-European linguistics 84
  - inessive 84
  - infinitive 37
  - infinitive sentence 85
  - infinitive which
    - functions as cognate 39
  - infix 86
  - infix ed verb 86
  - inflectional change 95
  - inflexion 61, 95, 242
  - inflexional affix 12
  - inflexional ending 68
  - inflexional language 61
  - inflexional suffix 68
  - informant 85
  - inhalation 82
  - inheritance 228
  - inherited adverb 180
  - initial 85
  - initial glide 154
  - inner form 230
  - innovation 85
  - inserted sentence 90
  - inspiration 82
  - instrumental 84, 86
  - instrumental phonetics 62
  - intellective intonation 87
  - interdependence 172
  - interdependency 86
  - interdialect 86
  - interference 86
  - interjection 92
  - interlanguage 206
  - interlinguistics 86
    - intermediate sound 230
  - internal inflexion 229
  - internal reconstruction 230
  - international language 206
  - international term 206
  - international word 207
  - interrelation 172
  - interrogation 105
  - interrogative-relative
    - pronoun 105
  - interrogative sentence 105
  - intonation 86, 157
  - intransitive verb 87
  - intransitivity 87
  - introductory word 90
  - invariant 87
  - inverse dictionary 30
  - inverse word-order 30
  - inversion 30
  - inverted commas 95
  - irony 88
  - irradiation 87
  - isoglottic 91
  - isolated element 89
  - isolated part 89
  - isolated sentence part 89
  - isolex 91
  - isomorph 91
  - isophone 91
  - isosyntagm 91
  - iterative verb 100
- J**
- jakanje 92
  - jargon 238, 239
  - jargon word 238
  - juncture 176
  - juxtapositional assimilation 26
  - juxtapositional dissimilation 50
- K**
- kineme 103
  - kinesics 103
  - kirillitsa 104
  - koine 106
- L**
- labial consonant 121
  - labialization 111
  - labial vowel 120
  - lambdaism 112
  - language 96
  - language culture 96
  - language sign 97
  - languages in contact 99
  - laryngeal 112
  - laryngeal theory 113

lax consonant 124
learned word 106
length 82
lengthening 82
letter 165
level 117
lexeme 113
lexicalization 114
lexical meaning 114
lexical stem 99
lexical synonyms 182
lexicographical definition 22
lexicography 114
lexicology 114
lexicon 114, 240
ligature 116
linguistic acculturation 109
linguistical statistics 118
linguistic calque 229
linguistic geography 117
linguistic paleontology 117
linguistic philosophy 96
linguistics 98
linguistic type 97
linguistic typology 213
linguo-stylistics 118
link-word 205
liquid consonant 187
literary language 37, 119
Lithuanianism 120
Lithuanianizing 115
litotes 120
little language 222
living language 72
loan 187
loan-translation 229
loan-word 198
local dialect 210
localism 163
locative 120, 234
logical stress 120
long syllable 82
long vowel 82
loss of meaning 47
low rise 141
low vowel 239

M

macaronic element 121
macaronism 121
macrolinguistics 121
main clause 140
main stress 139
mark 146, 153, 239
marking 146
mark of nasality 135
marrism 121
masculine 235
masculine gender 235
mathematical linguistics 121
meaning 169
medial vowel 230
medium rise 140
meliorative word 122
melodics 122
member of sentence 174
metabasis 122
metalanguage 123
metalinguistics 123
metanalysis 149
metaphor 122
metaphorical epithet 58
metathesis 123
metatony 124
metonymy 124
microlinguistics 124
mid-consonant 116
middle rise 140
mid vowel 230
mixed vowel 230
modality 125
modal word 125
model 126
momentary verb 14, 126
monolingualism 233
monologue 126
mononuclear sentence 231
monophthong 233
monophthongization 233
monosemous word 231
monosemy 231
monosyllable 233
monotonism 126
mood 135

morph 126
morpheme 127
morphemic analysis 127
morphemics 127
morphological analysis 128
morphological principles
  of orthography 167
morphological stem 99
morphological synonyms 182
morphology 127
morphonology 128
mother tongue 72
multilingual dictionary 44
multiple attribute 232
multiple (compound)
  sentence-element 231
musical accent 213
mutation 220

N

name 146
name of a small place 124
narrative sentence 108
narrowing 180
narrowness 20
narrow vowel 135, 180
nasal consonant 135
nasalization 130
nasal vowel 135
national language 128
native language 72
negation 131
negative prefix 131
negative sentence 131
negative word 131
neginning (of a sound) 56
neo-grammarians 92
neologism 130, 132
neuter gender 38
neutralization 133
new adverb 130
nickname 154
noise 201
noise consonant 214
nomenclature 134
nominal predicative 224
nominal sentence 134

nomination 134
nominative (case) 134, 224
nominative function 66
nominative sentence 134
non-conjugated 131
non-contrastive
  distribution 143
nonexpanded sentence 132
non-standard speech 132
norm 134
normalization 135, 191
normative dictionary 135
note 146
noun 42, 224
number 184
numeral 185
numeralization 185
numeral used with
  pluralia tantum 44
nursery language 222

O

object 136, 142
objective complement 142
object of reference 142
oblique mood 133
oblique oration 133
oblique speech 133
occlusion 20, 221
occlusive 222
occlusive consonant 20, 190, 222
off-glide 170
okanje 136
old adverb 180
one word sentence 241
on-glide 56
onomasiology 137
onomastics 137, 224
onomatopoeia 137
onomatopoetic interjection not
  expressing as much emotion
  as the jaustukas 89
onomatopoetic word 68
onset 56
opening 150
openness 30
open syllable 30

open vowel 30
 opposition 138
 optative 69, 138
 optionality 61
 oral language 202
 ordinal number 101
 ordinal numeral 101
 organ of speech 96
 original adverb 180
 original homeland 162
 oronym 138
 orthoepy 138
 orthographic analysis 129
 orthography 166
 oscillogram 138
 oscillograph 138
 out-back vowel 222
 overtone 136
 oxymoron 137
 oxytone 137

P

palatalization 141
 palatalized consonant 124
 palatogram 141
 palatograph 141
 paleography 141
 palindrome 77, 141
 panchronistic approach 142
 paradigm 143
 paradigmatics 143
 paragraph 145
 paralinguistic phonetics 64
 paralinguistics 144
 parallelism 143
 paraphrase 148
 parataxis 144, 201
 parenthesis 89
 parenthetical clause 90
 parenthetical word 90
 parent language 161
 paronomasia 145
 paronyms 144
 partial assimilation 26
 partial homonyms 80
 participial compound
   predicate 204

participle 43
 participle of necessity 169
 particle 42
 part of speech 96
 part of the sentence 174
 passing over in silence 136
 passive organs of speech 97
 passive voice 133, 145
 past frequentative tense 40, 155
 past perfect tense 151
 patronymic 146, 210
 patter 76
 pattern 126
 pause 146
 peculiarity of office
   language 100
 pejorative meaning 122
 pejorative word 147
 pen-name 188
 perfect 148
 perfectivation 148
 perfective aspect 91
 period 148, 207
 periphrasis 148
 periphrastic form 195
 permissive 149
 person 27
 personal name 27, 224
 personal pronoun 27
 personification 80
 petrification 191
 philology 61
 philosophy of language 96
 phonation 62
 phonematics 62
 phoneme 62
 phonemicization 64
 phonetic analysis 128
 phonetic principles
   of orthography 166
 phonetics 62
 phonetic transcription 63
 phonetic writing 166
 phonogram 64
 phonologization 64
 phonology 64
 phonometry 64
 phonomorphology 128

phonon 64
 phonotactics 65
 phrasal stress 175
 phrase 65, 152
 phraseological unit 66
 phraseologism 66
 phraseology 66
 pictogram 150
 pictographic writing 149
 pictorial writing 149
 picture-writing 149
 pitch accent 213
 place-name 136, 235
 place-name study 214
 plane 150
 play on words 243
 pleonasm 151
 pleophony 150
 plosive 84
 plosive consonant 190
 pluperfect 151
 plural 44
 plurale tantum 45
 plurilingualism 44
 poetism 151
 polarization 151
 Polonism 152
 polyglot 151
 polylingualism 44
 polysemous word 44
 polysemy 44
 polysyllabic word 44
 polysyndeton 152
 polysynthetic language 152
 polytonism 152
 popular etymology 60
 popular language 132
 popular speech 115
 position 153
 positive degree 112
 possessive pronoun 178
 postfix 152
 postposition 151, 153, 157
 postpositional particle 153
 post-tonic syllable 151
 predicate 204
 predication 154
 predicativity 154
 prefix 159
 prefixation 155
 preposed particle 155
 preposition 155, 157
 prepositional case 234
 present tense 59, 155
 presented in one (dictionary entry) 241
 pressure 191
 preterite 155
 preterition 136
 pretonic syllable 159
 primarie 139
 primary affix 13
 primary stem 99
 primary stress 139
 primary tense 111
 primary verb 150
 primitive language 161
 principal clause 140
 principal part 139
 principal stress 139
 proclisis 162
 proclitic 162
 productivity 161
 professionalism 161
 progressive assimilation 26
 progressive dissimilation 50
 prohibitive 229
 pronominal inflection 91
 pronominalization 90
 pronoun 90
 pronunciation 207
 proper meaning 211
 proper name 212
 proper noun 212
 prosaism 163
 prosodem 163
 prosody 163
 prosopopoeia 163
 prothesis 157, 162
 prothetic sound 157, 162
 Proto-Balts 153
 proto-linguistics 163
 provincialism 163
 Prussianism 163
 pseudonym 188
 psycholinguistics 164
 pun 243

punctuation 186
punctuation analysis 129
punctuation mark 187
pure vowel 76
purism 164

Q

qualitative adjective 106
qualitative gradation 34
quality 106
quantitative alternation 34
quantitative stress 101
question 105
question-mark 105
quick tempo 76
quotation-marks 95

R

raising 140
rank 166
reality noun 107
realization 168
recessed stress 29
recessive stress 103
reconstruction 170
rection 223
reduced vowel 168
reduction 168
redundancy 168
reduplication 100, 168
reference word 135
referent 169
reflexive particle 177
reflexive pronoun 176
reflexive verb 176
reflexivity 177
regionalism 169
regressive assimilation 26
regressive dissimilation 50
regularity 169
reinforcing element 39
relation 177
relative adjective 177
relative pronoun 170, 177
relative tense 111
relevance 170
relic form 170
reported discourse 133

reported speech 133
representative function 171
represented discourse 133
represented speech 133
reproducibility 29
resonance 171
resonant 33
resonator 172
retention 88, 221
retrospective tense 111
rheme 171
rhetoric 171
rhetorical question 171
rhotacism 173
rhythm 173
rise 140
rising intonation 87
river name 221
rolled consonant 235
Romance philology 173
root 199
root determinative 48
rule 203
runes 174
Russianism 174
Russicism 174

S

satem languages 178
secondary accent 199
secondary adverb 130
secondary affix 12
secondary part
    of the sentence 21
secondary stem 99
secondary stress 199
secondary tense 111
secondary verb 21
second infinitive 39
secretion 178
segment 178
segmentation 178, 184
selection 179
semanteme 179
semantic dominant 51
semantic field 113
semantic homonyms 80
semantics 179

semasiology 179
 seme 179
 semelfactive verb 126
 sememe 179
 semicolon 94
 semi-long vowel 165
 semiotics 180
 Semitic linguistics 180
 sense 154
 sentence 175
 sentence part 174
 separability 184
 sequence 178
 service-word 205
 shortening 218
 short intonation 218
 shortness 219
 short syllable 218
 short vowel 218
 shwa 202
 sibilant consonant 178
 sigmatic form 181
 sigmatism 181
 sign 239
 significant 240
 signification 181
 significative function 67
 signified 240
 signifier 240
 signifying 240
 sign of interrogation 105
 sign of nasality 135
 sign of palatalization 125
 simile 141
 simple past 41
 simple preterit 41
 simple sentence 234
 simple stem 99
 simple tense 111
 simple verbal predicate 204
 singular 233
 singular number 233
 singulative 181
 singulative noun 233
 slang 25, 188, 238
 slang expression 25
 slang word 238
 Slavic studies 188
 Slavistics 188
 Slavjanism 188
 Slavonicism 188
 Slavonic studies 188
 slender vowel 180
 small letter 165
 smooth consonant 124
 social dialect 189
 social dialectology 189
 sociolinguistics 189
 soft glide 89
 softness 125
 solecism 189
 solid compound 196
 soliloquy 126
 sonant 33
 sonority 185
 sonorization 185, 197
 sound 68
 spectrogram 190
 spectrograph 190
 speech 201
 speech culture 96
 speech from the author 32
 speech in wich the words
     are pronounced so quickly that
     they tend to merge together 76
 speech island 175
 speech organs 202
 speech situation 97
 spirant 164
 spoken chain 97
 spoken language 202
 spontaneous change 190
 sporadic sound-change 190
 standartization 191, 220
 standard language 37, 119
 standing epithet 58
 statics 191
 statistical linguistics 191
 stem 99
 stemfinal 100

- stereotyped construction 199
  - stereotyped expression 106, 199, 202
  - stereotyped turn 199
  - stiffening 191
  - stock quotations 189
  - stop 221, 222
  - stress 104
  - stress mark 103
  - structuralism 192
  - structural linguistics 193
  - structure 176
  - study of personal names 21
  - style 192
  - stylistic neologism 130
  - stylistic phonetics 64
  - stylistics 192
  - stylistic synonyms 182
  - stylization 192
  - subdialect 146
  - subdialect (variety of subdialect) 146, 202
  - subject 193, 227
  - subjunctive mood 204
  - subordinate clause 200
  - subordinated compound 196
  - subordination 160
  - substantive 42
  - substantivization 41
  - substitute 193
  - substitution 193
  - substratum 193
  - suffix 158
  - suffixation 196
  - superlative degree 112
  - superstratum 197
  - supine 180, 197
  - suppletion 197
  - surname 146
  - suspension points 45
  - syllabic writing 186
  - syllabisme 186
  - syllable 186
  - syllable-boundary 186
  - syllabogram 181
  - synchronic linguistics 98
  - synchrology 181
  - syncopation 181
  - syncope 181
  - syncretism 182
  - syncretized complex sentence 195
  - synecdoche 181
  - synenclitic 57
  - synonym 182
  - synonymics 183
  - synonymy 182
  - syntactic analysis 129
  - syntactic function 67
  - syntactic synonyms 182
  - syntactic word 205
  - syntagm 183
  - syntagmatics 183
  - syntagme 183
  - syntax 183
  - synthetic form 234
  - synthetic language 184
  - system of a language 97
- T**
- taboo 203
  - tautology 208
  - tautosyllabic sound 208
  - tense 111
  - term 210
  - terminative verb 22, 227
  - terminology 210
  - territorial dialect 210
  - text 209
  - textology 209
  - the act of making Lithuanian 115
  - thematic conjugation 209
  - thematic vowel 209
  - theme 209
  - theory of the laryngeals 113
  - the principal part of the sentence 139
  - the Samogitian dialect 239
  - thesaurus 211
  - thought-mood 204

tilde 212
timbre 210
tone 213
toneme 213
tonic accent 213
toponomastics 214
toponym 235
toponymy 214
traditional linguistics 214
transcription 215
transferred meaning 148
transform 214
transformation 215
transformational analysis 215
transformational grammar 215
trasformational method 215
transitional dialect 205
transitive verb 216
transitivity 216
translation 229
translation dictionary 228
translation-loan 229
translation loan-word 228
transliteration 216
transposition 216
trema 217
trilled consonant 235
triphthong 217
trope 217
type 212
typologic linguistics 213
typology 213

U

Ukrainianism 220
umlaut 220
underived stem 99
underlying stem 142
underlying word 142
unexpanded sentence 132
unification 220
unilingual dictionary 231
unilingualism 233
universal 220
universal language 206

univocity 231
unvoicing 52, 196
urbanism 221
usage 221, 225
use 225
utterance 145
uvular consonant 116

V

valency 93
variability 225
variance 225
variant 225
variant of the ending 68
variation 225
velar consonant 73
velarization 228
verb 226
verbalization 226
vetative 229
vibration 235
vocalic 236
vocabulary 113, 240
vocal apparatus 202
vocalic stem 99
vocalism 33
vocalization 236
vocational slang 189
vocative 200
vocative sentence 236
voice 33, 174
voiced consonant 185
voicedness 185
voiceless consonant 52
voicelessness 52
voicing 185, 198
vowel 33
vowel letter 33
vowel gradation 34
vulgarism 236

W

wave theory 35
well-formedness 203
whisper 202

whistling consonant 178
White-Russianism 34
widening 150
winged words 189
word 241
word-book 240
word-combination 242
word form 241
word-formation 242
word group 242
word intonation 157
word-list 241
world of the same root 233
word-order 242

word-sentence 241
word-stress 241
world-language 145, 206
writing 167, 168
written language 167
written speech 167

Y

young grammarians 92

Ž

Žemaitish dialect 239

Zodynas

Gaivenis Kazimieras, Keinys Stasys

KALBOTYROS TERMINŲ ŽODYNAS

Redakcijos vedėja *L. Rasimavičienė*

Redaktorė *V. Kukanauzaitė*

Viršelis *A. Obcarsko*

Techn. redaktorė *N. Balanoškienė*

Men. redaktorė *Ž. Šalienė*

Korektorė *D. Skaparaitė*

Duota rinkti 1989 04 13. Pasirašyta spaudai 1990 10 03. SL 259. Formatas 60×90/16. Popierius spaudos Nr. 1. Garnitūra „Romaniška“, 10 punktų. Iškilioji spauda. 17,5 sąl. sp. l., 19,07 apsk. leid. l. Tir. 10 000 egz. Užsakymas 139. Leid. Nr. 11703
Kaina 3 rb

„Sviesos“ l-kla, 233000 Kaunas, Vytauto pr. 25
Spausdino „Spindulio“ sp., 233000 Kaunas, Gedimino 10

Gaivenis K., Keinys S.

Ga179 Kalbotyros terminų žodynas. – K.: Šviesa, 1990. – 278 p.

ISBN 5–430–00414–6

Žodyne pateikiami bendrieji tradiciniai lietuvių kalbotyros terminai, greta – jų atitikmenys rusų ir anglų kalba, duodamas įprastas, labiausiai paplitęs termino aiškinimas. Žodyno pabaigoje spausdinamos rusiški ir angliški terminų rodyklės.

Skiriamas lietuvių kalbos ir literatūros mokytojams, visiems besidomintiems lietuvių kalba.

G $\frac{4602030000-042}{M\ 853(10)-90}$ **Prot. Nr. 2—88**

BBK 81—4
4 (03)

Pastebėtų klaidų atitaisymas

Psl.	Eilutė	Išspausdinta	Turi būti
18	6 iš virš.	'dik ſ . ə'neri	'dik ſ ə'neri
109	13 iš virš.	seku pasaka	secupasaka
217	6—7 iš virš.	veiksmažodžių intaksinė	veiksmažodžių sintaksinė

80 dėl spaustuvės kaltės apversta I, Į raidės, atsiprašome